

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ Й НАУКИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 13

Український державний університет імені Михайла Драгоманова
Факультет технологій та дизайну, кафедра технологічної освіти
ВСП «Львівський навчально-науковий центр професійної освіти»
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
Львівський медичний університет
Міжнародна благодійна організація «Лідер Якості»
Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України
Międzynarodowa Akademia Nauk Stosowanych w Łomży (Польща)

Ukrainian State Pedagogical Mykhaylo Drahomanov University
Faculty of technology and design, Department of technological education
Subdivision “Lviv Educational and Scientific Center for Professional Education”
Danylo Halytsky Lviv National Medical University
SS of NULES of Ukraine “Berezhany Agrotechnical Institute”
Lviv Medical University
International charity organization “Leader of the Quality”
State scientific institution “Institute of Modernization of the Content of Education”
of the Ministry of Education and Culture of Ukraine
Lomza International Academy of Applied Sciences

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ Й НАУКИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 13

**MODERN TRENDS IN DEVELOPMENT OF EDUCATION
AND SCIENCE: PROBLEMS AND PERSPECTIVES**

COLLECTION OF SCIENTIFIC WORKS

Issue 13

Київ – Львів – Бережани – Ломжа

2023

Kyiv– Lviv – Berezhany – Łomża

2023

УДК: 37. 01 : 001

ISSN 2663-9718

Сучасні тенденції розвитку освіти й науки : проблеми та перспективи: зб. наук. праць / [гол.ред. Ю.І. Колісник-Гуменюк].
Київ – Львів – Бережани – Ломжа, 2023. Вип. 13. 283 с.

Головний редактор:

Колісник-Гуменюк Ю.І., доктор педагогічних наук, доцент (м. Львів, Україна)

Редакційна колегія:

Кільдеров Д.Е., доктор педагогічних наук, професор (м.Київ, Україна)

Харламенко В.Б., кандидат педагогічних наук, професор (м.Київ, Україна)

Литвин А.В., доктор педагогічних наук, професор (м. Львів, Україна)

Руденко Л.А., доктор педагогічних наук, професор (м. Львів, Україна)

Жибак М.М., доктор економічних наук, професор (м. Бережани, Україна)

Олійник П.В., доктор фармацевтичних наук, професор (м. Львів, Україна)

Голіяд І.С., кандидат педагогічних наук, професор (м.Київ, Україна)

Шарлович З., кандидат педагогічних наук (м. Ломжа, Польща)

Копельчак М.П., кандидат педагогічних наук, доцент (м. Львів, Україна)

Чаплик В.В., кандидат медичних наук, доцент (м. Львів, Україна)

Гуменюк О.М., кандидат педагогічних наук, доцент (м. Львів, Україна)

Гуменюк В.В., доктор педагогічних наук, доцент (м. Львів, Україна)

Гурська І.С., кандидат економічних наук, доцент (м. Бережани, Україна)

Технічна верстка:

Гуменюк В.В., доктор педагогічних наук (м. Львів, Україна)

Переклад англійською мовою:

Гуменюк В.В., Дубовик О.В. (м. Львів, Україна)

У збірнику наукових праць відомі дослідники, педагоги-практики середніх загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних навчальних закладів, працівники закладів вищої освіти I-II і III-IV рівнів акредитації висвітлюють теоретичні й прикладні аспекти впровадження сучасних інформаційних технологій та інноваційних методів навчання у підготовці кваліфікованих робітників, молодших спеціалістів, бакалаврів, спеціалістів і магістрів.

Статті збірника подано в авторській редакції. Повну відповідальність за достовірну інформацію несуть учасники, їх наукові керівники та рецензенти.

Видання розраховане на науковців і педагогів-практиків загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних та вищих навчальних закладів, працівників інститутів післядипломної педагогічної освіти.

© Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2023

© ВСП «Львівський навчально-науковий центр професійної освіти», 2023

© Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2023

© ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут», 2023

© Львівський медичний університет, 2023

© Міжнародна благодійна організація «Лідер Якості», 2023

© Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України, 2023

© Międzynarodowa Akademia Nauk Stosowanych w Łomży, 2023

© Автори статей, 2023

ЗМІСТ *** CONTENTS

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ PEDAGOGIC SCIENCES		
<i>Аніщенко Вікторія</i> <i>Anishchenko Viktoriia</i>	До питання щодо універсалізації компетентнісної моделі викладача сучасного закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання On the question regarding the universalization of the teacher competence model of a modern higher education institution with specific conditions of learning	8
<i>Колісник-Гуменюк Юлія</i> <i>Kolisnyk-Humeniuk Yuliia</i>	Використання сучасних підходів до навчання та викладання в технологічних спеціальностях Use of modern approaches to teaching and studying in technological specialties	13
<i>Руденко Лариса</i> <i>Панас Олена</i> <i>Rudenko Larysa</i> <i>Panas Olena</i>	Комунікативна складова професійної компетентності фахівців цивільного захисту Communicative component of professional competence of civil defense specialists	18
<i>Соловійов Валерій</i> <i>Литвин Андрій</i> <i>Solovyov Valery</i> <i>Lytvyn Andrii</i>	Випереджувальний підхід у професійній підготовці педагогічних працівників Preventive approach in the professional training of educational personnel	23
<i>Вдович Світлана</i> <i>Vdovych Svitlana</i>	Формування комунікативної компетентності майбутніх психологів у закладі вищої освіти Formation of communicative competence of future psychologists in university	30
<i>Голяд Ірина</i> <i>Шопулко Марія</i> <i>Тропіна Марія</i> <i>Holiad Iryna</i> <i>Shopulko Mariia</i> <i>Tropina Mariia</i>	Розроблення навчально-методичного забезпечення здобувачами освіти: практичний досвід Development of educational and methodological support by education acquisitions: practical experience	35
<i>Гуменюк Василь</i> <i>Литвинчук Володимир</i> <i>Чорняк Назарій</i> <i>Humeniuk Vasyl</i> <i>Lytvynchuk Volodymyr</i> <i>Chorniak Nazarii</i>	Переваги застосування інтерактивного навчання у ЗВО Advantages of using interactive learning in institutions of higher education	40
<i>Гуменюк Ольга</i> <i>Єфремова Оксана</i> <i>Humeniuk Olha</i> <i>Yefremova Oksana</i>	Медична етика як невід'ємна складова професійної готовності медиків Medical ethics as an integral component of the professional readiness of doctors	48
<i>Колісник-Гуменюк Юлія</i> <i>Kolisnyk-Humeniuk Yuliia</i>	Профорієнтаційна робота під час воєнних або кризових ситуацій Professional orientation work during war or crisis situations	52

Останчук Олена <i>Ostapchuk Olena</i>	Перспективні лінії розвитку педагогічної науки і освіти Promising lines of development of pedagogical science and education	56
Сліпчишин Лідія <i>Slipchyshyn Lidiia</i>	Освітній аспект культурної професійної спадщини закладу Educational aspect of the institution's cultural professional heritage	62
Боднарчук Вікторія <i>Bodnarchuk Viktoriia</i>	Неформальна освіта як засіб формування професійних та соціально важливих якостей особистості Non-formal education as a mean of forming personality's professional and socially important qualities	69
Харламенко Валентина Лопасєв Дмитро <i>Kharlamenko Valentyna</i> <i>Lopayev Dmytro</i>	Розробка нових технологій для навчання дітей з особливими потребами Development of new technologies for teaching children with special needs	74
Якимович Ольга Гузинець Олеся <i>Yakymovych Olha</i> <i>Huzynets Olesya</i>	Соціокультурні чинники впливу на духовне виховання студентської молоді Socio-cultural factors of influence on the spiritual education of student youth	79
Дубовик Оксана <i>Dubovyk Oksana</i>	Розвиток професійно-технічної освіти у США Development of vocational and technical education in the USA	83
Кубська Лариса <i>Kubska Larysa</i>	Розвиток лідерських якостей учнів старшої школи засобами предмета «Технології» Development of leadership qualities for high school students by means of subject "Technology"	89
Дубницька Олександра <i>Dubnytska Oleksandra</i>	Особливості підготовки учнів за профілем «Українська народна вишивка» Features of student training by profile "Ukrainian folk embroidery"	93
Мавдрик Ірина <i>Mavdryk Iryna</i>	Впровадження індивідуалізованої освіти та досягнення позитивних результатів у навчанні дітей з особливими потребами Implementation of individualized education and achieving positive results in the education of children with special needs	98
Стемпіцька Ірина <i>Stempitska Iryna</i>	До проблеми вивчення математичних дисциплін у фаховому коледжі To the problem of studying mathematical disciplines at a professional college	108

<i>Самойленко Сергій Рій Володимир Samoilenko Serhiy Riy Volodymyr</i>	Перспективи впровадження новітніх методик навчання у навчальну дисципліну «Водіння бойових машин» Prospects for the implementation of the newest methods of education in the course “Driving combat vehicles”	112
<i>Навитка Христина Navytka Khrystyna</i>	Про деякі методи формування міжсуб’єктної взаємодії у майбутніх соціальних працівників On some methods of forming interpersonal interaction in future social workers	117
<i>Брегей Юлія Brehey Yuliia</i>	Організація самостійної роботи студентів коледжу у процесі вивчення української мови і літератури Organization of college students’ independent work in the process of learning Ukrainian language and literature	122
<i>Вознюк Ірина Vozniuk Iryna</i>	Формування національно-патріотичного виховання учнів на уроках Історії Formation of the national-patriotic education of students on the lessons of History	127
<i>Скальська Світлана Skalska Svitlana</i>	Педагогічна майстерність і фактори, що впливають на її формування Pedagogical mastery and factors affecting its formation	133
<i>Баран Ігор Baran Ihor</i>	Ліногравюра у педагогічній практиці Linocut in pedagogical practice	138
ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ PSYCHOLOGIC SCIENCES		
<i>Матійків Ірина Якимович Тетяна Matiyktiv Iryna Yakymovych Tetyana</i>	Мотиваційний тренінг: структура та зміст Motivation training: structure and content	152
<i>Чаплик Віктор Олійник Петро Chaplyk Viktor Oliinyk Petro</i>	Особливості поведінки населення при надзвичайних ситуаціях Features of population behavior in emergency situations	159
<i>Каравець Ілона Karavets Ilona</i>	Вплив військових дій на психічне здоров’я різних категорій людей The impact of military actions on the mental health of different categories of people	165
<i>Калитовська Софія Kalytovska Sofiya</i>	Психологічна допомога внутрішньо переміщеним дітям Psychological care for internally displaced children	171
<i>Радчук Марта Radchuk Marta</i>	Результати дослідження емоційного вигорання фахівців ІТ-сфери Results of research on emotional burnout among IT-professionals	177

<i>Хмарна Лілія</i> <i>Пилипенко Лілія</i> <i>Khmarna Liliia</i> <i>Pylypenko Liliia</i>	Психологічне благополуччя майбутніх рятувальників в умовах воєнного стану Psychological well-being of future rescuers in the martial law conditions	181
ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ PHILOLOGICAL SCIENCES		
<i>Радчук Марта</i> <i>Radchuk Marta</i>	Особливості незвичних любовних трикутників (за З. Фройдом) у художній літературі Characteristics of unusual love triangles (according to Z. Freud) in literature	186
ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ PHILOSOPHY SCIENCES		
<i>Луговий Богдан</i> <i>Luhovyi Bohdan</i>	Філософське осмислення людської діяльності Philosophical understanding of human activity	194
<i>Кудрик Ліліана</i> <i>Kudryk Liliana</i>	Григорій Сковорода – будитель свідомості, духовний коуч Hryhoriy Skovoroda – consciousness raiser, spiritual coach	198
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ ECONOMIC SCIENCES		
<i>Габор Володимир</i> <i>Habor Volodymyr</i>	Сутність та структура господарського механізму агропромислового комплексу The essence and structure of the economic mechanism of the agricultural complex	206
<i>Герасимів Зоряна</i> <i>Gerasymiv Zoryana</i>	Туризм в Україні: реалії сьогодення Tourism in Ukraine: today's realities	211
<i>Герчанівська Світлана</i> <i>Herchanivska Svitlana</i>	Мотиви зайнятості та праці у сільськогосподарських підприємствах Motives for employment and work in agricultural enterprises	216
<i>Гурська Ірина</i> <i>Федуняк Ігор</i> <i>Hurska Iryna</i> <i>Feduniak Ihor</i>	Управління розвитком сільських територій в Україні Management of the development of rural areas in Ukraine	220
<i>Літвінов Віталій</i> <i>Litvinov Vitalii</i>	Ефективність матеріального стимулювання трудового потенціалу в сільськогосподарських підприємствах Efficiency of material stimulation of labor potential in agricultural enterprises	225
<i>Федуняк Ігор</i> <i>Гурська Ірина</i> <i>Feduniak Ihor</i> <i>Hurska Iryna</i>	Інноваційний менеджмент як необхідна вимога сучасності Innovation management as a necessary requirement of the modern time	231

<i>Стемковська Ірина</i> <i>Stemkovska Iryna</i>	Підходи до визначення поняття «СТАРТАП» в науковому просторі Approaches to defining the concept of «STARTUP» in the scientific space	235
<i>Христенко Галина</i> <i>Khrystenko Halyna</i>	Стратегічні засади розвитку ринку органічної продукції в Україні Strategic principles of organic product market development in Ukraine	243
ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES		
<i>Штаюра Ольга</i> <i>Shtayura Olha</i>	Компетентнісний підхід у викладанні фізики – важлива складова підготовки фахового молодшого бакалавра Competence-based approach in teaching Physics – an important component of training a professional junior bachelor	247
МЕДИЦИНА І ФАРМАЦІЯ MEDICINE AND PHARMACY		
<i>Олійник Петро</i> <i>Чаплик Віктор</i> <i>Гуменюк Василь</i> <i>Олійник Сергій</i> <i>Oliinyk Petro</i> <i>Chaplyk Viktor</i> <i>Humeniuk Vasyl</i> <i>Oliinyk Serhiy</i>	Проблеми лікування хронічних захворювань сільського населення Problems of treatment of chronic diseases of the rural population	256
<i>Шикета Любов</i> <i>Shyketa Liubov</i>	Сучасні тенденції викладання базової дисципліни «Мікробіологія, вірусологія та імунологія» у підготовці майбутніх лікарів Modern directions of teaching the course “Microbiology, virology and immunology” in the training of future doctors	262
МИСТЕЦТВО THE ART		
<i>Кармазін Антон</i> <i>Karmazin Anton</i>	Лебедин – Мар’янівка – Біла: шляхами видатних Lebedyn – Marianivka – Bila: by the ways of the great	268
<i>Гуменюк Софія</i> <i>Humeniuk Sofiya</i>	Різноманітність жанрів та стилів у світі анімації The diversity of genres and styles in the world of animation	274
ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ PHYSICAL CULTURE AND PROFESSIONAL SPORTS		
<i>Головченко Ольга</i> <i>Holovchenko Olha</i>	Фізична культура та фізичне виховання студентів вищих навчальних закладів Physical culture and physical education of students of higher educational institutions	280

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 005.336.2:378.011.3-57.175:378

*Аніщенко Вікторія,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін,
Академія Державної пенітенціарної служби,
м. Чернігів, Україна*

ДО ПИТАННЯ ЩОДО УНІВЕРСАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТІСНОЇ МОДЕЛІ ВИКЛАДАЧА СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

Анотація. Актуальність дослідження обумовлена реформуванням військової освіти в Україні, суспільними викликами щодо якості підготовки офіцерів сектору безпеки та оборони України, чия майбутня діяльність спрямована на захист національних інтересів країни від загроз різного характеру. Метою статті є висвітлення основних характеристик універсальної моделі викладача закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання з врахуванням вимог реформи підготовки офіцерів сектору безпеки та оборони України.

Універсальна компетентнісна модель викладача закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання має стати еталоном та закласти орієнтири процесу самовдосконалення його професіоналізму та забезпечення успішності професійної діяльності.

Ключові слова: компетентність, компетентнісний підхід, освітній процес, офіцери, професійна компетентність, універсалізація моделі викладача, сектор безпеки та оборони.

*Anishchenko Viktoriia,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Pedagogy and Humanitarian Disciplines,
Academy of the State Penitentiary Service,
Chernihiv, Ukraine*

ON THE QUESTION REGARDING THE UNIVERSALIZATION OF THE TEACHER COMPETENCE MODEL OF A MODERN HIGHER EDUCATION INSTITUTION WITH SPECIFIC CONDITIONS OF LEARNING

Abstract. The perspective of the research is due to the reformation of military education in Ukraine, social challenges regarding the training quality of officers of the security and defense sector of Ukraine, whose future activity is addressed to the national interests defense of a country according to threats of various character. The purpose of the study is the highlighting of the main characteristics of the universal model of the higher education institution lecturer with specific learning conditions regarding the requirement of the training officers' requirements of the security and defense sector of Ukraine.

The universal competence model of the higher education institution lecturer with specific learning conditions has to become a standard and the basis of the directions of self-development process of his/her professionalism and ensuring the efficiency of the professional activity.

Key words: competence, competence approach, educational process, officers, professional competences, universalization of the lecturer profession, security and defence sector.

Випускники закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання в процесі здійснення службово-професійної діяльності виконують багатогранні військово-професійні, цивільно-захисні, оборонні завдання, метою яких є підтримка бойової готовності підрозділів, як в місцях постійної дислокації, так і на територіях проведення бойових дій, військових операцій, зон надзвичайних ситуацій різного характеру. Майбутня діяльність офіцерів сектору безпеки та оборони України вимагає високого рівня загально-освітньої та тактико-спеціальної підготовки, розвинутих умінь та навичок, що складають їх професійну компетентність, відповідно до обраної спеціальності. Якісна підготовка майбутніх офіцерів і фахівців сектору безпеки та оборони країни, їх готовність виконувати завдання за призначенням залежить від освітньо-педагогічного процесу [1, 3], в межах якого відбувається передача знань та досвіду від професорсько-викладацького складу до майбутнього офіцера в системі «викладач–майбутній фахівець».

Сьогодні викладач закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання має володіти сучасними професійно-педагогічними якостями, які спрямовані на розвиток організаційно-комунікативних, професійно-моральних умінь та навичок, підвищення мотивації до саморозвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показав [2, 4, 5], що більшість наукових праць в цьому напрямку досліджень спрямовані на формування окремих компетентностей професійної діяльності освітянина, але й досі не існує визначеної універсальної моделі ключових компетентностей викладача закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання. У ході дослідження виявлено, що до моделі ключових компетентностей відносять такі структурні компоненти, як: педагогічні, діагностичні й дослідницькі (методологічні, що розкривають знання філософії освіти, педагогічних знань і технологій, дидактики та виховання, знань систем оцінки якості та діагностики рівня педагогічного процесу тощо); соціально-комунікативні (знання законів соціальної взаємодії, норм правових стосунків, побудови комунікативних взаємозв'язків із всіма суб'єктами освітнього середовища); психолого-акмеологічні (знання психології, конфліктології, вміння розвитку процесів самовиховання та самоосвіти, підвищення професійної майстерності, педагогічної культури); організаційні (знання та вміння застосовувати функції менеджменту теорії мотивації в освітній сфері) [1]. Також, результати дослідження показали, що для створення універсальної компетентнісної моделі викладача мають бути враховані такі фактори, як: умови для формування вищезазначених структурних компонентів, що супроводжують його професійну діяльність (академічна свобода, можливість професійного зростання через набуття міжнародного науково-педагогічного

досвіду в межах підвищення кваліфікації, стажування, академічної мобільності), сформована відповідна мотивація щодо запровадження інноваційних методів навчання, докладання вольових зусиль для оновлення та актуалізації сучасних знань, набуття й розвитку критичного мислення тощо. Це має сприяти розширенню загальної компетентності викладача, зростанню особистісного досвіду й професіоналізму, підвищенню іміджу та створенню стратегії самовдосконалення професійної компетентності.

До основних складових універсальної компетентнісної моделі викладача закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання, на нашу думку, можна віднести такі, як: вміння виконувати наукові та методичні завдання нестандартними методами, однак, враховувати основні правила та вимоги; вміння будувати власну стратегію здійснення науково-практичної діяльності (бути не на крок, а на декілька кроків попереду здобувачів вищої освіти, які навчаються; особливо це стосується нових цифрових навичок, вмінь володіння програмними документами для отримання, обробки, збереження та захисту інформації тощо); навички аналізу результатів науково-практичної діяльності, якості освітнього процесу та розуміння особистісної ролі для покращення підготовки майбутніх офіцерів сектору безпеки та оборони країни; вміння ранжувати багатоаспектні проблеми, що можуть вплинути на прийняття рішень щодо вибору форм, методів, технологій забезпечення освітнього процесу; навички застосування критичного мислення в сфері створення нових навчальних програм, обрання та використання інноваційних педагогічних технологій.

Визначені складові відкривають викладачу шлях до оволодіння та розвитку певними групами якостей, які є основою для універсалізації створення компетентнісної моделі сучасного викладача закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання, а саме:

– організаційно-комунікативними якостями, що базуються на особистісній організованості та педагогічній цілеспрямованості до побудови дружньої та комфортної атмосфери освітнього середовища, де комунікативні процеси відбуваються з врахуванням принципів рівності, толерантності, емпатійності, безбар'єрності, чесності та порядності. Від того, як викладач вміє сформулювати в собі такі якості, як цілеспрямованість, воля та комунікабельність, оптимізм та педагогічний гумор, а також застосовувати вище згадані принципи під час спілкування з майбутніми офіцерами, залежить результат всіх організаційних заходів, що наповнюють освітньо-виховний процес;

– професійно-моральними якостями, що включають в себе педагогічне покликання, педагогічну відданість справі та професійний патріотизм.

Досвід викладання у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання дозволяє стверджувати, що більшість викладачів таких освітніх закладів обрали науково-педагогічну діяльність саме з врахуванням високих моральних якостей, розуміння соціальної значимості своєї професії, прагнення передати свій практичний досвід, бажання підготувати відданих своїй країні патріотів, елітних військовослужбовців, професійно-обізнаних в різних аспектах службово-професійної діяльності сектору безпеки та оборони України. Також чітке усвідомлення викладачем важливості кінцевих результатів своєї педагогічної діяльності сприяє розвитку його наукової праці, залученню до неї майбутніх офіцерів, які зможуть розвивати новітні напрями військової справи, захисту цивільного населення під час надзвичайних ситуацій в мирний та воєнний час.

Зростання інноваційної складової педагогічної діяльності спонукають викладачів до нових творчих пошуків щодо вдосконалення методології формування професійної компетентності як особистісної, так і своїх вихованців. Це напряду викликає необхідність формування такої групи якостей, як мотиваційний саморозвиток.

Група якостей мотиваційного саморозвитку викладача базується на таких складових, як: оптимальність зусиль, засобів та часу, які витрачаються для досягнення запланованих результатів науково-педагогічної діяльності; раціональність вибору інноваційних практико-орієнтованих форм та методів, технологій підготовки до проведення навчальних занять; взаємозв'язки, взаємообумовленість та розуміння якості комунікацій в освітньому середовищі між всіма його суб'єктами; особистісна активність та активність осіб, які навчаються, що безпосередньо впливає на зацікавленість у результатах навчання, на розвиток інтелектуального потенціалу та формування у майбутніх фахівців бажання займатися науково-дослідною діяльністю.

Вмотивованість майбутніх офіцерів сектору безпеки та оборони формується краще під час застосування викладачем таких інноваційних форм проведення практичних занять, як спеціалізовані тренінги, міні-конференції, квести, семінари-практики, дискусійні майданчики, дебати тощо. Важливим аспектом є надання можливості кожному майбутньому офіцеру зрозуміти особливості службово-професійної діяльності (менеджерської, де необхідно мати компетенції щодо управління процесами та керування персоналом; економічної, яка передбачає наявність сформованих вмій щодо оцінки, аналізу та розподілу ресурсів, забезпечення тилу, проведення аудиту та складання фінансової звітності; педагогічної, яка передбачає вміння офіцером створювати умови для навчання та саморозвитку; психологічної, яка пов'язана з навичками надання

психологічної підтримки та допомоги; виховної, яка базується на вміннях офіцера здійснювати виховний вплив на підлеглих; комунікативної, яка в своїй основі передбачає застосування навичок та вмінь щодо обрання алгоритмів, форм, методів, стилів спілкування з різними категоріями осіб), що досягається виконанням різних ситуаційних вправ та проходження безпосередньо практики у військових підрозділах.

Отже, сучасний викладач закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання має бути майстром своєї справи, який володіє не тільки професійними компетенціями, а є людиною з «живим інтелектом», є особистістю з високим рівнем включеності в освітній процес, має високі моральні якості, постійно розвивається та спонукає майбутніх офіцерів сектору безпеки та оборони до постійного зростання в обраній професії. Такий викладач шляхом продуманих комунікативних дій в системі «викладач – майбутній фахівець» проявляє себе як особистість дисциплінована, інтелектуальна, високоморальна, вмотивована на успіх та готова виконувати не тільки роль викладача-лідера, але й формувати лідерську компетентність у майбутніх офіцерів, сприяти та власним прикладом доводити, що самомотивація до професійного розвитку впродовж життя є запорукою успіху становлення офіцера і як професіонала, і як людини, яка є особистістю.

Список використаних джерел

1. Аніщенко В.О. Ступенева професійна підготовка офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України: теорія та практика: монографія. Чернігів: SCRIPTORIUM, 2020. 476 с.
2. Волобуєва Т. Б. Структура професійної компетентності сучасного педагога. Гуманізація навчально-виховного процесу: зб.наук. праць. Слов'янськ: Видавничий центр СДПУ, 2005. Вип. XXVHL. С. 33–42.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: К.У.С., 2004. 112 с.
4. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. Київ: Вища школа, 2004. 286 с.
5. Професійно-педагогічна освіта: сучасні концептуальні моделі та тенденції розвитку: монографія / За заг. ред. проф. О. А. Дубасенюк: Вид. 2-е, доп. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. 380 с.

УДК 378.147

Колісник-Гуменюк Юлія,
доктор пед. наук, доцент, старший викладач,
кафедра технологічної освіти, факультет технологій та дизайну, Український
державний університет імені Михайла Драгоманова.

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ДО НАВЧАННЯ ТА ВИКЛАДАННЯ В ТЕХНОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЯХ

***Анотація.** Застосування новітніх підходів у технологічних спеціальностях є важливим з численних причин. Світ швидко змінюється завдяки технологічним інноваціям. Студенти, які навчаються за новітніми підходами, мають кращий доступ до актуальних знань та навичок, що дозволяє їм бути більш конкурентоспроможними на ринку праці. Новітні підходи включають методи активного навчання, що сприяють глибокому засвоєнню матеріалу та розвитку критичного мислення. Багато новітніх підходів спрямовані на розвиток творчого мислення та інноваційної діяльності студентів, що є ключовим у технологічних галузях. Знання і навички, отримані через застосування новітніх підходів, допомагають студентам краще адаптуватися до швидкозмінюючогося технологічного середовища. Багато новітніх методів дозволяють підвищити ефективність навчання через інтерактивність, індивідуалізацію та спрощення доступу до навчальних ресурсів. Застосування новітніх технологій та методів робить навчання цікавішим та привабливішим для студентів. Новітні підходи часто базуються на найкращих практиках з усього світу, дозволяючи студентам отримувати міжнародний досвід навчання. Застосування новітніх підходів допомагає студентам розвивати навички та компетентності, які будуть потрібні в майбутньому, у тому числі в технологічних сферах, які наразі можуть ще не існувати.*

Отже, важливо постійно вдосконалювати методи викладання та впроваджувати новітні підходи у навчальний процес в технологічних спеціальностях для підготовки студентів до успішної кар'єри в сучасному світі.

***Ключові слова:** новітні підходи, технологічні спеціальності, технологічні інновації, інноваційна діяльність, новітні технології.*

Kolisnyk-Humeniuk Yuliia,
Doctor of pedagogic sciences, associate professor, senior lecturer
Department of technological education, Faculty of Technology and Design,
Ukrainian Mykhailo Drahomanov State University.

USE OF MODERN APPROACHES TO TEACHING AND STUDYING IN TECHNOLOGICAL SPECIALTIES

***Abstract.** The application of the latest approaches in technological specialties is important for numerous reasons. The world is changing rapidly thanks to technological innovation. Students who study according to the latest approaches have better access to relevant knowledge and skills, which allows them to be more competitive in the labor market. Newer approaches include active learning methods that promote deep learning of material and development of critical thinking. Many of the latest approaches are aimed at the development of creative thinking and innovative activity of students, which is key in technological fields. Knowledge and skills acquired through the application of the latest approaches help students better adapt to the rapidly changing technological environment. Many of the latest methods make it possible to increase the effectiveness of training through interactivity, individualization and simplification of access to educational resources. The use of the latest technologies and methods makes learning more interesting and attractive for students.*

Innovative approaches are often based on best practices from around the world, allowing students to gain an international learning experience. Applying the latest approaches helps students develop skills and competencies that will be needed in the future, including in technological areas that may not yet exist.

Therefore, it is important to constantly improve teaching methods and introduce new approaches to the educational process in technological specialties to prepare students for a successful career in the modern world.

Keywords: *new approaches, technological specialties, technological innovations, innovative activity, new technologies.*

Сучасні підходи до навчання та викладання в технологічних спеціальностях активно досліджуються та розробляються численними дослідниками та освітніми інституціями. Ось деякі визначені дослідники, які роблять внесок у цю область:

Джон Хатті (John Hattie): відомий новозеландський дослідник освіти, який зосереджується на дослідженні впливу різних педагогічних підходів та методів навчання на результати студентів. Він вивчає ефективність активного навчання та засоби розвитку міжособистісних навичок.

Салман Кхан (Sal Khan): засновник Khan Academy, онлайн-платформи для навчання, яка використовує відеоуроки та інтерактивні вправи для здобуття знань у різних предметах, включаючи математику та програмування.

Річард Майєр (Richard Mayer): експерт у галузі психології навчання та мультимедійних технологій, який досліджує, як використання відео та мультимедійних ресурсів може покращити навчання та розуміння складних концепцій.

Сімон Сінек (Simon Sinek): досліджує, як керівництво та мотивація можуть впливати на навчання і творчість в технологічних областях.

Хелен Бічер (Helen Beetham): спеціалістка з питань технологій в освіті та навчанні, яка досліджує роль технологій у формуванні сучасних підходів до навчання та викладання.

Ці дослідники і багато інших вносять важливий внесок у розвиток сучасних підходів до навчання та викладання в технологічних спеціальностях, сприяючи поширенню інновацій у сфері освіти.

Використання сучасних підходів до навчання та викладання в технологічних спеціальностях є важливим завданням, оскільки технологічні галузі швидко розвиваються, і студенти повинні бути готові до викликів цього сучасного світу. Ось деякі з сучасних підходів та методів навчання та викладання в цих галузях:

активне навчання: сучасні методи активного навчання, такі як проблемне навчання, проектне навчання та обернений клас, дозволяють студентам більше залучатися до процесу навчання та вирішувати реальні завдання;

електронні ресурси та онлайн-навчання: використання електронних підручників, відеоуроків, веб-сайтів та онлайн-курсів дозволяє студентам вивчати матеріал у зручний для них час та темпі;

лабораторні роботи та віртуальні лабораторії: відтворення реальних лабораторних умов у віртуальному середовищі дозволяє студентам вивчати та експериментувати безпечно та ефективно;

мультимедійні ресурси: використання аудіо-, відео- та інших мультимедійних матеріалів допомагає візуалізувати складні концепції та полегшує засвоєння матеріалу;

професійні практикуми та стажування: залучення студентів до реальних професійних проектів та стажувань у підприємствах допомагає їм отримати практичний досвід і спілкуватися з професіоналами в галузі;

робота в командах та проекти: залучення студентів до колективної роботи над проектами допомагає розвивати навички співпраці, комунікації та розв'язання проблем;

здійснення досліджень: поєднання навчання та досліджень дозволяє студентам активно долучатися до розробки нових технологій та інновацій;

підтримка менторів та наставників: надання студентам можливості працювати з досвідченими наставниками та викладачами сприяє їхньому професійному розвитку.

Ці сучасні підходи допомагають студентам в технологічних спеціальностях краще готуватися до вимог ринку праці та ефективно розвивати свої навички і знання.

У ЗВО на сучасному етапі в освітніх програмах у сфері технологій застосовують також дані сучасні підходи:

Інтерактивне навчання: використання інтерактивних методів навчання, таких як веб-інтерфейси, відкриті лекції, взаємодію з викладачем через відеоконференції та інші інтерактивні інструменти, сприяє активному залученню студентів до навчального процесу.

Електронні підручники та онлайн-курси: використання електронних ресурсів, які доступні в Інтернеті, дозволяє студентам вивчати матеріал в будь-який час та місце.

Проектне навчання: залучення студентів до реальних технологічних проектів, де вони можуть застосовувати свої навички та розвивати рішення реальних проблем.

Лабораторні роботи та симуляції: використання віртуальних лабораторій та симуляційних інструментів для експериментів та вивчення технічних процесів.

Обернений клас (Flipped Classroom): студенти можуть самостійно вивчати теоретичний матеріал вдома за допомогою відеолекцій або електронних підручників, а потім на заняттях відпрацьовувати навички та задавати питання викладачу.

Оцінювання на основі проектів та практичних завдань: замість традиційних екзаменів студенти можуть бути оцінені за якість виконаних проектів та практичних завдань.

Мультимедійні та інтерактивні засоби навчання: використання відео, анімацій, інтерактивних симуляцій і віртуальної реальності для зрозумілішого подання складних концепцій та процесів.

Розвиток м'яких навичок: крім технічних знань, акцент на розвиток м'яких навичок, таких як комунікація, креативність, робота в команді та розв'язання проблем.

Зазначені підходи спрямовані на покращення якості навчання та підготовку студентів в технологічних галузях, забезпечуючи їм необхідні навички та знання.

Викладання технологічних спеціальностей в період війни може бути викликом через ряд обмежень та особливостей цього періоду. Однак збереження і розвиток освіти в цих галузях може бути критично важливим для забезпечення національної безпеки, технологічного розвитку та подолання викликів війни. Ось деякі аспекти викладання технологічних спеціальностей в період війни:

Онлайн-та дистанційне навчання: з огляду на обмеження на групові заняття та фізичний доступ до університетів, онлайн-та дистанційне навчання може стати ключовим інструментом. Університети можуть використовувати вебінари, відеолекції та інші онлайн-ресурси для надання студентам можливості вивчати матеріал віддалено.

Адаптація навчальних програм: навчальні програми можуть бути адаптовані для більшого фокусу на практичних навичках та завданнях, які студенти можуть виконувати в умовах війни. Це може включати в себе вивчення військових технологій, кібербезпеки, логістики та інших спеціальностей, важливих для оборони та безпеки країни [1].

Підтримка студентів-військовослужбовців: деякі студенти можуть бути військовослужбовцями або мобілізованими під час війни. Університети повинні надавати підтримку цим студентам, дозволяючи їм призупиняти навчання, якщо це необхідно, та повертатися до нього пізніше.

Безпека і конфіденційність: з огляду на можливість кібератак та інших загроз, університети повинні забезпечити високий рівень безпеки та конфіденційності відносно навчальних матеріалів та даних студентів.

Міжнародна співпраця: університети можуть залучати міжнародних партнерів та експертів для обміну досвідом та знаннями в галузі технологій та безпеки.

Акцент на інноваціях: період війни може стати часом акценту на розробці та впровадженні інноваційних технологій та рішень, які підвищують безпеку та ефективність.

Креативні методи: викладання в технологічних спеціальностях в період війни можуть допомогти зробити навчання більш ефективним та стимулюючим, навіть у складних умовах. Ось деякі креативні підходи та методи, які можна використовувати: ігрове навчання, ситуативне навчання, колаборативне навчання, використання віртуальної реальності (VR) та розширеної реальності (AR), технічні хакатони, віртуальні екскурсії, Онлайн-спілкування, онлайн-форуми та відеоконференції, підтримка відкритих джерел, підтримка для самонавчання, мотивація і вдосконалення, Ці методи можуть допомогти зробити навчання технологічних спеціальностей більш ефективним і стимулюючим, навіть у військових обставинах.

Застосування новітніх підходів у технологічних спеціальностях є важливим з численних причин:

- технологічний розвиток: світ швидко змінюється завдяки технологічним інноваціям. Студенти, які навчаються за новітніми підходами, мають кращий доступ до актуальних знань та навичок, що дозволяє їм бути більш конкурентоспроможними на ринку праці;

- активне навчання: новітні підходи включають методи активного навчання, що сприяють глибокому засвоєнню матеріалу та розвитку критичного мислення;

- стимулювання творчості: багато новітніх підходів спрямовані на розвиток творчого мислення та інноваційної діяльності студентів, що є ключовим у технологічних галузях;

- підготовка до змін: знання і навички, отримані через застосування новітніх підходів, допомагають студентам краще адаптуватися до швидкозмінюючогося технологічного середовища;

- ефективність навчання: багато новітніх методів дозволяють підвищити ефективність навчання через інтерактивність, індивідуалізацію та спрощення доступу до навчальних ресурсів;

- підвищення зацікавленості: застосування новітніх технологій та методів робить навчання цікавішим та привабливішим для студентів;

- міжнародний досвід: новітні підходи часто базуються на найкращих практиках з усього світу, дозволяючи студентам отримувати міжнародний досвід навчання [2];

підготовка до майбутнього: застосування новітніх підходів допомагає студентам розвивати навички та компетентності, які будуть потрібні в майбутньому, у тому числі в технологічних сферах, які наразі можуть ще не існувати.

Отже, важливо постійно вдосконалювати методи викладання та впроваджувати новітні підходи у навчальний процес в технологічних спеціальностях для підготовки студентів до успішної кар'єри в сучасному світі.

Список використаних джерел

1. Smirnova, O., Kolisnyk-Humenyuk, Y., Yemelova, A., Saprykina, L., Krasnyuk, I., & Piddubna, O. The Problem of Introducing Advanced Competencies for Fine Arts Teachers in Ukraine (2022). *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 14 (2), 284-300.
2. Haidamaka, O., Kolisnyk-Humenyuk, Y., Storizhko, L., Marchenko, T., Poluboiaryna, I., & Bilova, N. Innovative Teaching Technologies in Postmodern Education: Foreign and Domestic Experience (2022). *Postmodern Openings*, 13(1 Sup1), 159

УДК 378.147

*Руденко Лариса,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри практичної психології та педагогіки
Панас Олена,
ад'юнкт 2-го року навчання,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності
м. Львів, Україна*

КОМУНІКАТИВНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Анотація. Модернізація змісту професійної підготовки фахівців цивільного захисту в закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання передбачає її зорієнтованість на формування необхідних компетентностей здобувачів, які забезпечують відповідний рівень успішного професійного становлення, володіння знаннями і вміннями, необхідними для ефективного виконання професійних обов'язків. Ефективність професійної взаємодії фахівців цивільного захисту значною мірою залежить від рівня їхньої професійної компетентності, однією з провідних складових якої є комунікативна. Належний рівень її розвитку, опанування майбутніми рятувальниками умінь і навичок ефективної професійно-комунікативної взаємодії уможливорює побудову високоорганізованих відносин у цій сфері під час виконання службових обов'язків, особливо в умовах воєнного стану

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність, комунікативна компетентність, фахівці цивільного захисту.

Rudenko Larysa,
doctor of pedagogical sciences, professor,
Professor of the Department of Practical Psychology and Pedagogy
Panas Olena,
adjunct of the 2-nd year of study,
Lviv State University of Life Safety
Lviv, Ukraine

COMMUNICATIVE COMPONENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF CIVIL DEFENSE SPECIALISTS

Abstract. *The modernization of the content of the professional training of civil defense specialists in higher education institutions with specific conditions of study involves its orientation towards the formation of the necessary competencies of the acquirers, which ensure the appropriate level of successful professional development, the possession of knowledge and skills necessary for the effective performance of professional duties. The effectiveness of the professional interaction of civil defense specialists largely depends on the level of their professional competence, one of the leading components of which is communicative. The appropriate level of its development, mastering by future rescuers of the skills and abilities of effective professional and communicative interaction makes it possible to build highly organized relations in this area during the performance of official duties, especially in the conditions of martial law*

Key words: *competence, professional competence, communicative competence, civil defense specialists.*

Розвиток освітньої галузі в Україні в XXI столітті передбачає модернізацію змісту професійної підготовки, в тому числі фахівців цивільного захисту в закладах вищої освіти (ЗВО) із специфічними умовами навчання, її зорієнтованість на формування світоглядної та правової, морально-етичної, політичної та комунікативної культури особистості здобувачів освіти.

Опрацювавши значну кількість трактувань поняття «компетентність», можемо стверджувати, що у більшості науковців ці тлумачення не відрізняються. У словнику іншомовних слів термін «компетентність» пояснюється, як «володіння знаннями, що дозволяють судити про що небудь»; «бути обізнаним у чому-небудь»; «мати авторитетність, повноправність»; «коло питань, у яких особа має певні повноваження, знання, досвід» [6].

Наукового статусу у психологічній науці поняття «компетентність» набуває у другій половині XX століття та трактується, як основна характеристика людини. У 1973 році Д. Макклелланд розглянув концепцію компетентності, як критеріальний індикатор продуктивної діяльності людини.

Дослідниця Н. Стеценко визначає це поняття, як здатність вирішувати професійні проблеми, що виникають у реальних ситуаціях професійної діяльності, з використанням знань, умінь, здібностей, життєвого та професійного

досвіду [7, с. 185]. На наш погляд, це найбільш прийняте розуміння компетентності.

Отже, компетентність є основною характеристикою професійної діяльності особистості. Розвиток відповідних навичок у структурі професійної діяльності фахівців цивільного захисту дає можливість виокремити «професійну компетентність». В. Слободяник пропонує визначення поняття «професійної компетентності фахівця цивільного захисту» як системи професійних знань, умінь та навичок, пов'язаних із виконанням професійної діяльності на високому рівні, таких як:

- забезпечення мобільності, поповнення професійних особистісних знань;
- професійна теоретична, практична, морально-психологічна підготовленість;
- уміння виявляти, ставити та розв'язувати на рівні технологічних або трудових стандартів професійні завдання;
- критичність мислення;
- лідерський потенціал [5, с. 63].

Розвиток професійної компетентності фахівця є важливою складовою навчання, професійного становлення. Під час професійної соціалізації (зокрема навчання у ЗВО із специфічними умовами навчання) формуються важливі компетентності, які в цілому складають професійну компетентність та дають можливість забезпечити відповідний рівень успішного професійного становлення майбутніх фахівців цивільного захисту, які володіють уміннями, нормами, знаннями, необхідними для виконання професійних обов'язків та розвитку професійної компетентності.

Рівень сформованості професійної компетентності у працівника цивільного захисту виражається в єдності його практичної, теоретичної готовності до виконання професійної діяльності.

Проаналізувавши наукові праці, можна визначити структуру професійної компетентності, яка містить чотири блоки [1, с. 199]:

- професійні знання (об'єктивно необхідні);
- професійні уміння;
- професійні психолого-педагогічні позиції, настанови фахівця, необхідні для ефективної професійної діяльності;
- особистісні особливості, що забезпечують належний рівень оволодіння фахівцями професійними вміннями та знаннями.

Професійна компетентність визначається ступенем відповідальності фахівця професійним вимогам, що передбачає набуті знання, вироблені вміння, досвід практичної діяльності, а також здатність адаптуватися до змін у професійній сфері. Ці здатності майбутні фахівці цивільного захисту набувають під час професійної підготовки у ЗВО із специфічними умовами навчання, а також під час проходження навчальної практики у частинах та головних управліннях ДСНС областей, де вони можуть застосувати свої теоретичні та практичні навички у трудовій діяльності.

Аналізуючи вище описане, робимо висновок, що комунікативна складова професійної компетентності фахівця цивільного захисту – це володіння необхідними вміннями, знаннями, та навичками для ефективної взаємодії з іншими людьми в процесі професійної діяльності.

Організація професійної діяльності фахівців цивільного захисту в умовах війни на території України має орієнтуватися на посилення соціально-психологічного партнерства з населенням. Особовому складу підрозділів ДСНС України потрібно не лише дотримуватися вимог законодавства країни, кодексу цивільного захисту, уміти безпомилково оцінювати обставини та критично й оперативно мислити під час вирішення надзвичайних ситуацій, бути прикладом мужності та стійкості, а й коректно й доступно інформувати населення, виявляти тактовність під час спілкування з людьми різних вікових категорій, які перебувають у різних психічних станах. Професійну комунікативну взаємодію в будь-якій галузі людської діяльності важливо орієнтувати на гуманістичні цінності з урахуванням природних і соціальних особливостей партнерів по спілкуванню. Гуманістичний контекст культури спілкування фахівців цивільного захисту передбачає знання, розуміння й дотримання норм комунікативної взаємодії, які відображають гуманістичний підхід до інтересів, прав і свобод особистості, прийняті суспільством як «керівництво до дії», не суперечать поглядам і переконанням самої особистості та передбачають її готовність і вміння дотримуватися цих норм [3, с. 283].

Ефективність професійної взаємодії фахівців цивільного захисту значною мірою залежить від рівня їхньої професійної компетентності, однією з провідних складових якої є комунікативна. Належний рівень її розвитку, опанування майбутніми рятувальниками умінь і навичок ефективної професійно-комунікативної взаємодії уможливує побудову високоорганізованих відносин у цій сфері під час виконання службових обов'язків, особливо в умовах воєнного стану, забезпечує їхню здатність ефективно виконувати професійні функції.

Як переконують наукові дослідження, ефективність професійної діяльності фахівців державної служби надзвичайних ситуацій впливають багато чинників,

серед яких одне з головних місць належить їхній професійно-комунікативній компетентності, що розглядається як системотвірний чинник соціальної та професійної компетентностей фахівця, засіб професійної адаптації, самореалізації й самоактуалізації особистості у процесі трудової діяльності [2, с. 243], а передусім – як ключова компетентність, необхідна для будь-якої професійної діяльності в системі «людина – людина».

У психології комунікативна компетентність розглядається здатність встановлювати й підтримувати необхідні контакти з людьми, що потребує володіння способами орієнтування в різноманітних комунікативних ситуаціях, вербальними та невербальними засобами спілкування [4, с. 131].

Ми розглядаємо комунікативну складову професійної компетентності фахівців цивільного захисту як інтегроване вираженням професійного та особистісного досвіду комунікативного досвіду, що забезпечує адаптивну функцію їхніх успішних професійних дій як у трудовому середовищі, так і в умовах надзвичайних ситуацій.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дав підстави зазначити, що в освітньому процесі ЗВО із специфічними умовами навчання системи ДСНС приділяється не достатньо уваги розвитку комунікативної складової професійної компетентності майбутніх фахівців цивільного захисту, немає чіткого визначення та тлумачення поняття «комунікативної компетентності фахівців цивільного захисту» в нормативних документах Державної служби України з надзвичайних ситуацій, що спонукає до ПОДАЛЬШИХ науково-педагогічних досліджень цієї проблеми.

Список використаних джерел

1. Котикова О.М. Компоненти психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць / Редкол.: Т. І. Сущенко (голова ред.) та ін. Запоріжжя. 2012. Вип. 25 (78). С. 198–203.
2. Руденко Л.А. Комунікативна компетентність як чинник професійної адаптації фахівців соціального захисту. *Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів*: зб. матер. І всеук. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 15 лют. 2018 р.). Кривий Ріг, 2018 С. 240–244.
3. Руденко Л. А. Культура спілкування як чинник ефективної комунікації фахівців цивільного захисту. *Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів* : матер. II Всеукраїнської наук.-практ. конф. ; м. Кривий Ріг, 7 лютого 2019 р. Кривий Ріг, 2018. С. 282—285.
4. Руденко Л. А. Формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах : монографія Львів : Піраміда, 2015. 342 с.
5. Слободяник В. І., Ткаченко Т.В. Організаційно-педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх фахівців служби цивільного захисту. *Київський науково-педагогічний вісник*. 2017. № 11 (11). С. 59–64.

6. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl>

7. Стеценко Н.М. Комунікативна компетентність як складова професійної підготовки сучасного фахівця. *Педагогічний альманах* : зб. наук. праць / редкол. : В. В. Кузьменко та ін. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2016. Вип. 29. С. 185–191.

УДК 377.2

Соловійов Валерій,

*кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки та психології
Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського,*

Литвин Андрій,

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри практичної психології та педагогіки
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
м. Львів, Україна*

ВИПЕРЕДЖУВАЛЬНИЙ ПІДХІД У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

***Анотація.** Важливою особливістю сьогодення є перехід від підтримувальної освіти до випереджувальної, яка навчає здобувачів переорієнтовуватися відповідно до змін, що відбуваються в науці, техніці, культурі, має творчий, перспективний характер. Стаття присвячена проблемі випереджувальності – властивості освіти, що проявляється у взаємодії прогностично побудованих змісту та методів трансляції знань, спрямованих на розвиток у кожної особистості вродженої схильності до їх здобуття. Реалізація прогностично-випереджувального підходу у професійній освіті сприяє підвищенню ефективності та цілісності підготовки учителів, створює передумови для особистісного зростання, самовдосконалення здобувачів педагогічних спеціальностей у ЗВО. Це готує майбутніх освітян до притаманних сучасній школі ситуацій невизначеності, швидкоплинності, мінливості, динамічного вибору тощо.*

***Ключові слова:** випереджувальна професійна освіта, прогностично-випереджувальний підхід, професійна підготовка, педагогічні працівники.*

Solovyov Valery,

*candidate of pedagogical sciences, associate professor,
Head of the Department of Pedagogy and Psychology
Ivan Bobersky Lviv State University of Physical Culture, Lviv, Ukraine*

Lytvyn Andrii,

*doctor of pedagogical sciences, professor,
Professor of the Department of Practical Psychology and Pedagogy
Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine*

PREVENTIVE APPROACH IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF EDUCATIONAL PERSONNEL

***Abstract.** An important feature of today is the transition from supportive education to anticipatory education, which teaches students to reorient themselves in accordance with the changes taking place in science, technology, culture, has a creative, forward-looking character. The article is devoted to the problem of anticipation - the property of education, which manifests itself in the*

interaction of prognostically constructed content and methods of knowledge translation, aimed at the development of each individual's innate tendency to acquire them. The implementation of a prognostic and anticipatory approach in professional education contributes to increasing the effectiveness and integrity of teacher training, creates prerequisites for personal growth and self-improvement of students of pedagogical specialties in higher education. This prepares future educators for the situations of uncertainty, transience, variability, dynamic choice, etc. inherent in the modern school.

Key words: *anticipatory professional education, prognostic-anticipatory approach, professional training, teaching staff.*

Завдання професійної освіти нині вбачаються в підготовці фахівців, які усвідомлюють своє призначення, соціальну відповідальність, рівень професійної компетентності, потребу особистісного та професійного розвитку, прагне до творчості та досягнення високих результатів у власній діяльності. Сучасний рівень професійної підготовки в Україні є достатньо високим. Він ґрунтується на чималому досвіді педагогічної науки у площині теорії та методики професійної освіти, передусім напрацювань наукових установ НАПН України та провідних закладів вищої освіти. Серед системи принципів професійної освіти майбутніх фахівців нині виділяють принцип випереджувального характеру професійної підготовки [3, с. 52; 6, с. 315]. Проте, не зважаючи на значну увагу до проблем професійної та вищої освіти, у сучасних педагогічних дослідженнях і методичних розробках недостатньо висвітлені питання випереджувального розвитку компетентності фахівців у процесі професійної підготовки.

Упродовж навчання має розкритися професійний потенціал особистості – система внутрішніх ресурсів, що виявляються у професійних досягненнях і перспективах, є механізмом встановлення відповідності між гіпотетичною підготовленістю випускника до виконання службових обов'язків у майбутній діяльності та вимогами професійної сфери. У цьому контексті доречно розглянути поняття ***випереджувальний характеру професійної підготовки***. Неодноразові спроби застосування цієї ідеї на різних етапах розвитку педагогічної науки свідчать про її значний, хоч і не повністю реалізований потенціал.

Сутність ***випередження*** полягає «у встановленні підвищених відносно вже досягнутого на практиці рівня норм, вимог ... , які відповідно до прогнозування будуть оптимальними в подальший період» [8, с. 118-119]. Тобто, випередження означає передбачення перспективних показників якості певної продукції, результатів діяльності. Як відомо, людина спроможна випереджувати в часі та просторі послідовний, закономірний перебіг подій зовнішнього світу. Отже, використання стратегії випередження дає змогу сформуванню в людині свідомість, здатну прогнозувати реальне буття. Випереджувати – означає бути здатним до

постійного, цілеспрямованого та систематичного засвоєння новітніх, щойно з'явившихся знань, умінь, навичок, цінностей, відносин, орієнтації, норм поведінки, способів і форм спілкування.

Випереджувальне навчання має глибоке коріння у психологічній науці, воно «засноване на феноменах випереджувального мислення та випереджувального відображення дійсності». Подолати труднощі нестійкого суспільного розвитку може особистість, свідомість, мислення та діяльність якої здатні передбачати і прогнозувати наслідки своєї діяльності та дій інших чинників, реалізовувати превентивні, запобіжні заходи у разі потреби. Така властивість людини розглянута в роботах філософів, фізіологів, психологів, педагогів. Цілком природним є намагання використати в галузі освіти прагнення людини до аналізу, прогнозування, передбачення розвитку подій, екстраполяції набутого досвіду та моделювання майбутнього, тобто навчити (на скільки це можливо) передбачати зміни в життєдіяльності й майбутні події та заздалегідь готуватися до них, ґрунтуючись на знанні причинно-наслідкових зв'язків і закономірностей. Така стратегія дозволяє економити освітні ресурси і досягати кращої якості повсякденного життя, професійної та наукової діяльності молодого покоління [12, с. 179].

Учені, які займаються проблемами професійної педагогіки, до випереджувальних елементів змісту освіти відносять такі характеристики: розвиток загальних здібностей, схильностей, інтересів, переконань, що сприяють адаптації індивіда до життя, що змінюється; здатність використовувати здобуті знання для вдосконалення діяльності; фундаментальні та світоглядні знання; розвиток особистості, її творчих здібностей, умінь знаходити шляхи розв'язання складних проблем, навичок самоосвіти тощо [12, с. 180]. Усе перераховане називають випередженням у навчанні; загалом воно сприяє ефективній підготовці здобувачів – підвищує мотивацію до навчання, пришвидшує сприйняття навчального матеріалу, активізує навчально-пізнавальну діяльність тощо [7, с. 156].

Випереджувальна освіта готує людину до життя та праці в інформаційно насиченому середовищі, що вимагає від неї підвищеної відповідальності, ширшої та «гнучкішої» загальноосвітньої бази, яка потребує неперервного примноження та розвитку. Випереджувальна освіта покликана поєднувати цілеспрямовану підготовку до майбутнього із змістовною та повноцінною сьогоденною життєдіяльністю здобувачів. Пріоритетно готуючи фахівців до виконання функцій у суспільстві прийдешнього, вона має вчити також ефективно вирішувати завдання сучасності. На загальну думку, нинішня система освіти поступово ставатиме випереджувальною, все більше акцентуватиме увагу

суб'єктів навчання на проблемах, пов'язаних зі стратегією сталого розвитку, виступатиме механізмом вирішення глобальних цивілізаційних завдань.

У випереджувальну освіту залучають передусім фундаментальні дисципліни як основу подальшої спеціалізації, залучення до різних можливих видів діяльності. Вона націлена, насамперед, на розвиток здібностей, схильностей, інтересів, переконань, спрямованості особистості, створюючи перспективи для виявлення та формування покликання, допомагаючи молоді в життєвому та професійному самовизначенні. Випереджувальна функція професійної освіти полягає в тому, що вона спрямована не лише на озброєння фахівців механізмами адаптації до нових умов існування та діяльності в соціальному та інформаційному середовищі, а й підготовку до впливу на середовище, управління його розвитком для забезпечення коеволюції природи і суспільства. Іншими словами, освіта, що передбачає випередження, сприяє суспільному розвитку завдяки виробленню в людей здатності та готовності до превентивних дій.

Формування випереджувальних механізмів подальшої професійної діяльності, здатності особистості до прогностичного ухвалення рішень щодо управління навчанням і вихованням особливо актуальна для педагогічної освіти, що генетично визначає успішний перебіг усіх інших освітніх процесів і ланок. Від якості педагогічної освіти, її прогностичності та випереджувальності залежить здатність учителя своєчасно реагувати на запити постійно мінливого світу до сутності його творчих зусиль із виховання молоді генерції суспільства, орієнтуватися на вічні цінності та головні цілі, на прийдешню культуру, її потреби, що сприяє збереженню та розквіту цивілізації.

Під терміном *випереджувальна педагогічна підготовка* ми розуміємо частину освітнього процесу підготовки майбутніх учителів, спрямована на раннє формування педагогічних якостей і прогностичний розвиток функціональних можливостей здобувачів шляхом орієнтації її компонентів (завдань, змісту, методичних прийомів, технічних засобів) на актуалізацію потенційних можливостей, що забезпечують своєчасну появу та динамічний розвиток системотвірних складових професійно-педагогічної компетентності вчителя ЗЗСО. Спираючись на природу педагогічної діяльності, науковці розуміють *прогностичні знання й уміння* як «засвоєний педагогом спосіб виконання розумових дій, який дозволяє отримати випереджувальну педагогічну інформацію з метою підвищення ефективності навчально-виховного процесу» [11, с. 6].

Провідні науковці підкреслюють, що виклики сьогодення потребують застосування нової методології освіти, на яку спиратиметься інноваційна

система навчання та виховання [5, с. 6]. Виходимо з того, що ключове завдання педагогічної методології полягає у пошуку продуктивних підходів і принципів реалізації освітнього процесу, а також оптимальних шляхів їх застосування. З урахуванням усього зазначеного, вважаємо доцільним до науково-методологічних підходів, які відображають процесуальні аспекти професійного навчання (праксеологічний, діяльнісний, технологічний) [4, с. 66], додати **прогностично-випереджувальний підхід**. Масштабні цивілізаційні зрушення та колосальна науково-технологічна трансформація всіх галузей суспільства потребують нетрадиційного погляду, спрямованого на прогностичний характер ведення економіки і бізнесу, що вимагає суттєвого піднесення якості людського капіталу. Головним показником результативності функціонування освітньої системи сьогодення є здатність наступного покоління активно взаємодіяти в глобалізованому світі, неперервно вдосконалюватись, швидко й адекватно реагувати на нові виклики. Для цього освіта ХХІ ст. має бути націленою в майбутнє, на розв'язання проблем третього тисячоліття, розвиток інтегрованої компетентності фахівців, формування в них проєктивної культури, інноваційних способів мислення та діяльності.

Вагома проблема модернізації підготовки учителів полягає в потребі проєктування освітніх програм, які враховують перспективи інтенсивного розвитку педагогічної професії та освітнього напрямку. Оскільки підготовка вчителя є багатовимірним процесом особистісного, професійного та соціального розвитку, вона може бути ефективною та забезпечити конкурентоспроможність випускників, якщо реалізовуватиметься з урахуванням прогностичних тенденцій.

Науковці досі недостатньо уваги приділяють цьому підходові, хоч його конструктивність і доцільність у контексті модернізації освіти є очевидною. Пояснюють це тим, що випереджувальна підготовка досить важко піддається як однозначному теоретичному опрацюванню, так і технологічно виваженій практичній реалізації. Водночас, учені та практики виражають упевненість у високій місії як загальної парадигми і неминучості на тривалу перспективу випереджувального характеру освіти. Зокрема, його називають провідним принципом модернізації педагогічної освіти [9].

Психологічний контекст випереджувальності в освіті пов'язаний з ідеями випереджувального відображення, антиципації та випереджувальної рефлексії, які становлять «підґрунтя розвитку прогностичних здібностей особистості, здатності моделювати своє майбутнє» [1, с. 63]. Ці ідеї покладені в основу системи розвивального навчання В. Давидова та Б. Ельконіна, технології перспективно-випереджувального навчання С. Лисенкової та ін. Концептуальні

засади випереджувальної освіти науковці розглядають як провідний чинник модернізації освіти дорослих, вирішення гострих проблем професійної підготовки, зокрема післядипломної педагогічної освіти учителів і науково-педагогічних працівників тощо.

На думку В. Радкевич, важливість випереджувального підходу до управління якістю професійної підготовки полягає у тому, що він суттєво впливає на якість освітніх послуг, оскільки забезпечує врахування «динамічних техніко-технологічних змін, що відбуваються в усіх, без винятку, галузях економіки» [10, с. 6]. Безперечно, професійно-педагогічна підготовка фахівців освітнього галузі має відповідати сучасним освітнім тенденціям (візуалізація, персоналізація, диверсифікація, навчання у ВНС, гейміфікація тощо), орієнтуватися на перспективи модерних педагогічних спеціалізацій (модератор, тьютор, координатор, фасилітатор та ін.). XXI ст. актуалізує нові ракурси освітньої реальності, зумовлює виникнення новітніх педагогічних теорій, психолого-педагогічних і науково-педагогічних напрямів [1, с. 64]. Відтак, слід визнати слушною позицію науковців, згідно з якою парадигма освіти має забезпечити можливості для роботи в режимі постійного випередження чинного стану теорії та практики певної предметної області.

Таким чином, прогностично-випереджувальний підхід до підготовки педагогічних працівників передбачає відображення в змісті навчальних дисциплін педагогічної діяльності на основі наукових досліджень, спрямованих на прогнозування змін в освітній галузі, а також незворотне, цілеспрямоване і закономірне розгортання процесу підготовки здобувачів педагогічної освіти у систему, в якій усі компоненти взаємозумовлені та логічно пов'язані [2, с. 245]. Реалізація прогностично-випереджувального підходу у професійній освіті не лише сприяє підвищенню ефективності та цілісності підготовки учителів, а й створює передумови для особистісного зростання, самовдосконалення здобувачів педагогічних спеціальностей у ЗВО. Це готує майбутніх освітян до притаманних сучасній школі ситуацій невизначеності, швидкоплинності, мінливості, динамічного вибору тощо. Важливою ознакою, що характеризує випереджувальність у змісті та методах навчання, є позитивне емоційне забарвлення діяльності учасників освітнього процесу, що створює конструктивну атмосферу, зумовлює відсутність напруги, нервозності та покvapу в педагогічній взаємодії, зниження перевантаженості в навчально-пізнавальній роботі.

Отже, соціально-економічні реалії сьогодення висувають нові вимоги до системи професійної підготовки. Важливою особливістю є перехід від підтримувальної освіти (спрямованої на опанування накопиченого цивілізацією

масиву знань, підготовку майбутніх фахівців на основі вимог сьогодення) до випереджувальної, яка навчає здобувачів переорієнтовуватися відповідно до змін, що відбуваються в науці, техніці, культурі, та має творчий, перспективний характер. У цьому контексті, випереджувальність – це властивість освіти, що проявляється у взаємодії прогностично побудованих змісту та методів трансляції знань, спрямованих на розвиток у кожної особистості вродженої схильності до їх здобуття. Результат такої освіти – потреба і здатність випускників неперервно поглиблювати власні знання й уміння, збагачувати інноваційний, креативний, гуманістично орієнтований інтелект та успішно реалізувати його у професійній діяльності, зорієнтованій на майбутнє.

Список використаних джерел

1. Бутенко Л. Л. Випереджувальна функція методологізації загальнопедагогічної підготовки майбутніх учителів та науково-педагогічних працівників. *Актуальні питання застосування на практиці досягнень сучасної педагогіки і психології* : збірник тез міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 12–13 травня 2017 р. Харків : Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2017. С. 62–66.
2. Грисюк О. М. Випереджувальне навчання як форма підготовки майбутніх педагогічних працівників у контексті модернізації педагогічної освіти. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки*. 2018. Вип. 151(1). С. 244–247.
3. Гуревич Р. С. Теорія і практика навчання в професійно-технічних закладах : монографія. Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. 410 с.
4. Дубасенюк О. А. Методологія та методи науково-педагогічного дослідження : навч.-метод. посіб. Житомир : Полісся, 2016. 256 с.
5. Кремень В. Г. «Суспільство знань» у контурах сучасності. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ – Вінниця : ТОВ «Планер», 2016. Вип. 44. С. 5–13.
6. Литвин А. В. Інформатизація професійно-технічних навчальних закладів будівельного профілю : монографія. Львів : Компанія «Манускрипт», 2011. 498 с.
7. Лутковська С. М. Використання інноваційних педагогічних технологій при вивченні природничо-наукових дисциплін у ЗВО аграрного профілю. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2018. № 56. С. 153–157.
8. Метрологія, стандартизація, сертифікація та управління якістю в системах зв'язку / Л. В. Коломієць та ін. Одеса : ТОВ «ВМВ», 2009. 376 с.
9. Проект концепції розвитку педагогічної освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proropnuye-do-gromadskogo-obgovorennya-proekt-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> (дата звернення: 06.03.2021).
10. Радкевич В. О. Інноваційні підходи до управління якістю професійно-технічної освіти. *Професійна освіта: проблеми і перспективи*. Київ ; Сімферополь : НІЦ КІПУ, 2011. Вип. 2. С. 4–9.
11. Севастюк М. С. Формування прогностичних знань та вмій у студентів педагогічних факультетів (спеціальність «Початкове навчання») : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Київ, 2001. 15 с.
12. Соколов В. І. Розвиток сучасних уявлень про освіту дорослих: адаптивна, випереджувальна, відкрита освіта. *Освітологічний дискурс*. 2010. № 2. С. 176–188.

УДК 159.9:378

Вдович Світлана,
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
м. Львів, Україна

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** У статті обґрунтовано необхідність формування комунікативної компетентності майбутніх психологів у закладі вищої освіти. Автор наголошує, що формування комунікативної компетентності є невід'ємною складовою професійної підготовки майбутніх психологів у закладі вищої освіти. Важливими компонентами комунікативної компетентності практичного психолога виступають когнітивний, емоційний і поведінковий, а також сформовані культура професійного спілкування та комунікативна толерантність.*

***Ключові слова:** комунікативна компетентність, комунікативна толерантність, культура професійного спілкування, професійна підготовка, психолог, заклад вищої освіти.*

Vdovych Svitlana
candidate of pedagogical sciences, senior researcher,
Lviv State University of Life Safety,
Lviv, Ukraine

FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE PSYCHOLOGISTS IN UNIVERSITY

***Abstract.** The article substantiates the need for the formation of communicative competence of future psychologists in university. The author emphasizes that the formation of communicative competence is an integral component of the professional training of future psychologists in university. Important components of the communicative competence of a practical psychologist are cognitive, emotional and behavioral, as well as the formed culture of professional communication and communicative tolerance.*

***Key words:** communicative competence, communicative tolerance, culture of professional communication, professional training, psychologist, institution of higher education.*

Спілкування є невід'ємною складовою професійної діяльності психолога. Без нього неможливо з'ясувати проблему, з якою звертається клієнт, налагодити довірливі взаємини й отримати зворотній зв'язок, пояснити сутність психологічних явищ, переконати чи певним чином вплинути на клієнта, здійснити психодіагностику, психотерапію, психокорекцію та психопрофілактику. Тому формування комунікативної компетентності та розвиток комунікативних навичок є важливими елементами професійної підготовки майбутнього психолога у закладі вищої освіти.

Проблеми професійної підготовки майбутніх психологів у ЗВО вивчали М. Бригадир, О. Затворнюк, Т. Ковалькова, М. Марцинюк, О. Матвієнко,

І. Періг, В. Синишина, Р. Сірко, Н. Чепелева, Т. Яновська та ін.). Сучасні українські науковці досліджують різні аспекти комунікативної підготовки майбутніх психологів: формування навичок професійного спілкування та розвитку комунікативних здібностей (С. Вдович, Г. Калмиков, Т. Розова, О. Хохліна, А. Чечко), формування комунікативної толерантності (Г. Балл, Е. Панасенко, О. Романовський), розвитку комунікативної компетентності (С. Березка, Н. Завіниченко, А. Мудрик, О. Низовець, Л. Омельченко, Н. Фалько, А. Федоренко, Т. Ханецька, С. Шевченко), комунікативної культури (М. Барчій, Л. Мороз, Л. Руденко, Т. Ханецька, Т. Ямчук), риторичної компетентності (Т. Конівіцька), комунікативної медіакомпетентності (В. Андрієвська, Т. Пономаренко), міжособистісної атракції (Г. Хомич, Ю. Шамардак), емпатії (А. Петрів, Т. Федотюк, А. Фурман), діалогічного спілкування (О. Пахомова), подолання комунікативних бар'єрів у спілкуванні (В. Безлюдна, Л. Осьмак, Р. Павелків) та ін.

Мета даної статті – обґрунтувати необхідність формування комунікативної компетентності майбутніх психологів у закладі вищої освіти.

У своїй професійній діяльності психологу доводиться спілкуватися із найрізноманітнішими категоріями людей: дітьми, підлітками, дорослими, людьми похилого віку, психологічно травмованими, тривожними й акцентуєваними особистостями, представниками різних соціальних верств населення, професій, ціннісних орієнтацій, які, до того ж, можуть перебувати в різних емоційних станах. Як зазначає В. Синишина, «психологу необхідно формувати в собі готовність розуміти різних людей, орієнтуватися в різних способах їхньої життєдіяльності, зокрема і вміння орієнтуватися в різних видах професійної діяльності» [8, с. 67].

М. Бригадир наголошує, що підготовка психологів має здійснюватися одночасно за трьома напрямками:

– теоретичним, що дозволяє засвоїти нормативні дисципліни освітньої програми та сформувати необхідні для психолога компетенції, а отже, опанувати систему знань та засвоїти схеми їх реалізації у майбутній практичній роботі;

– науковим, який передбачає формування навичок наукового дослідження різноманітних проблем в психології, глибокий аналіз, систематизацію здобутого та розробку власних теорій, моделей, схем, що розкривають шляхи пізнання психічних процесів, станів, властивостей, функцій;

– практичний, що націлений на формування професійних навичок роботи з різними категоріями клієнтів, апробування здобутих теоретичних знань та набуття власного професійного досвіду [1].

Комунікативні вміння є одними з головних для психолога. До них М. Марценюк відносить: «вміння спілкуватися та взаємодіяти з іншими людьми; встановлювати та підтримувати контакти з оточуючими, сприймати та розуміти особливості особистості інших; вміння співпереживати, аналізувати власну поведінку, керувати власним емоційним станом і процесом спілкування; вміння аргументувати та переконувати» [4, с. 368]. До зазначених умінь, на нашу думку, слід додати вміння розуміти і сприймати емоційні стани, настрої, почуття і переживання інших людей, безконфліктно спілкуватися [2; 3], розв'язувати конфліктні ситуації, обирати відповідний до ситуації стиль комунікативної поведінки, змінювати власну стратегію поведінки у процесі спілкування, прогнозувати поведінку інших людей тощо.

Більшість сучасних науковців усі ці вміння об'єднують у понятті «комунікативна компетентність». Так, О. Низовець розглядає у своєму дисертаційному дослідженні комунікативну компетентність як «інтегральне, відносно стабільне, цілісне утворення, що проявляється в індивідуально-психологічних особливостях поведінки і спілкування та включає сукупність знань, досвіду, якостей, здібностей особистості, які дозволяють ефективно виконувати комунікативні функції» [6, с. 20] та виділяє когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти комунікативної компетентності психолога. Дослідниця зазначає, що розвиток комунікативної компетентності психолога зумовлюється такими його особистісними властивостями, як: «високий самоконтроль та саморегуляція у спілкуванні, прагнення до постійного самопізнання та професійного вдосконалення, гуманістична спрямованість особистості, розвинута рефлексія та емпатія, емоційна чутливість, толерантність, відкритість, доброзичливість, товариськість, відсутність конфліктності, низький рівень агресивності та тривожності, експресивно-мовні, соціально-перцептивні фактори, вміння і навички організації взаємодії людей» [6, с. 21]. Окрім особистісних властивостей, велике значення також мають професійні знання психолога, рівень розвитку його комунікативних умінь і навичок, які є складовими його комунікативної компетентності.

Т. Ханецька та А. Федоренко наголошують на необхідності формування культури мовленнєвого спілкування психолога, розглядаючи його як «комплексне системне утворення особистості фахівця, що є елементом поведінкового компоненту його культури спілкування. Компонентами структури культури мовленнєвого спілкування психолога виступають: професійні комунікативні знання про засоби мовленнєвого спілкування; вміння формулювати професійні висловлювання за допомогою мовленнєвих засобів, що відповідають цілям професійної діяльності; комунікативно-мовленнєві навички

спілкування, володіння якими забезпечує вміння формулювати професійні висловлювання» [10, с. 100.]. Основними критеріями професійного висловлювання психолога, на думку Т. Ханецької, є «правильність висловлювання (відповідність літературним нормам, багатий лексичний запас, граматичні вміння); доцільність висловлювання (відповідність меті та завданням професійної діяльності); зрозумілість (адекватність змісту повідомлення психолога можливостям сприймання клієнта)» [9, с. 54].

А. Мудрик, досліджуючи психологічні особливості комунікативної компетентності майбутніх психологів, виділяє такі компетенції комунікативної компетентності майбутнього психолога: «потреба у спілкуванні, широта, ініціатива, виразність, легкість і стійкість спілкування, вміння здійснювати та приймати знаки уваги, здійснювати підтримку, співпереживати, адекватно реагувати на справедливу та несправедливу критику, провокуючу поведінку стосовно себе, бути спроможним прийняти підтримку зі сторони інших, здатність звертатися до співрозмовника з проханням, однак вміти відповісти відмовою на чуже прохання, сказати «ні» у несприятливій ситуації, мати навички ефективною взаємодії з іншими людьми» [5].

Специфіка професійного спілкування психологів полягає в його цілеспрямованому керуванні, наявності чіткої мети, науковій обґрунтованості та професіоналізмі спілкування. Психологу-професіоналу недостатньо оволодіти професійними знаннями, вміннями та навичками, він також має сформувати позитивну гуманістичну установку на спілкування з клієнтом, який як людина є найвищою цінністю.

Т. Ямчук та М. Барчій виокремлюють такі структурні компоненти культури професійного спілкування психолога: професійні комунікативні знання, вміння формулювати професійні висловлювання та комунікативно-мовленнєві навички; а також професійно важливі особистісні детермінанти культури мовленнєвого спілкування психолога, які зумовлюють її розвиток: самоактуалізація як спрямованість на професійне самовдосконалення, емпатійність як спрямованість на допомогу клієнту та діалогічна спрямованість професійного спілкування, що реалізується у вмінні психолога встановлювати міжособистісні контакти з клієнтом [11].

Ще один важливий компонент комунікативної компетентності психолога – сформована комунікативна толерантність, яка є обов'язковою умовою спілкування практичного психолога з клієнтом, адже без прийняття клієнта з усіма його психологічними особливостями, без поваги до його особистості, без створення належних умов для його самовираження неможливо надати якісну психологічну допомогу.

Е. Панасенко розглядає комунікативну толерантність практичного психолога як «складне утворення, що розуміється як комплекс знань, умінь та навичок, особистісних якостей фахівця, котрі забезпечують успішну взаємодію психолога та клієнта», а також як «професійно значущу якість особистості, що підпорядковується завданням, змісту та характеру його діяльності та проявляється у встановленні ефективних комунікативних взаємин з суб'єктами спілкування» та визначає такі її структурні компоненти: «1) когнітивно-пізнавальний – сукупність знань, необхідних для професійної діяльності (поняття про толерантність, поняття про комунікативну толерантність та процеси, які її потребують, уявлення про своє життя та життя інших); 2) емоційно-ціннісний – сукупність стійких почуттів, що проявляються в емоційній оцінці (емоційно-ціннісне ставлення до оточуючих, чужої думки, власних думок, почуттів); 3) особистісно-діяльнісний – схильність до того чи іншого типу соціальної поведінки, основою якої є розуміння, прагнення до співробітництва, загальна спрямованість діяльності людини щодо об'єктів і явищ соціальної значущості, вибудовування шляхів досягнення власних життєвих планів» [7].

Таким чином, формування комунікативної компетентності є невід'ємною складовою професійної підготовки майбутніх психологів у закладі вищої освіти. Важливими компонентами комунікативної компетентності практичного психолога виступають когнітивний, емоційний і поведінковий, а також сформовані культура професійного спілкування та комунікативна толерантність.

Список використаних джерел

1. Бригадир М. *Особливості підготовки майбутніх психологів.* С. 147–153 URL: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova10/subor/Brygadyr.pdf>
2. Вдович С. М., Зельман Л. Н. *Формування навичок безконфліктного професійного спілкування майбутніх фахівців сфери «людина – людина» шляхом тренінгу комунікативності. Перспективи та інновації наук (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»).* 2022. № 4 (9). С. 64–74. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/1374/1371>
3. Вдович С., Стечкевич О. *Стан підготовки майбутніх фахівців сфери «людина – людина» до безконфліктного професійного спілкування. Перспективи та інновації наук (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»).* 2022. № 2 (7). С. 209–219. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/1094/1091>
4. Марценюк М. О. *Особливості професійної та особистісної готовності психолога до професійної діяльності. Міжнародний науковий вісник.* 2014. Вип. 2 (9). С. 366–382.
5. Мудрик А. Б. *Психологічні особливості комунікативної компетентності майбутніх психологів. Сучасні проблеми практичної психології у Волинському регіоні : матеріали VIII науково-практичного семінару, м. Луцьк, 24 жовтня 2013 р. / за заг. ред. М. І. Мушкевич ; Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки ; кафедра медичної психології та безпеки життєдіяльності. Луцьк : Вежа-Друк, 2013. С. 38–40.*

6. Низовець О. А. Особистісні детермінанти розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. К, 2011. 24 с.

7. Панасенко Е. Формування комунікативної толерантності в майбутніх практичних психологів: теоретико-прикладний аспект. Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти. 2019. Вип. 10. С. 127–140.

8. Синишина В. В. Особливості професійної підготовки майбутніх практичних психологів у контексті сучасних вимог. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2019. № 63. Т. 1. С. 63–69.

9. Ханецька Т. І. Культура мовленнєвого спілкування психолога : навчальний посібник (для студентів психологічних спеціальностей). Київ : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2010. 302 с.

10. Ханецька Т., Федоренко А. Вміння формулювати професійні висловлювання як складова комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутнього психолога. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки. 2021. Вип. 15 (60). С. 99–110.

11. Ямчук Т. Ю., Барчій М. С. Культура професійного спілкування психологів. Психологія: теорія і практика. 2018. Вип. 2 (2). С. 170–180.

УДК 37.013:62/68]:338.3

Голіад Ірина,

к.пед.н., доцент, старший науковий співробітник

Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти»

Шопулко Марія,

завідувач сектору наукового та навчально-методичного забезпечення

Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти»

Тропіна Марія,

аспірантка

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

РОЗРОБЛЕННЯ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДОБУВАЧАМИ ОСВІТИ: ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД

Анотація. *Висвітлюється важливість інтеграції інжинірингу в освітню галузь «Технології». Інжиніринг та науково-технічна творчість створюють найсприятливіші організаційні, психологічні і педагогічні передумови для розвитку творчих здібностей особистості, соціальної активності молоді, майбутніх педагогів.*

Ключові слова: *інжиніринг, технічна творчість, технології, критичне мислення, творчі здібності, STEM.*

Holiad Iryna

PhD, Associate Professor, Senior Researcher

State Scientific Institution «Institute of Education Content Modernisation»

Shopulko Mariia

Head of the Sector of Scientific, Educational and Methodological Support

State Scientific Institution «Institute of Education Content Modernisation»

Tropina Mariia

Postgraduate

Department of Theory and Methods of Technological Education

Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanov

DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL AND METHODOLOGICAL SUPPORT BY EDUCATION ACQUISITIONS: PRACTICAL EXPERIENCE

Abstract. *The importance of the integration of engineering into the educational field of technology is highlighted. Engineering and scientific and technical creativity are the most favorable organisational, psychological and pedagogical prerequisites for the development of creative abilities of the individual, social activity of young people and future teachers.*

Keywords: *engineering, technical creativity, technologies, critical thinking, creativity, STEM.*

Актуальність. Науково-технічний прогрес призвів до нових викликів сучасності. На наших очах здійснюється четверта промислова революція, ключовими факторами якої є виникнення нових цифрових технологій, зміни динаміки, структури, попиту й характеру бізнес-процесів тощо. Впровадження інновацій та розвиток технологій – чудова можливість вдосконалення нового напрямку в різних сферах діяльності людини – інжинірингу як важелю підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Інтеграція інжинірингу в освітню галузь технологій – це не лише поєднання провідних галузей, але й потужний стрибок в майбутнє, де відкриваються необмежені можливості для розвитку та вдосконалення. Сполучивши силу інженерної креативності з технологіями і графікою в освіті, ми створюємо унікальне середовище, де інновації не тільки народжуються, але й навчають.

Мета статті - розглянути та підкреслити важливість інтеграції інжинірингу в сферу освіти технологій, висвітлити можливості для розвитку креативності та інновацій у навчальних програмах.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні, держава здійснює виважену і цілеспрямовану політику у сфері науково-технічного розвитку, а в межах можливого, створює сприятливі умови для творчості. Наразі світ знаходиться на новій сходинці розвитку, коли благополуччя і авторитет країни вже не визначається величиною її території, запасами зброї і навіть золотим запасом. Сучасне життя стрімке та мінливе, перетворюється з промислово-енергетичного в технолого-інформаційне, інформаційно-графічне й аналітичне. Основними показниками розвитку країни наразі виступають об'єм накопиченої інформації й швидкість її оновлення. Світова економіка потрапляє у все більшу залежність від уміння людей навчатися, оволодівати, розробляти і впроваджувати новітні технології. Цінними стають не стільки робоча сила, скільки інтелект людини, її науково-технічні розробки.

Науково-технічний та соціально-економічний розвиток України залежить від рівня творчої діяльності людини. Інжиніринг, інжинірингова діяльність, у першу чергу, творча діяльність для отримання певного позитивного результату.

Розвиток наукових основ технічної творчості, розробка методики активізації творчого процесу, навчання основам інжинірингу та творчості у закладах вищої освіти у наш час є вже необхідністю.

Творчість – це діяльність особистості з поставленням чи вибором завдання, пошуком умов і способу його вирішення та створення нового. Задатки творчих здібностей, властиві будь-якій особистості, потрібно лише розкрити і розвинути. Творча діяльність частіше за все виявляється під час розроблення творчих проєктів, нових і досконаліших технологій [4].

Протягом останнього десятиліття в нашій країні зросла увага до розуміння та використання інжинірингу, який дуже поширений в розвинених країнах і широко застосовується практично у будь-якій сфері людської діяльності. Наукова, науково-технічна й інноваційна діяльність охоплює найважливіші галузі для розвитку країни, такі як: аерокосмічна галузь, геологія і видобуток корисних копалин, будівництво і будматеріали, економіка, енергетика, інформаційні технології, машинобудування, медицина, металургія, оборонна промисловість, приладобудування і радіоелектроніка, сільське господарство, фармакологія, хімічна галузь та ін.

Процес прийняття рішень з покращення результатів від вкладень в реалізацію проєктів, будь-якої галузі, за рахунок досягнень науки і техніки називають інжинірингом, а діяльність пов'язану з ним – інжиніринговою. Інжиніринг має за мету досягти скорочення термінів здійснення проєктів, зменшити обсяги інвестицій, знизити витрати на розроблення або створення продукту тощо [5].

Різні аспекти інжинірингу, інжинірингової діяльності стало предметом досліджень багатьох науковців та практиків: В. Геєць, Н. Городиської, А. Гусакова, Н. Баринькіна, А. Забродіна, В. Кондратьєва, А. Кондратюка, К. Литвинова, А. Лобанова, В. Лоренца, І. Мазур, В. Мельника, С. Мішина, Б. Рапопорт, В. Рибець, О. Ситника, О. Скубченко, І. Ткача, О. Черткова, Ю. Чубатюк, Н. Янковського та ін.

Хоча в останні роки в Україні інжинірингова діяльність стрімко розвивається, зростає кількість інжинірингових компаній та попит на інжинірингові послуги, результати ще далекі від рівня економічно розвинутих країн. Тому перед закладами вищої освіти стоїть завдання – виховання і підготовка фахівців, озброєних знаннями, вміннями та навичками до технічної творчості і дослідної роботи під час теоретичних та практичних занять, гурткової та самостійної аналітичної роботи, навчальних та виробничих практик, курсового та дипломного проєктування.

Професії майбутнього все частіше знаходяться на межі різних дисциплін, як правило, природничих і технічних. Майбутнє економіки лежить у площині STEM, яка започаткована науковцями Національного наукового фонду США у 2001 році для позначення революційного тренду в освітній та професійній сферах. Концепція STEM охоплює природничі науки (Science), технологію (Technology), інжиніринг/технічну творчість (Engineering) та математику (Mathematics) і позначає освітні програми та професії, які інтегрують знання та навички у цих галузях [3].

STEM-освіта не лише спрямовує увагу на природничо-науковий компонент навчання та інноваційні технології, а й активно розвиває творчу складову особистості та критичне мислення [4]. Без цих навичок майбутні вчені, лідери і новатори будь-якої сфери, вже завтра не зможуть вирішувати нагальні для людства проблеми. Ось чому складник STEM має критичну цінність у впровадженні реформи, яка відбувається наразі в освітній діяльності України.

Підготовка здобувачів у закладах вищої освіти має базуватися на змісті навчання, адаптованого до сучасних змін у суспільному середовищі. З цією метою в освітній процес закладів освіти, впроваджується навчальна дисципліна «Інжиніринг та технічна творчість» [2].

Ціль вивчення дисципліни полягає в ознайомленні з поняттям інжинірингу, його структурою, взаємозв'язку з бізнес-процесами, інноваціями. Дослідження стану впровадження і проблем функціонування інжинірингової діяльності на сучасному етапі допомагає виявляти нові аспекти для розвитку інжинірингових послуг в Україні. Інжиніринг та науково-технічна творчість створює найсприятливіші організаційні, психологічні і педагогічні передумови для розвитку творчих здібностей особистості, соціальної активності молоді, майбутніх педагогів.

Ефективність навчальної дисципліни забезпечує чітке планування видів діяльності студента, структурування навчального матеріалу з виділенням окремих модулів, організацію навчальної діяльності студента, а також контроль рівня знань, умінь та навичок кожного модуля. Такий процес надасть пріоритет індивідуально-творчій та самоосвітній діяльності студентів під час комбінованого навчання з урахуванням особистісних потреб і потенціалу.

Процес творчості в закладі освіти пов'язаний з виготовленням певних об'єктів, а не тільки розробкою технічної документації. Існування продукту праці тільки у свідомості або у вигляді креслення не може задовольнити сучасного здобувача. Розроблений і виготовлений конкретний технічний об'єкт служить не тільки критерієм правильності ідеї, розумових і практичних дій за їхньою реалізацією, але й джерелом нових ідей. Вибір об'єктів ґрунтується на

технічних, психологічних і дидактичних вимогах: наявності варіативності в конструкторських рішеннях; доступності для даного періоду навчання; вираження знайденого рішення в графічній формі; наявності відповідного устаткування й інструмента; політехнічної значимості об'єкта; технологічності; суспільно корисної спрямованості конструювання. Унікальним результатом технічної творчості є робот-пристрій, керований за допомогою електронної плати або комп'ютера, який можна запрограмувати на виконання певних операцій. До роботів також відносяться пристрої, що працюють у важких для людини середовищах і керовані дистанційно, наприклад роботи, що виконують роботу на великих глибинах, у космосі, пристрої для доставки снарядів та ін., а також роботизовані іграшки [1]. Робот може безпосередньо підкорятися командам оператора, може працювати за задалегідь складеною програмою або ж слідувати набору загальних вказівок за допомогою технології штучного інтелекту. Також прикладом технічної творчості є різноманітні архітектурні споруди.

Висновки. Інтеграція інжинірингу в освітню галузь технологій — це не просто зміна підходів, але й запорука створення майбутнього, де навчання взаємодіє з інноваціями, а технології стають важливим рушієм освітнього прогресу. Здатність поєднувати інженерний досвід зі знаннями, які формуються в освітньому процесі, відкриває нові перспективи для розвитку креативності та розвитку здобувачів. Інтеграція інжинірингу – це крок у майбутнє, де навчання і технології нероздільно пов'язані, створюючи можливості для самовираження та досягнень.

Список використаних джерел

1. Андросенко А. О. Реалізація STEM-підходів у професійній підготовці майбутніх учителів трудового навчання і технологій. *Інноваційні трансформації в сучасній освіті: виклики, реалії, стратегії* : зб. матеріалів IV Всеукр. відкр. наук.-практ. онлайн-форуму, Київ, 27 жовт. 2022 р. / за заг. ред. І. М. Савченко, В. В. Ємець. Київ: Національний центр «Мала академія наук України», 2022. 588 с. ISBN 978-617-7945-04-7 С. 456-459. URL:https://lib.iitta.gov.ua/733715/1/%D0%95%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BD_%D0%91%D0%BB%D0%BE%D0%BA_%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8_%D0%A4%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BC.pdf

2. Голяд І. С., Тропіна М. А. Інжиніринг та технічна творчість у підготовці майбутніх учителів технологій в умовах сучасних викликів. *Інноваційні трансформації в сучасній освіті: виклики, реалії, стратегії* : зб. матеріалів IV Всеукр. відкр. наук.-практ. онлайн-форуму, Київ, 2022 р. / за заг. ред. І. М. Савченко, В. В. Ємець. Київ : Національний центр «Мала академія наук України», 2022. 588 с. ISBN 978-617-7945-04-7 С. 192-195 URL:https://lib.iitta.gov.ua/733715/1/%D0%95%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BD_%D0%91%D0%BB%D0%BE%D0%BA_%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8_%D0%A4%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BC.pdf

3. Збірник матеріалів «STEM-школа – 2021» / уклад.: Н. І. Гуцина, І. П. Василяшко, О. О. Патрикеева, О. В. Коршунова, Л. Г. Булавська. К. : Видавничий дім «Освіта», 2021. 155 с. URL: https://yakistosviti.com.ua/userfiles/image/2021_Zbirnyk_STEMschool_1.pdf.

4. Збірник матеріалів «STEM-школа – 2022» / уклад.: С. Л. Горбенко, Н. І. Гуцина, Л. Г. Булавська, І. П. Василяшко, О. В. Коршунова. К. : Видавничий дім «Освіта», 2022. 215 с. URL: https://yakistosviti.com.ua/userfiles/image/2022_Zbirnyk_STEM-school.pdf

5. Кулешков Ю. В., Руденко Т. В., Красота М. В., Магопець С. О., Бевз О. В., Осін Р. А. Принципи інженерної творчості. Навчальний посібник. Кропивницький: ЦНТУ, 2019. 105 с. URL: http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/9005/1/%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C_%D0%BF%D0%BE%D1%81_7.10.2019.PDF.

УДК 378.147.88

Гуменюк Василь

доктор педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри медицини катастроф і військової медицини,

Литвинчук Володимир

Кандидат медичних наук,

асистент кафедри медицини катастроф і військової медицини,

Чорняк Назарій

асистент кафедри медицини катастроф і військової медицини,

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького,

м. Львів, Україна

ПЕРЕВАГИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ У ЗВО

Анотація. Ця тема досліджує значущі переваги інтерактивних методів навчання у вищих навчальних закладах. У світі сучасних освітніх технологій інтерактивне навчання стає важливою складовою процесу навчання та набуває все більшої популярності серед педагогів та студентів. В статті розглядаються наступні аспекти: огляд інтерактивного навчання та його основні принципи; переваги інтерактивних методів навчання, включаючи активну участь студентів, збільшення рівня засвоєння матеріалу, підвищення зацікавленості в навчанні, розвиток критичного мислення тощо.

Ключові слова: інтерактивні методи, засоби, підходи, форми, типи.

Humeniuk Vasyl

Doctor of pedagogic Sciences, associate professor

associate professor of the Department of Medicine of catastrophes and military medicine

Lytvynchuk Volodymyr

Phd (medical sciences),

assistant professor of the Department of Medicine of catastrophes and military medicine

Chorniak Nazariï

assistant professor of the Department of Medicine of catastrophes and military medicine,

Lviv National Danylo Halytsky Medical University,

Lviv, Ukraine

ADVANTAGES OF USING INTERACTIVE LEARNING IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

Abstract. *This topic explores the significant benefits of interactive learning methods in higher education. In the world of modern educational technologies, interactive learning is becoming an important component of the learning process and is gaining more and more popularity among teachers and students. The article considers the following aspects: an overview of interactive learning and its main principles; advantages of interactive teaching methods, including active participation of students, increasing the level of assimilation of the material, increasing interest in learning, developing critical thinking, etc.*

Keywords: *interactive methods, tools, approaches, forms, types.*

Інтерактивні методи навчання - це підходи до освіти, які активно залучають студентів до навчання, стимулюють їхню активність та сприяють кращому розумінню навчального матеріалу. Ці методи допомагають створити більш динамічну навчальну атмосферу.

Багато вчених та дослідників працювали над дослідженням інтерактивних методів навчання в різних контекстах та наукових областях. Декілька відомих науковців, які внесли вагомий внесок у вивчення інтерактивних методів навчання, включають:

Джон Х. Гарнер: цей американський психолог вивчав питання відбору, організації та ефективності інтерактивних методів навчання;

Девід Коллінгер: британський науковець, який досліджував використання технологій у навчанні та інтерактивні методи вищої освіти;

Ерік Мазур: фізик та педагог, відомий своєю роботою у галузі активного навчання та використання інтерактивних методів у викладанні;

Дженіфер Глісон: австралійський дослідник у галузі педагогіки, яка досліджувала інтерактивні методи в навчанні математики;

Майкл Фелдер і Річард Brent: вони розробили модель активного навчання, вивчали інтерактивні педагогічні методи та їхній вплив на розвиток критичного мислення студентів.

Це лише декілька прикладів вчених, які присвятили свою роботу вивченню інтерактивних методів навчання. Велика кількість досліджень проводиться у різних країнах і наукових галузях для подальшого розвитку освіти.

Україна також має своїх науковців, які досліджували інтерактивні методи навчання та педагогічні інновації. Ось декілька українських вчених у цій галузі:

Лариса Буряковська: доктор педагогічних наук, вона займалася дослідженням педагогічних технологій та інтерактивних методів навчання в контексті вищої освіти;

Олександр Ярмоленко: професор, який працює у галузі педагогічних наук. Він займався дослідженням інтерактивного навчання в контексті технічної освіти.

Михайло Слободянік: доцент, автор публікацій та досліджень щодо використання інтерактивних методів навчання в українській шкільній практиці;

Тетяна Барановська: вчена, яка працює у галузі педагогічних технологій та активного навчання, включаючи інтерактивні методи;

Людмила Стеценко: професорка, доктор педагогічних наук, спеціалізується на активному навчанні та інтерактивних методах викладання;

Ірина Золотарьова: викладачка та докторантка, здійснює дослідження у сфері технологій навчання та інтерактивних методів в освіті.

Олена Мельниченко: асоційована професорка, активно вивчає методи інтерактивного навчання в системі вищої освіти.

Віктор Дем'янчук: доцент, вивчає використання інтерактивних методів та технологій в професійному навчанні.

Це лише кілька прикладів українських вчених, які займалися дослідженням інтерактивних методів навчання. Україна має активну наукову спільноту у галузі освіти та методології навчання.

Інтерактивні методи навчання є важливою складовою сучасної освіти в закладах вищої освіти (ЗВО). Вони сприяють залученню студентів до активного навчання, розвивають критичне мислення, сприяють поглибленню розуміння матеріалу і виробленню практичних навичок. Ось деякі інтерактивні методи, які застосовуються в ЗВО [2]:

Групова робота: студенти працюють у невеликих групах над проектами, завданнями або дискусіями. Це сприяє спільному навчанню, обміну ідеями і співпраці.

Семінари та дискусії: студенти обговорюють питання, аналізують кейси або презентують власні дослідження на семінарах і дискусіях під керівництвом викладача.

Проектна робота: створення студентами власних проектів, досліджень або творчих робіт, які вимагають власного дослідження та аналізу.

Використання інтерактивних технологій: залучення до навчання інтерактивних платформ, онлайн-громад та інших інструментів для взаємодії та навчання.

Рольові ігри: симуляції або рольові ігри, які дозволяють студентам відчувати певні ситуації та приймати рішення.

Використання практичних вправ: включення практичних вправ, лабораторних робіт та інших видів навчання, які дозволяють студентам набути практичних навичок.

Активне питання-відповідь: залучення студентів до активного обговорення питань під час лекцій або взаємодії з викладачем.

Електронне голосування і опитування: використання технологій для збору думок і відповідей від студентів.

Інтерактивні методи навчання сприяють покращенню якості освіти та залученню студентів до навчального процесу, а також розвивають навички, які корисні у сучасному світі.

Інтерактивні методи навчання можуть бути класифіковані за різними критеріями. Ось декілька способів класифікації:

За формою взаємодії:

Групові методи: включають роботу в малих або великих групах, де студенти обговорюють матеріал, вирішують завдання або розв'язують проблеми разом.

Індивідуальні методи: студенти працюють над завданнями, використовуючи інтерактивні технології, такі як комп'ютерні програми або веб-платформи.

За цілями і завданнями:

Методи співпраці: сприяють комунікації, обміну ідеями та спільній роботі студентів.

Методи конкуренції: стимулюють студентів до змагань та змагальної активності в процесі навчання [1].

За технологічними засобами:

Традиційні інтерактивні методи: використовуються засоби комунікації без інформаційних технологій, наприклад, обговорення в класі або діалоги.

Інтерактивні методи з використанням технологій: включають в себе веб-конференції, блоги, форуми, віртуальні лабораторії тощо.

За рівнем структурованості:

Відкриті методи: дозволяють студентам вільно висловлювати свої думки та ідеї.

Структуровані методи: передбачають певну організацію та послідовність взаємодії.

Ця класифікація не є вичерпною, існують багато інших підходів до класифікації інтерактивних методів навчання в залежності від конкретних завдань і контексту використання.

Інтерактивні методи навчання - це підходи до освіти, які активно залучають студентів до навчання, стимулюють їхню активність та сприяють кращому

розумінню навчального матеріалу. Ці методи допомагають створити більш динамічний навчальний процес. Ось декілька інтерактивних методів навчання:

Групова робота: студенти працюють у малих групах над завданнями або проектами. Це сприяє спільному навчанню, обміну ідеями та розвитку комунікативних навичок.

Семінари та дискусії: студенти обговорюють теми, аналізують кейси або презентують результати своїх досліджень під керівництвом викладача.

Проектна робота: створення студентами власних проектів або досліджень, що вимагають дослідження та аналізу.

Використання інтерактивних технологій: включення інтерактивних платформ, онлайн-громад та інших інструментів для навчання та взаємодії.

Рольові ігри: симуляції або рольові ігри, які дозволяють студентам відчувати певні ситуації та приймати рішення.

Активне питання-відповідь: залучення студентів до активного обговорення питань під час лекцій або взаємодії.

Інтерактивні методи навчання розрізняються за способом взаємодії між викладачем і студентами, а також за характером завдань та активністю, які залучають учасників у навчальний процес. Ось декілька типів інтерактивних методів навчання:

Групова робота: Учні об'єднуються в групи для вирішення завдань або проектів. Цей метод сприяє колективному навчанню, співпраці та виробленню комунікативних навичок.

Обговорення: Учні обговорюють певну тему, проблему чи запитання. Це може включати дебати, круглі столи або просто обговорення в малих групах.

Питання та відповіді: Викладач ставить питання, а студенти намагаються дати відповіді. Цей метод сприяє активному залученню учнів до процесу навчання.

Проектне навчання: Учні працюють над проектами або завданнями, які вимагають дослідження, планування і виконання конкретних завдань.

Рольова гра: Учасники навчання відіграють певні ролі або сценарії. Це може допомогти учням ліпше розуміти певні ситуації чи проблеми.

Взаємодія з використанням технологій: Використання інтерактивних веб-платформ, відеоконференцій і онлайн-інструментів для спілкування та навчання.

Лабораторні роботи: Проведення практичних експериментів і дослідів для засвоєння певних концепцій та навичок.

Використання ігор: Включення ігрових елементів у навчання для збагачення навчального досвіду та підвищення зацікавленості.

Взаємний обмін знаннями: Учні вчать один одного, обмінюючися знаннями і досвідом.

Симуляція: Створення ситуацій, що імітують реальні умови, для активного навчання та розв'язання завдань.

Ці методи можуть використовуватися окремо або в комбінаціях для створення різноманітних інтерактивних навчальних досвідів. Вибір конкретного методу залежить від мети навчання, типу матеріалу і особливостей аудиторії.

Інтерактивні методи навчання різноманітні і можуть бути використані для різних цілей та видів навчання. Ось декілька видів інтерактивних методів навчання:

Групова робота: студенти працюють у невеликих групах, де спільно вирішують завдання чи проект. Це сприяє розвитку комунікативних навичок та співпраці.

Обговорення: студенти обговорюють певну тему, проблему чи питання. Це може включати дебати, круглі столи або обговорення в малих групах.

Взаємодія в класі: викладач та студенти активно взаємодіють під час лекцій або семінарів, задаючи та відповідаючи на питання.

Самостійні завдання: студенти отримують завдання, які вимагають самостійної роботи та пошуку інформації.

Віртуальні навчальні середовища: використання електронних платформ та інтерактивних програм для навчання та вирішення завдань.

Інтерактивні лекції: викладач взаємодіє зі студентами під час лекції, ставлячи запитання, організовуючи обговорення чи використовуючи інтерактивні презентації.

Рольові ігри: учасники навчання відіграють певні ролі або сценарії для кращого розуміння концепцій та ситуацій.

Онлайн-квізи та тести: використання інтерактивних тестів та квізів для перевірки знань та закріплення навчального матеріалу.

Використання ігор: включення елементів ігор у навчальний процес для організації навчання цікавим та привабливим.

Віртуальні лабораторії і симуляції: використання віртуальних середовищ для проведення лабораторних робіт та симуляції практичних ситуацій.

Самостійне вивчення з використанням онлайн-ресурсів: студенти самостійно досліджують та вивчають матеріал з використанням онлайн-ресурсів, відеолекцій тощо.

Ці інтерактивні методи можуть використовуватися окремо або в комбінаціях для створення різноманітних інтерактивних навчальних досвідів.

Форми інтерактивних методів навчання визначають спосіб організації та проведення навчальних занять. Ці форми можуть бути використані окремо або в поєднанні для створення ефективних інтерактивних навчальних досвідів. Ось декілька форм інтерактивних методів навчання:

Дискусії: студенти обговорюють та аргументують свої погляди на певну тему чи проблему. Формами можуть бути дебати, панельні обговорення, круглі столи.

Практичні вправи: студенти виконують практичні завдання або лабораторні роботи для набуття практичних навичок.

Колективні проекти: групи студентів працюють над спільними проектами або завданнями, що сприяє співпраці та розвитку комунікативних навичок.

Рольові ігри: учасники навчання відіграють ролі або сценарії для розуміння певних ситуацій чи концепцій.

Використання інтерактивних технологій: використання веб-платформ, онлайн-інструментів, гіперпосилань і мультимедійних ресурсів для активного залучення студентів.

Зворотний зв'язок і оцінка в реальному часі: використання інструментів для отримання негайного зворотного зв'язку від студентів та оцінки їхньої роботи в реальному часі.

Спільне розв'язання завдань: студенти спільно вирішують завдання або задачі, обмінюючи ідеями та допомагаючи один одному.

Віртуальні лекції і семінари: використання віддалених платформ для проведення лекцій та семінарів з можливістю взаємодії і запитань.

Віртуальні лабораторії і симуляції: використання віртуальних середовищ для проведення лабораторних робіт та симуляції практичних ситуацій.

Залучення зовнішніх експертів: запрошення гостей, експертів або практикуючих фахівців для лекцій, обговорень чи семінарів.

Інтерактивні ігри та квізи: використання ігор для навчання та оцінювання знань.

Ці форми інтерактивних методів навчання можуть бути призначені для різних предметів.

Інтерактивні методи навчання сприяють покращенню процесу навчання і здобуттю студентами більш глибокого розуміння матеріалу. Ось деякі пункти, що пояснюють, чому інтерактивні методи є корисними у вищій освіті:

Залучення студентів: інтерактивні методи навчання створюють можливість для активної участі студентів у процесі навчання. Вони сприяють залученню студентів до діалогу, обговорення і спільної роботи над матеріалом.

Розвиток критичного мислення: інтерактивні методи спонукають студентів аналізувати і оцінювати інформацію, розвиваючи їхні критичні мислення та аналітичні навички.

Покращення сприйняття матеріалу: взаємодія з матеріалом через інтерактивність може допомогти студентам краще розуміти та запам'ятовувати інформацію.

Сприяння спільної роботи: інтерактивні методи стимулюють колективну роботу та співпрацю між студентами, що може бути корисним для розвитку комунікаційних навичок та спільної взаємодії.

Підвищення мотивації: залучення студентів до активного навчання через інтерактивні методи може покращити їхню мотивацію та інтерес до предмету.

Вирішення проблем: інтерактивні методи можуть сприяти вирішенню практичних завдань, розв'язанню проблем та розвитку практичних навичок.

Підвищення практичності: деякі інтерактивні методи, такі як віртуальні лабораторії або симуляції, можуть покращити практичну підготовку студентів.

Оцінка знань: використання інтерактивних методів дозволяє викладачам більш об'єктивно оцінювати рівень засвоєння матеріалу студентами. Усі ці фактори сприяють покращенню якості навчання та досягненням більш ефективних результатів у вищій освіті.

Список використаних джерел

1. Колісник-Гуменюк Ю. І. (2015). Пасивні, активні, інтерактивні методи навчання: переваги і недоліки. *Матеріали звітної наук.-практ. конф. Львівського науково-практичного центру Інституту професійно-технічної освіти НАПН України «Психолого-педагогічне забезпечення підготовки робітничих кадрів» (4 березня 2015 р., м. Львів) та науково-практичної конференції (у рамках Всеукраїнського фестивалю науки) «Підвищення якості професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах», 19 травня 2015 р., м. Львів.* Львів: СПОЛОМ. С. 109–111.
2. Колісник-Гуменюк Ю.І. (2010). Інтерактивні технології як метод громадянського виховання молоді. *Молодь і ринок.* 2011. № 4 (75). С. 131–134.

УДК 378:61:174:613.253.5

Гуменюк Ольга,
канд. мед. наук, доцент, доцент кафедри стоматології дитячого віку,
Єфремова Оксана,
канд. мед. наук, доцент, доцент кафедри стоматології дитячого віку,
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького,
м. Львів, Україна

МЕДИЧНА ЕТИКА ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ МЕДИКІВ

Анотація. Робота медика вимагає не лише глибоких знань, а й повної віддачі моральних і фізичних сил, і, на жаль, не завжди закінчується успіхом. З огляду на специфіку самої професії медична етика є необхідною й невід'ємною стороною професійної спроможності. Моральна чистота медика завжди ставилася в один ряд з рівнем професійної ерудиції та інтелектом. Саме гуманістична спрямованість особистості медика допомагає йому долати втому, постійно вдосконалювати свої професійні знання, відточувати діагностичні прийоми, виробляти творче клінічне мислення. Відсутність тих якостей, котрих вимагає медична етика, є свідченням професійної непридатності майбутнього медика.

Ключові слова: медична етика, медик, мораль.

Humeniuk Olha, Ph.D. ped. Sciences, associate professor,
associate professor of Pediatric dentistry Department,
Yefremova Oksana, Ph.D. (medical sciences),
associate professor of Pediatric dentistry Department,
Lviv National Danylo Halytsky Medical University,
Lviv, Ukraine

MEDICAL ETHICS AS AN INTEGRAL COMPONENT OF THE PROFESSIONAL READYNES OF DOCTORS

Abstract. The work of a doctor requires not only deep knowledge, but also full commitment of moral and physical strength, and, unfortunately, it does not always end in success. Given the specifics of the profession itself, medical ethics is a necessary and integral part of professional ability. The moral purity of a doctor has always been equated with the level of professional erudition and intelligence. It is the humanistic orientation of a doctor's personality that helps him overcome fatigue, constantly improve his professional knowledge, hone diagnostic techniques, and develop creative clinical thinking. The lack of those qualities required by medical ethics is evidence of the professional unfitness of the future doctor.

Key words: medical ethics, doctor, morality.

Медична практика вимагає від медичних працівників особистісних якостей, таких як альтруїзм (готовність служити і допомагати іншим) і самодисципліна. Медичний фахівець повинен не лише проявляти ці моральні якості, але і впливати на інших через них. Він повинен рефлексувати моральні обов'язки, ставлення до своїх колег, партнерів та суспільства загалом. Важливо розуміти

свою моральну відповідальність та бути готовим виконувати свої професійні обов'язки. Такі поняття, як професійний обов'язок, професійна відповідальність, професійна совість, переплітаються з іншими схожими за походженням ідеями, такими як професійна честь, гідність, справедливість та такт, і взаємодіють між собою.

У своїй роботі медики не тільки повинні мати глибокі знання, але й мають бути готові віддавати моральні та фізичні зусилля на користь пацієнтів. На жаль, успіх не завжди гарантований через особливу складність медичної професії. У зв'язку з цим медична етика є невід'ємною та обов'язковою складовою професійної готовності медиків.

Медична етика – це галузь етики, яка вивчає моральні аспекти медичної практики та взаємовідносин між медичними працівниками та пацієнтами. Вона встановлює моральні норми та принципи, які повинні керувати медичними фахівцями в їхній роботі, допомагаючи забезпечити безпеку, гідність та права пацієнтів [2].

Медична етика вивчає специфіку моралі медичного працівника, водночас виконуючи особливо важливу роль у формуванні принципів, на яких ґрунтується моральний кодекс працівників системи охорони здоров'я. Безсумнівно не існує окремих етичних категорій щодо поведінки лікаря, фельдшера, медичної сестри чи санітарки. Етичні принципи в медицині – незмінне ціле. Хоча кожний окремий медичний фах має свої етичні відмінності, переважають всеосяжні моральні правила й загальні етичні настанови [1].

Питання медичної етики вивчають та досліджують багато вчених та експертів у галузі медицини та етики. До відомих науковців та філософів, які внесли вагомий внесок у розвиток медичної етики, відносяться:

Гіппократ – давньогрецький лікар, відомий своєю Гіппократівською присягою, яка встановила основні етичні принципи для лікарів.

Томас Бінгам – британський філософ, який вніс вагомий внесок в розробку принципів використання найбільшого щастя для найбільшої кількості людей, що стосується етичних рішень в медицині.

Альдерс Кокс – американський лікар і філософ, який активно досліджував етичні питання в лікарській практиці та зробив вагомий внесок у розвиток біоетики.

Біона Робертс – відомий американський філософ та фахівець з біоетики, яка зосереджується на питаннях медичної моралі та медичної етики.

Деніель Каллаган - канадський філософ, який спеціалізувався на питаннях біоетики та медичної етики, а також розробляв принципи справедливості в медицині.

Питання медичної етики вивчають сучасні науковці та фахівці у багатьох країнах. Серед сучасних науковців та фахівців у галузі медичної етики, які вносять важливий внесок у цю область, можна виділити декілька імен:

Пітер Сінгер – відомий австралійський філософ та біоетик, який працює над різними етичними аспектами медицини, включаючи проблеми евтаназії та обов'язку допомоги іншим.

Томас Білл – американський біоетик, який вивчає питання біоетики та медичної етики, зокрема, етичні аспекти розподілу медичних ресурсів.

Рут Мак Кеннан – вчений у галузі біоетики та медичної етики, яка спеціалізується на питаннях генетичної та репродуктивної етики.

Дан Брок – біоетик і філософ, який досліджує етичні аспекти біомедицини, зокрема, моральні питання, пов'язані з дослідженнями на людях та експериментами.

Анна Линнек – біоетик, яка активно працює над питаннями етики у лікарській практиці, включаючи питання прав пацієнтів та конфіденційності.

Це лише кілька імен, а багато інших науковців та фахівців також докладають зусиль у вивченні медичної етики та біоетики. Робота цих науковців важлива для розвитку етичних норм у сфері медицини та біомедицини.

Медична етика має внутрішній зв'язок з компетентністю, класифікацією лікарів, медичних сестер за їхніми діловими якостями. Медична етика є сукупністю принципів регулювання й норм поведінки медиків, які зумовлені особливостями їх практичної діяльності, становищем і роллю в суспільстві [3, с. 52-83]. Тому принципи етики, загальної й професійної, перебувають у стані єдності та взаємодоповнення. Особливістю їх є те, що вони розглядають не тільки ставлення медичного персоналу до конкретного пацієнта, але й до здоров'я людини взагалі.

Основні принципи медичної етики включають:

Принцип поваги до пацієнта: лікар повинен поважати право пацієнта на інформований вибір та конфіденційність медичної інформації.

Принцип ненашкодь: медичний фахівець має робити все можливе, щоб запобігти завданню шкоди пацієнту та має відмовлятися від надання медичної допомоги, яка може завдати шкоди.

Принцип вигоди: медичний фахівець має діяти завжди на користь пацієнта, керуючись його кращими інтересами.

Принцип справедливості: медична допомога має бути розподілена справедливо та рівно серед усіх пацієнтів, без дискримінації.

Принцип інформованості: пацієнти мають бути належним чином інформовані про свій стан здоров'я та можливі методи лікування, щоб приймати інформовані рішення щодо свого лікування.

Медична етика також включає в себе питання щодо моральних аспектів досліджень над новими методами лікування, організації медичних послуг, трансплантації органів та інші аспекти медичної діяльності. Дотримання медичної етики є важливим для забезпечення високої якості медичної допомоги та збереження довіри пацієнтів до медичних фахівців.

Дотримання медичної етики в умовах війни є надзвичайно важливим завданням, оскільки воєнні конфлікти створюють особливі моральні, етичні та правові виклики для медичних фахівців та організацій. Ось деякі ключові аспекти дотримання медичної етики в умовах війни:

Збереження нейтралітету: медичні працівники, заклади та транспорт повинні бути нейтральними і не можуть бути використані військовими силами як прикриття або мішені військових дій.

Захист медичних об'єктів: всі медичні заклади, персонал та транспорт повинні бути захищені від військових атак. Знаходження військових цілей в медичних об'єктах є порушенням міжнародного гуманітарного права.

Надання медичної допомоги всім, хто її потребує: медичні фахівці повинні надавати допомогу всім пораненим та хворим без будь-якої дискримінації, незалежно від їхнього статусу, національності чи залучення до конфлікту.

Конфіденційність: медичні працівники повинні зберігати конфіденційність медичної інформації пацієнтів, навіть у воєнних умовах.

Відмова від підтримки підданих підкарального та покарального лікування: медичні фахівці не повинні брати участь у жодних діях, що сприяють піддаванню пацієнтів покаральному чи підкаральному лікуванню, яке протиріче міжнародному праву.

Постійна готовність до надання медичної допомоги: медичні працівники повинні завжди бути готові надавати допомогу пораненим та хворим в найскладніших умовах.

Освіта і підготовка: медичні працівники, які працюють в умовах війни, повинні бути належно навчені і підготовлені до моральних, етичних і правових аспектів такої роботи.

Дотримання цих принципів допомагає забезпечити надання медичної допомоги тим, хто її потребує, та зберегти моральні та етичні стандарти у медичних закладах.

Список використаних джерел

1. Ентвістл, Віккі А. та Ян С. Ватт. 2013. Лікування пацієнтів як особистості: можливий підхід до підтримки надання допомоги, орієнтованої на людину. *Американський журнал біоетики*. 13 (8), 29–39. <https://doi.org/10.1080/15265161.2013.802060>.
2. Колісник-Гуменюк Ю. І. Експериментальна перевірка ефективності методики формування професійно-етичної культури майбутніх фахівців у медичних коледжах. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2011. № 6. С. 103–114.
3. Колісник-Гуменюк Ю. І. Формування професійно-етичної культури майбутніх фахівців у процесі гуманітарної підготовки в медичних коледжах: монографія. Львів : «Край», 2013. 296 с.

УДК 37(477)“364”

*Колісник-Гуменюк Юлія,
доктор пед. наук, доцент, доцент
кафедри технологічної освіти, факультет технологій та дизайну, Українського
державного університету імені Михайла Драгоманова.*

ПРОФОРІЄНТАЦІЙНА РОБОТА ПІД ЧАС ВОЄННИХ АБО КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ

Анотація. Профорієнтаційна робота – це система заходів та програм, спрямованих на допомогу особам у визначенні та плануванні своєї професійної кар'єри. Головна мета цієї роботи полягає у наданні підтримки індивідам у розумінні їхніх інтересів, здібностей, цінностей та виборі оптимального професійного шляху. Профорієнтаційна робота відіграє важливу роль в країні під час війни, оскільки конфліктні обставини часто породжують нові виклики та змінюють умови на ринку праці. У таких умовах може збільшитися потреба у спеціалістах з певних сфер або зменшитися попит на інші види робіт. Профорієнтаційна робота стає важливим інструментом для людей, які шукають нові можливості та мають необхідність переорієнтувати свою кар'єру під час воєнних або кризових ситуацій. Вона може допомагати людям знаходити оптимальні шляхи для подальшого професійного і особистісного розвитку в умовах нестабільності. Тому наша тема є актуальна.

Ключові слова: профорієнтаційна робота, кар'єра, війна, вибір, індивід.

*Kolisnyk-Humeniuk Yuliia,
Doctor of pedagogic sciences, associate professor, associate professor
Department of technological education, Faculty of Technology and Design,
Ukrainian Mykhailo Drahomanov State University.*

PROFESSIONAL ORIENTATION WORK DURING WAR OR CRISIS SITUATIONS

Abstract. Career guidance work is a system of activities and programs aimed at helping people define and plan their professional career. The main goal of this work is to support individuals in understanding their interests, abilities, values and choosing the optimal professional path. Vocational guidance plays an important role in a wartime country, as conflict circumstances often create new challenges and change labor market conditions. In such conditions, the need for specialists in certain fields may increase or the demand for other types of work may decrease. Career guidance work

becomes an important tool for people who are looking for new opportunities and need to reorient their careers during war or crisis situations. It can help people find optimal ways for further professional and personal development in conditions of instability. Therefore, our topic is relevant.

Key words: *vocational guidance work, career, war, choice, individual.*

Профорієнтаційна робота – це комплекс заходів та програм, спрямованих на допомогу людям у виборі та плануванні своєї професійної кар'єри. Метою такої роботи є допомога індивідам у розумінні їхніх інтересів, здібностей, цінностей, а також у виборі оптимального шляху професійного розвитку.

Профорієнтаційна робота може включати в себе консультації, тестування, тренінги, вивчення ринку праці та інші заходи, які допомагають особам приймати обдумані та інформовані рішення щодо свого майбутнього професійного шляху.

Вона дозволяє людям зробити обдуманий вибір, враховуючи їхні особистість, цінності, уподобання та можливості. Профорієнтаційна робота сприяє:

— зниженню невизначеності: допомагає особам зрозуміти, які професії відповідають їхнім інтересам і навичкам; зниженню невизначеності у профорієнтації. Цьому можуть допомогти: самоаналіз (оцінка своїх інтересів, розгляд того, що вам подобається робити в своєму вільному часі); з'ясування своїх цінностей (вивчення цінностей які важливі в житті та на роботі); визначення свої здібностей (розглянути, в чому ви дійсно сильні та в чому вам цікаво розвиватися); пошук інформації (дослідження професій: вивчайте різні професії, їхні вимоги та переваги); бесіди з професіоналами (звертатись до фахівців у сфері, яка вас цікавить, і отримуйте від них поради); навчання (розглянути можливість отримання додаткової освіти чи спеціалізованих курсів для розвитку необхідних навичок); звернення до фахівців (професійні консультанти можуть допомогти визначитись з вашими цілями та розробити план досягнення); менторство (знаходження досвідченого ментора може забезпечити цінні поради та підтримку); обговорення знань та досвіду (взаємодія з людьми на форумах та в соціальних мережах може дати вам унікальний погляд на різні професії та кар'єрні можливості);

— управлінню кар'єрним розвитком: допомагає у створенні плану кар'єрного росту та розвитку (розробити конкретний план кроків, які потрібно вжити для досягнення своїх цілей); навчання та розвиток (участь у навчальних програмах, семінарах та тренінгах для покращення навичок та збільшення конкурентоспроможності); оцінка результатів (періодично оцінювати свій прогрес у досягненні поставлених цілей та вносити коригування в план розвитку);

— ефективному використанню освіти: отримання освіти дозволяє особі більш глибоко розуміти свої інтереси, здібності, цінності та можливості для подальшого вибору професії; розширенню горизонтів (освіта надає можливість ознайомитися з різними областями знань та виробити універсальні навички, що можуть бути застосовані у різних сферах діяльності); ліпшому розумінню кар'єрних можливостей (отримання освіти в різних галузях надає можливість краще оцінювати різноманітні кар'єрні перспективи і обирати той напрямок, який відповідає особистим інтересам та цілям); розвитку професійних навичок (освіта допомагає розвивати технічні та м'які навички, які є важливими для успішної кар'єри. Це може включати навички роботи з інформаційними технологіями, комунікації, креативності, критичного мислення тощо); більшій конкурентоспроможності (здобуття вищої освіти робить людину більш конкурентоспроможною на ринку праці, відкриваючи більше можливостей для отримання високооплачуваних та високоякісних робочих місць); більшій готовності до змін (освічена людина зазвичай має кращі засоби адаптації до швидких змін у сучасному світі, що є важливим у змінному оточенні ринку праці); розвитку креативності (освіта сприяє розвитку креативності та інноваційного мислення, що може бути корисним у багатьох сферах діяльності); впевненості в своїх можливостях (здобуття знань та навичок збільшує впевненість у власних можливостях і допомагає приймати обдумані кар'єрні рішення);

— зменшенню ризиків кар'єрного неуспіху: сприяє уникненню помилок у виборі, які можуть призвести до невдалої кар'єри. Зменшення ризику кар'єрного неуспіху можна досягти шляхом: глибокого самоаналізу (ретельно вивчати свої інтереси, навички, цінності і пріоритети для забезпечення вибору кар'єрного шляху, що відповідає особистим особливостям); отримання освіти та навичок (інвестувати у своє навчання та професійний розвиток, щоб забезпечити собі відповідні знання і навички для вибраної галузі); планування кар'єрного шляху (розробити детальний план розвитку кар'єри з конкретною метою та кроками для досягнення її); спілкування (участь у конференціях, мережевих заходах і використанні платформ для спілкування з іншими фахівцями у вашій майбутній галузі); постійне навчання (світ змінюється, і кар'єрні можливості також, потрібно залишатися в курсі останніх тенденцій у своїй галузі і постійно навчатися); готовність до змін (бути гнучким та готовим адаптуватися до змін у своїй кар'єрі та ринку праці); психологічна стійкість (розвивати психологічну стійкість і здатність ефективно керувати стресом та труднощами); саморозвиток (працювати над особистісним розвитком та вдосконаленням комунікативних навичок) [1].

Проблему профорієнтаційної роботи вивчали та вивчають психологи та педагоги, спеціалізовані в галузі кар'єрного консультування та освітньої психології. Деякі відомі вчені та фахівці, які присвятили свою роботу проблемам профорієнтації: Альберт Бандура, Джон Холланд, Джон Крумболц, Дональд Супер, Лінда Готтфредсон та інші.

Українські психологи та педагоги які присвятили увагу аспектам профорієнтації в освіті включаючи аспекти кар'єрного розвитку: В. Андрєєнкова, Т. Войцях, І. Гриців, О. Гуріна, О. Драпалюк, В. Матвієнко, В. Мельничук, Н. Сабліна, В. Савічев, О. Флярковська, Т. Харківська, С. Щербань та інші.

У зв'язку з тим, що тривалість періоду воєнного стану може бути невизначеною, профорієнтаційні заходи повинні мати гнучкий і адаптивний характер. Такий підхід робить профорієнтацію у період воєнного стану надзвичайно важливою темою для багатьох людей. Це дозволяє абітурієнтам робити обдумані вибори щодо професії, яка відповідає їх здібностям та інтересам, а також забезпечує можливість адаптації до змінюючихся умов на ринку праці.

Профорієнтаційна робота під час воєнних або кризових ситуацій – це комплекс заходів та програм, спрямованих на надання підтримки та допомоги індивідам у виборі та плануванні своєї професійної кар'єри в умовах нестабільності та надзвичайних обставин. У таких ситуаціях профорієнтаційна робота набуває особливого значення, допомагаючи людям адаптуватися до нових реалій, знаходити оптимальні шляхи професійного розвитку та визначати свої цілі в умовах воєнного або кризового середовища. Вона може включати консультації, тренінги, інформаційну підтримку та інші інструменти, спрямовані на допомогу людям у прийнятті обдуманих рішень щодо свого професійного майбутнього.

Ось кілька можливих етапів та характеристик профорієнтаційної роботи під час кризових ситуацій:

— консультації та психологічна підтримка: забезпечення доступу до професійних консультантів та психологів, які можуть надати індивідуальні поради щодо професійного вибору та вирішення психологічних аспектів, пов'язаних з кризовою ситуацією;

— інформаційна підтримка: забезпечення доступу до актуальної інформації про ринок праці, перспективи розвитку окремих сфер, а також конкретні можливості для навчання та професійного зростання;

— організація вебінарів та онлайн-курсів: проведення вебінарів та онлайн-курсів з питань профорієнтації для забезпечення доступу до освітніх ресурсів навіть у віддалених чи обмежених умовах;

— взаємодія з роботодавцями: партнерство із компаніями та організаціями, щоб створювати можливості для працевлаштування та стажування, а також організація віртуальних кар'єрних ярмарок;

— розвиток навичок: програми навчання та тренінги, спрямовані на розвиток необхідних професійних та м'яких навичок для подолання труднощів у часи кризи;

— сприяння самореалізації: стимулювання особистого та професійного розвитку, сприяння самореалізації та пошуку внутрішньої мотивації.

Ці заходи спрямовані на те, щоб допомогти людям в умовах воєнних або кризових обставин визначити свої професійні цілі та вибрати шлях для їх досягнення [2].

Отже, профорієнтаційна робота відіграє важливу роль у підтримці осіб у прийнятті обдуманих та відповідальних рішень щодо своєї професійної діяльності.

Список використаної літератури

1. Вольнова Л. Навчальний посібник «Психосоціальна допомога в роботі з кризовою особистістю». Київ. 2012. 275 с.
2. Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу. Навчально-методичний посібник. / Андрєєнкова В. Л., Войцях Т. В., Гриців І. П., Мельничук В. О., Сабліна Н. О., Флярковська О. В., Харківська Т. А. К., 2023. 149 с.

УДК 37.011.3-051

Останчук Олена

*кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології
Криворізький державний педагогічний університет
м. Кривий Ріг, Україна*

ПЕРСПЕКТИВНІ ЛІНІЇ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ І ОСВІТИ

Анотація. *Аналізуються провідні напрями науково-педагогічних досліджень і оновлення педагогічної освіти. Характеризується предметна інтеграція природничих і соціальних наук, що призводить до появи нових наукових галузей знань і моделей освітньої практики. Результуючою є стратегія гуманітаризації педагогічного процесу, цільовий орієнтир якої – достовірність, реалістичність і багатомірність всіх компонентів педагогічної системи і процесу; протидія симулякрам.*

Ключові слова: *педагогічна наука, освіта, інтеграція, синергетика, кібернетика, проектування, прагматизм, гуманізація, гуманітаризація.*

Ostapchuk Olena

*Candidate of Pedagogical Science, Associate Professor,
Associate Professor of chair of experimental psychology
Krivyi Rih State Pedagogical University
Kryvyi Rih, Ukraine*

PROMISING LINES OF DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL SCIENCE AND EDUCATION

Abstract. *The article analyzes the leading directions of scientific and pedagogical research and development of pedagogical education. It is characterized by the integration of natural and social sciences; new scientific fields and models of educational practice are being formed. The strategy of humanizing the pedagogical process is characterized. The main criteria are reliability, realism and multidimensionality, countering simulacra.*

Key words: *pedagogical science, education, integration, synergy, cybernetics, design, pragmatism, humanization, humanitarianization.*

Побудова стратегії розвитку педагогічної науки і освіти потребує на чітке розуміння цільових орієнтирів. Такими розглядаються системна інтеграція різних наукових галузей і моделей освітньої практики, кібернетичний і компетентнісний підхід, синергетична і проєктивна стратегії, гуманітаризація освітнього процесу.

1. Системна інтеграція

Інтеграція наукових систем. Поглиблюється інтеграція предметної сфери різних наукових галузей. Традиційно йдеться про взаємозбагачення в системі «педагогіка – психологія», «педагогіка – філософія», «педагогіка – культурологія» та ін. Продуктом такої інтеграції являється оформлення новітніх напрямів: «психологічна педагогіка», «психодидактика», «педагогічна антропологія», «педагогічна акмеологія» та ін. У результаті якісно оновлюється концепція освітнього процесу і професійної діяльності педагога, посилюється тенденція на гуманізацію і гуманітаризацію соціально-педагогічної реальності. Показниками такої тенденції являється утвердження принципів партнерства, автономії, ціннісного і цілісного включення всіх суб'єктів в освітній процес. Підтверджує свою актуальність інтеграція педагогіки з природничими науками. Передусім, йдеться про застосування методології синергетики як міждисциплінарної наукової галузі.

Інтеграція освітніх систем ЄС і України. Показниками інтеграційних процесів у сфері освітнього менеджменту виступають: адаптивність, універсальність, збагачення, мобільність, індивідуальна траєкторія навчання та ін. У результаті, освітній процес і управління ним спрямовуються принципами демократії, свободи вибору і відповідальності, транспарентності та

самореалізації тощо. На такій методологічній основі посилюється компетентнісний підхід, який унаочнює тенденцію прагматизму у взаємозв'язку педагогічної науки і практики. В наукових працях американського філософа і педагога Дж. Д'юї обґрунтовується важливість соціальної, практичної значимості теоретичних знань у розв'язанні актуальних проблем для соціуму і самого носія знань. У такий спосіб формується особистість, яка сумлінно ставиться до прийнятих рішень та їх наслідків, розвивається критичне, конструктивне мислення [1].

2. Кібернетичний підхід

Узгодження принципів педагогіки з принципами кібернетики – стратегія, яка набула своєї популярності, починаючи з 70-х років минулого століття, і дотепер зберігає свою актуальність. Продуктивні наукові розвідки у напрямку інтеграції педагогіки і кібернетики призвели до започаткування новітніх наукових галузей знань – кібернетичної педагогіки і психоінформатики. Кібернетика збагатила педагогіку закономірностями розвитку складних систем і управління ними. Ефективність педагогічних систем обумовлюється вимогою встановлення прямих і обернених зав'язків між усіма суб'єктами, гнучким реагуванням на зміни, оптимізацією інформаційного потоку, керованого вибору системою ефективного рішення та ін. Щоби педагогічна система обрала позитивне, правильне рішення, необхідно забезпечити максимальну варіативність можливих ефективних способів розв'язання задачі і, таким чином, знизити ймовірність неправильного вибору.

Сучасний етап становлення кібернетичної педагогіки знаменується переходом до smart-освіти. Новий тип освіти виводить класичні принципи кібернетики в роботі з інформацією на новий технологічний рівень. Йдеться про застосування логіко-математичних методів в управлінні освітніми системами, хмарне машинне навчання, спільну роботу людського і машинного інтелекту. Перспективною стратегією є прогнозування розвитку освітньої системи як психоінформаційної системи [6].

3. Синергетична стратегія розвитку освіти і науки

Поступово оформлюється предметне поле синергетичної педагогіки як новітнього напрямку педагогіки, в межах якого досліджуються синергетичні ефекти в освітньому процесі, умови самоорганізації педагогічних систем, стратегії їхнього розвитку у мінливих, невизначених умовах [2].

Синергетична педагогіка і педагогічна синергетика являють собою систему знань про процес самоорганізації в педагогічних і освітніх системах, явища синергії і кумулятивні ефекти внаслідок спільної дії різноспрямованих факторів, способи прийняття рішень у мінливих, невизначених умовах, динамічний баланс

як найбільш ефективний стан, в якому педагогічна система набуває вищої продуктивності функціонування.

Актуальним стає ймовірнісний характер освітнього процесу, коли жорсткі алгоритми і директиви втрачають свою дієвість, натомість, існує множинність розв'язків педагогічних проблем, невизначеність відкриває можливості для розвитку і самоорганізації педагогічних систем.

На основі принципів синергетики вивчаються такі властивості педагогічних систем, як динамічність, стабільність та ієрархічність; аргументується нелінійний характер взаємозв'язку особистісного та проєктивного компонентів педагогічного процесу; перехід системи з рівноважного в динамічний, нерівноважний стан функціонування.

На методології синергетичного підходу вивчається співвідношення штучної (соціально-заданої) і природної складової (суб'єктивної, внутрішньо-особистісно зумовленої). Штучні зміни узгоджуються з основними принципам організованої життєдіяльності педагогічних систем: доцільності, процесуальності, системності, керованості. Оскільки штучні зміни відбуваються за технологічними параметрами, вони достатньо прогнозовані. Природні зміни педагогічної системи мають креативну, рефлексивну природу і зумовлюють процеси самовираження суб'єктів педагогічної дії.

4. Проєктивна стратегія

Передусім, йдеться про рефлексивну модель проєктування педагогічних систем. Психологічною основою такого проєктування виступає особливого типу мислення педагога, яке базується на інтуїції, рефлексії і саморефлексії процесів, подій і явищ. Впливовими стають суб'єктивні чинники проєктування, нарівні з об'єктивними факторами проєктування освітнього процесу. Засобами рефлексивного проєктування відбувається перехід від нормативно визначеного проєкту системи до власного, авторського проєкту педагогічної системи, підвищується продуктивність професійної самореалізації учителя, реалізується принцип автономності учителя як повноцінного суб'єкта професійної діяльності.

Принцип рефлексивності являється регулятивом для різних наукових галузей знань – гуманітарної, природничої, а також точних наук. Рефлексивні системи вивчаються філософією (М. Розов), поступово розвивається новітній напрям математичної науки – «рефлексивна алгебра» (Л. Заде), кібернетика вивчає особливий тип систем – «гуманітарні системи», соціологія – «толерантні системи» і т.д.

Рефлексивним системам властиві складність структури, гнучкість функціонування, здатність реагувати на слабкий вплив середовища, в якому перебуває система, динамічний баланс компонентів системи і зовнішніх

чинників, висока адаптивність до змінних умов функціонування шляхом постійної трансформації структури і функціональних зв'язків, «готовність системи» робити вибір напрямку подальшого розвитку з-поміж множини ймовірнісних варіантів.

В. Лефевр характеризує рефлексивні системи з позиції їх здатності до самогенерації власних смислів і змісту функціонування, а також здійснювати вибір на основі інтенціонального досвіду. Йдеться про суб'єктивні критерії вибору, інтуїцію, інтерпретацію та інші нестрогі форми буття і мислення. Показово, що В. Лефевр є психологом і математиком, що додатково свідчить про інтеграцію різних галузей знань у науковій творчості. Продуктом такої інтеграції є започатковані вченим теорія рефлексивного управління, теорія рефлексивних ігор, термодинамічна модель рефлексії [3].

Рефлексивне проектування – це особистісно-сміслове проектування; таке проектування являється недирективним, без жорстких алгоритмів з наперед заданими формами. Це означає, що рефлексивне проектування не передбачає наявності моделі-зразка, а потребує на вироблення і втілення педагогом власних смислів, цінностей і переваг, суб'єктивного бачення сутності педагогічної діяльності. У процесі рефлексивного проектування розробник системи активно включається у процеси саморозвитку, самопроектування, саморефлексії, самоменеджменту та інші самопроцеси.

Продуктом проектування рефлексивного типу виступають системи особливої якості – гуманітарні системи, які характеризуються визначальним впливом людського фактору, а отже залежать від почуттів, переживань і переконань суб'єктів. Мова йде про такі характеристики систем, як гнучкість, відкритість, рефлексивність, здатність до саморозвитку та їх зв'язок з конкретними проблемами і ситуаціями індивідуального, особистісного розвитку [5]. Завдяки цьому забезпечується достатній ступінь свободи вибору, самовизначення і самореалізації та інших проявів «самості» людини. Гуманітарні системи здатні до самоопису, тобто визначення своїх ресурсів, своїх можливостей. На відміну від номотетичної, генералізуючої тенденції, тут утверджується ідеографічний принцип, який визначає пріоритет одиничного, унікального, самобутнього.

5. Гуманітаризація освітнього процесу

Гуманітарна стратегія розвитку суспільства і освіти є відгуком на мінливість і суперечливість соціальних змін. Загострилась необхідність уточнення і перевизначення суспільних орієнтирів. Висока конфліктність інтересів різних соціальних систем, груп і процесів виводить гуманістично-орієнтовану модель на більш високий, гуманітарний рівень осягнення

людського потенціалу і його представленості у суспільній і особистій життєдіяльності [4].

Коли йдеться про «гуманістичність», то маємо справу з шанобливим ставленням до людини, врахуванням її прав і інтересів, а також зі створенням сприятливих умов для вивільнення нею власного унікального потенціалу. Саме тому термін «гуманістичний» вживається разом з термінами, якими позначаються чинники, умови і засоби соціального походження, зовнішні по відношенню до людини (гуманістичне ставлення, гуманістичні умови, гуманні закони тощо). Отже, гуманістичність – це характеристика, передусім, соціального середовища і умов, в яких перебуває людина.

«Гуманітарний» характеризує, власне, потенціал самої людини, його своєрідність, унікальність, ресурсність. Тому, коли йдеться про гуманітарну систему, то мається на увазі її людський потенціал, а не умови, в яких вона функціонує.

Гуманітарна парадигма звернена до духовного світу людини, її особистісних смислів життя, внутрішньої свободи, суб'єктивної реальності, захищає автономність і творче самовираження. Методологічний апарат гуманітарної парадигми дозволяє розробляти дієві методи особистісного розвитку, самовиховання і самореалізації.

Гуманітарні системи – це рефлексивні системи, які здатні описувати свою поведінку і використовувати отриманий опис в якості правила або принципу у своєму функціонуванні задля відтворення, корекції і оновлення. Рефлексія не стільки описує діяльність, скільки її конструює. Рефлексія може «перебирати» всі можливі варіанти. І чим складнішим є парадигмальне поле, в якому самореалізується особистість, тим багатшими будуть можливості системи.

Науковцями виділені базові характеристики гуманітарних систем: цінність людини та її індивідуального розвитку як цільовий орієнтир; опора на духовні цінності, суб'єкт-суб'єктні відношення між учасниками освітнього процесу та їх ціннісно-сміслова значимість і паритет; звернення до «самості» особистості, можливості її самовизначення і саморозвитку; співавторство суб'єктів діяльності та ін.

Гуманітарна система є продуктом рефлексивного проектування, тому постійно перебуває у динамічному стані. Проект педагогічної системи постійно набуває іншого змісту завдяки особистісним змінам її проектанта, його уподобань і смислових конструктів. У такий спосіб нова якість особистості забезпечує нову якість проекту, а нова якість проекту формує нове середовища, яке по-іншому впливає на проектанта, змінюючи його особистість.

Висновки. Взаємодія різних стратегій формує рівнодіючу, яка спрямовує всіх суб'єктів педагогічної науки і практики на цінності достовірності, реалістичності, багатомірності і соціальної значимості, що є протидією виникненню симулякрів, імітації, рольовим позиціям, заангажованості і т.п. За умови втілення такої «рівнодіючої» наука і освіта підіймаються на якісно інший рівень – рівень самореалізації всіх суб'єктів наукового, освітнього і педагогічного процесів.

Список використаних джерел

1. Д'юї Дж. Демократія і освіта. Львів: Літопис, 2003. 294 с.
2. Ісаєнко В.М., Рідей Н.М., Навроцька Д.В., Богуцький Ю.П., Уліщенко А.Б. Синергетична психологія: Навчально-методичний посібник. Київ. 2019. 416 с.
3. Лефевр В.А., Конфликтующие структуры, М., «Советское радио», 1973. С. 10. Джерело: <https://vikent.ru/enc/1639/>
4. Скляр П.П., Уманська Т.О. «Гуманізація» та «гуманітаризація»: поняття, співвідношення та шляхи впровадження в освіту. Джерело: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/8438/1/15.pdf>.
5. Смаліус Л. Н., Шавровська Н. В. Развитие гнучкості як інтегральної характеристики особистості. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, IV (41), Issue: 86, 2016, С. 76–79.*
6. Половенко Л. Технології кібернетичної педагогіки та психоінформатики як ефективний інструмент управління якістю освіти. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». Випуск 2 (41). 2017.*

УДК 377.3:745.51:75

Сліпчишин Лідія, д.пед.н.,
старший дослідник, доцент, УДУ імені М.Драгоманова
м. Київ, Україна

ОСВІТНІЙ АСПЕКТ КУЛЬТУРНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ СПАДЩИНИ ЗАКЛАДУ

Анотація. Обґрунтовано необхідність використання суб'єктивного досвіду і творчих здобутків фахівців, що завершили професійну діяльність. Доведено важливість збереження культурної та професійної спадщини для творення нових знань і традицій, національної ідентичності в умовах полікультурного суспільства. Окреслено творчий внесок у розвиток професійної сфери представника польської культури Войцеха Пшедвоєвського, висвітлено яворівський період педагогічної та творчої діяльності митця. Підкреслено роль цифровізації у збереженні творчої спадщини, цифровий контент розглядається як важлива складова освітнього процесу.

Ключові слова: культурна спадщина, полікультурне середовище, освітній заклад, цифровізація, Войцех Пшедвоєвський, Яворівщина.

*Slipchyshyn Lidiia,
Doctor of Sciences (Pedagogy), Senior Research Fellow, Associate Professor of
Technological Education Department, Mykhaylo Drahomanov Ukrainian State University,
Kyiv, Ukraine*

EDUCATIONAL ASPECT OF THE INSTITUTION'S CULTURAL PROFESSIONAL HERITAGE

Abstract. *The article argues for the importance of using the experiences and achievements of retired professionals in their respective fields. It highlights the significance of preserving cultural and professional heritage to create new knowledge, traditions, and national identity in multicultural societies. The article outlines the creative contributions of Wojciech Pshedvojevsky, a representative of Polish culture, to the professional development of his field. It also highlights the Yavoriv period of the artist's pedagogical and creative activity. The article emphasizes the role of digitalization in preserving creative heritage and considers digital content as an essential component of the educational process.*

Key words: *cultural heritage, multicultural environment, educational institution, digitalization, Wojciech Pshedvojevsky, Yavoriv region.*

В умовах цивілізаційного культурно-історичного вибору України та її інтеграції в європейський освітній простір спостерігається зростаючий інтерес до існування різних народів у полікультурному суспільстві з дотриманням провідних принципів свободи, справедливості та гуманізму, де кожен народ прагне зберегти свою культурну спадщину та національну ідентичність. Базові освітні законодавчі нормативні документи орієнтують на підвищення якості освіти та виховання молоді через збагачення змісту переосмисленими ідеями та досвідом педагогів і вчених минулого і сучасності. У цьому контексті сьогодні посилюється увага до біографічних досліджень, в яких важливими є життєписи різних за ступенем відомості постатей, які зробили внесок у розвиток різних сфер суспільного життя (культури, освіти, економіки, виробництва), уособлюють переломні події суспільно-історичного розвитку, стають певного роду символами, які впливають на формування «бренду». Велика увага приділяється освітньому аспекту культурної та професійної спадщини.

Проблеми збереження культурної і професійної спадщини, ролі особистості в цьому процесі досліджуються у різних напрямках, зокрема: культурологічні аспекти (Д.Беррі, Є.Ворожейкін, П.Свенсон, Г.Холл), технологічний підхід до збереження культурної спадщини (М.Артезе, Т.Білушак, Н.Бойко, І.Гаглярді, І.Іваночко), біографічний підхід в освіті (Г.Белан, В.Менжулін, О.Попович, Ю.Сабадаш, О.Сухомлинська), освітні аспекти використання культурної (О.Бондарець, І.Репета, С.Руденко, К.Поливач) та виробничої спадщини (Н. Дук, Н. Суматохіна, В. Федорченко) тощо. Водночас ціннісне ставлення до минулого, увага до виховних і освітніх аспектів актуалізує потребу в ознайомленні здобувачів освіти з біографіями, творчим внеском у розвиток культури, виробництва чи установи особистостей, які вже завершили професійну кар'єру.

Соціальний запит на збереження культурної і професійної спадщини зумовив вибір теми дослідження.

Метою статті є обґрунтування необхідності використання знань і вмінь педагогічних працівників, що завершили професійну діяльність, для творення нових знань і традицій, ознайомлення з їхнім творчим внеском у розвиток професійної сфери на прикладі Войцеха Пшедвоєвського, одного з директорів ДНЗ «Художнє професійно-технічне училище імені Й.П. Станька», яке є спадкоємцем Яворівської забавкарської школи.

Увага до культурної та професійної спадщини викликана багатьма причинами, але перш за все інформаційною, культурною та економічною безпекою країни. Оскільки спадщина стосується пам'яті суспільства, то до її збереження долучаються й відповідні установи: архіви, бібліотеки і музеї. Водночас актуальна культура, в тому числі й професійного характеру, твориться самим життям. Як показує досвід багатьох країн, збереження спадщини, формування інтересу до її вивчення, знаходження способів її використання в сучасних умовах є запорукою культурного та економічного розвитку кожної країни.

Пошуки необхідної інформації чи артефактів утруднює відсутність матеріальних слідів, а ще важче знайти відомості про особливі підходи в професійній діяльності фахівців, крім визначних постатей, спадщина яких становить науковий інтерес. У таких випадках ми звертаємось до спогадів сучасників, щоразу переосмислюючи їх. Жоден колектив не може успішно існувати, не спираючись на попередні досягнення.

Як зазначає В.Чижко, біографія є історичним явищем, яке чутливо реагує на різні зміни в соціальному житті суспільства, історичних парадигм та ідеологічних коливань. У цьому аспекті її можна розглядати, як частину історії, яка «пов'язана з життям та діяльністю людини, висвітленням її життєвого шляху, причинно-наслідкових зв'язків і встановленням внутрішнього і зовнішнього змісту її життя, а тим самим – її ролі в історико-культурному процесі» [5, с. 5]. В педагогічному контексті, якщо в житті особистості спостерігається багато фактів, то вибирають ті, що мають виховне, просвітницьке чи освітнє значення. На думку А.Валевського, біографічний факт передбачає дві складові: *реалії*, що відповідають на питання «хто», «що», «коли» і «де»; *абстрактні реалії*, які потребують уточнення «чому» і «навіщо» [1]. Особливістю біографічного методу в порівнянні з етнографічним підходом, до якого він входить, є сфокусованість на унікальних аспектах життя особистості, зокрема таких, як професійна кар'єра, історія творчої діяльності, соціальна активність тощо. Все

це потрібно для того, щоб зрозуміти різні аспекти її «внутрішнього» світу, джерела формування суб'єктивного досвіду і власного «Я».

Як наголошує В. Сагуйченко, суспільні процеси, розвиток громад і колективів значно впливають на поведінку людей, тому в біографічних дослідженнях важливим є контекстуальний елемент (матеріальний, соціальний, культурний, інституційний). З цієї позиції потрібно не лише вивчати та інтерпретувати почуття, емоційні стани, індивідуальний досвід, але й пов'язати з суспільно-історичним розвитком, який впливає на зміст індивідуальної свідомості [3, с. 30].

Якість і прогресивність історико-педагогічних біографічних розвідок, на думку О.Ільченко, забезпечуються реалізацією таких засад: вивчаються і переосмислюються ті феномени минулого, які стоять у витоків сучасних проблем; методологічно правильне застосування біографічного методу; дотримання єдності часових проєкцій і дій – минуле переосмислюється, сучасне об'єктивно оцінюється, майбутнє чітко та усвідомлене прогнозується; історико-педагогічний процес розкривається з усіма його хибами і недоліками, з аналізом здобутків і помилок особистостей; володіння дослідником комплексом компетентностей, що дозволять у всій повноті показати перебіг історико-педагогічного процесу [2, с. 65].

Довголітнє функціонування освітнього закладу забезпечується потенціалом управлінського менеджменту, всього колективу і окремих педагогів, здобувачів і випускників, творчих і соціальних партнерів, а репрезентується через їхні біографії та досягнення. В ДНЗ «ХПТУ імені Й.П. Станька» протягом усього періоду функціонування працювало багато педагогів, які залишили помітний слід в історії закладу, долучилися до розвитку художньої освіти, мистецтва і народних художніх ремесел, виробництва на локальному і загальнодержавному рівні. Враховуючи історичні та соціально-культурні особливості регіону Яворівщини, пов'язані з боротьбою за українську ідентичність, в часи незалежності більша увага в закладі приділялась національно-патріотичному вихованню, ознайомленню з біографіями і здобутками педагогів, які були причетними до розвитку української культури. На чисельних заходах виголошувались промови про Йосипа Станька, Саву Мельника, Івана Івасюка, Павла Придаткевича, Богдана Стебельського, Касьяна Каваса. Десять років поспіль проводився фаховий конкурс імені Йосипа Станька для різьбярів, в якому брали участь здобувачі з різних областей України. Протягом 2016-2019-х рр. проведено чотири науково-практичні конференції «Вікова спадщина українського народу: регіональний аспект», на яких порушувались проблеми підготовки майбутніх фахівців художнього профілю, збереження культурної

спадщини та етнотрадицій в умовах глобалізаційних змін. Із загальної картини випали особистості польської культури – Владислав Немчиновський та Войцех Пшедвоєвський [4].

Кожен професійний освітній заклад має свою специфіку, пов'язану зі сферою, для якої він готує фахівців. ДНЗ «ХПТУ імені Й.П. Станька» є спадкоємцем освітньої і мистецької традицій Яворівської художньої школи, що протягом тривалого періоду існування (від 1896 р.) змінювала назви, але завжди зберігала орієнтацію на художній профіль. З чотирнадцяти директорів п'ять мали художню освіту і були практикуючими митцями (включно з діючим директором) – В. Немчиновський (1896–1897 н.р.), П. Придаткевич (1897–1910 рр.), В.Пшедвоєвський (1910–1914 рр.), Б.Стебельський (1942–1944 рр.), В.Гевало (2008 – дотепер). Найбільше зберіглося мистецьких творів В.Пшедвоєвського і Б.Стебельського. Твори першого стали надбанням польської культури, а другого – української культури в Україні і закордоном.

Наведемо приклад педагогічного аспекту яворівського періоду професійної та мистецької діяльності В.Пшедвоєвського, який можна використати у виховних та освітніх цілях для створення умов толерантного співіснування двох культур – української та польської.

Войцех Пшедвоєвський народився 11 квітня 1877 р. на мальовничому Поділлі в селі Хлопівка Гусятинського повіту, виростаючи в полікультурному середовищі, в якому співіснували польська та українська культури. Здобув якісну художню освіту: 1892–1899 рр. – початкова художня освіта в приватній майстерні професора Львівської промислової школи Петра Гарасимовича, де вивчав рисунок, малювання і скульптуру; 1899–1903 рр. – навчання на мистецькому відділі (декоративне оздоблення) Львівської промислової школи. Як здібний випускник Львівської промислової школи за рекомендацією педагогічного колективу отримав стипендію з фонду Чарковських-Голєєвських для продовження навчання закордоном: 1903 р. – Віденська художня академія, 1904–1907 рр. – Школа художнього виробництва при Австрійському музеї мистецтв у Відні. У цей період він удосконалював рисунок і скульптуру, опановував ужиткову графіку, освоював медальєрства і геральдику. Після завершення навчання молодий художник вирішив ознайомитися з музеями Дрездена та Мюнхена, які були в числі найкращих музеїв Європи. Відвідавши Мюнхен – відомий в Європі центр розвитку мистецтва медальєрства, В.Пшедвоєвський зацікавився виготовленням малих скульптурних форм – медальєрством (медалі, плакетки, медальйони). Це захоплення супроводжувало його все життя.

Повернувшись у Львів, В. Пшедвоєвський обійняв посаду асистента в Львівській вищій промисловій школі, де пропрацював два роки. Педагогічна робота не перешкоджала творчій діяльності. За цей час він виконав на замовлення Львівської торгово-промислової палати фігурні та декоративно-орнаментальні роботи, які можна сьогодні спостерігати на будинку за адресою проспект Шевченка 17. Заслуговує на особливу увагу той факт, що молодому митцю довірили виконати рельєфи головного фасаду одного з найгарніших будинків Львова, який є прикладом синтезу просторових мистецтв.

На початку ХХ ст. українське населення міста Яворова на чолі з патріотами-педагогами А. Мареніним і П. Придаткевичем ставили перед владою питання про створення української гімназії. Щоб усунути з посади керівника державної фахової школи з польською мовою навчання П. Придаткевича, Крайовий відділ освіти звернув увагу на молодого педагога В. Пшедвоєвського і в 1910 р. запропонував йому переїхати у м. Яворів викладати рисунок і моделювання. Згодом молодий педагог отримує посаду директора, на якій працює до липня 1914 року. Водночас з 1912 року він також починає працювати в Яворівській польській реальній гімназії, викладає на підготовчих курсах рисунок, каліграфію і геометрію.

В. Пшедвоєвський, як і попередник, розвиває забавкарський відділ, бо яворівські забавки вже стали «брендом», вони популярні не лише в Галичині, їх охоче купують за кордоном. Не дивлячись на завантаженість обов'язками керівника і педагога, він дуже багато творчо працює.

В яворівський період було створено багато медалей та пам'ятних табличок. Зокрема, на міжнародній виставці сучасного мистецтва, організованій в 1913 р. Товариством польських журналістів і Товариством прихильників мистецтва у Львові, було представлено шість робіт: в бронзі «Портрет доктора Червінського» (1910), бронзова таблиця «Діти графа Шептицького», срібна медаль «Портрет родини Радзімінських» (1912), бронзова таблиця «Портрет Й. Захаревича» (1912), в гіпсі «Портрет пані Незабітовської», у бронзі «Портрет ксьондза прелата Мриця».

В. Пшедвоєвський був у хороших стосунках з графом Іваном Шептицьким. Не обтяжений на той час сімейними обов'язками В. Пшедвоєвський часто відвідував родовий маєток Шептицьких у селі Прилбичі до відходу у вічність графа в 1912 р., де його приваблювала культурна і релігійна атмосфера, створена раніше дружиною графа Софією (1837-1904), донькою відомого польського драматурга Олександра Фредра. Будинок швидше нагадував гарно впорядкований музей, де зберігались предмети старовини і мистецтва (картини відомих художників, вишуканий вироби з фарфору і скла), військова амуніція і

зброя, старовинні руські манускрипти, родинний архів і велика бібліотека. Спостереження ще за одним феноменом родини Шептицьких – поєднання польського і русинського (українського) світів – допомагало молодому керівнику в роботі уникати конфліктів з педагогами-українцями.

Яворівський період педагогічної праці і творчості перервала перша світова війна. Протягом відпустки влітку 1914 року він подорожує Європою, відвідує Австрію, Німеччину, Монако і Швейцарію. Але отримані враження вже не довелось використати, бо у вересні 1914 року В.Пшедвоєвський пішов на військову службу молодшим командиром. Так завершився яворівський період педагогічної роботи. Після завершення війни його скерували до Крайової державної школи деревного промислу в місті Станіславові.

Автор книги «Польські медалі» (1924 р.) М. Гумовський схарактеризував В. Пшедвоєвського як майстра пам'ятних таблиць і підмітив, що виставка медальєрства, яка проходила в 1914 р., відкрила талант «першої води». Ці слова знайшли своє підтвердження у наступні роки – митець створив кілька монументальних пам'ятників і скульптур, але найбільше – медалей і пам'ятних таблиць. Буремні роки воєн і невігластво спричинили втрату багатьох з них. В 1956 р. в музеї Ельблонга з нагоди 50-річчя художньої творчості була відкрита виставка його творів. В одному з листів митець з гіркою писав, що на виставці представлено не більше половини його творів. Багато барельєфів було знищено, частину робіт він не зміг вивезти з дому в Жешуві та майстерні в Станіславові, коли розпочалась друга світова війна. Але, не зважаючи на це, роботи В.Пшедвоєвського є в колекціях музеїв Львова, Жешува, Ельблонга і найбільше Вроцлава, а також в приватних колекціях [6; 7]. Сьогоднішній розвиток науки, техніки і технологій створив умови для збереження зв'язків між поколіннями з урахуванням предметних галузей. За допомогою сучасних інформаційних систем і технологій художні твори майстра отримали шанс стати доступними для фахівців, здобувачів художньої освіти і широкого загалу і не загубитись у морі культурної спадщини.

Бурхливий розвиток технологій прискорив інтеграцію актуальної культури і спадщини, основним механізмом якої є інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ). У результаті цієї інтеграції формується великий комплекс матеріальних і нематеріальних предметів, постатей, подій, територій, які в свою чергу є об'єктами складних інформаційних систем і технологій, що дозволяють створювати великі сховища даних, використовувати різноманітні медіа-образи, пов'язувати фізичну присутність, інформаційну насиченість та історично-часовий вимір.

Таким чином, на основі викладеного вище можна дійти висновку, що, незважаючи на неоднозначність впливу цифровізації на творчу сферу, цифрові медіа допомагають не лише врятувати культурну, мистецьку і творчу спадщину, але й поліпшити способи її збереження. У цьому процесі важливо зберегти накопичений поколіннями досвід, локальні і регіональні особливості, звичаї і практики. Цифровий контент розглядається сьогодні як важлива складова освітнього процесу, що дає можливість гібридним способом зберегти і використати унікальну інформацію, створити нові знання і зберегти їх для майбутніх поколінь.

Список використаних джерел

1. Валевский А.Л. *Методологические основания биографии* : автореф. дис. канд филос. наук. Киев, 1990. С. 24.
2. Ільченко О. Біографічний метод в історико-педагогічному дослідженні: сутність, принцип, специфіка / Педагогічні науки. 2021. № 77. С. 61-66.
3. Сагуйченко В. В. Біографічний метод як оцінка освітнього потенціалу / *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2019. VII (32). P. 29-34. URL: <https://doi.org/10.31174/SEND-HS2019-192VII32-07>
4. Сліпчишин Л. *Яворівська школа: освітньо-мистецький аспект* : монографія. Львів: Вид-во «Срібне слово», 2017. 240 с.
5. Чижко В. *Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України* : монографія. К. : БМТ, 1996. 241 с.
6. Gizińska M. *Medalier Wojciech Przedwojewski – «epizod elbląski»* / *Gdańskie Zeszyty Numizmatyczne*. 2019. Nr 153 (styczeń–marzec). S.11-24.
7. Kozarska-Orzeszek Barbara. *Lwów na medalach i odznakach* / *Niepodległość i Pamięć*. 2006. Nr 13/3 (24). S.197-218.

УДК 372.7

Боднарчук Вікторія

*ад'юнкт, кафедра практичної психології та педагогіки
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності
м. Львів, Україна*

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ТА СОЦІАЛЬНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. На основі аналізу наукових джерел доведено, що чисельні визначення поняття «неформальна освіта» є типологічно близькими. Спільним для них є розуміння неформальної освіти як певної освітньої діяльності, що виходить за межі формальної освіти. Неформальна освіта відіграє важливу роль у формуванні професійних і соціально важливих якостей майбутніх фахівців, адже дозволяє не тільки адекватно, раціонально й швидко реагувати на індивідуальні потреби людини, сприяти розвитку її особистості, а й вчасно корегувати її компетентнісний розвиток як у професійному так і в особистісному напрямках.

Ключові слова: неформальна освіта, професійні та соціально важливі якості, майбутні фахівці

Bodnarchuk Viktoriia
adjunct at Department of Practical Psychology and Pedagogy
Lviv State University of Life Safety
Lviv, Ukraine

NON-FORMAL EDUCATION AS A MEAN OF FORMING PERSONALITY'S PROFESSIONAL AND SOCIALLY IMPORTANT QUALITIES

Abstract. Based on the analysis of scientific sources, it is proved that the numerous definitions of the “non-formal education” concept are typologically close. What they have in common is the understanding of non-formal education as a certain educational activity that goes beyond formal education. Non-formal education plays an important role in the formation of future specialists’ professional and socially important qualities, as it allows not only responding adequately, rationally and quickly to a person’s individual needs, promoting the development of their personality, but also correcting their competence development in both professional and personal directions.

Keywords: non-formal education, professional and socially important qualities, future professionals

Виклики, які ставить сучасне суспільство та реалії життя перед фахівцями у сфері безпеки людини, зумовлюють постійну зміну, удосконалення та оновлення їхньої професійної підготовки як джерела формування професійних та соціально важливих якостей. Нині освіта підпорядковується новій парадигмі, яка декларує «освіту впродовж життя», котра складається не лише з класичної вищої освіти (формальної), а й передбачає неформальну та інформальну освіту як повноцінні складові становлення майбутніх фахівців цивільного захисту, формування у них професійних і соціально важливих якостей.

Поняття неформальна освіта (*non-formal learning*) прийшло в науковий простір України із зарубіжної науково-методичної літератури як закономірний результат ефективності такої освіти для створення сприятливих умов щодо розвитку соціально і професійно важливих якостей особистості майбутніх фахівців. Загалом історія терміну «неформальне навчання і освіта», як зазначають дослідники, є достатньо тривалою. Широкого розповсюдження цей термін здобув на початку 70-х рр. ХХ ст. Перша згадка про неформальну освіту з’явилася у книзі «Світова освітня криза: системний підхід» американського педагога та економіста Ф. Кумбса у 1968 р., який трактував неформальну освіту як організовану, систематичну освітню діяльність, що здійснюється поза межами системи формальної освіти для забезпечення освітніх потреб окремих груп населення, як дорослих, так і дітей.

В Європі ж, як стверджує Д. Лівінгстон, перші спроби неформальної освіти з’явилися у Швеції, яка разом із іншими скандинавськими країнами вважається лідером європейського континенту в сфері розповсюдження неформальної

освіти. Неформальне навчання, – вважає Д. Лівінгстон (D. W. Livingstone), – це будь-яка діяльність, що передбачає прагнення до розуміння, знання або навички, які формуються поза визначеними критеріями освітньої програми [4].

У низці нормативних документів міжнародних організацій (ООН, Організація економічної співпраці і розвитку (*Organization for Economic Cooperation and Development*), Рада Європи, ЮНЕСКО та ін.) неформальна освіта визначається як: форма навчання, що є частиною загального плану освітнього процесу, формально не визнається як навчання (наприклад, у термінах, цілях і завданнях освіти, періоді навчання й оцінки якості), хоча містить навчальний компонент [5, р. 5]; будь-яка запланована програма освіти, спрямована на покращення низки навичок і компетентностей за межами формального навчального середовища [3].

Проблеми неформальної освіти висвітлено в наукових працях зарубіжних дослідників Р. Дейва (R. H. Dave), Ф. Кумбса (P. Coombs), Д. Лівінгстона (D. W. Livingstone) та ін., чий дослідження вплинули на існування різноманітних підходів до визначення неформальної освіти у вітчизняній педагогічній теорії. Зокрема, її розглядають:

- як форму освіти дорослих (*adult education*) та тенденції її розвитку (О. Аніщенко, А. Гончарук, Н. Горук, Л. Лук'янова, Л. Сігаєва, Н. Сулаєва, Л. Тимчук та ін.);

- як умову реалізації концепції неперервного навчання (В. Поліщук, Т. Ткач, О. Шапочкіна та ін.);

- як синонім позашкільної або позааудиторної навчально-виховної діяльності (О. Биковська, О. Литовченко, Р. Науменко та ін.);

- як можливість набуття управлінських, організаторських, комунікативних та інших умінь і навичок у процесі самоврядування у закладах освіти (А. Лопухівська, В. Петров, М. Приходько, О. Скорик, Т. Ціпан та ін.);

- як систему додаткового цілеспрямованого навчання, виховання й розвитку молоді, організованого поза межами освітніх установ та державних інституцій (О. Аніщенко, Н. Павлик, І. Пекар, С. Плинокос, В. Ягупов та ін.).

Аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових праць в контексті проблеми дослідження показав, що, незважаючи на чисельність, визначення поняття «неформальна освіта» є типологічно близькими. Спільним для них є розуміння неформальної освіти як певної освітньої діяльності, що виходить за межі формальної освіти.

Науковці (Л. Лук'янова, Н. Терьохіна та ін.) зауважують, що неформальна освіта має більш глибоке історичне коріння за формальну. А шведський

дослідник питань освіти дорослих Г. Блід (H. Blid) переконливо доводить, що Платонівські діалоги (близько 400 р. до н.е.), коли стародавні греки збиралися та обговорювали різні філософські теми у маленьких групах, є безперечним прикладом втілення неформальної освіти.

Осередками неформальної освіти в Україні в минулому були духовні семінарії, катехітичні та парафіяльні школи. Одним із осередків неформальної освіти у Східній Європі XVII ст. вважають Києво-Могилянську академію, засновану 1615 р, де студенти з усіх верств населення могли вивчати не лише класичні предмети (історія, фізика, географія, математика, граматики, поезика, риторика, філософія, гідравліка, архітектура, богослов'я), декілька іноземних мов, а й музику, нотний спів, малярство, медицину, риторику. Яскравим прикладом акценту на неформальній освіті у Києво-Могилянській академії були поетичні конкурси – «поетичні змагання з декламації віршів відомих поетів, а також власних віршів. Найбільш вправних віршотворців вшановували лавровими вінками та присвоювали звання «лавроносного поета» (лауреата)». У Києво-Могилянській академії зародився і став професійним театр – студенти самі готували інтермедії, драми, розучували канти й пісні, виготовляли все необхідне для вистав, які розігрували на ярмарках, в селах – біля церков, на майданах [1]. Вважалось, що залучення до різних видів мистецтва сприяє органічному формуванню високоморальної та шляхетної особистості.

Становлення і розвиток системи неформальної освіти у країнах Європейського Союзу характеризується широким політичним, державним і соціальним визнанням. Інститути неформальної освіти у різних європейських країнах відрізняються залежно від соціально-політичної та економічної ситуації; водночас, основними провайдерами освітніх послуг залишаються державні установи, громадські об'єднання, професійні спілки [2].

У США виокремлюють два напрями організації неформального навчання: просвітницький (поширення знань, інформації, компетенцій) і реформістський (зміна соціальних явищ та поліпшення життєвого рівня населення). Особливим є досвід організації неформальної освіти молоді в університетах США, де процес професійної підготовки базується на принципі індивідуалізації навчання через різноманітні вибіркові навчальні курси, що дають змогу студентам спеціалізуватися в обраній галузі або отримувати поглиблену підготовку. Окрім того, в університетах США діють численні студентські організації, що об'єднують студентську спільноту за інтересами. Дослідники Н. Горук, О. Зарва та Я. Колибаб'юк виокремлюють такі основні групи цих організацій:

- урядові – залучають студентів до участі в різноманітних громадських заходах, акціях, планах та програмах, які впливають на політику університету;

- політичні – сприяють розвитку лідерських якостей особистості, формують національну свідомість і чітку громадянську позицію;
- наукові – об'єднують молодь за науковими інтересами;
- культурні – розвивають і поширюють мультинаціональну культуру та традиції у межах студентської громади;
- творчі – уможливають розкриття і реалізацію молоддю своїх потенційних талантів;
- спеціальні – об'єднують студентів навколо нагальних соціальних проблем;
- допрофесійні – допомагають набутти первинного професійного досвіду, засвоїти знання і виробити уміння та навички, необхідні для подальшого кар'єрного зростання;
- журналістські – сприяють роботі незалежних журналістів, репортерів, редакторів місцевих теле- та радіоканалів;
- релігійні – забезпечують духовно-моральне становлення особистості;
- волонтерські – реалізують альтруїстичну ідею допомоги нужденним;
- спортивні – популяризують ідеї здоров'язбереження та концепції здорового способу життя, організують університетські та міжуніверситетські спортивні змагання.

Загалом, система організації неформальної освіти США сприяє особистісному і соціальному вдосконаленню здобувачів, стимулює розвиток гуманістичних міжособистісних відносин, уможливує задоволення різнобічних студентських потреб, що, в підсумку, сприяє вихованню активних, творчих громадян і висококваліфікованих фахівців.

Вітчизняна система освіти сьогодні, на жаль, не достатньо забезпечує інтелектуальну, когнітивну та професійну підготовку молоді відповідно до потреб новітніх технологій, зокрема і соціальних, та сучасного ринку праці. У зв'язку з цим необхідно не лише підвищувати якість освіти, але й формувати та розвивати у майбутніх фахівців соціально і професійно важливі якості, прагнення до постійного особистісного та професійного саморозвитку. Неформальна освіта відіграє важливу роль у цьому процесі, адже дозволяє не тільки адекватно, раціонально й швидко реагувати на індивідуальні потреби людини, сприяти розвитку її особистості, а й вчасно корегувати її компетентнісний розвиток як у професійному так і в особистісному напрямках, що, у свою чергу, розширює можливості для самоосвіти, самовизначення, самоствердження та самовдосконалення людини.

Ідеальною формулою підготовки майбутніх рятувальників вважаємо поєднання саме формальної та неформальної освіти: коли майбутній фахівець

цивільного захисту здобуває знання та професійні навички не лише в аудиторії, а й за її межами, що сприяє розвитку соціально і професійно важливих якостей шляхом творчого самовираження та участі в мистецьких гуртках, студіях, художніх колективах.

Список використаних джерел

1. До 400-ліття заснування Києво-Могилянської академії: події, імена. URL : <http://www.nbuv.gov.ua/node/2573>
2. Павлик Н. П. Зарубіжний досвід організації неформальної освіти. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки»* (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. №1. С. 264-273.
3. Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини. Рекомендація CM/Rec(2010)7, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи 11 травня 2010 р. URL: <https://rm.coe.int/16806b93be>
4. Livingstone D. W. Adult's Informal Learning: Definitions, Findings, Gaps and Future Research. WALL Working Paper No. 21. 2001. URL : <https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/2735/2/21adultsinformallearning.pdf>
5. The Role of National Qualifications Systems in Promoting Lifelong Learning An OECD activity : Report from Thematic Group 2: Standards and quality assurance in qualifications with special reference to the recognition of non-formal and informal learning. 2005. 34 p.

УДК 3.37.02

Харламенко Валентина,

канд. пед. наук, доцент

Завідувач кафедри технологічної освіти

Лопасєв Дмитро,

студент 2 курсу магістратури,

факультет технологій та дизайну,

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

м. Київ, Україна

РОЗРОБКА НОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Анотація. У статті розглянуто можливості використання нових технологій для навчання дітей із особливими потребами, основні проблеми, з якими стикаються діти з особливими потребами в процесі навчання, способи їх вирішення за допомогою технологій. Описано декілька прикладів нових технологій, які вже використовуються для навчання дітей із особливими потребами, а також перспективи їх подальшого розвитку.

Ключові слова: діти з особливими потребами, навчання, нові технології, інклюзивне навчання, персоналізоване навчання, допомога в навчанні.

Kharlamenko Valentyna, Ph.D., associate professor

Head of the Department of Technological

Lopayev Dmytro, 2nd year Master's student,

Faculty of Technology and Design,

Dragomanov Ukrainian State University,

Kyiv, Ukraine

DEVELOPMENT OF NEW TECHNOLOGIES FOR TEACHING CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS

Abstract. *The article discusses the possibilities of using new technologies for teaching children with special needs. The main problems faced by children with special needs in the learning process are considered, as well as ways to solve them with the help of technology. Several examples of new technologies that are already used to teach children with special needs are described, as well as prospects for their further development.*

Keywords: *children with special needs, learning, new technologies, inclusive education, personalised learning, learning assistance.*

Діти з особливими потребами заслуговують на повноцінну освіту, яка враховує їхні індивідуальні потреби та можливості. Утім, їх шлях до знань часто ускладнений різноманітними труднощами, пов'язаними з їхніми фізичними та когнітивними обмеженнями. Однією з ключових проблем є обмежений доступ до інформації та ресурсів. Зокрема, діти з особливими потребами, можуть зіткнутися з труднощами у читанні, письмі, розумінні мови та отриманні фізичного доступу до навчальних матеріалів. Ці труднощі впливають як на процес навчання, де виникають проблеми з концентрацією уваги, запам'ятовуванням інформації, так і на розуміння абстрактних понять.

Однак, використання сучасних технологій може виявитися ключовим рішенням для цих проблем. Впровадження нових технологій дозволить забезпечити дітям з особливими потребами рівний доступ до освіти, допомагаючи їм подолати труднощі в навчанні та сприяти інклюзивному середовищу. Такий підхід дозволяє перетворити освітній процес у більш гнучкий та адаптований до потреб кожного учня. Застосування новітніх технологій може містити в собі використання спеціалізованих програм для аудіо-та візуального навчання, які полегшують освоєння матеріалу для тих, хто має проблеми з читанням чи концентрацією уваги. Комп'ютерні технології можуть також допомогти у створенні індивідуалізованих навчальних планів, які враховують потреби кожного учня/учениці.

Використання спеціальних мобільних додатків для підтримки комунікації та взаємодії дітей із особливими потребами є ще одним важливим аспектом. Важливим є і те, що застосування технологій для адаптації навчальних матеріалів, забезпечують їхню доступність для кожної дитини. Наприклад, електронні підручники з можливістю налаштувань шрифтів, аудіоописів та інших параметрів можуть стати ефективним інструментом для забезпечення комфортного навчання для всіх. Один із прикладів таких додатків – Learning Ally Link, спрямований на дітей із порушеннями зору або дислексією. Забезпечуючи

аудіокниги та текстові матеріали, він адаптований до різних рівнів читання та мовних потреб. Це робить процес навчання доступним для кожної дитини, незалежно від її можливостей. Для дітей з аутизмом, Proloquo2Go виступає як інструмент для розвитку комунікації. Здатний індивідуалізувати інтерфейс та словник, він допомагає створювати спеціально адаптовані засоби взаємодії для кожної дитини. Dragon Anywhere використовує розпізнавання мови для полегшення навчання дітей із порушеннями письма, чи читання. Індивідуалізація підтримує різноманітні мовні особливості та швидко адаптується до стилю мовлення [1, с. 165].

Віртуальна реальність і доповнена реальність, як потужні інструменти можуть полегшити навчання дітей з особливими потребами.

Зокрема, дослідження в області віртуальної реальності може призвести до створення ще більш інтерактивних та адаптованих навчальних ігор та сценаріїв, спрямованих на розвиток навичок у дітей із особливими потребами. Доповнена реальність може допомагати дітям із порушеннями зору розпізнавати об'єкти навколишнього середовища, або надавати контекстні дані для полегшення сприймання інформації.

На разі, важливо продовжити вдосконалення мобільних технологій, щоб забезпечити не лише доступ до навчальних матеріалів, але й покращити можливість взаємодії з ними. Розробка додатків, які сприяють комунікації та взаємодії між учителями, учнями та їхніми родинами, може стати додатковим кроком у підтримці навчання дітей із особливими потребами. Щодо перспектив розвитку, важливо продовжити залучення фахівців у галузі освіти, розробників програмного забезпечення та дослідників для створення інноваційних рішень. Такий спільний підхід може допомогти вирішити конкретні труднощі, з якими стикаються діти з особливими потребами, і розвивати ефективні інструменти для їхнього навчання [2, с. 63].

Загалом, поєднання новітніх технологій із принципами інклюзивної та персоналізованої освіти створює блискучі перспективи для забезпечення рівних можливостей у навчанні та сприяє розвитку навичок та потенціалу кожної дитини, незалежно від її особливостей. Особливу увагу також слід звертати на соціальну інтеграцію. Технології мають сприяти взаємодії дітей з особливими потребами з їхніми однолітками, створюючи сприятливі умови для формування дружби та розуміння. Вироблення інструментів для спільної навчання та взаємодії стане важливим кроком у напрямку створення інклюзивного оточення. Створення персоналізованих навчальних планів із застосуванням штучного інтелекту може забезпечити відповідність програм навчання індивідуальним потребам та здібностям кожного учня.

Індивідуалізація навчання стає своєрідним ключем до розкриття потенціалу кожної дитини. Адаптивність систем, які враховують особистісні потреби та темпи учіння, може сприяти не лише досягненню академічних цілей, але й розвитку самоповаги та відчуття власної успішності. Поринувши глибше у тему, важливо визначити конкретні аспекти, які роблять віртуальні навчальні системи настільки ефективними. Один із захоплюючих прикладів – технологія відстеження очей (Eye-tracking). Вона дозволяє дітям керувати комп'ютером за допомогою рухів очей, створюючи віртуальне середовище, де вони можуть досліджувати світ навколо себе, аналогічно дітям з нормальним зором. Для дітей із порушеннями слуху, технології перетворення мови в текст (Speech-to-text) відіграють важливу роль. Вони перетворюють мовлення на текст, забезпечуючи можливість сприймати мовлення віртуального світу. Також важливою є технологія перекладу мови жестів (Sign language translation), яка дозволяє дітям спілкуватися за допомогою жестів у віртуальному світі. Ці інструменти дозволяють кожному учневі розвивати свій потенціал у власному темпі та відповідно до своїх можливостей [3, с. 146].

З кожним роком використання штучного інтелекту в освіті стає все актуальнішим і перспективнішим. Особливо, це стосується дітей з особливими потребами, для яких ці технології можуть відкривати нові можливості та забезпечувати більш ефективний процес навчання. Штучний інтелект - це галузь комп'ютерної науки, яка займається створенням інтелектуальних агентів, які можуть діяти та приймати рішення так само, як це роблять люди. Штучний інтелект має широкий спектр потенційних застосувань у освіті, завдяки систематичному огляду результатів тестів, витраченому часу на вивчення матеріалу та виконанню завдань, штучний інтелект надає можливість створювати індивідуальний навчальний підхід, спрямований на максимальне розвиток кожної особистості.

Аналіз результатів тестів, витраченого часу на навчальний контент і висновків щодо успішності виконання завдань дозволяє виявити слабкі місця та труднощі у навчанні. Однією з важливих функцій штучного інтелекту є надання персоналізованого зворотного зв'язку, що стає дорогоцінним інструментом для підтримки індивідуального розвитку кожної дитини. Ці інструменти допомагають генерувати відгуки, рекомендації та завдання для практики завдяки яким кожна дитина має можливість розкрити свій потенціал. Інтерактивні ігри, розроблені з використанням штучного інтелекту, можуть стати захопливим інструментом для залучення учнів до навчання. Ці ігри адаптуються до рівня знань кожного учня, надаючи відповідні завдання та пояснення. Такий підхід робить процес вивчення більш захоплюючим і ефективним. Окрім того, штучний

інтелект може підтримувати створення віртуальних асистентів для учнів. Ці асистенти можуть надавати інформацію, допомагати у вирішенні завдань та навіть ставати вчителями у певних предметах. Вони завжди доступні для консультацій та можуть адаптувати свій підхід до індивідуальних потреб кожного учня [4, с. 14].

Беручи до уваги розглянуту інформацію, можна дійти висновку, що інноваційні технології в освіті дітей із особливими потребами, враховуючи комп'ютерні, мобільні та інтерактивні засоби є дуже важливими й сприяють підвищенню доступності та якості освіти, індивідуалізації навчання та соціальній адаптації. Україна активно працює над новаторськими технологіями для дітей з особливими потребами, зосереджуючись на меті створення інклюзивного освітнього середовища для всіх дітей. Для успішного впровадження цих технологій у навчання дітей з особливими потребами необхідна співпраця фахівців у галузі освіти, розробників програмного забезпечення та дослідників. Такий спільний підхід допоможе розробити ефективні інструменти та методики, які будуть відповідати конкретним потребам учнів. Наведені приклади використання технологій, таких як електронні підручники, мобільні додатки, віртуальні ігри та інші, свідчать про реальні можливості поліпшення навчання дітей з особливими потребами. В результаті інновації можна розглядати не лише в ролі технологічного прориву, а також як крок у майбутнє, де кожна дитина може отримати найкращий освітній досвід, враховуючи її унікальність та потреби.

Список використаних джерел

1. Сиса О. І. *Взаємодія школи і сім'ї у вихованні та розвитку учнів початкових класів. Таврійський вісник освіти. 2016. № 4. С. 162-167.*
2. Буйняк М. Г. *Особливості співпраці вчителя інклюзивного класу з сім'ями учнів. Проблеми сучасної психології. 2016. Вип. 34. С. 59-68.*
3. Засенко, В. В. *Освіта осіб із спеціальними потребами в Україні: досягнення та проблеми. Освіта для сучасності, ред. В. Г. Кремен, В. П. Андрущенко, Н. Г. Ничкало, Ф. Шлосек, Л. Лук'янова, Л. Макаренко, О. Падалка. 2015. С. 140 – 148.*
4. Засенко, В. В. *Діти з особливими потребами: освіта та підтримка. Науково-методичний журнал «Світовий взгляд». 2015. № 4, С. 12 – 15.*

УДК 37.034:37.017.93:378.18

Якимович Ольга,
кандидат педагогічних наук,
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С. З. Гжицького м. Львів, Україна
Гузинець Олеся,
кандидат педагогічних наук,
Мукачівська міська установа «Центр професійного розвитку педагогічних
працівників», м. Мукачево, Україна

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ДУХОВНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У результаті аналізу встановлено, що традиційними в духовному вихованні молодого покоління в полікультурному середовищі є: формування світогляду особистості на основі цілеспрямованого залучення до загальнолюдських та духовно-релігійних цінностей та національної культури суспільства; створення шкіл при громадах, підтримка діяльності просвітницьких молодіжних товариств, організацій; взаємодія родини, школи, громади; збереження ідей та традицій народної педагогіки. Обґрунтовано шляхи підвищення результативності духовного виховання студентської молоді.:

Ключові слова: духовне виховання, цінності, освітнє середовище, полікультурне середовище, студентська молодь.

Yakymovych Olha,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies of Lviv
Lviv, Ukraine
Huzynets Olesya,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Mukachevo City Institution "Center for Professional Development of Pedagogical Workers",
Mukachevo, Ukraine

SOCIO-CULTURAL FACTORS OF INFLUENCE ON THE SPIRITUAL EDUCATION OF STUDENT YOUTH

As a result of the analysis it is established that traditional in spiritual education of the young generation in the multicultural environment are: formation of worldview of the individual on the basis of purposeful involvement in universal and spiritual and religious values and national culture; creation of schools at religious communities, support of activity of educational youth societies, organizations; increasing the authority of the church and involving priests in teaching; interaction of family, school, church, community; preservation of ideas and traditions of folk pedagogy. Defines the conditions of spiritual education.

Key words: spiritual education, values, education environment, multicultural environment, student youth.

Актуальність дослідження. Проблема полікультурного регіону Закарпаття пов'язана з розвитком полікультурного освітнього середовища закладів вищої освіти. Формування системи загальнолюдських та європейських цінностей

студентської молоді відбувається в інтегрованій взаємодії соціокультурного та освітнього середовища. Саме середовище має значний потенціал впливу на духовне виховання студентської молоді. Полікультурне середовище - складний, багатонаціональний суспільний феномен, функціонування якого підпорядковується як загальним закономірностям суспільного розвитку, так і специфічним економічно-політичним і культурним особливостям, характерним для окремо взятої держави чи регіону на конкретному етапі розвитку.

Метою статті є визначення та обґрунтування соціокультурних чинників впливу на духовне виховання студентської молоді.

Полікультурність відображає розмаїття контекстів, пов'язаних із проблемами трансформаційного періоду, співіснування суб'єктів як носіїв різних культурних ідентичностей [8; 9]. У працях Н. Бондаренко [2] визначено духовнотворчий потенціал регіональної культурно-історичної спадщини. У дослідженні Н. Богомолової обґрунтовано полікультурність регіону як чинник впливу на формування рис особистості, яка має усвідомлювати свою соціокультурну приналежність та розглядати власну культуру в цілісній картині культурного багатоманіття, ефективно співпрацювати з представниками різних культур. Дослідниця обґрунтувала необхідність формування в молоді «почуття національної єдності та відповідальності, які мають стати запобіжником для дезінтеграційних процесів, дискримінації та маніпуляцій. Враховуючи, що національна ідентичність базується на суттєвих мовних, релігійних, господарсько-економічних, історичних особливостях регіонів, наголошено на необхідності реалізації освітньої політики у відповідності до потреб регіону та загальнодержавної стратегії, підґрунтям якої є універсальні загальнолюдські цінності та права людини» [1, с.17].

Духовне виховання з позицій середовищного підходу – сукупність структур і процесів, пов'язаних із функціонуванням суспільства на різних рівнях його організації. В основу духовного виховання молоді покладено певні соціальні регулятори (етичні норми, моральні цінності, вірування, сподівання тощо), якими послуговуються індивідууми та групи. Середовищний підхід розглядає духовне виховання як сукупність структур і процесів, пов'язаних із функціонуванням суспільства на різних рівнях його організації.

Полікультурне середовище Закарпаття розуміємо як невід'ємну частину Української держави, цілісної соціально-економічної системи зі спільним економічним життям, історичним минулим, із диференційованою спільнотою людей, яким притаманне почуття територіальної ідентичності; соціальний та географічний простір, у якому відбуваються соціалізація людини, формування, збереження й трансляція норм життя.

Для актуалізації потреб студентської молоді в духовно-релігійному вихованні необхідно створити відповідне середовище. У найширшому розумінні під середовищем розуміють «оточення, яке складається з сукупності природних, матеріальних, соціальних чинників, які прямо чи опосередковано впливають на людину. Виховне середовище як компонент освітнього середовища це складне багатоаспектне утворення, що охоплює сукупність педагогічно-виховних чинників і умов, в яких відбувається особистісний та професійний розвиток майбутнього фахівця, забезпечуються активні виховні процеси та взаємовідносини. Соціокультурне середовище вищого навчального закладу розглядається як чинник, що забезпечує соціалізацію студентів як процес відтворення та розвитку соціокультурної складової суспільства» [6, с. 352].

Полікультурне освітнє середовище закладу вищої освіти – «духовно насичена атмосфера ділових і міжособистісних контактів, що зумовлює світогляд, стиль мислення й поведінки включених у неї суб'єктів і стимулює в них потребу доручення до загальнонаціональних і загальнолюдських духовних цінностей; установа з багатокультурним контингентом, що включає різновіковий, багатонаціональний і різноконфесійний професорсько-викладацький і студентський склад, покликана задовольнити освітні, соціокультурні й адаптивні потреби студентів» [3, с.47].

Тут студенти налагоджують співпрацю з національно-культурними організаціями, громадами, культовими установами: волонтерська практика, лекторії, сімейні свята, вікторини на знання традицій та обрядів представників різних культур і народів. Студенти набувають досвіду взаємодії з людьми, різними за зовнішніми, мовними, світоглядними чи релігійними особливостями, на засадах поваги й партнерства, дотримання норм культури у щоденній діяльності.

У духовному вихованні важливий діалог культур – рівність народів та їхня позитивна співпраця. На думку Є. Зеленова, у вихованні студентської молоді такий діалог можливий тільки тоді, коли в його основу покладено базові загальнолюдські цінності – толерантність до інших думок, поглядів, переконань, світогляду та менталітету, коли до партнера ставляться з самого початку з повагою і як до рівного. Розвиток стратегічного діалогу цивілізацій детермінує динаміку й конкретні форми розвитку планетарної цивілізації єдиного людства. У цьому складному й довготривалому процесі переплітаються й інтегруються різноспрямовані інтереси різних народів, націй, держав, локальних цивілізацій. Цей процес потребує загальнозначущої об'єднувальної ідеї [5, с.16].

На теренах Закарпаття реалізація «полікультурної освіти здійснюється за умови використання потенціалів полікультурного освітнього середовища,

соціокультурного оточення з метою задоволення пізнавальних, культурних, освітніх інтересів і потреб студентів, виховання їх у душі миру» [4, с. 64].

Середовищний підхід до духовного виховання розглядає релігійну громаду та заклад освіти як важливі чинники впливу на духовне виховання молоді. Кожний з типів соціокультурного середовища формує відповідний тип ціннісних орієнтацій, а, отже, є одним із соціальних, об'єктивних чинників ціннісних орієнтацій особистості. Соціальне мікросередовище, як і макросередовище, формує лише загальні контури ціннісних орієнтацій і системи цінностей, їхні стандартні зразки. Тому народжується потреба орієнтування індивіда в суспільних умовах буття, осмислення ним опосередкованості своєї життєдіяльності соціальними умовами [6, с. 9].

Розглянемо чинники впливу на ефективність духовного виховання студентської молоді в полікультурному середовищі. У цьому аспекті важливим є забезпечення потреби студентської молоді в духовно-релігійному вихованні на основі створення мотиваційно-стимулювального освітнього середовища – через органи студентського самоврядування закладів вищої освіти здійснювали цільове інформування, мотивування та організацію участі студентської молоді у фольклорних святах, флешмобах, конкурсах, фестивалях національних культур тощо. Студенти долучаються до роботи в пошуково-інформаційних проєктах, клубах, студентських театрах, гуртках. Важливим чинником впливу соціокультурного та освітнього середовища на духовне виховання студентської молоді є формування ціннісного ставлення до інших культур і толерантних міжособистісних стосунків на основі діалогу культур, збереження національних та родинних традицій. З цією метою у навчальній роботі було використано тренінги, рольові ігри, індивідуальні бесіди й консультації, написання есе на тему народних звичаїв, релігійних обрядів, родинних традицій.

Висновки. Взаємодія соціокультурного та освітнього середовища у процесі духовного виховання студентської молоді спрямовується на забезпечення ефективної педагогічної взаємодії в полікультурному середовищі на основі співпраці учасників освітнього процесу з національно-культурними організаціями, громадами, культовими установами.

Список використаних джерел

1. Богомолова Н. М. Вплив соціокультурного середовища на формування громадянськості у старшокласників в умовах полікультурного регіону. Бех І. Д., Малиношевський Р. В. (Ред), *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України за 2017 рік.* (Вип.6). Івано-Франківськ: НАІР. 2018. С. 34 – 38..

2. Бондаренко Н. Б. Культурно-історична спадщина – основа формування духовності. *Освіта Донбасу: Науково-методичне видання ЛНПУ ім. Т.Шевченка. Луганськ: ЛНПУ, (5-6). (106-107). 2004. С. 60 – 67.*
3. Грива О. А. Соціально-педагогічна модель формування толерантності у дітей та молоді в полікультурному суспільстві. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. Київ-Житомир : вид-во ЖДУ, (Кн. 1).2004. С. 46 – 52.*
4. Добош О. М. Підготовка майбутніх вихователів до професійної діяльності в полікультурному освітньому середовищі. *Науковий вісник Мукачівського державного університету, Серія «Педагогіка та психологія». (Випуск 1 (9)). 2019. С. 62 – 66.*
5. Зеленов Є. А. Теоретико-методологічні основи планетарного виховання студентської молоді: автореф. док. пед. наук. Луганськ. 2009. 43 с.
6. Ільчишин Я. В, Якимович О. Н. Вплив середовища вищого навчального закладу на професійне виховання майбутніх фахівців. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Зб. наук. пр. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер». (Випуск 46). 2016. С. 350 – 354.*
7. Панченко Л. М. Формування ціннісних орієнтацій молоді в період системної трансформації українського суспільства: автореф. дис. канд. філос. наук. Київ. 2003. 19 с.
8. Пітюлич М. І., Гоблик В. В., Щербан Т. Д. та ін. *Соціально-економічний розвиток малих сіл Закарпаття: проблеми трансформаційного періоду. (Монографія). М. І. Пітюлича (Ред.). Мукачево: РВВ МДУ. 2020. 148 с.*
9. Шандор Ф., Данилюк Д., Федака С., Ліхтей І. *Обличчя Закарпаття. Ужгород. 2002. 75 с.*

УДК 377.1

Дубовик Оксана

*ВСП «Львівський навчально-науковий центр професійної освіти»
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
Львів, Україна*

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ У США

Анотація. Стаття присвячена проблемам розвитку професійно-технічної освіти США. Розглянуто нормативно-правові акти, присвячені проблемам професійно-технічної освіти

Ключові слова: професійно-технічна освіта, загальноосвітні школи, профільна підготовка, нормативні акти

Dubovik Oksana

*SSS «Lviv Educational and Scientific Center for Vocational Education»
at Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University
Lviv, Ukraine*

DEVELOPMENT OF VOCATIONAL AND TECHNICAL EDUCATION IN THE USA

Abstract. *The article is devoted to the problems of the development of professional and technical education in the USA. The normative legal acts devoted to the problems of professional and technical education are considered.*

Keywords: *vocational and technical education, secondary schools, specialized training, regulatory acts*

Сучасний етап суспільного розвитку характеризується високими темпами змін, динамічними глобалізаційними процесами, інтенсивним зростанням високотехнологічних виробництв і інформаційно-комунікаційних технологій, людської географічної й економічної мобільності.

Аналіз наукових джерел та освітньої практики засвідчив низку суперечностей у системі професійно-технічної освіти в Україні між: вимогами сучасного виробництва до компетентності майбутніх фахівців і недостатньою якістю їх загальної та професійної підготовки; загальносвітовою тенденцією динамічних змін у структурі виробництва і потребами у спеціалістах відповідного профілю та неготовністю вітчизняних закладів освіти до модернізації змісту і методів професійної підготовки; потребою інтеграції українського ринку праці у глобальну економіку та недостатньою гнучкістю і прогностичністю системи професійно-технічної освіти України; появою високоефективних інноваційних технологій підготовки кваліфікованих спеціалістів різного профілю у розвинутих країнах, зокрема США, та недостатнім рівнем вивчення й упровадження прогресивного зарубіжного досвіду професійної підготовки у систему освіти України [2, с. 98].

Аналіз джерельної бази показав, що впродовж останніх десятиліть вітчизняними науковцями (Н. Абашкіна, Г. Воронка, О. Глузман, Т. Десятов, Н. Журавська, Т. Капелюшна, А. Каплун, Я. Колибаб'юк, Т. Кошманова, В. Кудін, М. Лещенко, О. Лещинський, Я. Пилинський, Л. Пуховська, С. Романова, В. Тименко, Р. Шаран та ін.) активно здійснювалися порівняльно-педагогічні дослідження розвитку освіти у найбільш економічно розвинених країнах – Великій Британії, Канаді, Китаї, Німеччині, країнах Скандинавії, США, Франції та ін.

Звернення до досвіду США зумовлено помітним поширенням міжнародної співпраці в галузі освіти, високим рівнем економічного розвитку цієї країни, врегульованим механізмом забезпечення зайнятості населення, високим рівнем організації виробництва, інтенсивним розвитком науки й техніки завдяки науково обґрунтованій, гнучкій і варіативній структурі освітньої діяльності.

Доля американської освіти та педагогічної думки завжди була тісно пов'язана з історією та економікою країни – американська освітня система від початку виникнення підпорядковувалася потребам економіки, була тісно

пов'язана із потребами сільського господарства й виробництва, що суттєво відрізняло її від шкіл країн Європи того періоду з їх релігійним характером освіти та виховання [3, с. 47].

Популярність професійно-технічної освіти у США поступово зростає з 1960-их років, хоча її історія нараховує не одне століття. У часи пуритан вважалося, що професійні навички дітям мають прищеплювати в першу чергу батьки. Так тривало довгий час, і тільки у 1854 р. було засновано перші інститути, спрямовані на підготовку фахівців із сільського господарства. (Pulliam & Van Patten, 1999). Згідно законів Моррілла (*Morrill Act*, 1862, 1890), заклади освіти, які спеціалізувалися на викладанні сільськогосподарських і технічних дисциплін, отримували статус вишів. У 1887 р. був прийнятий закон Гетча (*The Hatch Act*), який передбачав виділення федеральних коштів на сільськогосподарські експерименти, і це ще більше підняло престиж професійно-технічної освіти. В 1914 р. був ухвалений закон Сміта-Левера, який сприяв утворенню сільськогосподарських курсів та молодіжних «4Н (від англ. *head, heart, hands, health* – голова, серце, руки, здоров'я) клубів» під егідою міністерства сільського господарства США, метою яких було розкриття творчого потенціалу молоді, розвиток їхніх життєвих навичок шляхом практичного навчання. Освітні погляди Джона Дьюї, який вважав, що діти повинні опановували прості та практичні види діяльності, теж сприяли розвитку професійно-технічної освіти [1; 4].

На початку ХХ ст. професійно-технічну освіту називали індустріальною, це пояснювалося, зокрема, тим, що США все більше і більше індустріалізувалася і потреба в таких навчальних закладах відчувалася все гостріше. Тісний зв'язок між індустріалізацією та професійно-технічним навчанням став особливо помітним у 1906 р., коли було засновано Національне товариство сприяння індустріальній освіті (*National Society for the Promotion of Industrial Education*). Поштовх до розвитку такої освіти дало й ухвалення закону Сміта-Г'юза (*Smith-Hughes Act*) у 1917 р., яким передбачалося виділення коштів на зарплати вчителям професійно-технічних дисциплін у середній школі, роком пізніше Звіт Комісії з реорганізації середньої освіти «Кардинальні принципи середньої освіти» (*Cardinal Principles of Secondary Education*) офіційно затвердив впровадження професійно-технічних дисциплін у навчальних планах середніх шкіл [1; 4].

Проте, незважаючи на це, питання доцільності професійного навчання викликало бурхливі суперечки в американському суспільстві. Багато хто доводив, що надмірний акцент на професійно-технічній освіті підштовхує малозабезпечені верстви населення, тобто основну цільову групу такого

навчання, ставити перед собою менш амбітні життєві завдання в професійній сфері; що насправді вони здатні на більше, ніж виконувати рутинну фізичну роботу, що такий навчальний підхід не спонукає людей робити кар'єру (Б. Т. Вашингтон (B. T. Washington), В. Е. Б. Дюбуа (W. E. B. DuBois), Х. Малколм (H. Malcolm) та ін.).

Закон про початкову та середню освіту (*Elementary Secondary Education Act* 1965) був спрямований на боротьбу з бідністю і передбачав виділення коштів на закупівлю підручників і посібників для бібліотек і навчальних закладів, що надавали професійно-технічну освіту, а також передбачалися кошти на створення навчальних центрів і центрів підвищення кваліфікації вчителів і викладачів професійно-технічних дисциплін. У наступному році цей закон було доповнено параграфом про виділення коштів на допомогу дітям із особливими потребами.

Законом про професійну освіту 1984 р. (*The Carl D. Perkins Vocational Education Act*), більше відомим як закон Перкінса (*the Perkins Act*), наголошувалося на необхідності вдосконалення й впровадження професійних програм. Закон переслідував дві взаємозалежні цілі – економічну й соціальну. Перша, довготривала мета, стосувалася підвищення кваліфікації робітників та підготовки дорослих до робітничих професій. Соціальна мета полягала у забезпеченні рівних можливостей отримання для професійної освіти кожним американцем. Закон про професійну й прикладну технічну освіту (*the Carl D. Perkins Vocational and Applied Technology Education Act*), відомий як *Perkins II*, прийнятий Конгресом у 1990 р., доповнював й розширював попередній закон.

Проблемам вдосконалення профорієнтаційної роботи присвячений Закон 1994 р. (*The School-to-Work Opportunities Act*), який наголошував на необхідності озброєння випускників шкіл знаннями, навичками, вміннями й інформацією про професії та ринок праці з метою полегшення переходу від школи до подальшого працевлаштування завдяки поєднанню навчального матеріалу із професійною підготовкою та діяльнісним підходом до викладання. Ключовими елементами цього Закону є партнерство освітян й роботодавців, створення інтегрованих навчальних планів й програм, технологічного забезпечення, вдосконалення системи професійної орієнтації й консультування, трудового навчання та здійснення покрокового підходу у підготовці робітників, здатних швидко адаптуватися до нових умов.

У 1998 р. приймається «Закон про інвестиції у робочу силу» (*Workforce Investment Act*), який наділяв робітників широкими правами контролю за федеральними програмами підготовки й перепідготовки кадрів. Згідно з цим законом федеральний уряд встановлював партнерство із 48 штатами,

організуючи центри перепідготовки спеціалістів, які також пропонуватимуть додаткові послуги, а саме: пошук роботи, страхування з безробіття, професійна реабілітація, тощо.

Професійно-технічна освіта США включає різноманітні державні та приватні заклади освіти: середні школи (старша школа III ступеня – *senior high schools*), коледжі (*community, technical, junior colleges*), консультативні центри (*vocational / career centers*).

Нині значна кількість випускників шкіл у США (51%) отримують початкову професійну освіту саме у школах – загальна освіта є профільною вже на середньому рівні школи, а допрофільна підготовка у школах починається з 7-го класу. Все більше середніх шкіл пропонує програми професійного навчання, які все частіше зараз називають «Програми кар'єрного зростання і технічної освіти». Це програма курсів та спецкурсів, які дозволяють учням вивчати варіанти кар'єри, розвивати академічні навички, досягати високих академічних стандартів, а також підготуватися до певних робіт у промисловості або до вступу до вищих навчальних закладів. Учні здобувають різні спеціальності на рівні кваліфікованого робітника. Масштаби професійно-технічного навчання дуже значні. Зазвичай учням пропонують не менше двох-трьох курсів професійного навчання. У ряді шкіл цей набір досягає шести курсів. Не менше двох третин учнів середньої школи навчаються, принаймні, за однією програмою професійної підготовки.

Популярними є Програми технічної підготовки (*Tech Prep Education*), які базуються на співпраці між середніми школами і закладами вищої освіти, щоб допомогти підготувати студентів до праці в таких галузях, як машинобудування, високі технології, прикладна наука, охорона здоров'я та прикладна економіка, а також покращити академічну успішність студентів, які навчаються за програмами професійно-технічної освіти. Це послідовна програма навчання, яка поєднує в собі як мінімум два роки середньої і два роки вищої освіти і після закінчення навчання видається професійний сертифікат або присуджується ступінь молодшого спеціаліста в певній галузі. Майже половина середніх шкіл країни пропонує програми такої підготовки. Про популярність свідчить те, що близько однієї третини студентів середніх шкіл були залучені у професійно-технічні програми та у 2015 р. було виділено \$ 106. млн на розвиток програм.

Серед основних тенденцій професійно-технічної освіти у загальноосвітніх школах можна виділити наступне:

- реалізація технології навчання складанню «портфолію» та його використання у майбутній професійній діяльності;

- тісне співробітництво з установами додаткової освіти з особистісного та професійного розвитку учнів;
- стійкі зв'язки освітніх установ і підприємств-соціальних партнерів, що сприяє успішному працевлаштуванню випускників шкіл;
- індивідуальний навчальний план, практична спрямованість профільного навчання на здобуття професії;
- спеціалізація у різних галузях виробничої діяльності: будівництві, ремонті автомобілів, слюсарній справі, поліграфії, у сфері обслуговуванні, тощо.

Для системи загальної освіти США характерні орієнтація на здобуття випускниками шкіл подальшої безперервної освіти; обов'язкова щорічна виробнича практика на підприємствах (1-2 тижні протягом навчального року); включення школярів у базові сфери діяльності (освітню, виробничо-практичну, соціально-активну, культурно-дозвільну); формуванням досвіду діяльності (компетенції), а не на отримання вищої освіти, як це відбувається в нашій країні.

Система освіти кожної країни – унікальне, неповторне й складне явище, нерозривно пов'язане із духовними і матеріальними аспектами минулого й сучасного. А тому пряма екстраполяція досвіду інших країн, нехай й позитивного, без урахування особливостей розвитку національної системи освіти, є небезпечною.

Список використаних джерел

1. Джейнс В. *Історія американської освіти. Школа, суспільство і загальний добробут.* URL : <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/HistoryAmerEdu.pdf>
2. Дубовик О. В. *Актуальність проблеми підготовки висококваліфікованих спеціалістів у педагогічній науці. Сучасні тенденції розвитку освіти й науки : проблеми та перспективи: зб. наук. праць / [гол.ред. Ю. І. Колісник-Гуменюк]. Київ–Львів–Бережани–Гомель, 2020. Вип. 7. С. 97-101.*
3. Дубовик О. В. *Особливості системи підготовки спеціалістів у вищій школі США. Наукові записки ЛДУБЖД. Педагогіка і психологія, No 1, 2023. С. 46-50.*
4. Пилинський Я. *Від нації мігрантів до нації громадян. Як американська освіта створила американську націю: наукове видання / наук. ред. Н. Г. Ничкало. Київ : Стило, 2016. 324 с.*

УДК 37.09

Кубська Лариса

*Український державний університет ім. Михайла Драгоманова,
Київ, Україна*

РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ПРЕДМЕТА «ТЕХНОЛОГІЇ»

Анотація. У статті розглянуто питання розвитку лідерських якостей учнів старшої школи засобами предмета «Технології». Визначено переваги методу «натхненного навчання». Обґрунтовано значення лідерства для формування соціально активної особистості, що зумовлено необхідністю виховання лідерів нового покоління та значним освітнім потенціалом вчителя та володіння ним сучасними засобами навчання.

Ключові слова: лідерство, предмет «Технології», метод «натхненного навчання», прийняття рішень.

Kubaska Larysa

Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanov, Kyiv, Ukraine

DEVELOPMENT OF LEADERSHIP QUALITIES FOR HIGH SCHOOL STUDENTS BY MEANS OF SUBJECT "TECHNOLOGY"

Abstract. The article deals with the development of leadership qualities of high school students by means of the "Technology" subject. The advantages of the "inspired learning" method are determined. The importance of leadership for the formation of a socially active personality is substantiated, which is determined by the need to educate leaders of a new generation and the significant educational potential of the teacher and his possession of modern teaching tools.

Key words: leadership, "Technology" subject, "inspired learning" method, decision-making.

Швидкий розвиток технологій переформатовує світ, змінює традиційні способи діяльності на сучасні, тобто мислення, уміння розвивати творчість та проявляти ініціативу в нових умовах, оцінювати ризики та брати відповідальність за прийняті рішення. Це спрямовує освіту до компетентнісного підходу, коли формування в учнів лідерських якостей потребує випереджувального руху над накопиченням ними будь-яких знань.

Зважаючи на це, проблема лідерства, розвиток в учнів лідерських якостей завжди є актуальною.

Мета нашої статті – визначити переваги методу «натхненного навчання», особливості розвитку лідерських якостей учнів старшої школи засобами предмета «Технології».

Формування соціально активної особистості, яка вирішуватиме завдання громади та суспільства, здійснюється під час освітнього процесу, зокрема в загальноосвітніх закладах.

Лідерство вважають одним із найдавніших феноменів, психологію якого хотіли б пізнати люди. Адже для лідерів суспільства доступні широкі можливості та перспективи, ресурси та бонуси.

Щоб стати лідером, необхідно докласти чимало зусиль та інвестицій. Але досягнутий результат в майбутньому дозволяє здобутому іміджу працювати на лідера, керівника своїм життям і життям громади. Лідер створює сенси, надихає та мотивує, веде команду, управляє процесами, комунікує.

Різним аспектах проблем управлінської діяльності, прийняття рішень присвятили свою увагу такі вчені, як Н. Андрущенко, А. Слободянюк, В. Биков, В. Бондар, В. Лозовецька, Л. Орбан-Лембрик, В. Олійник, В. Дячук та інші. Проте праця щодо системного підходу до розвитку базових лідерських якостей учнів старшої школи недостатньо.

Розвиток лідерських якостей – це важливий аспект становлення особистості.

Лідерство буває емоційним, діловим і інформаційним. Емоційне (на основі симпатій між лідером і учасниками) зазвичай виникає в неформальних групах. У формальних колективах, зокрема школі, має місце діловий лідер, який уміє приймати рішення, організовувати діяльність, налагоджувати комунікацію з дорослими. Важливим є інформаційне лідерство, де учень добре орієнтується в потоках інформації, вміє знайти потрібний контент і джерело інформації.

Найчастіше серед школярів спостерігаємо поєднання ділового лідера та емоційного або інформаційного.

Традиційна система освіти спонукає учнів бути скромними і стриманими, формує споживацьке мислення, що може привести до нездатності приймати рішення та розв'язувати проблеми в сучасному світі.

Вирішувати завдання, бути успішним у житті спроможна допомогти сучасна освіта, що ґрунтується на інноваційних методах і скеровує дітей на розвиток лідерських здібностей, креативного, критичного, логічного мислення, творчого потенціалу. І це стало дієвим аспектом під час вивчення предметів у школі, зокрема предмета «Технології».

Важливими завданнями предмета «Технології» є забезпечення підготовки учнів до свідомого самостійного і вільного вибору професії та трудової діяльності; надання загальної інформації про основи виробництва, сучасну техніку, технології, процеси управління, основні групи професій та вимоги професії до людини; залучення до різних видів проєктно-конструкторських і технологічних робіт; формування навичок розв'язання творчих практичних завдань і вмінь приймати рішення, аналізувати інформацію, комунікувати, вдосконалюватися тощо.

Особливістю вивчення цього предмета є те, що педагогічний вплив на кожного учня має спрямовуватись на підвищення його усвідомлення необхідності виявляти свою творчу активність, розвивати індивідуальні здібності, постійно вчитися і самовдосконалюватися.

Тобто, педагог скеровує свою діяльність не тільки на трансляцію знань. Головним його завданням є робота над формуванням мотивації учнів.

Педагогіка, яка ґрунтується на мотивації вчителя та учня, отримала назву «Метод натхненного навчання» і дозволяє підсилити індивідуальний підхід у переповнених класах, а також врахувати те, що для того, щоб навчатися та інтелектуально розвиватися, дітям потрібні завдання, які дещо виходять за рамки їхніх можливостей [3].

Педагогу не обов'язково відпрацьовувати щось із кожним учнем, але необхідно організувати процес. Працювати над завданнями в супроводі учителя має бути комфортніше, ніж без нього. Навчання відбувається під час соціальної взаємодії. Учень прагне зрозуміти дії чи вказівки, надані наставником, а потім засвоює інформацію, використовуючи її для регулювання власної діяльності.

Метод натхненного навчання розвиває лідерські якості в учнів, а саме: комунікативні навички, роботу в команді та багато інших, необхідних для самостійного розв'язання проблем у майбутньому та для навчання протягом життя.

Урок «Технології» має бути спільним пошуком істини вчителя та учня, де учень – головна особа уроку, де немає атмосфери бездуховності, де школярі не просто засвоюють основні знання, а включаються у творчий процес пізнання. Це вимагає від учителя творчого підходу до організації навчального процесу, особливо у виборі методичних прийомів і засобів, формі уроку, підборі наочного, роздаткового матеріалу [2].

Для проведення ефективних уроків не підходять застарілі засоби навчання. Вони потребують застосування сучасних технологій із врахуванням зростання обсягів інформації, що використовується для активного навчання учнів.

Освітняни, які є джерелом і трансляторами інформації, виконують надважливу місію, адже вивчають самі й допомагають учням розвинути навички медіаграмотності та критичного мислення, які б спонукали їх до розвитку лідерських якостей, активізації розумової та творчої діяльності [1].

У викладанні предмета «Технології» закладені нові методичні орієнтири на основі застосування інноваційних, нестандартних схем вивчення програмного матеріалу; логічного взаємозв'язку між поняттям і темою; ґрунтового викладу фактичного матеріалу; використання додаткового дидактичного матеріалу: схем, технологічних карт, ілюстративного контенту; збільшення простору для прояву

ініціативи та творчості учнів, активізації їхньої розумової, аналітичної, креативної діяльності.

Основною системою, за якою будуються уроки предмета «Технології», доцільно обрати індивідуально-розвивальну, в якій органічно поєднуються традиційні та інноваційні форми і методи організації навчального процесу.

Викладання технологій як навчального предмета має враховувати досвід учнів, знання, отримані з життя суспільства, та їх творче сприйняття. Саме особистісно-орієнтована модель навчання сприяє розвитку лідерських якостей учнів із акцентом на засобах навчання, що розвивають у школярів критичне мислення, допомагають саморозвитку, використання знань на практиці, які є спільними для будь-яких видів виробничої діяльності людини; спонукають освоювати нові технології, використовувати навчальний контент різних видів, формувати систему компетентностей, як основу для навчання протягом життя.

Отже, розвиток лідерських якостей у школярів є одним із найважливіших показників формування соціально активної особистості, що зумовлено необхідністю виховання лідерів нового покоління та значним освітнім потенціалом вчителя та володіння ним сучасними засобами навчання.

Із метою забезпечення розвитку лідерських якостей учнів старшої школи засобами предмета «Технології» педагогам потрібно враховувати сучасні вектори в підходах до організації навчання, зокрема – використовувати на практиці метод натхненного навчання, в основі якого мотивація; вимоги ринку праці; технологічні, психологічні, управлінські компетентності учнів; здатність до самоосвіти, самооцінки, самоконтролю; формування власної траєкторії розвитку, визначення пріоритетів для навчання протягом життя.

Список використаних джерел:

1. Кубська Л. (2022). Особливості формування медіаімунітету педагогів в умовах війни. *Сучасні тенденції розвитку освіти й науки : проблеми та перспективи: зб. наук. праць* / [гол.ред. Ю.І. Колісник-Гуменюк]. Київ, Львів, Бережани, Ломжа (2), 56-60. <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/38636/Kubaska.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
2. Махінко О. Використання інноваційних технологій на уроках трудового навчання та технології : методичні матеріали. *На урок*. <https://naurok.com.ua/vikoristannya-innovaciynih-tehnologiy-na-urokah-trudovogo-navchannya-ta-tehnologi-24732.html>.
3. Мотивуємо дітей по-новому: як підживлювати цікавість учнів? *Освіторія*. https://osvitoria.media/experience/motyvuemo-ditej-po-novomu-yak-pidzhyvlyuvaty-tsikavist-uchniv/?fbclid=IwAR2WOU7CMPOTKsfopCFUXRkS1r7z42_VSamkLlLp2576l4Qxf353ZnO0k8.

УДК : 378

Дубницька Олександра
викладач кафедри технологічної освіти ВСП УДУ імені Михайла Драгоманова
Львівський навчально-науковий центр професійної освіти

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ ЗА ПРОФІЛЕМ «УКРАЇНСЬКА НАРОДНА ВИШИВКА»

Анотація. В статті акцентується увага на особливостях підготовки учнів засобами народної художньої творчості, а саме українською народною вишивкою. Учні оволодіваючи народними ремеслами, засвоюють духовність, ідейність, моральність, естетику рідного краю.

Навчання, виховання й творчий розвиток учнів спонукає до вивчення народних традицій, образного мислення, творчого підходу та сформованого інтересу до подальшого вивчення вишивальних технік та технологій, застосування їх на практиці. Адже для збереження української нації і своєї державності немає важливішого завдання ніж національно-патріотичне виховання молоді засобами народної творчості, зокрема вишивкою.

Ключові слова: українська народна вишивка, народна художня творчість, художня спадщина, українська вишиванка, техніки вишивання.

Dubnytska Oleksandra
teacher of the department of technological education
State University of Ukraine named after Mykhailo Drahomanov
Lviv educational and scientific center
professional education

FEATURES OF STUDENT TRAINING BY PROFILE “UKRAINIAN FOLK EMBROIDERY”

Abstract. The article focuses attention on the peculiarities of training students by means of folk art, namely Ukrainian folk embroidery. By mastering folk crafts, students learn the spirituality, idealism, morality, and aesthetics of their native land.

Education, upbringing and creative development of students encourages the study of folk traditions, imaginative thinking, creative approach and formed interest in the further study of embroidery techniques and technologies, their practical application. After all, for the preservation of the Ukrainian nation and its statehood, there is no more important task than the national-patriotic education of youth by means of folk creativity, in particular embroidery.

Key words: Ukrainian folk embroidery, folk art, artistic heritage, Ukrainian embroidery, embroidery techniques.

Україна завжди славилась своїми народними художніми промислами. До наших днів дійшли численні пам'ятки народного мистецтва: вишивка, одяг, декоративне ткацтво, художня кераміка, різьблення, вироби з шкіри, художня обробка металу, які вражають своїми високими художніми якостями та ін. Народні художні промисли існували майже у всіх областях України. Найбільшої ж популярності в ХХ ст. досягли такі художні центри, як Опішна, Решетилівка на Полтавщині; Ічня, Дігтярі на Чернігівщині; Петриківка на Дніпропетровщині;

Кролевець на Сумщині; Бубнівка, Уламбівка на Вінниччині; Яворів та Пістинь на Івано-Франківщині; Вінниця в Чернівецькій області та ряд інших.

З моменту проголошення незалежності України до початку повномасштабного нападу з боку росії, простежувалася тенденція від зростання до поступового спадання зацікавленості молодим поколінням до народних традицій, обрядів, промислів тощо. Значне погіршення колись потужної галузі народних художніх промислів відбулося після приватизації підприємств, які входили до Українського художнього промислу – потужної організації, в якій працювало понад дві тисячі людей. Зокрема, повністю припинили виробництво художньої продукції відомі осередки, розташовані у Бережанах, Богуславі, Бубновці, Гавареччині, Глинянах, Дубінцях, Дігтярі, Лубнах, Решитилівці, Смотричі, Обуховичах, Прокураві та ін. Зруйнування та знищення матеріально-технічної бази підприємств народних промислів призвело до припинення підготовки фахівців у 117 початкових спеціалізованих навчальних закладах, майже повного зникнення шкіл майстерності. Перед свідомим суспільством України, не тільки українців, але й багатьох етнічних груп, які входять до складу нашої держави, постало питання щодо збереження та подальшого розвитку національних художніх традицій.

На державному рівні було запроваджено ряд законопроектів, програм та положень. З огляду на необхідність збереження автентичності та унікальності народних промислів України, їх охорони та подальшого розвитку розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.06.06 №336-р було схвалено Концепцію Державної програми збереження, відродження і розвитку народних художніх промислів на 2006-2010 роки [1].

В «Національній доктрині розвитку освіти» у розділі «Національний характер освіти і національне виховання» чітко вказано: «освіта має гуманістичний характер і ґрунтується на культурно-історичних цінностях Українського народу, його традиціях і духовності; освіта утверджує національну ідею, сприяє національній самоідентифікації, розвитку культури Українського народу, оволодінню цінностями світової культури, загальнолюдськими надбаннями; національне виховання є одним із головних пріоритетів, органічною складовою освіти. Його основна мета – виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин, формування у молоді потреби та уміння жити в громадянському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури; національне виховання спрямовується на залучення громадян до глибинних пластів національної культури і духовності, формування у дітей та молоді національних світоглядних

позицій, ідей, поглядів і переконань на основі цінностей вітчизняної та світової культури; головними складовими національного виховання є громадянське та патріотичне виховання; національне виховання має здійснюватися на всіх етапах навчання дітей та молоді, забезпечувати всебічний розвиток, гармонійність і цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдарувань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності й культури, виховання громадянина, здатного до самостійного мислення, суспільного вибору і діяльності, спрямованої на процвітання України» [4].

Також було видано Указ Президента України «Про заходи щодо відродження традиційного народного мистецтва і народних художніх промислів в Україні», в якому було надано доручення Кабінету Міністрів України і обласним державним адміністраціям відродити центри народних ремесел в Богуславі, Косіві, селищах Опішня, Петриківка, Решетіловка, селах Глиняни, Дігряті, Яворів та ін. [3]. Оновлено зміст навчальної програми з розвитку галузі «Технології» (трудове навчання) в контексті нової української школи.

Народна художня творчість є могутнім джерелом збагачення національної культури у різних формах її виявлення: студіях об'єднаних творчих людей і майстрів декоративно-ужиткового мистецтва та народних умільців, народних домів і громадських організацій, релігійних громад і навчальних закладів різних рівнів у поглибленні просвітницько-виховної роботи. Ці організації покликані виховувати у підростаючого покоління любов до відродження народної художньої спадщини.

Народна художня творчість у системі культури, акумулюючи емоційно-естетичний досвід поколінь, передає ціннісне ставлення до світу крізь призму етнонаціональної специфіки. Вона є ефективним засобом формування естетичної культури, а також патріотичних почуттів та громадської позиції особистості [5, с. 21]. Народний досвід національного виховання полягає в тому, що учні оволодіваючи народними ремеслами, засвоюють духовність, ідейність, моральність, естетику рідного краю.

Вишиванка – це предмет гордості українців. Це традиція, яка передавалася з покоління в покоління. Із початком російської агресії в Криму та на Сході українська вишита сорочка стала символом української сили, ознакою сміливості, боротьби за збереження незалежності українського народу.

Вишиванка ще з давніх давен супроводжувала український народ і була для них символом нескореності й того, що вони є українцями.

Виховання в учнів поваги до народних традицій, звичаїв та обрядів, духовних цінностей українського народу, патріотизму є одними із головних завдань, які стоять перед закладами позашкільної освіти. Робота таких

колективів має багато граней. Це, насамперед, вивчення й збереження народно-практичної творчості, вивчення народних традицій, обрядів і звичаїв, які застосовувались у декоративно-ужитковому мистецтві, а також відтворення (виконання) кращих зразків вишивки.

Метою навчальної програми з художньої вишивки є формування компетентностей особистості засобами декоративно-ужиткового мистецтва.

Основні завдання полягають у формуванні таких компетентностей:

1. *Пізнавальної*, що забезпечує ознайомлення з поняттями, знаннями, техніками та технологіями декоративно-ужиткового мистецтва, декоративної творчості нашого народу; народної манери виконання швів.

2. *Практичної*, що сприяє оволодінню навичками вишивання різними техніками; вивченню кращих зразків народної творчості при засвоєнні технологій вишивки.

3. *Творчої*, що забезпечує формування творчих здібностей вихованців, відповідних навичок та вмінь, розвиток індивідуальної майстерності при виготовленні творчих робіт.

4. *Соціальної*, що сприяє вихованню дбайливого та шанобливого ставлення до народних традицій, культури, національної свідомості.

Для оволодіння навичками вишивання проводяться теоретичні й практичні групові та індивідуальні заняття за темами: «Візерунок в українській народній вишивці», «Кольори в українській народній вишивці», «Орнамент, композиція українській народній вишивці», «Знаки, символи українській народній вишивці», «Техніки в українській народній вишивці» тощо. Учні оволодівають наступними практичними навичками: розробка візерунка для вишивання, вправи у вишиванні початкових швів, добір ниток за кольоровою гамою, розробка і замальовування орнаменту для складання візерунка для вишивання виробу, виконання зразків хрестикових та рушникових швів, тощо.

Впродовж навчання вдосконалюються знання та навички, розширюється знайомство з техніками вишивання різних виробів та створення творчих робіт. Крім групових занять передбачено індивідуальні заняття, згідно з Положенням про порядок організації індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 11.08.2004 № 651 (зі змінами), що надає можливість більш якісного вдосконалення певних практичних навичок та розвитку творчого потенціалу вихованців гуртка [2].

Робота з вихованцями гуртка художньо-естетичного напряму передбачає особливу різноманітність засобів, форм і методів навчання та виховання. Проводити заняття керівник може у будь-якій формі: заняття-гра, заняття-казка,

заняття-пошук, заняття-бесіда, лекція, інтегроване заняття (розпис тканини та вишивка по ній). З метою формування в учнів свідомого й творчого підходу до художньої спадщини свого народу, кращого ознайомлення з краєм, його історією, традиціями, усвідомлення значення декоративно-прикладного мистецтва у духовно-матеріальному житті суспільства організовуються експедиції до районів традиційних художніх промислів, таких як культурний і духовний осередок місто Коломия, на Івано-Франківщині – гуцульського мистецтва місто Косів, на Полтавщині - два всесвітньо відомих центри народних промислів – вишивки в с. Решетилівці та гончарства – в с. Опішні.

До початку повномасштабного нападу з боку росії на Україну для планомірного та скоординованого відродження традицій народних художніх промислів, подальшого культурного розвитку України та духовного збагачення українського суспільства проводилися міжнародні та всеукраїнські виставки, симпозіуми, фестивалі, конференції реалізації творчих проєктів. Свої вироби майстри народних промислів, сувенірної продукції та ремесел демонстрували під час Великодніх ярмарок (м. Київ), Міжнародного фольклорного фестивалю етнографічних регіонів України “Родослав” (м. Івано-Франківськ), Міжнародного молодіжного гончарського фестивалю (Полтавська область), “Всеукраїнського молодіжного симпозіуму гончарного мистецтва” (Черкаська область), Загальнодержавної виставкової акції “Барвіста Україна” (м. Київ), Національного Сорочинського Ярмарку (Полтавська область), Всеукраїнського козацького фестивалю “Покрова на Хортиці” (Запорізька область), Національної виставки “Український сувенір” (м. Київ), Міжнародного літературно-мистецького фестивалю “Кролевецькі рушники” (Сумська область) та багатьох інших.

Учасники середньої та старшої вікових категорій залучаються до активної участі у виставках декоративно-ужиткового мистецтва, у фестивалях народної творчості, у святах та ярмарках тощо. Саме це є необхідною умовою їхнього творчого зростання та морального стимулу.

Отже, результатом навчання, виховання й розвитку мають стати розвинені у вихованців художньо-світоглядні уявлення, ціннісні естетичні орієнтири у вивченні народних традицій, образне мислення, творчий підхід та сформований інтерес до подальшого вивчення вишивальних технік та технологій, застосування їх на практиці. Адже для збереження української нації і своєї державності немає важливішого завдання ніж національно-патріотичне виховання молоді засобами народної творчості, зокрема вишивкою.

Список використаних джерел

1. Розпорядження Кабінету міністрів України “Про схвалення Концепції Державної програми збереження, відродження і розвитку народних художніх промислів на 2006-2010 роки”. Електронний ресурс: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/336-2006-%D1%80>.
2. Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.08.2004 № 651 (зі змінами) «Про затвердження Положення про порядок організації індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах». Електронний ресурс: <https://ips.ligazakon.net/document/REG9635>.
3. Указ Президента України «Про заходи щодо відродження традиційного народного мистецтва і народних художніх промислів в Україні». Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481/2006#Text>.
4. Національна доктрина розвитку освіти, затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002 [Електронний ресурс]: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>.
5. Піддубна О. М. Народна художня творчість у фаховій підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва : методичні рекомендації / Оксана Піддубна ; за заг. ред. О. С. Березюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім І.Франка, 2009. 68 с.

УДК: 371.3:376.1.808.5

*Мавдрик Ірина,
вчитель фізики і математики СЗШ №1
Львів, Україна*

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНДИВІДУАЛІЗОВАНОЇ ОСВІТИ ТА ДОСЯГНЕННЯ ПОЗИТИВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ У НАВЧАННІ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

***Анотація.** Підтримка дітей з особливими освітніми потребами є важливою для їх успішного навчання та розвитку. Забезпечення рівних можливостей для всіх дітей, незалежно від їхніх особливих потреб, є принципом інклюзивної освіти. Це сприяє створенню більш рівних та справедливих умов для навчання.*

Кожна дитина має потенціал для навчання та розвитку. Забезпечення підтримки допомагає розкрити цей потенціал, навіть якщо виникають певні труднощі. Діти з особливими освітніми потребами, оточені іншими дітьми, мають можливість розвивати соціальні навички та спілкуватися з ровесниками.

Підтримка допомагає дітям з особливими потребами відчувати свою власну цінність та самоповагу, що є важливим для психологічного здоров'я. Відповідна підтримка дозволяє дітям з особливими освітніми потребами досягати академічних успіхів та набувати знання та навички. Освіта є ключовим чинником для включення дітей у суспільство, і підтримка в цьому процесі робить їх активними членами суспільства. Інклюзивне навчання сприяє формуванню позитивних ставлень у суспільстві щодо різноманітності та співчуття до інших.

Забезпечення підтримки для дітей з особливими освітніми потребами допомагає створити більш справедливе та інклюзивне суспільство, де кожна дитина має можливість досягати свого потенціалу та бути активною частиною громадськості.

***Ключові слова:** освітні потреби, навчання, розвиток, можливості, інклюзивне навчання, інклюзивне суспільство, потенціал.*

*Mavdryk Iryna,
teacher of physics and mathematics
Secondary School No. 1
Lviv, Ukraine*

IMPLEMENTATION OF INDIVIDUALIZED EDUCATION AND ACHIEVING POSITIVE RESULTS IN THE EDUCATION OF CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS

***Abstract.** Supporting children with special educational needs is important for their successful learning and development. Ensuring equal opportunities for all children, regardless of their special needs, is a principle of inclusive education. This contributes to the creation of more equal and fair conditions for learning.*

Every child has the potential to learn and develop. Providing support helps to unlock this potential, even if certain difficulties arise. Children with special educational needs, surrounded by other children, have the opportunity to develop social skills and communicate with peers.

Support helps children with special needs to feel their own worth and self-esteem, which is important for psychological health. Appropriate support allows children with special educational needs to achieve academic success and acquire knowledge and skills. Education is a key factor in the inclusion of children in society, and support in this process makes them active members of society. Inclusive education contributes to the formation of positive attitudes in society regarding diversity and compassion for others.

Providing support for children with special educational needs helps create a fairer and more inclusive society where every child has the opportunity to reach their potential and be an active part of society.

***Keywords:** educational needs, training, development, opportunities, inclusive education, inclusive society, potential.*

Підтримка дітей з особливими освітніми потребами є важливою для їх успішного навчання та розвитку. Ідея інклюзії, що виникла внаслідок усвідомлення цінності людської багатоманітності і відмінностей між людьми, виключає будь-яку дискримінацію та відображає одну з головних ознак демократичного суспільства: усі діти є цінними членами суспільства і мають рівні права, незважаючи на особливості їхнього психофізичного розвитку.

Водночас у розумінні багатьох людей інклюзія пов'язана лише з особами, які мають «інвалідність» – міру втрати здоров'я або вродженими вадами, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження життєдіяльності особи [4].

Аналіз законодавчих та нормативно-правових документів засвідчив, що політика сучасної України щодо дітей з порушеннями психофізичного розвитку як міноритарної групи, що потребує реабілітації та інтеграції, характеризується максимальним залученням держави до системного вирішення проблем, однак механізми реалізації цього процесу нині активно відпрацьовуються.

Нормативно-правову основу інклюзивної освіти в нашій країні складають документи: Закони України: «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про реабілітацію інвалідів в Україні», «Конвенція про права інвалідів», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні».

Останніми роками Міністерство освіти і науки України дало повне роз'яснення щодо навчання дітей з ментальними порушеннями. Відповідно до Державного стандарту було визначено нові підходи до організації освіти дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі з розумовою відсталістю та затримкою психічного розвитку. Ось кілька способів, які можуть допомогти у цьому:

Індивідуалізована освіта: забезпечення індивідуального підходу до кожної дитини з особливими потребами. Індивідуалізована освіта для дітей з особливими освітніми потребами – це підхід, який передбачає створення освітнього середовища та навчальних програм, спеціально адаптованих для конкретних потреб кожної дитини з особливими потребами. Основні аспекти цього підходу включають:

Індивідуальні навчальні плани: розробка індивідуальних навчальних планів для кожної дитини з урахуванням її потреб та можливостей.

Адаптовані навчальні програми: створення або адаптація навчальних програм та матеріалів для відповідності конкретним потребам дітей.

Спеціалізовані методи навчання: застосування методів та підходів, які враховують особливості кожної дитини, включаючи використання різних інтерактивних методів навчання.

Індивідуальні підходи: спрямованість навчального процесу на розвиток конкретних навичок та можливостей кожної дитини [3].

Спеціалізовані вчителі та фахівці: залучення вчителів та спеціалістів, які мають досвід роботи з дітьми з особливими потребами та можуть надавати необхідну підтримку.

Сприяння розвитку самостійності: робота над розвитком навичок самостійності та незалежності у дітей.

Співпраця із батьками: важлива роль батьків у розробці та виконанні індивідуальних навчальних планів та підтримці дитини в процесі навчання.

Постійна оцінка та корекція: постійна оцінка прогресу дитини та корекція навчального процесу на основі її поточних потреб.

Індивідуалізована освіта для дітей з особливими освітніми потребами спрямована на забезпечення їм рівних можливостей отримання якісної освіти та досягнення свого потенціалу.

Підтримка педагогів: навчальний персонал повинен отримувати навчання та підтримку для роботи з дітьми з особливими потребами. Це може включати професійний розвиток та консультації. Підтримка педагогів, які працюють у сфері індивідуалізованої освіти для дітей з особливими освітніми потребами, включає в себе низку важливих аспектів. Ось декілька способів, якими їх можна підтримувати:

Професійна підготовка: забезпечення педагогів курсами та навчанням щодо роботи з дітьми з особливими потребами, включаючи вивчення спеціалізованих методів навчання [1].

Менторство та консультації: надання можливості педагогам звертатися до більш досвідчених колег чи фахівців для отримання консультацій та підтримки у складних ситуаціях.

Доступ до ресурсів: забезпечення доступу педагогів до спеціалізованих матеріалів, навчальних посібників та інших ресурсів, які допомагають у роботі з дітьми з особливими потребами.

Співпраця з іншими спеціалістами: залучення до роботи педагогів спеціалістів, таких як психологи, логопеди, реабілітатори та інші, які можуть надавати підтримку та консультації.

Психологічна підтримка: забезпечення можливості для педагогів отримувати психологічну підтримку та навички самозахисту, оскільки робота з дітьми з особливими потребами може бути важкою і стресовою.

Оцінка та корекція: впровадження системи постійної оцінки та корекції роботи педагогів з урахуванням індивідуальних потреб дітей та постійного вдосконалення навчального процесу.

Сприяння педагогічному розвитку: забезпечення педагогів можливістю вдосконалювати свої професійні навички та здійснювати наукову діяльність в сфері індивідуалізованої освіти.

Забезпечення педагогів необхідною підтримкою та ресурсами є важливою умовою для успішного впровадження індивідуалізованої освіти та досягнення позитивних результатів у навчанні дітей з особливими потребами.

Родинна підтримка: важливо залучити батьків та сім'ю до процесу навчання. Вони можуть допомогти зрозуміти потреби своєї дитини та співпрацювати зі школою. Родинна підтримка в індивідуалізованій освіті для дітей з особливими освітніми потребами є надзвичайно важливою для успішності та розвитку цих дітей. Ось деякі способи, якими родини можуть підтримувати навчання своєї дитини:

Зв'язок з учителями та фахівцями: батьки повинні співпрацювати з учителями та спеціалістами, які працюють з їхньою дитиною, для розуміння її потреб та викликів у навчанні.

Розвиток індивідуального навчального плану: родини можуть брати участь у створенні і підтримці індивідуального навчального плану для своєї дитини, який враховуватиме її особливі потреби та можливості.

Допомога вдома: родини можуть допомагати дітям з особливими потребами вдома, надаючи додаткову підтримку та вправи для розвитку навичок.

Психологічна підтримка: батьки можуть надавати психологічну підтримку своїй дитині, сприяючи її психологічному і емоційному розвитку, а також допомагаючи подолати стреси, пов'язані з навчанням.

Виявлення і розвиток талантів: родини можуть допомогти дітям з особливими потребами виявити і розвинути їхні таланти та інтереси.

Залучення до спортивних та творчих занять: участь в спортивних та творчих заняттях сприяє розвитку фізичних та ментальних навичок дітей.

Сприяння самодостатності: важливо навчати дітей з особливими потребами навичкам самодостатності та незалежності в їхньому повсякденному житті.

Загальною метою родинної підтримки є створення оптимальних умов для навчання та розвитку дітей з особливими потребами, сприяючи їхньому саморозвитку та досягненню успіху в освіті.

Сприятливе навчальне середовище: забезпечення доступу до фізичної інфраструктури та матеріалів, які відповідають потребам дітей з обмеженими можливостями. Створення сприятливого навчального середовища в індивідуалізованій освіті для дітей з особливими освітніми потребами є критично важливим для їхнього успішного навчання та розвитку. Ось деякі фактори, які сприяють створенню такого середовища:

Індивідуалізація: важливо надати кожній дитині індивідуальний підхід до навчання, враховуючи її потреби, можливості та темп навчання.

Комунікація і співпраця: учасники навчального процесу, включаючи вчителів, батьків та фахівців, повинні ефективно співпрацювати та забезпечити відкритий обмін інформацією.

Використання ресурсів: для забезпечення індивідуального навчання дітей з особливими потребами необхідно використовувати різноманітні ресурси, включаючи спеціалізовані матеріали та обладнання.

Створення доступності: навчальні приміщення та ресурси повинні бути доступними та відповідати потребам дітей з різними видами обмежень.

Психологічна підтримка: діти з особливими освітніми потребами можуть потребувати психологічної підтримки, і важливо мати фахівця, який надає їм допомогу.

Розвиток соціальних навичок: важливо навчати дітей навичкам спілкування та взаємодії з однолітками та дорослими.

Дотримання прав та нормативів: створення навчального середовища, яке дотримується прав та нормативів, є фундаментом інклюзивної освіти.

Оцінка та моніторинг: важливо постійно оцінювати прогрес кожної дитини та вносити корективи до навчального процесу, якщо це необхідно.

Створення сприятливого навчального середовища для дітей з особливими освітніми потребами сприяє їхньому успішному розвитку, навчанню та соціалізації в суспільстві.

Психологічна підтримка: надання психологічної допомоги та підтримки дітям з особливими потребами для подолання стресу та емоційних труднощів.

Психологічна підтримка грає критичну роль у наданні ефективної освіти для дітей з особливими освітніми потребами. Ось деякі аспекти цієї підтримки:

Психологічна оцінка: психологи проводять оцінку дітей, щоб визначити їхні потреби та виробити індивідуальні навчальні плани.

Психологічна підтримка вчителів: психологи надають підтримку вчителям, допомагаючи їм розробити стратегії навчання та управління класом для дітей з різними потребами.

Індивідуальні консультації: діти та їхні сім'ї можуть отримувати психологічну консультацію, щоб допомогти їм розуміти та керувати емоціями, а також вирішувати проблеми.

Групова підтримка: психологи можуть організовувати групові сесії для дітей з схожими потребами, де вони можуть ділитися досвідом і навчатися взаємодіяти одне з одним.

Розвиток соціальних навичок: психологи сприяють розвитку соціальних навичок дітей, допомагаючи їм взаємодіяти з однолітками та вирішувати конфлікти.

Підтримка сімей: психологи працюють із батьками та сім'ями, надаючи їм поради та підтримку у вирішенні проблем та підтримці дітей вдома.

Кризисна підтримка: психологи можуть надавати допомогу дітям та їхнім сім'ям у ситуаціях кризи або стресу.

Психологічна підтримка грає важливу роль у забезпеченні успіху дітей з особливими освітніми потребами та допомагає їм розвиватися як особистості та досягати свого потенціалу.

Співпраця із спеціалізованими організаціями: залучення до роботи із дітьми з особливими потребами спеціалізованих організацій і фахівців.

Співпраця із спеціалізованими організаціями грає важливу роль у забезпеченні належної підтримки дітей з особливими освітніми потребами. Ось кілька способів, які можуть бути використані для залучення цих організацій до роботи з такими дітьми:

Партнерство: зв'язок із спеціалізованими організаціями може бути побудований на основі партнерства. Залучення таких організацій до розробки та виконання навчальних програм може значно поліпшити якість освіти для дітей з особливими потребами.

Консультації та підтримка: спеціалізовані організації можуть надавати консультації та підтримку педагогам і сім'ям дітей з особливими потребами. Вони можуть допомагати розробити індивідуальні навчальні плани та методики роботи з цими дітьми.

Навчання та підвищення кваліфікації: спеціалізовані організації можуть надавати навчання та курси для педагогів, які працюють з дітьми з особливими потребами. Це допомагає педагогам отримати необхідні навички та знання.

Розробка ресурсів: спеціалізовані організації можуть розробляти навчальні матеріали, програми та інші ресурси, які допомагають в навчанні та розвитку дітей з особливими потребами.

Адвокація: ці організації можуть виступати в якості адвокатів для прав дітей з особливими потребами, допомагаючи їм отримати доступ до належної освіти та підтримки.

Співпраця із спеціалізованими організаціями допомагає створити більш інклюзивне навчальне середовище та забезпечити дітям з особливими потребами доступ до належної освіти та розвитку.

Адаптовані методи навчання: використання методів та матеріалів, які враховують особливі потреби дітей, такі як аудіовізуальні матеріали, інтерактивні інструменти тощо.

Використання адаптованих методів навчання є важливою складовою інклюзивної освіти та сприяє врахуванню особливих потреб дітей з різними видами особливостей. Адаптовані методи навчання включають в себе наступні аспекти:

Індивідуалізація: розробка індивідуальних навчальних планів для кожної дитини на основі її потреб і можливостей. Це передбачає адаптацію змісту, темпу та методів навчання під кожного учня.

Візуальні допоміжні засоби: використання візуальних матеріалів, які можуть включати в себе схеми, схематичні малюнки, таблиці, ілюстрації, моделі тощо, щоб допомогти дітям краще розуміти матеріал.

Аудіодопомоги: використання аудіоматеріалів або аудіокоментарів для пояснення матеріалу. Це корисно для дітей із порушеннями зору або для тих, хто краще сприймає інформацію в аудіоформаті.

Тактильні матеріали: використання спеціальних матеріалів та іграшок, які допомагають дітям з особливими потребами більше взаємодіяти з навчальним процесом через дотик.

Інтерактивні методи: використання інтерактивних методів навчання, таких як групова робота, обговорення, взаємодія з партнерами та ігри для підвищення зацікавленості та залучення дітей до процесу навчання.

Робота з педагогом-дефектологом: спеціаліст, який надає педагогічну допомогу дітям з особливими потребами та розробляє індивідуальні програми для них.

Використання технологій: комп'ютерні програми та мультимедійні ресурси для навчання, які можуть бути налаштовані під потреби кожного учня.

Адаптовані методи навчання допомагають зробити навчання більш доступним та ефективним для дітей із різними потребами.

Поширення свідомості: проведення освітніх заходів для сприяння усвідомлення громадськості про потреби та можливості дітей з особливими освітніми потребами.

Поширення свідомості та проведення освітніх заходів для дітей з особливими освітніми потребами є важливим завданням у сфері інклюзивної освіти. Для цього можуть бути використані кілька способів:

Інклюзивні уроки: проведення спільних уроків, на яких діти з особливими потребами і діти без них навчаються разом. Це допомагає позитивно позначити на стосунках між учнями і підвищує загальну свідомість.

Тематичні бесіди та дискусії: організація тематичних зустрічей, де учні можуть обговорювати питання інклюзивності, права дітей з особливими потребами, а також ділитися своїми думками та досвідом.

Спільні проекти та заходи: проведення спільних проектів та заходів, які дозволяють учням активно взаємодіяти та вирішувати конкретні завдання разом.

Інформаційні кампанії: поширення інформації через лекції, брошури, веб-сайти та соціальні мережі для підвищення свідомості учнів, вчителів та батьків про важливість інклюзивної освіти та права дітей з особливими потребами.

Участь в конкурсах та святкуваннях: організація конкурсів, фестивалів та свят з метою популяризації інклюзивності та показу досягнень учнів із різними потребами.

Психологічна підтримка: залучення психологів для проведення тренінгів та групових сесій, спрямованих на розуміння та підтримку різних потреб дітей.

Проведення таких освітніх заходів допомагає створити більше інклюзивних середовищ та сприяє розумінню і поваги до всіх учнів незалежно від їхніх особливостей.

Підтримка в розвитку навичок самостійності: допомога дітям розвивати навички, які дозволяють їм бути більш самостійними та самовпевненими.

Підтримка розвитку навичок самостійності для дітей з особливими освітніми потребами є дуже важливою. Це може включати в себе різні аспекти і підходи. Індивідуалізований підхід: важливо розуміти, що кожна дитина з особливими потребами унікальна. Потрібно розробляти індивідуальний план для кожної дитини, враховуючи її потреби, здібності і обмеження [2].

Поступовий розвиток навичок: поступово впроваджувати нові завдання і вимоги, допомагаючи дитині розвивати навички самостійності крок за кроком.

Використання відповідних педагогічних методів: вибрати педагогічні методи, які найкраще підходять для конкретної дитини. Це може бути використання візуальних засобів, ігор, інтерактивних завдань тощо.

Сприяння розвитку комунікаційних навичок: розвиток комунікаційних навичок дуже важливий для самостійності. Використання засобів спілкування, такі як мовлення, жести, комунікатори, щоб допомогти дітям виражати свої потреби і бажання.

Підтримка прийняття рішень: навчати дітей приймати рішення, навіть якщо це невеликі справи. Це допоможе розвивати навички відповідальності та самостійності.

Соціальна інтеграція: забезпечувати участь дітей у спільних заходах та проектах разом з іншими дітьми. Це сприяє розвитку навичок соціалізації та самостійності.

Психологічна підтримка: забезпечення психологічної підтримки для дітей і їхніх сімей, оскільки цей процес може бути важким і вимагати психологічної підтримки.

Позитивний підхід: підкреслювати досягнення дітей та позитивні аспекти їхнього розвитку. Це стимулює їх до самостійності та подолання викликів.

Ці підходи допоможуть дітям з особливими освітніми потребами розвивати навички самостійності та інтегруватися в суспільство.

Співпраця всіх сторін: залучення всіх учасників навчального процесу – вчителів, батьків, учнів, фахівців тощо – до спільної роботи над навчанням та розвитком дітей з особливими освітніми потребами.

Співпраця всіх сторін для дітей з особливими освітніми потребами є ключовим аспектом забезпечення їхнього успішного розвитку та навчання. Вона включає в себе співробітництво між дитиною, її сім'єю, педагогами, фахівцями з психології та інших галузей, а також урядовими органами та громадськими організаціями. Ось кілька важливих аспектів такої співпраці:

Індивідуалізований підхід: кожна дитина має свої унікальні потреби та здібності. Співпраця всіх сторін допомагає створити індивідуалізований підхід до навчання та розвитку дитини.

Залучення сім'ї: родини грають важливу роль у підтримці та навчанні дітей з особливими потребами. Співпраця з батьками та опікунами включає в себе регулярну комунікацію та спільне прийняття рішень щодо навчання та розвитку дитини.

Педагогічна співпраця: педагоги, вчителі та фахівці в галузі освіти повинні співпрацювати для розробки та реалізації індивідуалізованих програм для дітей з особливими освітніми потребами.

Психологічна та медична підтримка: психологи та медичні фахівці грають важливу роль у діагностиці та розробці планів підтримки для дітей з особливими потребами. Вони також можуть надавати консультації та психологічну підтримку сім'ям.

Урядові та громадські організації: урядові органи та неприбуткові громадські організації можуть сприяти створенню інклюзивних умов в школах та інших освітніх закладах. Вони також можуть забезпечити фінансову підтримку та надавати іншу допомогу для реалізації програм для дітей з особливими потребами.

Спільна праця всіх сторін допомагає створити інклюзивне та підтримуюче середовище для дітей з особливими освітніми потребами, де вони можуть розвивати свій потенціал.

Список використаних джерел

1. Колісник-Гуменюк Ю. Педагогічна творчість – як пошукова діяльність викладача. *Молодь і ринок*. 2019. № 8. С. 106-109.
2. Колісник-Гуменюк Ю. Професійна адаптація особистості як педагогічна проблема. *Педагогіка і психологія професійної освіти*: наук.-метод. журнал. 2007. № 6. С. 147–158.
3. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. «Інклюзивна освіта: від основ до практики»: [монографія]. К.: ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.
4. Порошенко М.А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. Київ: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 300 с.

УДК 378.094

*Стемніцька Ірина, викладач
ВСП «Автомобільно-дорожній фаховий коледж
НУ «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ФАХОВОМУ КОЛЕДЖІ

Анотація. У статті проаналізовано особливості й визначено шляхи вдосконалення існуючої системи організації навчання математики у фахових коледжах. Обґрунтовано необхідність формування у студентів умінь учитися самостійно. Запропоновано прийоми формування таких умінь у процесі навчання математики, а саме: виконання тестових завдань; індивідуальних домашніх завдань, самостійних робіт, тощо.

Ключові слова: математичні дисципліни, рівень математичної підготовки, фаховий коледж, самостійна робота

*Stempitska Iryna, lecturer
SSS «Automobile and Road Professional College»
at LvivPolytechnic National University
Lviv, Ukraine*

TO THE PROBLEM OF STUDYING MATHEMATICAL DISCIPLINES AT A PROFESSIONAL COLLEGE

Abstract. The article analyzes the features and identifies the ways to improve the existing system of organizing mathematics education at professional colleges. The necessity of students' ability to learn independently is substantiated. Techniques for the formation of such skills while learning mathematics are proposed, namely: performing test tasks; individual homework, independent work, etc.

Keywords: mathematical disciplines, level of mathematical training, professional college, independent work

Математичні дисципліни відіграють особливу роль у підготовці майбутніх фахівців для різних галузей виробництва як у плані формування певного рівня математичної культури, так і в плані формування наукового світогляду, розуміння сутності прикладної і практичної спрямованості математичних дисциплін, оволодіння методами математичного моделювання тощо. У програмі для закладів вищої освіти I-II рівнів акредитації, що здійснюють фахову підготовку на основі базової загальної середньої освіти, зазначається, що метою вивчення математики у фахових коледжах є формування особистості, яка володіє достатніми математичними знаннями та вміннями, здатна застосовувати їх під час вивчення інших навчальних дисциплін, а у перспективі – підготовка висококваліфікованих фахівців, які зможуть використати набуті знання й уміння для вирішення професійних завдань [2].

Вища школа має значний досвід щодо організації підготовки з математичних дисциплін. На сьогодні існує чимала кількість наукових праць, які присвячені дослідженню проблем, пов'язаних зокрема з: новітніми інформаційними технологіями навчання математиці (А. Єршов, М. Бурда, М. Жалдак, О. Кузнецова, С. Раков, В. Розумовський та ін.); вивченням шляхів підвищення навчально-пізнавальної діяльності при вивченні математики (М. Бакланова, М. Головань, М. Ігнатенко, А. Коломієць та ін.). Проблеми організації навчання математики в коледжах різного профілю присвячені дослідження О. Королук, Л. Наливайко, Н. Руденко, Т. Столяренко, А. Терепта та ін. У цих дослідженнях враховується специфіка процесу навчання математики в коледжах, індивідуально-типологічні особливості студентів цих закладів освіти, наголошується на існуючих суперечностях між зростанням обсягу навчального матеріалу в умовах зменшення кількості академічних годин і недостатнім рівнем сформованості в студентів математичних умінь і навичок.

Теоретичні основи методики викладання математики у фахових коледжах ґрунтуються на таких засадах:

- реалізація загальноосвітньої, розвивальної та виховної функцій;
- диференціація змісту, форм і методів вивчення;
- інтеграція міжпредметних знань;
- професійне спрямування змісту [1].

У процесі навчання математики, викладач коледжу стикається з цілою низкою проблем, зокрема: низький рівень математичної підготовки студентів, прогалини в знаннях, відсутність зв'язків між математичними поняттями; низький рівень пізнавальної мотивації або її відсутність; несформовані навчальні вміння, тощо.

Щоб досягти позитивного результату в навчанні математики у фахових коледжах потрібно створити першокурсникам однакові стартові умови. Бажано якнайшвидше з'ясувати індивідуальні особливості студентів і диференціювати навчання. Варто узагальнити й систематизувати шкільні знання з математики, наприклад використовуючи опорні конспекти, що містять основні знання, необхідні для сприймання та якісного засвоєння нового матеріалу. Перед початком вивчення нового розділу важливо надавати практичні рекомендації, знайомити з раціональними прийомами навчання й самостійної роботи, тощо.

Серед причин низького рівня математичної підготовки студентів коледжу виділяємо: 1) низький рівень шкільної підготовки з математики; 2) майже відсутню навчальну мотивацію щодо вивчення загальноосвітніх дисциплін; 3) дуже низький рівень сформованості вмінь вчитися самостійно. У коледжах, що здійснюють підготовку фахівців на основі базової середньої освіти, вивчення

математики диференціюється за програмою рівня стандарту, занять для якісної підготовки до ЗНО з математики недостатньо. Тому одним із можливих шляхів вирішення цих проблем є цілеспрямоване формування у студентів вмінь учитися самостійно.

Самостійна робота організовується як виконання певних завдань, над якими студенти працюють без безпосередньої участі викладача, серед яких:

1) *виконання тестових завдань* – на початку кожного заняття з математики розглядаємо новий матеріал та типові приклади, а наприкінці заняття студенти проходять тести подібні до тестів ЗНО, що унеможливорює випадковість в оцінюванні знань, стимулює студентів до самоконтролю. Тестові завдання складаються з урахуванням мети заняття, рівня складності теми, рівня можливостей та вхідних знань студентів конкретної групи, використання інформаційно-комп'ютерних технологій допомагає перетворити процес вивчення математики в творчий, цікавий та захоплюючий етап пізнання;

2) *різномірівневі завдання з друкованою основою для індивідуального домашнього завдання*, що сприяє посиленню впевненості у своїх силах, підвищує пізнавальну мотивацію студентів і, відповідно, сприяє розвитку їхньої пізнавальної діяльності;

3) *самостійні роботи з математики*, щомістять типові завдання даної теми та проводяться перед контрольною роботою. Це дозволяє зробити аналіз виконання завдань, прокоментувати допущені помилки, розглянути правила, орієнтири, тощо.

Окрім того, введення завдань професійного змісту сприяє максимальному використанню прикладних можливостей навчального курсу математики та стимулює навчальну мотивацію студентів. Це реалізується завдяки:

- 1) розв'язуванню завдань міжпредметного змісту;
- 2) використанню комплексних індивідуальних практичних завдань;
- 3) створенню проблемних ситуацій, пов'язаних із матеріалом інших дисциплін;
- 4) включенню завдань професійного спрямування;
- 5) формуванню уміння самостійного виконання дослідницьких завдань міжпредметного характеру.

На нашу думку, основні завдання викладання математичних дисциплін у фахових коледжах полягають у тому, щоб продемонструвати студентам сутність наукового підходу до вивчення процесів і явищ оточуючого світу, роль математики у розвитку наукових досліджень і технічному прогресі; навчити студентів прийомам побудови математичних моделей, методам дослідження і розв'язування формалізованих задач; виробити у студентів уміння аналізувати

отримані результати, сформувані навички самостійного вивчення математичної літератури та її застосування.

Загалом вважаємо, що вивчення математичних дисциплін у фахових коледжах повинно забезпечити:

- формування особистості студентів, розвиток їхніх інтелектуальних здібностей, логічного й аналітичного мислення, просторової уяви, алгоритмічної, інформаційної та графічної культури;

- оволодіння студентами системою математичних знань, навичок і умінь, потрібних у повсякденному житті та оволодіння математичним апаратом, необхідним для вивчення фахових дисциплін, розвиток здібностей свідомого сприйняття математичного матеріалу, характерного для відповідної професії;

- оволодіння основними математичними методами, необхідними для аналізу і моделювання процесів і явищ, які відбуваються в соціальних, економічних, технічних, виробничих та інформаційних системах, пошуку оптимальних рішень з метою підвищення ефективності роботи зазначених систем, вибору найкращих шляхів реалізації цих рішень, опрацювання і аналізу результатів обчислювальних експериментів;

- формування достатнього рівня математичної підготовки випускників коледжів для продовження освіти в університетах та інститутах.

Список використаних джерел

1. *Васіна Л. С. Прикладне математичне забезпечення професійної підготовки фахівців в умовах ступеневої освіти. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, досвід, проблеми : зб. наук. праць. Київ – Вінниця : ДОВ Вінниця, 2004. Вип. 6. С. 183–188.*

2. *Математика : програма для вищ. навч. закл. I-II рівнів акредитації, які здійснюють підготовку на основі базової загальної середньої освіти. Київ : Наук.-метод. центр вищої освіти. 2002. 26 с.*

УДК 377.1

*Самойленко Сергій, курсант,
Національна академія Сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
Рій Володимир, старший викладач
кафедри водіння бойових машин та автомобілів
Національна академія Сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного
Львів, Україна*

PROSPECTS FOR THE IMPLEMENTATION OF THE NEWEST METHODS OF EDUCATION IN THE COURSE “DRIVING COMBAT VEHICLES”

Анотація. У процесі вивчення навчальної дисципліни «Водіння бойових машин» широко застосовується методика імітаційного моделювання. Кейс-метод дає змогу визначити послідовність дій та представляти їх як алгоритм розв'язання реальних ситуацій. Важливим ресурсом новітніх методик навчання є застосування сучасних електронних навчально-тренувальних комплексів. Впровадження новітніх методик під час вивчення дисципліни «Водіння бойових машин» забезпечує набуття курсантами необхідних знань і доступ до різноманітної навчальної інформації набагато ефективніше, ніж традиційні методики навчання.

Ключові слова: методики навчання; водіння бойових машин; імітаційне моделювання, кейс-метод, навчально-тренувальні комплекси.

*Samoilenko Serhiy, cadet,
National Academy of Ground Forces
named after Hetman Petro Sahaidachny,
Riy Volodymyr, senior teacher
department of driving combat vehicles and cars
National Academy of Ground Forces
named after Hetman Petro Sahaidachny
Lviv, Ukraine*

PROSPECTS FOR THE IMPLEMENTATION OF THE NEWEST METHODS OF EDUCATION IN THE COURSE “DRIVING COMBAT VEHICLES”

Abstract. In the process of studying the educational discipline “Driving combat vehicles”, simulation modeling techniques are widely used. The case method makes it possible to determine the sequence of actions and present them as an algorithm for solving real situations. An important resource of the latest teaching methods is the use of modern electronic educational and training complexes. The introduction of the latest methods during the study of the discipline "Driving combat vehicles" ensures that cadets acquire the necessary knowledge and access to a variety of educational information much more effectively than traditional training methods.

Key words: teaching methods; driving combat vehicles; simulation modeling, case method, educational and training complexes.

Впровадження новітніх методик навчання передбачає вибір та використання форм і методів відповідно до змісту навчальної дисципліни, що спрямовувалися на розвиток мотивації, набуття знань і формування вмінь

спілкування й поведінки, діагностику рівня громадянської вихованості й рефлексію щодо подальших дій. Висока мобільність військових формувань визначається майстерністю водіння бойових машин і колон. Практика показала, що високі показники в підготовці з водіння досягаються на основі використання сучасних методик навчання.

Особливості сучасних бойових машин зумовлюють не тільки особливості техніки їх водіння, а й вимоги щодо забезпечення надійної та узгодженої роботи усіх компонентів. Тому обидва даних питання необхідно розглядати у взаємозв'язку з використанням сучасних та традиційних методик навчання. Повне використання технічних можливостей машин полягає в умінні забезпечити максимальну середню швидкість руху за рахунок оптимальних режимів роботи за умовою безвідмовності, економічності і довговічності. Істотне конструктивне удосконалення бойових машин не знижує вимог до якості навчання водіїв. Все це вимагає від водія глибоких знань теорії руху машини та сприйняття графічного представлення схем керування машиною у різних умовах.

Підготовка будується з урахуванням підходів, визначених у результаті аналізу конкретних методик навчання. Саме тому проблема методів та засобів під час навчальних занять з водіння бойових машин залишається актуальною.

Аналіз науково-педагогічної літератури свідчить, що проблемі впровадження новітніх методик навчання у курс водіння бойових машин присвяти дослідження А. Блажко, М. Мацик [1], М. Кос [3], Б. Рій [4], М. Чорний [6] та ін. Аналіз стану практики професійно-практичної підготовки майбутніх офіцерів, зроблений нами, показав, що розглядаються лише окремі питання методик навчання водіння бойових машин. Курс водіння бойових машин, як правило, уніфікований і не завжди передбачає урахування специфіки сучасної військової техніки. Зокрема, потребують дослідження перспективи використання сучасних методів та графічних засобів навчання водіння бойових машин.

Метою даної статті є обґрунтування перспектив впровадження новітніх методик навчання у курс водіння бойових машин.

У процесі вивчення навчальної дисципліни «Водіння бойових машин» широко застосовується методики формування «творчої уяви (відтворення дій або рухів в певній послідовності в думках (ідеомоторика)); метод виконання дій з коментарем (викладач пояснює послідовність дій, курсант коментує порядок дій кілька разів, а потім починає їх виконувати); метод моделювання ситуації (побудова моделі ситуації її аналіз, розробка оптимальної програми та проведення практичних дій)» [4, с.215].

Кейс-метод дає змогу визначити послідовність дій та представляти їх як алгоритм розв'язання навчально-бойових задач: характеристика навчально-бойової задачі; з'ясування об'єктів та суб'єктів процесу; характеристика взаємодії учасників; визначення причин, що ускладнюють ситуацію; конкретизація завдання, яке необхідно розв'язати; проектування рішення; конструювання, що передбачає операції з поєднання всіх компонентів процесу відповідно до мети задачі; аналіз результатів розв'язання задачі [1, с.180].

Вивчення навчальної дисципліни «Водіння бойових машин» неможливе без використання графічних засобів навчання. Військовослужбовці повинні на практиці переконатися в найбільш доцільних прийомах водіння в конкретній ситуації, середня швидкість машин при цьому не враховується. Перед виконанням вправи в цілому керівник заняття по карті (схемі) ставить завдання військовослужбовцям, у якому вказує тактичну обстановку, завдання підрозділу, протяжність й характер маршруту, порядок проходження, швидкість руху, дистанцію між машинами залежно від швидкості й умов руху, порядок руху, інтервали між машинами в передбойовому і бойовому порядках, сигнали управління й заходи безпеки.

Показати на схемі сили, що діють на машину при русі на підйомі й спуску. Використовуючи плакат і навчальні прилади, пояснити: залежність сили опору руху, сили зчеплення й стійкості машини від величини кута підйому й спуску; вплив стану ґрунту на рух машини на підйомі й спуску; від чого залежить величина граничних кутів підйому й спуску (потужність двигуна, зчеплення гусениць із ґрунтом, положення центра ваги); як можна підвищити можливості машини в подоланні крутих підйомів (використання інерції, вибір напрямку руху). Викласти загальні правила подолання підйому й спуску. Нагадати способи збільшення тягових зусиль на ведучих колесах (збільшення подачі пального, увімкнення нижчої передачі, використання сповільненої передачі).

Використовуючи схему дії гальм, схему дії механізмами керування і класну дошку, пояснити, коли необхідне пригальмовування, а коли повне гальмування машини, дати поняття про гальмівний шлях і показати, від яких причин залежить його величина. Викласти правила руху й показати дії механізмами керування при гальмуванні машини двигуном, гальмами й комбінованим способом. Приділити увагу правилам користування системою пригальмовування, механізмами зупинки двигуна.

Вивчення основ руху й правил водіння проводиться методом бесіди з ілюстрацією (демонстрацією) графічних схем водіння. На занятті розглядаються наступні питання: сили, що діють на машину при нерівномірному русі на рівній ділянці місцевості; обґрунтування прийомів подолання дорожніх нерівностей і

вибір місць для перемикання передач; сили, що діють на машину при повороті на високій швидкості; обґрунтування прийомів повороту й місця повороту; обґрунтування способів гальмування в різних умовах руху. Користуючись графічним зображенням коробки передач і схемою передачі зусиль на ведучі колеса, варто пояснити й показати, як вмикання різних передач змінює швидкість і напрямок обертання головного валу коробки передач при постійних оборотах валу двигуна. На приладі (моделі) показати, як змінюються тягові зусилля й швидкість, дати поняття про передатне число коробки передач. Пояснити й показати на приладі зміну сили тяги залежно від увімкненої передачі. Військовослужбовці повинні твердо засвоїти, що на нижчій передачі отримується більше тягове зусилля на ведучих колесах, але мала швидкість руху, а при вищій передачі – більша швидкість руху, але менше тягове зусилля.

За допомогою графічного зображення переміщення машини, доцільно продемонструвати дію сили опору руху, сили зчеплення із ґрунтом та сили тяги. Обґрунтувати необхідність переходу на нижчі передачі при великому опорі руху та викласти загальні правила перемикання передач: правильний вибір передачі, своєчасність перемикання, використання рельєфу місцевості для перемикання передач.

Важливим графічним засобом навчання є використання графічних плакатів зі схемами сил, що діють на машину. Розповідаючи про поворот машин, доцільно надати відомості щодо радіусів повороту на різних передачах та звернути увагу на практичне застосування цих даних під час водіння бойової машини, на схемах передачі крутного моменту на ведучі колеса й на розрізних агрегатах (макетах) силової передачі пояснюється проходження крутного моменту через агрегати, як кожний агрегат може змінювати тягове зусилля й швидкість на ведучих колесах, що для цього потрібно зробити відповідними органами керування. Для зручності управління можна використовувати графічну схему можливих напрямків руху. Особливо корисним є складання схеми для місцевості, що має багато непрохідних для машин ділянок.

Впровадження новітніх методик навчання під час освоєння навчальної дисципліни «Водіння бойових машин» передбачає використання імітаційного моделювання. Імітаційне моделювання застосовується за умови, коли неможливо побудувати аналітичну модель та необхідно зімітувати поведінку системи в часі [5]. Імітаційне моделювання передбачає використання спеціальних тренажерів з відповідним програмним забезпеченням (симуляторів), які суттєво поліпшують формування професійних умінь і навичок, що пов'язані з роботою в ускладнених умовах [7]. Методика реалізується шляхом впровадження ділової гри, в процесі якої відбувається «занурення» курсантів до

конкретної ситуації, яка моделюється за допомогою засобів імітаційного моделювання [3].

Наприклад, моделювання аварійних ситуацій під час освітнього процесу без використання тренажерних комплексів являє собою особливу складність, оскільки аварійна ситуація, як правило, характеризується несподіваністю виникнення, незвичністю умов, дефіцитом інформації, необхідністю швидкого прийняття рішень, загрозою катастрофічних наслідків.

З використанням тренажерних комплексів можна імітувати поломки на гусеничних машинах (поломка або згин кривошипу напрямного колеса; згин осі балансиру; прогин днища корпусу машини; перегрів двигуна, пуск двигуна в зворотній бік; підпал або покороблення дисків головного фрикціону або блокувального фрикціону ПМП; підпал стрічок гальм повороту або стопорного гальма; зім'яття полиць та додаткових баків; зрив стопора башти або стопора гармати; згин ствола гармати; гідравлічний удар; поломка ножів секцій трала) та колісному транспорті (обрив стійки амортизатора; поломка листів ресори; обрив або зім'яття крил; поломка або згин тяг рульового управління; обрив карданних шарнірів).

Важливим ресурсом новітніх методик навчання є застосування сучасних електронних навчально-тренувальних комплексів (систем) різноманітного призначення, зокрема, віртуальних комп'ютерних комплексів та комп'ютерних (імітаційних) моделей. Вони повинні, насамперед, сприяти осмисленню та засвоєнню навчального матеріалу, а також забезпечити можливість всебічної оцінки готовності майбутнього офіцера до самостійної діяльності, своєчасне внесення індивідуальних коректив у підготовку військового фахівця. Позитивною особливістю є те, що в моделі можна управляти часовими характеристиками: уповільнювати у випадку та прискорювати. Кожна модель або представлення об'єкту засобами, відмінними від її реального змісту, є відповідною формою імітації.

Імітаційне моделювання дозволяє розглядати процеси, що відбуваються в системі, практично на будь-якому рівні деталізації. При цьому в імітаційній моделі можна реалізувати різноманітні алгоритми діяльності або поведінки системи. Крім того, моделі, які допускають дослідження аналітичними методами, також можуть аналізуватися імітаційними методами. Усе це служить причиною того, що імітаційні методи моделювання нині стають основними методами освоєння складних систем.

У процесі вивчення навчальної дисципліни «Водіння бойових машин» широко застосовується методика, які базуються на аналізі реальних ситуацій. Вони сприяють акцентуванню уваги курсантів на певному важливому понятті,

категорії, надає можливість у творчій обстановці сформуванню й закріпленню ті або інші навички, набуті протягом навчання.

Впровадження новітніх методик під час вивчення дисципліни «Водіння бойових машин» забезпечує набуття курсантами необхідних знань і доступ до різноманітної навчальної інформації набагато ефективніше, ніж традиційні методики навчання. Однак для їх ефективного застосування в процесі набуття знань і формування професійних умінь, необхідною умовою є наявність злагодженого поєднання традиційних та новітніх методик навчання.

Список використаних джерел

1. Блажко А., Мацук М. Підготовка майбутніх офіцерів до вирішення навчально-бойових задач на основі кейс-методу. *Актуальні питання гуманітарних наук. Вип 37, том 1, 2021. С.179-184*
2. Водіння бойових машин: навчально - методичний посібник [П.П. Ткачук, М.В. Чорний, Р.В. Долгов та інші.]. Львів: НАСВ, 2016. 300 с.
3. Кос М. Педагогічні умови використання імітаційного моделювання тактичного рівня у процесі професійної підготовки майбутніх офіцерів. *Professional Pedagogics. 2018. №16. С.136–141.*
4. Рій В.Б. Різноманітне професійно-практичне підготовка з тактики водіння бойових машин. *Інноваційна педагогіка. Вип. 39. 2021. С. 214–217.*
5. Ситник В.Ф., Орленко Н.С. Імітаційне моделювання: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. К., КНЕУ, 1999. 208 с.
6. Чорний М.В. Методика формування програми навчання водінню бойових машин на тренажерах імітаційним моделюванням. *Підготовка військових фахівців: військово-технічний збірник. 2017 №17 С.66-71.*
7. Tolk A. *Engineering Principles of Combat Modeling and Distributed Simulation*, A. Tolk, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc., 2012. 888 p.

УДК 378: 364.62: 316

Навигка Христина

викладач кафедри психології та педагогіки

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Львів, Україна

ПРО ДЕЯКІ МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ МІЖСУБ'ЄКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Анотація. У цій науковій статті досліджуються деякі підходи до формування парадигми міжсуб'єктної взаємодії в майбутніх соціальних працівників. Зокрема, аналізуються їх переваги та недоліки та можливість їх змішаного використання, що дозволить розвивати навички емпатії, спілкування та підтримки, необхідні для успішної роботи у цій професійній сфері.

Ключові слова: міжсуб'єктна взаємодія, менторство, супервізія, коучинг, тьюторство, фасилітація

Navytka Khrystyna
teacher of the department of psychology and pedagogy
Lviv State University of life safety
Lviv, Ukraine

ON SOME METHODS OF FORMING INTERPERSONAL INTERACTION IN FUTURE SOCIAL WORKERS

Abstract. *The paper examines some approaches to the formation of a paradigm of future social workers' interpersonal interaction. In particular, the advantages and disadvantages on these approaches and the possibility of their mixed use are analyzed; the latter will allow developing the skills of empathy, communication and support necessary for successful work in this professional field.*

Keywords: *interpersonal interaction, mentoring, supervision, coaching, tutoring, facilitation*

Вступ. Роль соціальних служб в Україні, спрямована на взаємодію з різними соціальними групами та на сприяння соціальній адаптації та самореалізації громадян, стає особливо важливою в умовах динамічного розвитку і глобалізації суспільства. Ця актуальність пов'язана з інтеграцією України в європейський освітній простір. У цьому контексті, формування високого рівня культури міжсуб'єктної взаємодії визнається ключовим елементом професійної підготовки соціальних працівників, що підтверджує важливість та різноманітності методів підтримки та розвитку студентів у навчальному процесі.

Аналіз останніх досліджень. Більшість наукових досліджень сприяють поглибленню розуміння сутності та важливості професійної підготовки соціальних працівників, їхньої ролі у сучасному суспільстві та сприяють подальшому вдосконаленню методів та підходів до їхньої освіти та практичної діяльності. Слід зазначити, що продовжує зростати інтерес науковців до вивчення та аналізу різних аспектів діяльності через такі підходи як менторство, супервізія, коучинг, тьюторство та фасилітація. Для нашого дослідження цікавим є роботи таких вчених, як Т.Розвадовська [6], А. Бойко [1], О. Єрмоєнко [7], А. Капська [4], Ю. Запорожцева [3].

Розглянемо методи, які допомагають соціальним працівникам навчитися ефективно взаємодіяти з різними групами клієнтів, розвивати культуру спілкування та підвищувати якість своєї професійної діяльності.

- Менторство допомагає студентам здобувати практичний досвід та унікальні знання від досвідчених професіоналів, що є важливим для подальшої професійної кар'єри в соціальній роботі.

- Супервізія сприяє вдосконаленню навичок та забезпечує навчання на реальних випадках, що є ключовим для навчання соціальних працівників.

- Коучинг розвиває навички саморефлексії, сприяє вирішенню конфліктних ситуацій та розвитку емпатії — важливих аспектів для соціальних працівників у взаємодії з клієнтами.

- Тьюторство спрямоване на індивідуальний підхід до навчання, що дозволяє студентам розвивати свої унікальні сильні сторони та працювати над власними слабкими місцями.

- Фасилітація підтримує розвиток групової співпраці, комунікації та колективних навичок, що допомагає у створенні сприятливого середовища для навчання та практики.

Вказані методи є необхідними елементами формування професійних навичок соціальних працівників. Вони допомагають студентам отримати практичні навички, розвинути особистісні якості та отримати підтримку в процесі навчання.

Мета статті. Визначення переваг та недоліків таких понять як менторство, супервізія, коучинг, тьюторство та фасилітація у навчанні майбутніх соціальних працівників та здійснення аналізу використання їх змішаних підходів для міжсуб'єктної взаємодії

Виклад основного матеріалу. Парадигма міжсуб'єктної взаємодії в майбутніх соціальних працівників формується через інтеграцію різних підходів та методів навчання, спрямованих на розвиток вмінь та якостей, необхідних для успішної співпраці з клієнтами та іншими фахівцями в соціальній сфері. Розглянемо переваги та недоліки кожного з методів, які створюють повноцінну систему підтримки та навчання, що забезпечує комплексний розвиток особистості чи професійного фахівця.

- Менторство:

Переваги: Надання індивідуальної уваги, можливість навчатися на реальних ситуаціях під керівництвом досвідченого фахівця, розвиток довіри та емпатії, можливість отримання особистих порад та інсайтів.

Недоліки: Залежність від досвідченості та особистості ментора, можливість виникнення конфліктів і непорозумінь, обмежений кругозір до досвіду лише одного особистого наставника.

- Супервізія:

Переваги: Систематичний нагляд та підтримка, можливість аналізу та вдосконалення професійної практики, створення безпечного простору для обговорення та вирішення труднощів, розвиток критичного мислення.

Недоліки: Не завжди можливість знайти відкритого і довіреного супервізора, обмеженість у часі та ресурсах для регулярних супервізійних сесій.

- Коучинг:

Переваги: Розвиток саморефлексії та самоусвідомлення, сприяння самостійності та відповідальності за власний розвиток, стимулювання самостійного пошуку відповідей та рішень.

Недоліки: Висока вартість професійних коучів, можливість непродуктивного співпраці з несумісними особистостями.

- Тьюторство:

Переваги: Індивідуалізований підхід до навчання, можливість отримання персоналізованих порад та допомоги, підтримка в навчанні за індивідуальним темпом.

Недоліки: Ризик невірної чи неповної інформації з боку тьютора, обмежений обсяг допомоги та ресурсів для студента.

- Фасилітація:

Переваги: Створення сприятливої атмосфери для колективної навчальної роботи, сприяння груповій взаємодії та обміну досвідом, сприяння вирішенню конфліктів та прийняттю спільних рішень.

Недоліки: Можливість низької ефективності у вирішенні конфліктів у великих групах, необхідність додаткових навичок для ведення групових процесів.

Ці підходи можна комбінувати та адаптувати відповідно до конкретних потреб кожного студента, сприяючи їхньому ефективному навчанню та розвитку. Ось кілька способів, як це можна зробити:

Індивідуальні настанови та менторство. Кожен студент може мати свого ментора, який надає особисті поради та веде індивідуальні настанови. Це може доповнюватися супервізійними сесіями, де група студентів може обговорити випадкові ситуації під керівництвом експерта.

Групові фасилітації та тьюторство. Створення групових сесій фасилітації, де студенти спільно обговорюють складні теми та вирішують проблеми, може бути поєднано з тьюторською підтримкою. Тьютор може допомагати вирішувати індивідуальні труднощі кожного студента в рамках групи.

Коучинг та рольові гри. Використання коучингу для особистісного розвитку може бути поєднано з рольовими грами, де студенти можуть відтворити реальні ситуації та застосувати набуті навички.

Інтерактивні семінари та супервізія: Створення інтерактивних семінарів, де студенти можуть обговорювати кейси та робити практичні завдання, може бути поєднано з регулярними супервізійними сесіями для обговорення результатів та покращення професійної практики.

Менторські групи та рефлексія. Створення менторських груп, де студенти можуть обмінюватися досвідом та надавати підтримку один одному, може бути поєднано з регулярною рефлексією, яку керує досвідчений фахівець.

Можна комбінувати в залежності від конкретних навчальних завдань, потреб студентів та ресурсів, які доступні для навчання. Це дозволить створити збалансований та різноманітний навчальний досвід, який сприятиме комплексному розвитку майбутніх соціальних працівників.

Використання методів менторства, супервізії, коучингу, тьюторства та фасилітації, як окремо, так і в поєднанні, має значущий вплив на міжсуб'єктне спілкування у сфері соціальної роботи. Ці методи сприяють розвитку навичок ефективної комунікації, взаєморозуміння, співпраці та емпатії, які є ключовими у професійній практиці соціальних працівників. Поєднання цих методів доповнює та збагачує навички студентів - майбутніх соціальних працівників. Цей комплексний підхід сприяє успішній роботі у сфері соціальної роботи та сприяє підвищенню якості надання соціальних послуг.

Висновки і перспективи. Дослідження підходів до формування парадигми міжсуб'єктної взаємодії в майбутніх соціальних працівниках представлені різними методами, зокрема менторство, коучинг, наставництво, тьюторство та фасилітація, а також поєднання цих методів. Кожен з цих методів має свої переваги та можливості для розвитку навичок, самореалізації та професійного зростання студентів.

Менторство, як довготривала та особиста форма навчання, дозволяє студентам отримати індивідуальний підхід та відзначити сильні сторони своєї особистості та навичок. Коучинг сприяє самодисципліні та самоорганізації, розвиваючи важливі навички управління часом та цілями. Наставництво акцентує увагу на навчанні та відповідальності за виконання завдань та проектів. Тьюторство сприяє індивідуалізованому навчанню та розвитку освітньої траєкторії кожного студента. Фасилітація сприяє співпраці в групі та розвитку навичок колективної роботи.

Отже, це дозволяє врахувати індивідуальні потреби та особливості майбутніх соціальних працівників та їхніх клієнтів у процесі навчання та професійної діяльності. А поєднання різних підходів у навчанні майбутніх соціальних працівників допоможе створити комплексний та ефективний навчальний досвід. Враховуючи різноманітність цих підходів, майбутні соціальні працівники мають можливість збагачувати свій досвід, навички та знання через індивідуальний та цільовий підхід до навчання, що сприяє їхньому професійному розвитку та успіху в соціальній роботі.

Список використаних джерел

1. Бойко А. Тьютор – Якісно вища педагогічна позиція і новий простір духовно-моральної взаємодії. Педагогічні науки. 2011. Вип. 2. С. 4-10. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pena_2011_2_4 (дата звернення : 15.10.2023)
2. Довженко, Т. О.; Небитова, І. А.; Шищенко, В. О. Роль менторства у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи. Теорія та методика навчання та виховання, [S.l.], п. 51, р. 77-87, dec. 2021. ISSN 2312-8046. Доступно за адресою: <<http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/methodics/article/view/3733>>. Дата доступу: 15 oct. 2023 doi:<https://doi.org/10.34142/23128046.2021.51.08>.
3. Запорожцева Ю.С. Стратегія супервізії (наставництва) як підтримка професійного розвитку сучасного педагога. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2020. № 69. Том 1. С. 70-73.
4. Капська А. Й. Деякі аспекти професійної підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників. Соціалізація особистості: збірник наукових праць [За заг. ред.. проф.. А.Й. Капської]. Том XXVIII. К.: НПУ, 2007. С.3-13
5. Пенішкевич Д. І., Тимчук Л. І. Соціальна педагогіка: Модульна технологія навчального курсу: рек. м-вом освіти і науки України як навч. посібник для студентів. вищ. навч. закладів. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. 496 с.
6. Розвадовська Т.В. Формування відповідальності студентської молоді засобами наставництва підготовки : дис. ... д-р філософії : за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова МОН України, Київ, 2021. 296 с. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/39552/Rozvadovska_dis.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення : 01.07.2023).
7. Olha Yeromenko. (2023). An adaptive approach to mentoring in higher education in martial law. Adaptive Management: Theory and Practice. Series Pedagogics, 16(31). [https://doi.org/10.33296/2707-0255-16\(31\)-02](https://doi.org/10.33296/2707-0255-16(31)-02).
8. Etoru J.M., Adebayo S.T. Mentorship and supervision in Ugandan higher education institutions universities: challenges and prospects. Kabale University Interdisciplinary Research Journal (KURJ). 2022. Vol 1. Issue 3. P. 107-114. URL : <https://kurj.kab.ac.ug/index.php/1/article/view/31/27> (дата звернення : 15.10.2023)
9. Evans M.E., Taylor R.M., McCloud L., Burr K. Exploring the role of faculty and staff mentors in fostering ethical leadership among undergraduate students: “We have to narrow the distance”. International Journal of Mentoring and Coaching in Education. 2022. Vol. 11. No. 2, pp. 137-152. <https://doi.org/10.1108/IJMCE-09-2020-0058> (дата звернення : 15.10.2023)

УДК 378.147

*Брегей Юлія, викладач
ВСП «Автомобільно-дорожній фаховий коледж
НУ «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ КОЛЕДЖУ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

Анотація. Стаття присвячена організації самостійної роботи студентів фахового коледжу у процесі вивчення української мови і літератури. Підкреслюється, що самостійна робота є одним з найважливіших компонентів освітнього процесу, яка передбачає інтеграцію різних видів індивідуальної та колективної навчальної діяльності і здійснюється під час

аудиторних або позааудиторних занять, без участі викладача або під його безпосереднім керівництвом.

Ключові слова: самостійна робота, самостійність, активність, українська мова та література, коледж

Brehey Yuliia, lecturer
Lviv Automobile and Road
Professional College of NU "Lviv Polytechnic"
Lviv, Ukraine

ORGANIZATION OF COLLEGE STUDENTS' INDEPENDENT WORK IN THE PROCESS OF LEARNING UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE

Abstract. The article is devoted to the organization of students' independent work at a vocational college in the process of studying the Ukrainian language and literature. It is emphasized that independent work is one of the most important components of the educational process, which involves the integration of various types of individual and collective learning activities and is carried out during classroom or extracurricular activities, either without the participation of a teacher or under their direct supervision.

Keywords: independent work, independence, activity, Ukrainian language and literature, college

Реформування системи освіти в Україні на принципово нових соціально-економічних засадах зумовлює посилення уваги суспільства до підвищення загальноосвітньої, фахової, комунікативної компетенції майбутніх спеціалістів, забезпечення їхньої конкурентоспроможності. Все це вимагає пошуку шляхів удосконалення навчально-виховного процесу, розроблення нових методів та організаційних форм взаємодії викладача і студента.

У світі, який постійно змінюється, будь-яка сума конкретних знань має досить відносну цінність. Саме тому освіта поступово переходить від передавання інформації у готовому вигляді до керівництва самостійною пізнавальною діяльністю студентів, формування у них досвіду самостійної навчальної роботи.

Мета статті – розглянути специфіку і проблеми організації самостійної роботи студентів фахового коледжу у процесі вивчення української мови і літератури.

Проблема організації самостійної роботи студентів посіла провідне місце у дослідженнях багатьох педагогів (А. Алексюк, П. Підкасистий, М. Солдатенко та ін.) і психологів (Г. Костюк, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.), які розкривають сутність самостійної роботи, її види і форми, дидактичні принципи, визначають її роль та функції у системі підготовки фахівців.

Увага питанням організації самостійної роботи у процесі навчання приділялася ще у працях стародавніх мислителів. Зокрема, вони зазначали, що успішність організації самостійної роботи молоді залежить від ступеня урахування її природних здібностей (Демокрит), сформованості адекватного ставлення до себе (Сократ), забезпечення самостійного пошуку «справжнього знання» (Платон), стимулювання активності учнів, розвитку в них умінь робити власні висновки (Аристотель) та ін.

На сучасному етапі дослідження цієї проблеми здійснюється за такими напрямками: педагогічні основи організації самостійної роботи студентів (В. Козаков, Ю. Палкіна, Г. Романова), контроль за самостійною роботою студентів (В. Буряк, Л. Головка, Л. Кайдалова); керівництво аудиторною і позааудиторною самостійною діяльністю студентів (Л. Клименко, С. Літвінчук, Т. Степура); формування навичок самостійної навчальної діяльності (А. Ашерев, О. Глотова, Ю. Демченко); організація самостійної діяльності учнів і студентів на заняттях української мови (Н. Гончаренко, О. Горошкіна, С. Караман, Г. Передрій, К. Плиско, Л. Скуратівський, О. Соколова).

Розглядаючи організацію самостійної роботи, дослідники вважають її методом навчання, за допомогою якого учні (студенти) за завданням педагога і під його керівництвом самостійно вирішують певну пізнавальну задачу; формою організації навчально-пізнавальної діяльності; видом навчально-пізнавальної діяльності; засобом формування самостійності; дидактичним засобом навчання; самоорганізацією самоосвіти. Отже, аналіз науково-педагогічної літератури показав неоднозначність трактувань цього поняття.

Самостійна робота організовується як виконання певних завдань, над якими учні (студенти) працюють без безпосередньої участі викладача. Саме на цей аспект у визначенні поняття «самостійна робота» наголошують більшість дослідників, які визначають самостійну роботу як специфічний вид навчальної діяльності суб'єкта, головною метою якої є формування самостійності й активності суб'єкта навчання, а формування його вмінь, знань та навичок здійснюється опосередковано через зміст та методи усіх видів навчальних занять [2]. Мета організації самостійної роботи, як підкреслюють науковці, двоєдина: формування самостійності як риси особистості й засвоєння знань, умінь та навичок.

Принципи організації самостійної роботи студентів на заняттях української мови і літератури дослідники визначають таким чином:

мета навчання – наукова, пізнавально-практична, комунікативно-функціональна, професійно зорієнтована спрямованість викладання;

зміст навчання – систематичність і послідовність викладу, врахування міжпредметних і внутрішньо-предметних зв'язків;

процес навчання – організація активної самостійної навчальної діяльності, врахування індивідуальних особливостей студентів, рівня їхньої підготовки, доступність змісту навчального матеріалу;

результат навчання – реалізація всіх принципів викладання мови і літератури для досягнення мети курсу.

Керуюча роль педагога в організації самостійної роботи полягає у постановці пізнавальних задач, повідомленні нових знань, у проведенні інструктажу щодо порядку виконання різних робіт. Викладач контролює роботу учнів (студентів), надає їм допомогу, аналізує виконання завдання, пояснює допущені ними помилки. По мірі оволодіння матеріалом, прийомами роботи і самоконтролю зростає досвід учнів (студентів), розвивається їх самостійність і активність у навчанні, відповідно, поступово відпадає необхідність у подібному інструктажі педагога і його контролі.

Грунтуючись на власному педагогічному досвіді та дослідженні організації самостійної роботи студентів педагогічного коледжу, яке було проведено Т. Лободою [1], виділяємо наступні види самостійної роботи студентів з української мови і літератури:

- 1) за характером керівництва з боку викладача (опосередкована, безпосередня);
- 2) за ступенем самостійності студентів (низька, середня, висока);
- 3) за проявом студентами самостійних дій (обов'язкова, бажана);
- 4) за тривалістю виконання (короткочасна, довготривала);
- 5) за видами діяльності (навчально-пізнавальна, професійна);
- 6) за формами організації (фронтальна, групова, індивідуальна);
- 7) за місцем у навчальному процесі (аудиторна, позааудиторна).

Завдання з української мови для аудиторної самостійної роботи під час практичних занять передбачають: формування загально-навчальних умінь і навичок, які зорієнтовані на розвиток у студентів умінь учитися; засвоєння теоретичних відомостей курсу мови, вільне володіння мовою як засобом спілкування; формування професійних умінь і навичок через систему професійно зорієнтованих завдань.

Завдання для позааудиторної самостійної навчальної діяльності сприяють формуванню таких якостей особистості, як самостійність і активність, оскільки студенти постійно виконують певну самостійну навчальну діяльність. Паралельно з формуванням умінь здійснювати самостійну навчальну діяльність

студенти набувають відповідних теоретичних знань з мови, практичних умінь і навичок: загально-навчальних, спеціальних, професійних тощо.

Розрізняють п'ять рівнів самостійної роботи:

- 1) дослівне та перетворююче відновлення інформації;
- 2) самостійна робота за зразком;
- 3) реконструктивно-змістовні роботи, що дозволяють на основі раніше отриманих знань самостійно знайти конкретні способи вирішення завдань;
- 4) евристичні самостійні роботи, що формують уміння і навички пошуку відповіді за межами відомого зразка;
- 5) творчі (дослідницькі) роботи, які є найефективнішим типом самостійної діяльності, яка дозволяє студентам отримувати принципово нові знання, розвинути навички самостійного пошуку знань тощо.

Загалом, самостійна робота є одним з найважливіших компонентів освітнього процесу, що передбачає інтеграцію різних видів індивідуальної та колективної навчальної діяльності, яка здійснюється під час аудиторних або позааудиторних занять, без участі викладача або під його безпосереднім керівництвом. Нині самостійна робота домінує (може становити 2/3 навчального програмового матеріалу) серед інших видів навчальної діяльності студентів після практичної підготовки. Посилення ролі самостійної роботи означає по-перше, оптимізацію методів і засобів навчання, впровадження у навчальний процес нових технологій навчання, що надають можливість студенту в зручний для нього час опанувати навчальний матеріал; по-друге, удосконалення методики проведення науково-дослідницьких робіт студентів; по-третє, удосконалення поточного та підсумкового контролю знань студентів.

Методично правильно організована самостійна робота може допомогти студентам досягти певних результатів, а саме:

- 1) отримувати знання з більш новітніх джерел інформації;
- 2) формувати професійні компетенції;
- 3) розвивати активність, самостійність, відповідальність, ініціативність як особистісні риси;
- 4) набути навички планування та організації своєї власної навчальної діяльності;
- 5) розвинути здібності до саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації; уміння творчої пошукової діяльності;
- 6) максимально використовувати позитивні сторони особистості завдяки самостійному вибору часу та способів роботи над навчальним матеріалом тощо.

Таким чином, аналіз наукової літератури, а також власний педагогічний досвід засвідчив, що самостійна робота повинна проводитися систематично, а

методично правильна її організація сприяє отриманню глибоких і міцних знань; організація виконання студентами різноманітних за дидактичною метою і змістом самостійних завдань сприяє розвитку їх пізнавальних і творчих здібностей, критичного мислення, формуванню професійних компетенцій.

Список використаних джерел

1. Лобода Т. М. Педагогічні умови організації самостійної роботи студентів педагогічного коледжу у процесі викладання української мови : автореф. ... канд. пед. наук :13.00.02. Київ, 2001. 21 с.

2. Козаков В. А. Самостійна робота студентів як дидактична проблема: наукове видання. Київ : НМК ВО, 1990. 62 с.

УДК 141.7:172.15(477)

*Вознюк Ірина, викладач історії
Березнівське вище професійне училище
м. Березне, Україна*

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

Анотація. Статтю присвячено проблемі національно-патріотичного виховання учнів на уроках історії, актуальність якої зумовлюється процесом консолідації та розвитку українського суспільства, сучасними викликами, що стоять перед Україною і вимагають дальшого удосконалення системи національно-патріотичного виховання. У статті також визначено шляхи підвищення ефективності національно-патріотичного виховання, актуалізовано педагогічну спадщину, з'ясовано ключові поняття.

Ключові слова: демократичні цінності, національно-патріотичне виховання, національна ідея, націєтворення, патріотизм, самоідентифікація.

*Vozniuk Iryna, teacher of History
Berezne Higher Professional School
Berezne, Ukraine*

FORMATION OF THE NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION OF STUDENTS ON THE LESSONS OF HISTORY

Abstract. The article is devoted to the problem of national-patriotic education of students on the lessons of history, the relevance of which is determined by the process of consolidation and development of Ukrainian society, modern challenges facing Ukraine and requiring further improvement of the system of national-patriotic education. The article also defines the ways of increasing the effectiveness of national-patriotic education, updates the pedagogical heritage, and elucidates key concepts.

Key words: democratic values, national-patriotic education, national idea, nation-building, patriotism, self-identification.

Нині Україна проживає один із найсуворіших періодів становлення та розвитку. Відбувається випробовування народу на стійкість, мужність, порядність. Саме в такі періоди загартовується сила і дух нації, викристалізуються її цінності, торується нелегкий шлях до суверенності. На жаль, людина не народжується з почуттям самоусвідомлення себе громадянином і патріотом власної держави. Вона повинна пройти складний шлях розвитку, набути досвіду, стати носієм ціннісних пріоритетів. Навчальний заклад – це відтворення суспільних та освітніх змін, унікальний соціальний інститут, через який проходить абсолютно кожен, тому складно недооцінити його роль у процесі національно-патріотичного виховання підростаючого покоління.

Національно-патріотичне виховання – це формування гармонійної, розвиненої, високоосвіченої, соціально-активної й національно-свідомої людини, наділеної глибокою громадянською відповідальністю.

У нормативно-правових документах патріотизм визначають як прагнення до свободи, любов до Батьківщини, вірність і служіння їй і своєму народові, дієву турботу про їх благо, активне сприяння утвердженню й розвитку України як вільної суверенної правової демократичної соціальної держави, готовність обстоювати й захищати її територіальну цілісність, незалежність; сприяння гармонізації державних, суспільних, громадських і особистісних інтересів; невіддільність від неї своєї долі [2, с. 420]. Формуючи в учнів поняття патріотизму, доцільно звернутися до золотої спадщини українських інтелектуалів: «Патріотизм для українця не є декоруванням рідного краю й бомбастичним повторенням абстрактних гасел», – стверджує Юрій Липа. «Про Україну і про свій патріотизм пересічний українець взагалі не любить говорити. Хто пригадує людей, що йшли на смерть за свій край, ствердить, що вони робили це без зайвих слів і без декламацій. Характер прив'язання до краю був глибоко родинний. Це – дім, «своя хата» – ідеал українського патріотизму, де є «своя правда». Поняття краю як Родини, як Хати, як Дому – це осердя всього найлюдянішого, усіх ідеалів людини, праджерело усіх найкращих почувань і всі можливості розвою. «Дім – це те місце, де найбільше людина є людиною. Це осередок людства для українця» [5, с. 164–165].

В.О.Сухомлинський підкреслював, що «патріотичне виховання – це сфера духовного життя, яке проникає в усе, що пізнається, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, яка формується...» [8, с. 229]. Вчитель історії засобом свого предмета проектує людину, виховує на своїх уроках юного патріота, формує патріотичні почуття і переконання на історичних прикладах, спрямовує до «...рухів і поривів духу...». Педагогічна спадщина прирощує поняття патріотизму совістю, яку Василь Сухомлинський називав

стрижневою і такою, що визначає решту людських якостей; повагою до людини загалом, любов'ю до сім'ї, до рідного міста чи села, до природи, до рідної мови, почуттям обов'язку, відповідальності й вірності Батьківщині, працелюбністю і прагненням брати активну участь у її перетворенні, ненавистю до її ворогів, бережливим ставленням до природи [8, с. 229–239]. Патріотизм не обмежується носінням синьо-жовтих стрічок, загортанням у державний прапор і вигукуванням гасел. Це поняття невіддільне від мови народу, з яким ідентифікує себе патріот.

Особлива роль у вихованні національної самосвідомості належить навчальному закладу, який має готувати здобувачів освіти до суспільного життя, формувати в них національний світогляд, патріотичні почуття, активну громадянську позицію.

На розв'язання усіх цих завдань спрямований курс історії в навчальному закладі. До головних завдань, які стоять перед викладачем історії належать: створити чітку систему роботи, спрямовану на формування національної самосвідомості; виховувати активну самостійну особистість, свідомого громадянина України; формувати національну свідомість учнів; постійно систематизувати, інтегрувати набуті знання, виявляти їхні зв'язки з національною ідеєю; формувати віру як особливо важливий феномен національної самосвідомості, завдяки якій знання набувають практичної енергії й реалізації; формувати ідеї, почуття господаря рідного краю, творця власного життя, активного учасника доленосних подій історії рідного народу; стимулювати учнів постійно займатися самостійною науково-дослідницькою діяльністю з проблем історії, культури, духовності рідного народу.

Національно-патріотичне виховання покликане сформувати в учнів такі якості як національна самоідентифікація, усвідомлення своєї належності до Нації Героїв – модерного українства, недекларативний патріотизм, дієва любов до України, готовність до подвигу й самопожертви в ім'я Батьківщини, до виконання свого патріотичного обов'язку, мужність, стійкість, відвага[4].

Сьогодні Україна переживає найважчі випробування за весь період незалежності. Повномасштабна війна, яку 24 лютого 2022 р. розпочала Російська Федерація, спрямована насамперед проти української державності та має виразні риси геноциду українського народу. Складовою цього геноциду є намагання путінського режиму знищити українців як політичну націю, зруйнувати не тільки українські міста і села, але й українську історичну пам'ять та національну самосвідомість.

У підготовці до цієї варварської війни путінський режим особливу роль приділяв фальсифікації історії та пропаганді «русского міра», формуючи у росіян

імперську свідомість та шовіністичні настрої. Тому, в умовах протистояння агресивній антиукраїнській пропаганді, особливе значення має збереження та розвиток української історичної освіти та подальше формування в української учнівської молоді патріотизму, усвідомлення загальнолюдських цінностей та несприйняття імперської і шовіністичної ідеології. При цьому українська історична освіти має не «віддзеркалювати» ідеологічні атаки з боку путінського режиму, а послідовно продовжувати формування в учнівства української історичної пам'яті, патріотизму та розуміння єдності України та українського народу з Європою та європейськими демократичними цінностями.

У зв'язку з цим актуальними під час навчання історії є теми, присвячені українському націєтворенню та ствердженню українських національних демократичних цінностей; історії боротьби за українську державність та протистояння імперській колоніальній політиці Московії-Росії, вивчення тенденцій розвитку української культури, усвідомлення значення історичної пам'яті для формування та розвитку демократичного суспільства тощо. Важливим є формування в учнів чіткої понятійної системи, що не дозволить ворожій пропаганді підмінювати поняття та маніпулювати свідомістю. Серед актуальних дефініцій зазвичай звертаю особливу увагу, на такі як: «геноцид», «геополітика», «демократія», «експансія», «ідеологія», «імперія», «колоніалізм», «ксенофобія», «націоналізм», «національна держава», «нація», «політика “умиротворення”», «політична нація», «репарація», «республіка», «сепаратистський рух», «тоталітаризм» та його різновиди («комунізм», «фашизм», «нацизм», «рашизм») [3, с. 10].

Національна ідея має стати основою національного виховання, національної свідомості, національної гідності, самодостатності наших громадян. Майже кожен урок з історії України – це урок виховання патріотизму і громадянськості.

Провідну роль в українській історії відіграють теми про події Української революції та українського національного й державного будівництва; трагедія Голодомору 1932–1933 рр. Важливим є також українське, європейське та правдиве бачення історії Другої світової війни і післявоєнного світу, ролі України в системі міжнародних відносин, та особливої події національної історії – здобуття Україною незалежності в 1991 р.

Пильної уваги потребує також розгляд історії Революції Гідності та початку російсько-української війни у 2014 р., і новий етап агресії Росії – початок повномасштабної війни у лютому 2022 р. й боротьби за незалежність української держави. Крах путінського режиму, як і його агресивних попередників, та перемога України й вільного світу є неминучими у середньостроковій чи більш довгій перспективі. Навчання цього сучасного матеріалу має здійснюватися з

дотриманням відповідних психолого-педагогічних норм, щоб убезпечити учнівство від отримання психологічних травм.

Вагоме місце у вивченні сучасних подій з історії України в моїй діяльності посідають Звернення Президента України і Верховного Головнокомандувача ЗСУ Володимира Зеленського до народу України й світової спільноти. «Ідеться про опанування взірцевого мистецтва спілкування визнаного міжконтинентального лідера не лише зі своєю країною, а й про об'єднання всього світу навколо України в час смертельної загрози» [1, с. 18].

Загальна кількість таких Звернень уже сягає декілька сотень, однак доцільно розпочати промовою з нагоди 30-річчя Незалежності України, де чітко відстежено й сконденсовано представлено її славний героїчний шлях, акцентовано ключові події історії [6]. Надзвичайно потужні меседжі містяться у Зверненні Президента України до народу з нагоди Дня Перемоги над нацизмом, Дня Конституції, Дня Державності, Дня Незалежності України.

Виступи Глави держави стали одним із ефективних інструментів дипломатичного впливу на колективний захід. Відзначають першість нашого Президента за масштабністю звернень до парламентарів різних країн на різних континентах, що перетворює медійний простір на таку саму зброю, як і справжня, яку використовують на полі бою. Саме тому «промови Президента України, Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України Володимира Зеленського мають бути використанні педагогами суспільствознавчих дисциплін з метою їх впровадження в освітній процес як взірцевих за змістом і за формою звернень лідера нації до народу» [1, с. 20].

Україна опинилася на передній лінії фронту боротьби за європейські, людські цінності. Важливу роль у цій боротьбі має освіта взагалі та особливо історична, якій належить особлива роль у формуванні учнівства як свідомих громадян України.

Ефективність патріотичного виховання в педагогічній діяльності значною мірою залежить від спрямованості навчально-виховного процесу, форм та методів його організації.

Основними методами патріотичного виховання мого досвіду є:

- соціально-проектна діяльність,
- ситуаційно-рольові ігри,
- метод круглого столу,
- соціально-психологічні тренінги,
- екскурсійний метод,
- ігри-драматизації,
- метод інтерв'ювання,

- аналіз соціальних ситуацій,
- метод залучення до участі в етнічно-художніх виставках.

З традиційних методів, які мають неабиякий виховний потенціал, в освітній діяльності я застосовую бесіди, диспути, лекції, семінари, роботу з книжкою та іншими джерелами знань, а також дослідницькі, пошукові, творчі, ігрові, ситуаційні, використання гурткової науково-дослідницької роботи, історичного краєзнавства. Використовую також активні методи, які ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії, спрямовані на самостійний пошук істини, сприяють формуванню критичного системного мислення, ініціативності, творчості. Серед них часто застосовую Storytelling, колективне генерування ідей, проєктну діяльність, рольові, ділові, рефлексійні, організаційно-комунікаційні ігри, метод відкритої трибуни, круглий стіл, створення проблемних ситуацій, ситуацій успіху, аналіз конфліктів, моделей, стилів поведінки, демократичний діалог, виступ, дискусія, диспут, тощо.

Ефективність національно-патріотичного виховання, за визначенням Василя Сухомлинського, вимірюється тим, наскільки глибоко ідея Батьківщини проникає в духовний світ учня періоду його становлення як людини й громадянина, наскільки глибоко він бачить світ і самого себе очима патріота [7, с. 9].

Маркерами сформованості патріотизму є любов до Батьківщини, вірність і служіння їй, турбота про забезпечення територіальної цілісності й суверенітету України, піклування про її неперервний висхідний розвиток на шляху демократичного національного відродження, сприяння гармонізації державних, суспільних, громадських, особистісних інтересів у щоденному житті. У разі загрози національній безпеці патріотизм проявляється в готовності служити Україні, стати на її захист; у визнанні вищості суспільних і державних інтересів над особистими.

В своїй діяльності, я як викладач історії, намагаюсь створити таке виховне середовище, де пануватиме доброзичлива творча емоційно позитивна атмосфера, яка стимулюватиме різноманітну цікаву пізнавальну діяльність здобувачів освіти для розкриття потенціалу особистості, розвитку, вияву й застосування кращих моральних і громадянських якостей. Намагаюсь продумати дієві способи мотивації, переконання учнів, дібрати красномовні неспростовні факти, приклади, аргументи, забезпечити учням можливість вільно висловлювати свою думку, обстоювати власну позицію щодо обговорюваних питань.

Актуальність національно-патріотичного виховання громадян, особливо дітей та молоді, зумовлюється процесом консолідації та розвитку українського суспільства, сучасними викликами, що стоять перед Україною і вимагають

дальшого вдосконалення системи національно-патріотичного виховання, оптимізації державної політики у зазначеній сфері. Патріотичне виховання — головний засіб зміцнення єдності і цілісності України. Патріотизм в цих умовах не роз'єднує і не відокремлює нації, а зближує їх. Розвинута патріотична свідомість передбачає розуміння всіх народів, що живуть на території країни, як єдиної родини, кожен член якої унікальний по-своєму.

Список використаних джерел

1. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. *Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації [для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків]*. Київ: Фенікс, 2022. 64 с.
2. Вавринчук М. П., Яруш М. В. *Націоналізм та національний патріотизм: сутність та відмінності*. Університетські наукові записки. 2008. № 1. С. 420—425.
3. *Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2023/2024 навчальному році*. Громадянська та історична освітня галузь. Освітня галузь суспільствознавство.
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2023/09/12/IMR-2023-2024-Suspilstvoznnavstvo.12.09.2023.pdf>.
4. *Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України*.
<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#n7>.
5. Луца Ю. *Призначення України*. Друге незмінене видання. Львів: Просвіта, 1992. 272 с.
6. *Про що говорив Зеленський на параді до 30-річчя незалежності України: повна промова Президента*. <https://tsn.ua/ukrayina/mi-bilshe-nikoli-y-nikomu-ne-podaruyemo-zhodnogo-kaminchika-nashoyi-istoriyi-povniy-tekst-promovi-zelenskogo-do-dnya-nezalezhnosti-1852363.html>.
7. Сухомлинський В. О. *Вибрані твори : в 5 т. Київ: Рад. шк. Т. 3, 1977. 668 с.*
8. Сухомлинський В. О. *Вибрані твори : в 5 т. Київ: Рад. шк. Т. 5, 1977. 639 с.*

УДК 378.132

Скальська Світлана, викладач,
ВСП «Автомобільно-дорожній фаховий коледж
НУ «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ І ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЇЇ ФОРМУВАННЯ

Анотація. У статті розглядається проблема формування педагогічної майстерності викладача та фактори, що впливають на її розвиток. Підкреслюється, що процес формування і розвитку педагогічної майстерності триває упродовж усього професійного життя.

Ключові слова: педагог, педагогічна майстерність, структура педагогічної майстерності, рівні розвитку педагогічної майстерності.

*Skalska Svitlana, teacher,
SSS «Automobile and Road Professional College»
at Lviv Polytechnic National University
Lviv, Ukraine*

PEDAGOGICAL MASTERY AND FACTORS AFFECTING ITS FORMATION

Abstract. *The article examines the problem of the teacher's pedagogical skill formation and the factors affecting its development. It is emphasized that the process of formation and development of teacher's pedagogical skill continues throughout the entire professional life.*

Key words: *teacher, pedagogical skill, structure of pedagogical skill, levels of development of pedagogical skill.*

Інтенсивні інтеграційні та глобалізаційні процеси, стрімкий розвиток науки і техніки, поступовий перехід від постіндустріального суспільства до суспільства знань зумовлюють необхідність кардинальних змін у системі освіти. У цьому контексті пріоритетним завданням педагогічної теорії та практики постає формування й розвиток педагогічної майстерності, викладача.

На необхідності підвищення професіоналізму та педагогічної майстерності педагогічних кадрів наголошується у низці нормативних вітчизняних і міжнародних документів (Закон України «Про освіту» (2017), Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті (2002), Державна програма «Вчитель» (2011), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013), Комюніке всесвітньої конференції з вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку (2009), Педагогічна Конституція Європи (2013), Концепція «Нова українська школа» (2016), Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки (2022), тощо).

Питання педагогічної майстерності завжди було предметом уваги таких видатних вітчизняних і зарубіжних науковців, як А. Дістервег, Я. А. Коменський, А. Макаренко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін. Проблема формування педагогічної майстерності, шляхи її вдосконалення вивчається й розглядається вітчизняними вченими в різних аспектах: теоретичні основи педагогічної майстерності (І. Зязюн, К. Корсак, Л. Крамущенко, І. Кривонос, Л. Мільто, В. Семиченко, Н. Тарасевич та ін.); формування професійної компетентності педагога (О. Алексюк, І. Бех, Г. Єльнікова, В. Олійник та ін.); формування психолого-педагогічної компетентності педагога (О. Данілова, О. Дубасенюк, Л. Карамушка, М. Лук'янова та ін.); шляхи вдосконалення педагогічної майстерності (Н. Ничкало, А. Мудрик, Г. Сагач, Т. Сущенко та ін.). Ідеї та практичний досвід становлення педагогічної майстерності в освітньо-виховних системах педагогічних закладів України

досліджує О. Лавріненко. Організаційно-педагогічні умови розвитку професійної майстерності викладача висвітлено у працях Б. Андрієвського.

У довідковій літературі майстерність трактується як умілість, вправність, досконалість; як високе мистецтво в певній галузі, вправність у виконанні певного виду діяльності, яке передбачає наявність професійних знань, умінь і навичок та є рисою, яка відрізняє одного працівника від іншого.

Аналіз наукової літератури з проблеми формування педагогічної майстерності засвідчив, що, незважаючи на значну кількість публікацій, присвячених цій проблемі, однозначне розуміння сутності цього поняття фактично відсутнє і досить часто ототожнюється з професійною компетентністю. Показниками успішності професійної діяльності викладача дослідники вважають комплекс таких взаємопов'язаних характеристик, як: педагогічна майстерність, професійна компетентність, професіоналізм, педагогічні здібності, між якими існує тісний взаємозв'язок. Отже, смислова інтерпретація педагогічної майстерності передбачає три значення: *особистісне утворення* (рівень психолого-педагогічної і професійної підготовленості); *якісна характеристика педагогічної діяльності* (рівень педагогічної досконалості та результативності здійснення навчально-виховного процесу); *соціально-педагогічне явище* (соціально значущі вимоги до особистості, рівня професійної підготовки та якості діяльності викладача) [1, с. 18].

Погоджуємося із науковцями, які розглядають педагогічну майстерність як складне, динамічне, інтегроване особистісне утворення, що включає стійку мотивацію людини до діяльності у педагогічній сфері, наявність у неї спеціальних знань, умінь і навичок, а також комплекс індивідуальних психофізіологічних особливостей, що забезпечують високу ефективність й продуктивність праці.

Педагогічна діяльність вимагає від учителя володіти різнобічними здібностями організатора, оратора, аналітика, психолога; володіти чіткою логікою педагогічного процесу та виховання, літературним усним і писемним мовленням, тобто бути високо кваліфікованим фахівцем не лише у своїй вузькопрофесійній галузі.

У структурі педагогічної майстерності педагога Т. Вахрушева, В. Гринькова, Л. Кайдалова, Н. Щокіна та інші дослідники виокремлюють низку компонентів:

1. дидактичні здібності (здатність доступно і зрозуміло передавати студентам навчальний матеріал, викликати інтерес до предмета);

2. академічні здібності (володіння предметом не тільки в обсязі навчального курсу, постійне стеження за новою інформацією в своїй галузі, впровадження новітніх методик викладання);

3. перцептивні (здатність визначати емоційний стан людини за її мімікою, позою, жестами) та сугестивні (здатність чинити вплив на людину, змінюючи характер її діяльності) здібності;

4. мовні здібності (майстерне володіння словом, уміння точно, доступно, емоційно, образно висловлювати свої думки не лише засобами мови, а також міміки і пантоміміки);

5. організаторські здібності (вміння організовувати власну діяльність відповідно до поставленої мети; вміння раціонально розподіляти час діяльності; здатність до самоконтролю, вміння дотримуватись плану діяльності; здатність контролювати темп навчання; уміння організовувати навчальну діяльність студентів і контролювати їх діяльність, переключати студентів на інший вид діяльності; вміння створити ситуацію співучасті студентів під час навчального процесу, тощо);

6. комунікативні здібності (здатність до спілкування зі студентами, уміння знайти до них правильний підхід, налагодити з ними доцільні з педагогічного погляду взаємини, педагогічний такт).

Однією з визначальних характеристик педагогічної майстерності вважається гуманістична спрямованість, тобто спрямованість на особистість іншої людини, утвердження духовних цінностей, моральних норм поведінки і відносин тощо.

Основними критеріями оцінювання професійної майстерності педагога є комплекс якостей, пов'язаних із професійною готовністю, результативністю професійної діяльності, пошуковою науково-дослідницькою активністю, гностичними, комунікативними та організаційними функціями педагогічної роботи. Залежно від міри оволодіння педагогічною майстерністю виокремлюють кілька її рівнів:

- 1) *елементарний* означає, що викладач володіє предметом і методикою викладання, проте через брак спрямованості на розвиток студента, техніки організації взаємодії продуктивність його діяльності є низькою;

- 2) *базовий* означає, що викладач володіє основами педагогічної майстерності (педагогічні дії гуманістично зорієнтовані, добре засвоєно предмет викладання, методично вірно і самостійно організовано навчально-виховний процес на заняттях);

- 3) *досконалий* характеризується чіткою спрямованістю дій викладача, їх високою якістю, діалогічною взаємодією у спілкуванні;

- 4) *творчий* рівень характеризується ініціативністю і творчим підходом до організації професійної діяльності; у педагога сформовано індивідуальний стиль професійної діяльності.

Разом і тим, науковці зауважують, що педагогічна майстерність, на відміну від знань, умінь і навичок, необхідних для педагогічної роботи, не має верхньої межі досконалості й конкретного опису (обсягу) особистісних характеристик. Це – процес формування і розвитку упродовж усього професійного життя [2, с. 35].

Процес оволодіння педагогічною майстерністю має певні особливості. Перш за все, не можна вдосконалити свою педагогічну майстерність, не займаючись постійним вивченням власної методики, і навпаки, не можна вивчати методику, не вдосконалюючи її, не використовуючи і не вивчаючи досвід колег. Дуже важливими є питання самоосвіти та самовиховання викладача. Кожен педагог повинен критично дивитися на себе, аналізувати власну діяльність і постійно шукати шляхи самовдосконалення.

Формування і розвиток педагогічної майстерності є процесом цілісним і довготривалим, що відбувається за двома тісно взаємопов'язаними напрямками:

- 1) розвиток педагогічної майстерності, керований ззовні: організація методичних об'єднань, школи розвитку педагогічної майстерності, курси підвищення кваліфікації;

- 2) розвиток і зростання майстерності, керований зсередини, з боку самого педагога: самоосвіта; самовиховання; саморозвиток.

Таким чином, аналіз науково-педагогічної літератури дає можливість визначити педагогічну майстерність як своєрідну сукупність особистісної культури, професійних знань і світогляду педагога, його всебічної теоретичної підготовки з досконалим володінням методичними прийомами навчання й виховання, педагогічною технологією та передовим досвідом. Це високе мистецтво здійснення вмотивованої навчально-виховної діяльності на основі засвоєної системи знань, умінь і навичок, професійно важливих та особистісних якостей і постійного вдосконалення власного педагогічного досвіду.

Список використаних джерел

1. Бобровицька С., Кісіль Д., Ласточкіна О. Педагогічна майстерність вчителя початкових класів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 10 (114). С. 16-24.

2. Демченко, І. І., Максимчук, Б. А., Протас, О., Козій, О. М., Демчишина, О., Сагач, О. М., Плетеницька, Л. С., & Максимчук, І. А. Динаміка розвитку педагогічної майстерності та взаємодія факторів її формування. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2020. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). № 1 (121). С. 34-39.

УДК 37:766:7.05

*Баран Ігор, керівник майстерні графіки,
Дитяча школа народних мистецтв, Львів, Україна.*

ЛІНОГРАВЮРА У ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Анотація. У статті розкрито значення мистецтва графіки для формування світосприймання дитини, важливість графічної мови і засобів ліногравюри у процесі виховання підростаючого покоління. Розглянуто різні техніки ліногравюри у педагогічному процесі.

Ключові слова: мистецтво, виховання, графіка, ліногравюра, кольорова ліногравюра, підкольорована ліногравюра, екслібрис, книжковий знак.

*Baran Ihor, head of graphics workshop,
Children School of Folk Art, Lviv, Ukraine.*

LINOCUT IN PEDAGOGICAL PRACTICE

Abstract. The article reveals the importance of graphic art for the formation of a child's perception of the world, the importance of graphic language and linocut tools in the process of education the younger generation. Various linocut techniques in the pedagogical process are considered.

Key words: art, education, graphic, linocut, color linocut, colored linocut, bookplate, book mark.

У цей буремний для України час ми не перестаємо думати про майбутнє нашої країни. Саме філософське осмислення перспектив розвитку нашого суспільства у повоєнний період наводить на думку на непересічну роль мистецтва, культури у відбудові зруйнованої країни, творення її самобутності.

Діти починають малювати раніше ніж навчаються читати і писати. Підсвідоме проведення лінії по папері формує у дитини перші відчуття і враження від оточуючого світу. Лінія, пляма, тон – це перші універсальні, зрозумілі усім умовні засоби спілкування, якими дитина намагається розповісти оточуючим про своє бачення дійсності, зануритися у світ своїх мрій, створюючи тим самим своє «Я».

Мистецтво є посередником того, що не можливо висловити словами. Не вміючи добре розмовляти, дитина може з допомогою малюнку висловити свої почуття, думки, настрій, формувати своє бачення довкілля. Бо саме людські почуття розмовляють загальнозрозумілою мовою. Отже мова мистецтва доступна всім.

Діти отримують насолоду від творчого процесу. Моє завдання як вчителя розвинути спільно з дитиною цей процес, збагачуючи його своїм досвідом та

знаннями і ні в якому разі не руйнуючи своєрідність бачення світу кожної дитини, тим самим формуючи людську індивідуальність.

У роботі з дітьми завжди наголошую їм на потребності отриманих знань і навиків у майбутньому житті, що отримані ними знання і навички збагачують їхнє життя, роблять його більш повнішим і цікавішим.

Вчасне залучення дитини до царини образотворчого мистецтва не лише збільшує діапазон її візуальних вражень та творчих можливостей, але й якісно вдосконалює структуру зорового сприймання й уяви, додаючи певну частку власного осмислення та розуміння твору мистецтва чи явища життя, поглиблює знання про навколишній світ, робить її більш уважною і спостережливою, формує духовність.

Образотворче мистецтво містить у собі чудові невербальні засоби вираження ставлення особистості як до предметів, так і до явищ дійсності у формі відчуттів, візуальних символів, асоціативних зіставлень та художніх образів. Це у свою чергу дає змогу дитині бути не пасивним спостерігачем побаченого, а надає можливість втілювати свої почуття у власній творчості.

Саме графіці притаманні найпростіші і найбільш умовні художньо-зображальні засоби такі, як крапка, лінія, пляма і тон. Лінія – це слід від руху крапки на площині. Вона може бути різноманітною по характеру і довжині. Чим менша крапка, тим тонша лінія. По характеру лінії бувають прямі, хвилясті і комбіновані. Завдання лінії у роботі у визначенні меж форми, у поєднанні зображальних елементів. Короткі лінії називають штрихами, які використовуються у передачі плями і фактури. Взаємодіючи з лінією, штрих передає форму і простір. Потрібно наголосити, що лінії в природі не існують. Саме перетин площин утворює лінію в нашій уяві. Це чисто абстрактний витвір нашого розуму. Тому, малюючи лінією, дитина починає підсвідомо абстрактно мислити, осмислювати дійсність, пізнавати найпростішу мову зображального мистецтва.

Будучи одним з головних технічних засобів композиції, лінія володіє всіма художньо-виражальними можливостями. Вона може бути плавною, спокійною, співучою, вертикальною і горизонтальною, суцільною і переривчастою, прямою і хвилястою, пересічною і паралельною, легкою і важкою і т. д.

Лінія у графіці структурує композицію твору, виражає психологічний стан (динаміку, смуток, радість і т. д.), який залежить від асоціативного зорового сприйняття. Характерною рисою лінійної мови є чистота і точність зображення, що притаманно саме графіці як виду образотворчого мистецтва.

Існує ряд особливостей, які вигідно вирізняють графіку серед інших видів зображального мистецтва, а саме умовність, що дозволяє кожному домислювати

створений образ. Певна незавершеність твору дає можливість імпровізувати. Графіка не несе конкретний образ побаченого, а ніби уподібнення, багатозначність, перевтілення. В графічних творах виникає коливання у трактуванні між реальним образом і знаком. Це об'єднує зображуване з текстом. З допомогою цієї властивості графіки навчаю дітей розуміти і користуватись метафорою у власній творчості.

Істотною і характерною ознакою графічного мистецтва є лаконізм, простота і ясність зображальної мови. Це зумовлено своєрідністю поставлених цілей, характером і властивостями матеріалів, що є в розпорядженні автора. Невеликі розміри робіт вимагають відносно меншого часу і сил на створення графічного художнього твору в порівнянні з іншими видами зображального мистецтва. Характерною ознакою мистецтва графіки є те, що головним матеріалом для створення і розмноження графічних творів є папір і його зв'язок з процесами друку.

Графіка поділяється на унікальну (мальовану), в якій автор створює зображення безпосередньо на листі паперу, і друкарську, графічні твори якої можуть розповсюджуватися в багатьох рівноцінних примірниках.

Виготовлення друкарської форми, з якої буде друкуватись твір, захоплюючий процес для дітей і з погляду ремісництва, і з погляду втілення власних емоцій. Графіка володіє чудовою можливістю множинного повторення (тиражу) своїх творів. Це є найважливішою рисою цього виду мистецтва. Тиражування зацікавлює дітей рівноцінним повторенням оригіналу. У педагогічному процесі я намагаюся навчити дітей працювати на друкарському станку, наголосити на корисності набутих знань у майбутньому.

Активну роль в графіці відіграє фактура матеріалів, що використовуються, і сама специфіка графічної техніки, можливості якої дозволяють мені навчити дітей чіткості і простоти висловлювання у роботі. Особливе місце займають незображальні елементи: суто декоративні мотиви, орнамент, текст, що являє собою систему графічних знаків і поєднують її з книгою. Графіка володіє найширшим діапазоном засобів, що у сукупності створюють необмежені зображальні можливості і образного тлумачення навколишнього світу. Тісний зв'язок графіки з сучасним життям, можливості, що відкриваються перед нею з розвитком поліграфії і комп'ютерної техніки, створюють умови для виникнення все нових видів графічного мистецтва. Але в основі і нових, і традиційних технік закладені однакові класичні принципи композиції. Тому, вважаю, є сенс у навчанні дітей традиційним графічним технікам, як більш доступним, зокрема ліногравюрі.

Ліногравюра. Техніка виконання.

Кожен вид образотворчого мистецтва володіє власною мовою, означеною використовуваними засобами та інструментами. А з плином часу з'являються ще й нові технічні винаходи і матеріали, що розвивають і збагачують мистецьку мову і перетворюють її на нові своєрідні форми вираження людської фантазії. Саме на початку ХХ століття був винайдений лінолеум і виник новий вид гравюри лінорит, який є одним з видів високого друку.

Високий друк - це один з основних способів друкування тексту і малюнків, при якому друкуючі і пробільні елементи на формі розташовані у різних рівнях, що дозволяє наносити друкарську фарбу вибірково на виступаючі елементи і передавати з них на поверхню друкування.

Основна перевага ліногравюри перед іншими видами графіки є доступність матеріалів і легкість у тиражуванні.

Ліногравюра, або лінорит, малюнок, вирізаний на лінолеумі. Малюнок вирізають на пластині лінолеуму сталевими різцями різної конфігурації. Залежно від форми різця, лінія яку він залишає, може бути зовсім тоненькою, гострою, або ж широкою, округленою. Таким чином виготовляють друкарську форму. Потім на неї наносять друкарську фарбу за допомогою спеціального обладнання – валика.

Друкують ліногравюру на друкарському пресі. При цьому шар фарби, нанесений на форму. Переходить на папір. Паперовий відбиток називають ліноритом, або, узагальнено, як у всіх інших друкованих техніках – естампом.

У своїй педагогічній практиці перед роботою над композицією ми з дітьми відвідуємо меморіальні музеї відомих львівських мистців-графіків Олени Кульчицької та Леопольда Левицького, Національний музей, де знайомимось з творами Ярослави Музики, Ніла Хасевича, Богдана Сороки, а також приватні галереї-виставки. Також переглядаємо ілюстрації творів Якова Гніздовського, Святослава Гординського, Альбрехта Дюрера. Окремим пунктом нашого зацікавлення з ліногравюрою є відвідання і знайомство з кафедрою графіки в Українській академії друкарства, роботами викладачів і студентів, обладнанням для друку.

На початках кожна дитина створює задум своєї роботи від набутих вражень та ідей, до якого я намагаюся не втручатись. Кожен учень робить декілька невеликих ескізів майбутньої роботи. Після завершення цього етапу роботи я індивідуально з кожним обговорюю вдалі мистецькі знахідки і помилки. Намагаюся зробити процес обговорення колективним і залучити до дискусії всю групу дітей, створюючи атмосферу доброзичливості і взаємодопомоги у порадах. Участь всіх дітей у дискусії активізує мислення у кожної дитини, додає наснаги кожному у роботі над його кінцевим ескізом.

Лінолеум – багатий матеріал для будь-яких творчих задумів: від ескізу і книжкової заставки до великої станкової гравюри як чорно-білої, так і кольорової. Гравюра на лінолеумі сприяє розвитку пластичного бачення. Заняття ліногравюрою є не тільки цікавим, але й корисним тим, що привчає працювати в матеріалі, малювати, тренувати руку, око, виховує естетичний смак.

Для роботи над гравюрою необхідні лінолеум, різці або штихелі, валик, друкарські фарби, папір, а також підсобні засоби такі, як ножі, скло, оліфа і інше. Для гравюри потрібен суцільний лінолеум середньої щільності завтовшки 1,5-2,5 мм. Перед роботою його шліфуємо пемзою або наждачним папером для згладжування нерівностей і дефектів поверхні уподовж, а потім упоперек, поливаючи водою. Чим краще і рівніше відшліфований лінолеум, тим легше на ньому буде працювати, тим більше тонкий штрих можна отримати при відтиску. Такий лінолеум добре покривається фарбою валиком, а це означає, що можна отримати відтиски кращої якості. Після шліфування лінолеум слід розкласти на рівній площині і накласти на нього прес, щоб він не завертався в трубку. Висохлий лінолеум необхідно протерти оліфою і насухо витерти.

Наступний етап роботи – це створення ескізу. Ескіз повинен бути добре продуманий і опрацьований. Обов'язково потрібно розібрати, де будуть світлі, а де темні місця у роботі. Бажано зробити це чорними фарбами або хоч би олівцем. Це найвідповідальніший етап роботи. Тут необхідне вміння графічно мислити, перекласти об'ємне зображення «мовою» чорного і білого. За рахунок штрихів, їх товщини, частоти, розмірів, напрямів можливо передати не тільки форму предметів, але і їх матеріальність. Ескіз роблять зазвичай в розмір малюнку. На цій стадії роботи необхідно знайти загальне графічне рішення.

Обравши ескіз разом з учнем, який хочемо втілити, робимо його у натуральну величину і переносимо його у дзеркальному відображенні на підготовлений лінолеум.

Після того, коли рішення знайдене, композицію переводять на лінолеум. Це можна зробити по-різному. За допомогою олівця перевести малюнок на прозору кальку (калька дозволяє створити зворотнє зображення). Покласти її на лінолеум, натертий воском, малюнком вниз і гладкою пластинкою (зворотнім кінцем ручки) перетиснути зображення по контуру. Віск дозволяє отримати чіткий контур. Можна покласти під кальку на лінолеум копіювальний папір і обвести малюнок олівцем. У цьому випадку лінолеум не обов'язково натирати воском. Переведений малюнок обводимо тушшю, щоб він не стерся в процесі роботи. Тонкі лінії обводяться пером, великі чорні плями зафарбовуються пензлем. Переводячи малюнок, потрібно пам'ятати, що все, зображене на лінолеумі, при друці отримаємо у зворотньому «дзеркальному» зображенні.

У роботі користуємося стамесками для різання по лінолеуму кутового і напівкруглого профілю. Наголошую на корисності використання різної ширини стамесок. Заглиблення на лінолеумі робимо штихелями – різцями різних профілів і розмірів (грабштихель, мессерштихель, шпідштихель, болтштихель, флахштихель, тонштихель). Половина успіху у гравіруванні залежить від гостроти різця. Необхідно пам'ятати про техніку безпеки, щоб уникнути можливих неприємностей. У даному випадку має значення правильне розташування кистей рук в роботі різцем. Прийнято ліву (не ріжучу) руку, що притримує лінолеум від ковзання по столі під час роботи, тримати нижче правої, робочої руки. Це необхідно через те, що різець може зірватись під час різання, і в такому положенні він не нанесе ушкоджень.

Перш ніж приступити до виконання роботи, необхідно потренуватися на маленькому клаптику лінолеуму, відпрацювавши глибину і форму штриха. Вправи можуть бути такими: 1) розташувати декілька ліній – спочатку на однаковій відстані одна від одної, поступово збільшуючи відстань між ними і довівши частоту цих ліній до максимальної розрідженості (тобто до повної щільності кольору у відтисненні; 2) лінії, що перехрещуються; 3) хвилясті лінії; 4) точкові лінії (глибокий натиск і послаблення; 5) кругові лінії і т.д.; 6) робота різними за профілем різцями.

У роботі необхідна послідовність. Гравірування лінолеуму слід починати з найбільш відповідальних місць у композиції. Починаємо вирізати по контуру предметів і з найсвітліших місць у роботі, поступово наближаючись до найтемніших місць. Спочатку вирізають тонкі лінії, штрихування, пізніше широким різцем вибирають непотрібні місця фону. Корисно чергувати дрібну, «ювелірну» роботу з вибиранням великих площин. В такому випадку відпочиває око і робота іде продуктивно. Вирізування ліногравюри вимагає акуратності, посидючості, терпіння, і ні в якому разі не можна поспішати. Корисно знати, що чим більше штрих, тим глибше його потрібно прорізати різцем.

Якщо щось піде не так, то ми не зможемо виправити, тому не дорізаємо до повного завершення друкарську форму. Робимо пробний друк, щоб зрозуміти, як зображення виглядає на папері, який баланс чорного і білого тону у роботі. Дуже цікаво працювати разом кожною дитиною індивідуально, постійно аналізуючи дитячу роботу і намагаючись мінімально втручатись у задум, натомість максимально навчити ремеслу роботи різцями, розкрити можливості техніки вирізання по лінолеуму. У роботі намагаюся наголошувати дітям на збереженні основних принципів komponування твору і втіленні пластичної властивості лінолеуму як матеріалу. Саме пластичність лінолеуму дозволяє вирізати лінії,

різні за своїм характером, створювати різноманітні фактури у композиції, передавати об'єм зображуваного.

Класична ліногравюра переважно є одноколірною, тобто використовується головно чорний, рідше інший колір. Це гармоніює з текстом книги, який теж в більшості випадків друкується чорною фарбою.

Для друкування першого пробного відтиску друкарська фарба валиком рівномірно наноситься на друкарську форму; слідкуючи, щоб не було згустків і нерівностей. Надрукувавши декілька відтиснень на верстаті, один з них слід зберігати, незалежно від якості, а на іншому виправляти тушшю чи білилами моменти, які недопрацьовані. Опісля виправляється сама робота на лінолеумі і робиться черговий пробний відтиск. Відтиск вважається якісним, якщо тон нанесеної фарби темний і глибокий, а шар середньої густини, коли чітко відбитий у пресі кожен штрих, не забиті фарбою дрібні білі штрихи, немає слідів подряпин та інших дефектів лінолеуму, папір не пом'ятий і не надірваний.

У друці використовуємо друкарську фарбу, оскільки вона є дуже тонко дисперсною і дозволяє максимально тонко покрити форму, не забиваючи тонких ліній. Для цього наносимо її шпателем на товсте скло і розкочуємо типографським валком. Набравши фарби на валок, рівномірно наносимо на форму.

Готову форму кладемо на станок і покриваємо папером для друку. Можливе використання і тканини, що збагачує роботу і відкриває цікаві можливості.

Для друку з дітьми у дитячій школі народних мистецтв використовуємо горизонтальний друкарський станок. Робота на станку вимагає певних знань. А враховуючи природну допитливість, дітей цей процес захоплює. Роботу на станку я намагаюся проводити індивідуально з кожним. Відчуття власної причетності до процесу окрилює дитину.

Свіжі відтиски на гладкому папері не можна відразу складати у пачку. Деякий час вони повинні просохнути.

Створюємо тираж кожної роботи, експериментуючи з фактурою і кольором паперу. Роботи готові до експонування.

Кольорова ліногравюра

Я пропоную дітям прочитати вірші про осінь видатної і легендарної української поетеси Ліни Костенко із збірки «Інкустації», за яку їй було присуджено Премію Петрарки, і втілити свої думки і почуття у ліногравюрі, використавши у своїх композиціях два кольори: чорний і червоний.

Очікую у дитячих графічних творах вражень від прочитаного чи почутого. Хотілось би отримати від дітей внутрішнього чуттєвого осмислення змісту вірша. Розповідаю дітям про метафору в літературі, наводячи приклади з поезій

Ліни Костенко, Івана Франка, Тараса Шевченка, порівнюючи з метафорою у образотворчому мистецтві, і зокрема у графіці Олени Кульчицької, Богдана Сороки, Софії Карафи-Корбут.

Графіка надає можливість графічному твору бути незавершеним, створюючи певний стимул для роздумів, власної фантазії, стимулюючи почуттєвість у глядача. Саме у графіці можливе роздвоєння, коливання між образом і символом через певну лаконічність засобів зображення. Дуже хочеться привити метафоричне бачення ілюстрації віршів Ліни Костенко, адже саме метафора стала філософською основою новітнього мистецтва. Як художній засіб вона полягає у перенесенні ознак одного предмета чи явища на інший на основі їхньої схожості. Метафора розвиває інтуїтивне відчуття прекрасного, насолоди у здавалось би буденних речах, вміння створити образ.

Відмінність багатоколірної ліногравюри від одноколірної полягає у виготовленні окремих форм на кожен колір, у можливості перекривання кольорів у відбитку і утворення спільного кольору. Кольорова двозначність і певна невизначеність меж посилюють образність і метафоричність твору. Саме це хотілося донести учням у цій роботі.

Намагаємося разом з кожною дитиною виділити в обраному вірші основну думку, враження і образно-символічно втілити у начерку. Створити ідею твору. Оскільки графічний твір невеликого формату, розгорнуті сюжетні композиції тут недоречні.

Спочатку, як і у кожному завданні з ліногравюри, створюється ескіз. Але вже у двох-трьох кольорах. На кожен основний колір вирізається окрема друкарська форма з урахуванням перекриття кольорів і утворення третього. Діти самостійно переносять зображення через калькований папір на підготовлений лінолеум і відмічають межі першого тону. Те ж пропрацьовуємо і з наступним кольором. Починаємо вирізати різцями по лінолеуму від загальних контурів і місць, позбавлених представленого на цій формі тону. Наполовину готові кліше друкуємо на станку, щоб проаналізувати хід роботи. Робимо імпровізовану виставку незакінчених робіт. Діти обговорюють роботи один одного, висловлюють цікаві ідеї. Зі свого боку я стараюся внести свою конструктивну думку в роботи. Спільна праця створює атмосферу згуртованості, взаємодопомоги і підтримки, позитивні емоції стимулюють роботу над творами.

Закінчуємо роботу над друкарськими формами. Розрівнюємо до однорідності кожен колір типографської фарби друкарськими валиками на окремих листах скла. Спершу наносимо світлішу фарбу на її кліше і друкуємо на станку. Пізніше це ж повторюємо з темнішим кольором, намагаючись як найточніше накласти наступне кліше на спільний рисунок. Інколи незначне

роздвоєння меж кольорів створює додатковий декоративний ефект, яке ще більше абстрагує зображення. Це можна використати у роботі. Накладаючись, кольори, крім чорного, утворюють третій спільний колір, який ми врахували при komponуванні твору. При підбиранні кольорової гами робіт я намагаюся наголосити дітям на важливості знань з кольорознавства про змішування основних і похідних кольорів, на доповнюючих кольорах.

Книжковий знак.

«Ex libris...», «Із книг...».

Екслібрис відноситься до жанру декоративно-ужиткової графіки. Тому всі особливості його змісту та художньої форми слід розглядати й оцінювати з точки зору єдності і взаємопроникнення «прекрасного і корисного». Він є не лише охоронним знаком на книзі, а й дзеркалом внутрішнього світу власника, на замовлення якого його виготовляли.

Естетичне в екслібрисі проявляється в його образності, сюжеті і композиції, майстерності виконання.

Утилітарне ж розкривається в функціональності та конструктивності, органічному поєднанні з палітуркою книги.

Екслібрис посів у сучасній графіці помітне місце як самостійний мистецький графічний твір і пройшов багатовіковий шлях розвитку ще до винаходу книгодрукування. Особливої популярності він набув у Середньовіччі у Німеччині, поступово поширившись на всю Європу.

Книжковий знак – це особлива композиція, яка або текстом, або символікою, або текстом і зображенням разом вказує на приналежність книги. Екслібриси відображають характер, захоплення власника книг, його літературні вподобання, професійні та любительські інтереси. Зображення може складатися з різноманітних символів, геральдичних знаків, емблем, тексту чи умовного позначення.

Великими майстрами екслібрису були такі відомі українські графіки як Яків Гніздовський, Георгій Нарбут та Георгій Малаков, а також всесвітньо відомий німецький графік Альбрехт Дюрер. Разом з дітьми знайомимось з монографіями відомих авторів екслібрису, переглядаємо каталоги виставок графіки.

Починаємо роботу з пошуку ідеї твору. Обговорюємо з кожним із дітей їхні захоплення, улюблені заняття, предмети. Діти створюють по декілька начерків майбутніх робіт.

Узгоджуємо разом з учнями текст, його стилістику і komponування. Висловлюю побажання, щоб текстова композиція була відкритою для кращого поєднання з зображенням і сторінкою книги. Наголошую на контрасті лінії та

плями у композиції, на створенні цікавої конфігурації текстової плями та тісному переплетенні малюнку і тексту.

Закінчені ескізи експонуємо у класі і спільно обговорюємо позитивні та негативні риси робіт у доброзичливій і дружній атмосфері. Допомагаємо спільними зусиллями кожному з учнів вибрати найкращий варіант роботи.

Переносимо готовий ескіз через калькований папір на підготовлений лінолеум. Конкретизуємо окремі дрібні деталі задуму.

Починаємо вирізати різцями по лінолеуму друкарську форму. Наголошую на необхідності починати роботу з найбільш значимих конструктивних місць твору і тексту, поступово переходячи до деталей.

Вирізання по лінолеуму, в залежності від віку дитини, потребує певних фізичних зусиль. Тому я тактовно підходжу до кожного учня у допомозі в роботі різцем. Викінчені кліше друкуємо на горизонтальному друкарському станку разом з кожним автором. Спільно аналізуючи недоліки, допрацьовуємо друкарську форму. Друкуємо серію відбитків на папері різної тональності. Вирізаємо екслібрис по задуманому контуру.

Книжкові ярлики готові до експонування чи наклеювання на внутрішній бік палітурки книг.

Підкольорована ліногравюра

Вид ліногравюри, який виник на зламі 19 і 20 століть в часі панування у Європі, і зокрема у Львові, мистецького стилю сецесія, або модерн. Цей мистецький напрямок відзначається домінуванням лінійності і легкості кольору, що єднає його із засобами графічної мови.

Поєднання легкості та імпровізації акварельного підмалювку та естампу зближує цей вид ліногравюри як з ілюстрацією, так і з монументальним мистецтвом, зокрема вітражем.

Як сюжет ми обрали у завданні зображення ангела. Ангел – це духовний образ, наділений надприродними здібностями і відображає волю Бога, посередник між Богом і людьми. Образ ангела невіддільний від людини протягом її земного і потойбічного життя. Адже вважається, що саме ангел веде і захищає душу людини не тільки з народження, а й після відходу в інший світ. Виходячи з даних святого Писання, невидимі істоти постійно нас оточують і нам товаришують, і хоча писання говорить про це деколи символічною мовою, з якої часто бралися людські уявлення про цю присутність ангелів у нашому житті, проте вони присутні в таємничий спосіб. Ця присутність ангелів серед людей має свою причину ще в тому, що сам Бог став Людиною, щоб людину відкупити, і тому ангели долучаються до цієї місії самого Бога серед людей. Образ ангела сягає своїм корінням у витоки християнства, коли на зміну войовничому образу

архангелів прийшов новий образ – м'який, щирий і скорботний по живих і мертвих. Художники різних епох зображали ангелів у вигляді красивих молодих людей в білих шатах з величезними крилами і світловим німбом над світлою кучерявою головою.

Учні відвідали Національний музей у Львові, ознайомились з експозицією давнього і новітнього мистецтва, а також художньо-меморіальний музей Олени Кульчицької. Олена Кульчицька, навчаючись у Відні, одному з головних осередків зародження сецесії, була чи не першим українським графіком, яка започаткувала підкольоровану ліногравюру в українському мистецтві.

Технічно цей вид ліногравюри близький до класичної ліногравюри, відрізняючись лише акварельною імпровізацією. Акварель додає легкості зображенню, вимагаючи більшої пропрацьованості темних місць у творі, і єднає його з книгою.

Створюємо ескіз роботи. Я більше наголошую дітям на лінійності малюнку, декоративності і пошуку різноманітних фактур, створення «прозорості» зображення. Це робиться для того, щоб показати, «проявити» акварельну підкладку ліногравюри.

Накидаємо у ескізі основну кольорову композицію.

Експонуємо і обговорюємо спільно ескізи. Вирізаємо графічну форму на один колір. Готуємо акварельний папір. Для цього змочуємо його водою і легкими рухами м'якого пензля створюємо кольоровий задум. Просушуємо. Друкуємо ліногравюру на друкарському станку. Наголошую учням на співпадінні акварельного підмалювання і кліше лінориту.

Створення Різдвяної вітальної листівки.

Різдво – одне з найкрасивіших та улюбленіших свят в Україні, до якого ми готуємося з особливим хвилюванням. Це особливе релігійне свято, що наповнює наші серця теплом і милосердям. Воно припадає на найдовшу ніч, коли за віруваннями народився Ісус Христос у Вифліємі. Гріх зробив нас недостойними Божого миру, як духовного спокою, тому що в наслідок гріха ми стали винними перед Богом і неспроможними приймати і засвоювати той мир, який дає нам Бог. Оскільки гріх за своєю суттю є протиріччям миру і всякому благополуччю, цей світ повинна врятувати божественна Любов. Різдво Христове – не разова подія, і навіть не історична віха на скрижалях минулого. Це – скоріше не подія, а ідея. Саме тому вважають правильно вітатись «Христос рождається», бо він рождається щороку у серці кожного праведного християнина. Значення Різдва полягає в любові, світлі і благоволінні, а благовоління – це всепрощення, бажання добра усім і кожному, це повне самозабуття і любов, яка охоплює все людство. Бог, сутність якого залишається незбагненою, відкривається нам як

безмежна, вічна, всеохоплююча любов. Саме Григорій Ващенко, відстоюючи християнську позицію у духовному розвитку особистості, бачив мету людського життя у з'єднанні з Богом. Дотримуючись дихотомічного погляду на природу людини, він стверджував, що тіло людини пов'язане з матеріальним світом, має душу, невід'ємну від світа духовного надчуттєвого. Г.Ващенко писав: «Людина має свої властивості, прагнення і переживання, що їх не має і не може мати тварина. Життя тварини обмежується задоволенням чисто фізичних потреб; людина має. Крім того, потреби вищі, духовні». Для духовної людини, на погляд Григорія Ващенка, притаманна, перш за все, любов до ближнього і до Бога. Він підкреслював, що, духовно розвиваючи себе та своїх дітей, необхідно сприяти вихованню добродійностей. Найвищим ідеалом для цього є наслідуванні Христа, але не його земного життя, а духу його життя та вчення, що відображені у Св. Євангелії. Наслідуючи Христа, кожна особистість має виконувати своє призначення відповідно до своїх здібностей та умов життя. Людина мусить пройти свій життєвий шлях згідно із Законом Божим. Тільки на міцній духовній національній основі може бути забезпечене процвітання українського суспільства.

Одним із символів Різдва як свята стали різдвяні листівки. З виникненням пошти, з'явилася можливість вітати близьких і друзів, які в цей день не можуть розділити з нами радість, так як знаходяться дуже далеко. Листівка є невід'ємним складовим елементом подарунка. Адже саме вона створює неповторну атмосферу урочистості.

Перший етап це розповідь про історію створення різдвяної листівки, розглядання ілюстрацій, заохочення до відвідування експозицій музеїв міста, щоб самому відчути духовну наснагу митців.

Традиції виготовлення вітальної різдвяної листівки відходять у минуле. Сліди походження різдвяної листівки губляться в Британії та Німеччині XV століття. В другій половині XIX століття привітати поштівкою вважалося великим знаком уваги і пошанування. Люди вибирали листівки, враховуючи характер і смаки одержувачів. Поштова картка офіційно була випущена в 1 жовтня 1869 року. Від тоді це стає комерційною справою і в усіх європейських країнах друкують вітальні листівки. У 1875 році Льюїс Пранг, відомий як «батько американської різдв'яної листівки», започаткував випуск поштівок у США. Виробництво різдвяних листівок у XX столітті виявилось прибутковим бізнесом для багатьох канцелярських фірм. Дизайн поштових карток постійно розвивався із зміною смаків і видавничих технологій. Світові війни породили випуск поштівок з патріотичним змістом. Протягом усієї історії різдвяної

листівки затребуваними залишились ностальгічні, сентиментальні та релігійні образи.

Одним з перших українських митців, який працював над створенням різдвяних листівок, був Осип Курилас.

У Музично-меморіальному музеї Соломії Крушельницької у Львові є унікальний фонд видатного оперного тенора Модеста Менцинського. У ньому збережено велика кількість різдвяних поштових карток, які отримували маестро з різних країн світу.

В Національному музеї імені Андрея Шептицького є чудові різдвяні листівки із зображенням робіт українського графіка Олени Кульчицької.

Листівки малювали митці Антін Монастирський, Святослав Гординський, Ярослав Пстрак, Мирон Левицький, Едвард Козак.

В українських різдвяних листівках початку ХХ століття використовувались різдвяні символи, зображення колядників, новорічні прикраси, орнаменти.

Другий етап полягає у створенні ескізу власної роботи. Разом з учнями намагаємося втілити у задумі цікаві ідеї, використати напрацювання видатних майстрів у компоюванні твору. Створюємо начерк. Переносимо його на лінолеум у дзеркальному зображенні. Вирізаємо різцями друкарську форму. Робимо пробний відбиток. Допрацьовуємо форму, звертаючи увагу на співвідношення темного і світлого у роботі. Друкуємо завершене кліше.

Експонуємо у класі готові роботи.

У цій роботі з дітьми я прагнув привити учням повагу і зацікавленість нашими, українськими, духовними скарбами; розвинути образне мислення, асоціативну пам'ять; активізувати творчу ініціативу вихованців, інтерес до співпраці в групах.

«...Виховуючи підрастаюче покоління, педагог бере найактивнішу участь у творенні майбутнього свого народу...» Так писав про покликання вчителя відомий український вчений Григорій Ващенко.

Список використаних джерел:

1. Ващенко Г.Г. Твори: у 5т. Т.1. Виховний ідеал: підруч. для пед., виховників, молоді і батьків / Г.Г.Ващенко. – 3-тє вид. – Полтава: Полтавський вісник, 1994.
2. Ващенко Григорій. Вибрані педагогічні твори. – Дрогобич: Відродження, 1997.
3. Ващенко Григорій. Євангельський ідеал людини // Київ. старовина. – 1993. – №6. С.114-122.
4. Ващенко Григорій. Основи естетичного виховання // Визвольний шлях. – 1956. – ч.4.
5. Ващенко Г.Г. – видатний педагог національного відродження України: Зб. наук. пр.. – Черкаси, 2003.
6. Воропай О. Звичаї нашого народу. – К.: «Оберіг», 1993.
7. Вуйцик В., Липка Р. Зустріч зі Львовом: Путівник. – Львів: Каменяр, 1987.
8. Герета І.П. Музей Соломії Крушельницької. Нарис – путівник. Львів. «Каменяр», 1978.

9. Гніздовський Яків: малюнки, графіка, кераміка, статті. – Нью-Йорк: Видавництво «Пролог», 1967.
10. Козленко В. Формування творчої особистості учня, «Рідна школа», 1999, N5.
11. Крип'якевич Іван, Історичні проходи по Львові. – Львів: Каменяр, 1991.
12. Кульчицька Олена (1877 – 1967). Графіка. Малярство. Ужиткове мистецтво: альбом-каталог. Л.-К.: Априорі, 2013.
13. Лучук І. Екслібрис – доби своєї знак // Zbruc. 2018.
14. Русова С.Ф. Позашкільна освіта: засоби її переведення: лекції, читані на позашк. ф-ті Київ. пед. ін.-ту / С. Русова. – Київ: Дзвін, 1918.
15. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. К.: «Радянська школа», 1972.
16. Сорока Богдан. Графіка: альбом, Львів: Колір ПРО, 2011.
17. Яців Р.М. Львівська графіка. 1945-1990. Традиції і новаторство. Київ: Наукова думка, 1992.
18. Fedja Anzelewsky, Albrecht Durer: Werk und Wirkung. Stuttgart, 1980. Гравюра.
19. Hnizdovsky J. Jacques Hnizdovsky Ex Libris / S. Hnizdovsky. – 1986.
20. Tahir A.M. Jr. Jacques Hnizdovsky Woodcuts and Etchings. – Pelican Publishing Co, 1987.

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 159.922

Матійків Ірина

к. психол. н, ст. н. сп., доцент

Якимович Тетяна

к. пед. н, ст. н. сп., доцент

Львівський навчально-науковий центр

професійної освіти УДУ імені Михайла Драгоманова,

Львів. Україна

МОТИВАЦІЙНИЙ ТРЕНІНГ: СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ

Анотація. У статті коротко викладено структуру та зміст авторського тренінгу, який спрямований на розвиток самомотивації для успішного виконання педагогічної діяльності.

Ключові слова: педагогічна діяльність, самомотивація, тренінг, навчальний заклад.

Matiyukiv Iryna PhD (Psychology), Research Prof., Assoc. Prof.,

Yakymovych Tetyana, Ph.D. (Pedagogy), senior researche

Lviv educational and scientific center of professional education

of Ukrainian Mykhailo Drahomanov State University,

Lviv, Ukraine

MOTIVATION TRAINING: STRUCTURE AND CONTENT

Abstract. The article briefly describes the structure and content of the author's training, which is aimed at the development of self-motivation for the successful implementation of pedagogical activities.

Keywords: pedagogical activity, self-motivation, training, educational institution

Підвищення якості особистісної та професійної підготовки майбутніх педагогів потребує розвитку їх мотиваційної сфери. Рушійною силою розвитку і саморозвитку, важливою характеристикою, що впливає на пізнавальну активність, успішність навчання та професійної діяльності майбутніх фахівців є самомотивація.

Дослідження мотиваційної сфери особистості виступає об'єктом підвищеної уваги як вітчизняних, так і зарубіжних учених (Д. Аткинсон, В. Вілюнас, В. Давидов, В. Климчук, В. Ковальов, Г. Костюк, Д. Мак-Клеланд, А. Маслоу, Є. Павлютенков, Х. Хекзаузен, П. Якобсон та ін.). Аналіз психолого-педагогічних джерел дозволяє зробити висновок, що, незважаючи на значну кількість теоретичних досліджень з означеної проблеми, окремої уваги потребує розробка психолого-педагогічних технологій, які б сприяли успішному функціонуванню майбутніх фахівців в професійному середовищі й суспільстві

шляхом формування їхньої внутрішньої мотивації. На наш погляд, основою такої технології є соціально–психологічний тренінг (СПТ). СПТ надає можливості забезпечити високу пізнавальну активність учнів; розвивати рефлексивне мислення, комунікативні навички, а також дозволяє за порівняно короткий час вирішити завдання інтенсивного формування та розвитку професійно значущих навичок і умінь.

Включення тренінгу у навчальний процес має важливе значення для підвищення якості професійної підготовки, проте, слід констатувати, що масштаби і форми впровадження СПТ у систему освіти сьогодні далеко не відповідають його психолого-педагогічному потенціалу.

Цій проблемі й присвячена стаття, мета якої полягає у висвітленні змісту та структури авторського мотиваційного тренінгу. Метою самого тренінгу є усвідомлення важливості самомотивації для виконання педагогічної діяльності, вдосконалення пізнавальних процесів, розвиток рефлексивних здібностей, формування творчого ставлення до життя.

У реалізації тренінгу застосовуються такі інтерактивні техніки: експрес-розминки, «мозкові штурми», мінілекції, мінідискусії, перегляд відеофрагментів, ролеві й ситуаційні ігри, творча праця, самооцінювання та ін. Пропонуємо скорочений варіант змісту мотиваційного тренінгу.

I. ВСТУПНА ЧАСТИНА

Мета: знайомство учасників тренінгу, створення невимушеної і доброзичливої атмосфери спілкування, погодження домовленостей, усвідомлення і вербалізація сподівань учасників тренінгу.

Пріоритетним завданням вступної частини є створення «простору розвитку» або «коуч-середовища» – умов, які налаштовують учасників рухатися в напрямку досягнення запланованих результатів; спонукають їх якісно засвоювати навчальний матеріал і сприяють позитивним змінам на рівнях умінь, стратегій мислення, емоційних реакцій, поведінки, переконань щодо довкілля, себе та інших.

1. Вступне слово. Притча «Невикористаний шматок глини».

Бог зліпив людину з глини, і залишився у нього невикористаний шматок.

– Що ще тобі зліпити ? — запитав Бог людину.

– Зліпи мені щастя, — попросила вона.

Нічого Бог не відповів, лише поклав людині в долоню шматочок глини, що залишився.

Обговорення. *У чому полягає смисл цієї притчі? Як притча пов'язана з темою тренінгу?*

Кожній людині від народження дається «шматочок глини», з якого вона може виліпити своє щастя, вибудувати життя. Яким буде це життя, залежить, передусім, від самої людини. Практично щодня стикаємося з ситуаціями, що вимагають самомотивації – вміння налаштовувати себе на виконання різних завдань, долаття перешкод, досягнення цілей. Сьогодні у фокусі нашої уваги – самомотивація. Цьому мистецтву можна навчитися.

2. Знайомство «П'ять пальців».

Мета: більш глибоке знайомство учасників групи, створення комфортної атмосфери для подальшої роботи.

Ресурси: папір А4 та маркери (або кольорові олівці) для кожного учасника.

Завдання для учасників. Покладіть свою долоню на аркуш А4 і обведіть її маркером або олівцем. На п'яти пальчиках намальованої долоні напишіть свої сильні якості (наприклад, інтерес, привітність, порядність, делікатність, вміння слухати, керувати собою), а в центрі девіз, яким керуєтеся в житті або якість, яку хочете розвинути в собі. Можна запропонувати учасникам ще розфарбувати їхні долоні. Усі учасники сідають у коло. Ведучий, зібравши «долоні», почергово демонструє їх і зачитує написані характеристики. Група має відгадати, чия це долоня. Ведучий віддає «долоньки» їхнім власникам. Або, якщо група згодна, можна почепити їх на фліпчарт або тренінгову тканину, влаштувавши своєрідну ресурсну галерею групи.

Обговорення. Поділіться своїми враженнями. *Для чого нам потрібно знати свої переваги? Як змінюється емоційний стан, коли згадуємо про свої сильні сторони?*

3. Погодження домовленостей. Для злагодженої роботи групи пропонується запровадити певні норми, які створюють атмосферу довіри, доброзичливості та творчої співпраці, й дотримуватись їх. Основні норми пропонує ведучий і записує їх на фліпчарті після обговорення та погодження з групою.

Рекомендовані домовленості та приклади назв до них (оптимальна кількість домовленостей від 5 до 7)

- Цінувати час. *«Час – це можливості!», «Не забігай уперед!».*
- Присутність. *«Тут і тепер!».*
- Уважність. *«В ефірі лише один!».*
- Додавання. *«Вислухай із розумінням – потім просто додай свою думку!».*
- Позитивне налаштування. *«Я – окей, ти – окей!».*
- Персоніфікація висловлювань. *«А я думаю так...».*

- Зворотний зв'язок. «Замість критики – запропонуй!», «Я – висловлювання».

- Дослідницька позиція. «Дозволь собі помилятися», «Помилки – добрі вчителі!»

- «Паркінг». Це питання є важливим в контексті тренінгу, розглянемо його згодом.

- Конфіденційність. «Особиста інформація – це наш секрет!»

Один із варіантів проведення вправи, коли ведучий пропонує базові домовленості, обговорює їх із групою, потім пропонує придумати магнетичні назви до них.

Домовленості слугують інструментом управління групою, зосереджують на тематиці тренінгу та прискорюють досягнення запланованих результатів, створюють «простір розвитку», психологічну та фізичну безпеку. Також ведучий повертається до домовленостей, якщо їх було порушено.

4. Планування результатів тренінгу «Пісочний годинник» [3]. Корисною й необхідною процедурою на тренінгу є виявлення, для чого учасники прийшли, які знання вже мають і чого прагнуть навчитися, на які запитання хочуть знайти відповіді. Так ведучий дізнається про досвід та потреби групи, що дасть йому змогу обрати найкоротший шлях досягнення цілей тренінгу, врахувавши побажання учасників.

Мета: планування результатів тренінгу, визначення кола питань для розгляду на тренінгу.

Ресурси: фліпчарт, аркуш паперу з намальованим на ньому пісочним годинником, жовті стікери (їх утричі більше, ніж учасників), ручки.

Опис. На жовтих стікерах, що символізують піщинки, учасники записують, які результати від участі в тренінгу вони планують отримати. «На які запитання хочете знайти відповіді, чого плануєте навчитися, які компетенції хочете засвоїти на цьому тренінгу?», «Які професійні /особистісні завдання хотіли б вирішити впродовж тренінгу?». Один стікер – один запланований результат! Після цього почергово виходять до фліпчарта, зачитують написане й наклеюють у верхній частині пісочного годинника.

Наприкінці тренінгу всі пригадують свої плани. Якщо вдалося досягти заплановане, тоді «Піщинки» переклеюють з верхньої частини пісочного годинника в нижню. В іншому випадку піщинки залишаються на місці.

Обговорення (запитання на вибір ведучого). *Для чого потрібно визначали результати участі в тренінгу? Для чого визначати мету й візуалізувати результат, починаючи будь-яку нову справу? Що символізує «пісочний*

годинник»? Які асоціації викликає у вас? Що робити, щоб досягти запланованих результатів? Від кого залежить, наскільки швидко досягнемо якісних результатів тренінгу? Наскільки ви готові взяти участь у тренінгу (за 10-бальною шкалою). Від вашої готовності залежить результат.

II. ОСНОВНА ЧАСТИНА

5. Сила самомотивації.

Мета: структурування знань про самомотивацію.

Почнімо спілкування із запитань: *Що думаєте, як себе відчуваєте, коли Треба щось зробити, а не Хочеться? Чим відрізняється виконання діяльності, яка подобається і ви хочете нею займатися, від тої, яка не приваблює? У чому полягають ці відмінності?*

Очевидно, що приємніше займатися тим, що подобається. Проте реальність є такою, що не завжди доводиться займатися улюбленими справами. Самомотивація потрібна тоді, коли Треба, а ви не Хочете щось робити і знаходите десяток відмовок. Самомотивація – це такий вплив на себе, результатом якого є натхнення якісно й творчо виконати завдання. Існує багато способів домовитися з собою. А тепер подумаємо над способами самомотивації, звернувшись до власного досвіду.

6. Вправа «Мотивуй іншого».

Мета: усвідомлення чинників, що впливають на мотивацію іншої людини, та ознайомлення зі способами мотивації.

Учасники тренінгу об'єднуються в пари. Перший учасник придумує якесь нескладне завдання і мотивує другого це завдання виконати. Обмін ролями.

Обговорення. *Кому вдалося мотивувати співрозмовника виконати завдання? Які способи використовували для мотивації іншого? Наведіть аргументи, за допомогою яких вдалося переконати іншу людину виконати завдання?*

Тим, хто вміє наснажувати себе, легко навчитися переконувати й мотивувати інших.

7. Мотиваційні сили. «Що мене наснажує до діяльності?».

Мета: усвідомлення власних чинників мотивації до діяльності; пошук внутрішніх ресурсів, джерел сили.

Ведучий пропонує учасникам подумки перенестися у той час, коли були захоплені улюбленою справою. З'ясуємо, що тоді вас спонукало до діяльності, що відчували в ті моменти? Ведучий на фліпчарті записує джерела наснаги і названі учасниками почуття, після чого разом з групою аналізує ці джерела і формулює ознаки внутрішньо мотивованої діяльності.

Дослідник М. Чікзентміхалі проводив дослідження з обдарованими людьми і встановив, що для внутрішньо мотивованої діяльності характерний певний комплекс почуттів, названим ним «Потік» [1, с. 52]: *відчуття повної залученості (розумової та фізичної) у діяльність; повна концентрація уваги, думок, почуттів на справі; ясне усвідомлення мети діяльності; чітке усвідомлення того, наскільки вдало виконуєш свою роботу; відсутність тривоги з приводу можливої невдачі, помилки; відчуття суб'єктивної зупинки часу; втрата звичного відчуття чіткого усвідомлення себе і свого оточення.*

8. Як робити те, що не Хочеться, а Треба?

Мета: творче розроблення способів самомотивації.

Ведучий об'єднує учасників у три команди, кожна з яких складає поради на тему «Як робити те, що не Хочеться, а Треба?».

Першою презентує результати спільної роботи та команда, яка має найменшу кількість порад. Друга за кількістю порад команда доповнює першу, потім третя команда повідомляє поради, які ще не були висловлені. Ведучий фіксує інформацію на фліпчарті.

Самомотивації можна навчитися лише у тому випадку, якщо отримані поради і рекомендації застосовувати на практиці.

9. Вправа «Треба – Хочу».

Мета: усвідомлення мовлення як чинника самомотивації.

Використовуючи психологічні методики, можна навчитися ніби зсередини приводити в дію механізм самомотивації. Ставлення до роботи (зацікавлене, байдуже, негативне) визначає позицію: самостимулювання «Хочу» чи самопримушення «Повинен». Цей вибір впливає на самомотивацію. Від того, які слова виникають у ваших думках «Хочу» чи «Повинен» залежить кількість витраченої енергії на досягнення результату. «Хочу» додає сили, а «Повинен» – примушує докладати зусилля. Проведемо невеличке дослідження в парах.

Дивлячись в очі партнеру, скажіть фразу, яка починається словами «Я повинен/на...» і перерахуйте те, що ви повинні робити. Далі замініть конструкцію «Я повинен/на...» на конструкцію «Я хотів/ла би...» і повторіть сказане. А тепер використайте конструкцію «Я обираю...». Виберіть мовні структури, які найбільше спонукають вас до діяльності.

У бесіді бажано замінювати фрази на зразок «я повинен» фразами «я хочу», «я обираю». Щоб мотивувати себе до виконання діяльності, шукайте в ній позитивні моменти.

Зміна структури мови, перетворення «Повинен», «Треба» в «Хочу» сприяє не тільки підвищенню самомотивації, а й упевненості в собі, відповідальності, і, як результат, самоефективності.

10. Вправа «Подивися інакше».

Мета: активізація розумової діяльності, творчого мислення.

За останні три десятиріччя людство дізналося дуже багато про діяльність мозку і механізми мислення. На основі цих знань розроблені різні прийоми, техніки, що спрямовані на розвиток пам'яті, уваги, творчого та логічного мислення, спостережливості, емоційної стійкості тощо. Упродовж тренінгу будемо застосовувати на практиці різні ігри для розуму.

Задача. Перед вами арифметичне рівняння, написане римськими цифрами (або викладене десятками сірниками). Це рівняння неправильне. Чи можете його виправити, не торкаючись аркуша?

$$XI + I = X$$

Відповідь. Аби вирішити це завдання, потрібно відмовитися від звичного погляду на речі, тобто подивитися інакше. Переверніть зображення догори ногами, і тоді рівняння буде правильним. Є ще один спосіб. Можна обійти аркуш паперу і глянути на нього з іншого боку. Завдяки вмінню «дивитися з різних позицій» можна побачити те, чого раніше не помічали, відшукати нові ідеї, розширити свої можливості.

11. Мотивуючий контроль «Вірю – не вірю».

Мета: сприяти кращому запам'ятовуванню та структуруванню набутого під час заняття досвіду, виявити рівень засвоєння знань.

Учасники стають посередині кімнати. З одного боку від них на стіні знаходиться табличка «Так», з іншого – «Ні». Ведучий читає запитання, які починаються із слів «Чи вірите ви, що...». Після цього учасники підходять до табличок «Так» або «Ні», залежно від своєї думки.

Чи вірите ви, що...

1. Мистецтвом самомотивації можна оволодіти, якщо захотіти.
2. Вміння забувати деяку інформацію допомагає людині зберігати здоров'я.
3. Пам'ять про минулі невдачі допомагає мотивувати себе у теперішній момент.
4. Якщо людина щось робить, значить їй це потрібно.
5. Техніка трансформації полягає у перетворенні «хочу» в «треба».

III. ЗАВЕРШАЛЬНА ЧАСТИНА

Мета: структурування набутого під час заняття досвіду, зворотний зв'язок, рефлексія наприкінці заняття

12. «Пісочний годинник» [3]. Порівняння з запланованими результатами. Порівняння отриманого досвіду з запланованими результатами, рефлексія,

підведення підсумків, позитивний та яскравий ритуал прощання. Наприкінці тренінгу всі пригадують свої плани. Якщо вдалося досягти заплановане, тоді «Піщинки» переклеюють з верхньої частини пісочного годинника в нижню. В іншому випадку піщинки залишаються на місці. Наприкінці тренінгу можна обговорити питання: *Наскільки ефективно використано тренінговий час? Що було для вас найбільш новим, цікавим, важливим? Що впровадите в своє життя після тренінгу?*

Змістове наповнення занять може видозмінюватися залежно від особистості й рівня професійної підготовки ведучого, складу групи, від кількості годин.

Втілення тренінгу у навчальну практику сприятиме формуванню внутрішньої мотивації здобувачів освіти до оволодіння педагогічною діяльністю, а також поліпшить якість підготовки майбутніх педагогів.

Список використаних джерел

1. Климчук В.О. Тренінг внутрішньої мотивації / В. О. Климчук // *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. № 10. С. 52—59.
2. Лозниця В. С. *Психологія менеджменту : навч. посіб. К. : ТОВ УВПК «ЕксОб», 2000. 512 с.*
3. Матійків І.М. *Тренерська майстерність: теорія і практика. Технологія проведення тренінгів: [метод. посіб.]. Львів : СПОЛОМ, 2021. 280 с.*
4. *Технології роботи організаційних психологів: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів та слухачів інститутів післядипломної освіти / [Л. М. Карамушка, Т. В. Зайчикова, О. В. Винославська та ін.]; за наук. ред. Л. М. Карамушки. К. : Фірма «ІНКОС», 2005. 366 с.*

УДК 614.841

Чаплик Віктор, канд. мед. наук, доцент, завідувач кафедри медицини катастроф та військової медицини
Олійник Петро, д.фарм.наук, професор кафедри медицини катастроф та військової медицини
Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького, Львів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПОВЕДІНКИ НАСЕЛЕННЯ ПРИ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

Анотація. В надзвичайних ситуаціях людині постійно доводиться долати небезпеки, що загрожують її життю, що породжує страх. Страх - це сигнал до індивідуального чи колективного захисту, оскільки головна мета, яка стоїть перед людиною, - це залишитись живою. Системних підходів до вивчення поведінки населення в надзвичайних ситуаціях та подолання наслідків таких ситуацій не напрацьовано.

Ключові слова: поведінка населення, психологія, надзвичайна ситуація

Chaplyk Viktor, PhD in medical sciences (Kandidat of medical sciences), associate professor, Head of the Department of catastrophes medicine and military medicine
Oliinyk Petro, doctor of pharmaceutical sciences, professor departments of disaster medicine and military medicine
Lviv National Medical University named after Danyla Halytskyi, Lviv, Ukraine

FEATURES OF POPULATION BEHAVIOR IN EMERGENCY SITUATIONS

Abstract. *In emergency situations, a person constantly has to overcome dangers that threaten his life, which creates fear. Fear is a signal for individual or collective protection, since the main goal facing a person is to stay alive. Systematic approaches to studying the behavior of the population in emergency situations and overcoming the consequences of such situations have not been developed.*

Keywords: *population behavior, psychology, emergency situation*

Вступ. В Україні продовжує зберігатись тенденція щорічного росту кількості надзвичайних ситуацій (НС), обумовлених небезпечними природними явищами, стихійними лихами, аваріями та техногенними катастрофами (1,2). До них ще приєднались і НС соціально-політичного характеру, викликані військовими подіями внаслідок російсько-української війни, яка триває вже більше півтора року. Це спричиняє людські жертви і порушує нормальні умови життєдіяльності населення, наносить значну шкоду здоров'ю людей і навколишньому середовищу та призводить до значних матеріальних втрат. Одним з найважливіших завдань виконання заходів щодо захисту населення при загрозі або виникненні НС є своєчасне інформування населення про можливу або вже сформовану обстановку, правила поведінки та способи захисту людей.

Слід враховувати, що найчастішими, значнішими та динамічнішими є необдумані, несвідомі дії людини як результат її реакції на небезпеку. Найбільшу небезпеку для людини становлять фактори, які можуть спричинити її загибель внаслідок різних агресивних впливів – це різні фізичні, хімічні, біологічні фактори, високі та низькі температури, іонізуючі (радіоактивні) випромінювання і т.п. Всі ці фактори вимагають різних індивідуальних або колективних способів захисту людини або групи людей: прагнення людини віддалитися за межі дії небезпечних факторів; енергетична атака людиною джерела можливих вражаючих факторів для ослаблення його дії або знищення джерела можливих вражаючих факторів.

У повсякденному житті, в екстремальних умовах людині постійно доводиться долати небезпеки, що загрожують її існуванню, що породжує страх. Страх викликає в людини неприємні відчуття - це негативна дія страху, але страх

– це і сигнал, команда до індивідуального чи колективного захисту, оскільки головна мета, яка стоїть перед людиною - це залишитись живою.

На сьогодні більшість досліджень, які так чи інакше є дотичними до проблематики поведінки особистості в надзвичайних ситуаціях, зосереджені переважно на вивченні окремих аспектів її прояву. А це певним чином утруднює цілісне розуміння готовності особистості до ефективної взаємодії за надзвичайних умов. Крім того, стрімка зміна умов життя може впливати на спрямованість поведінки суб'єктів у соціальному просторі загалом (3). Водночас системних та цілісних підходів до вивчення поведінки населення в НС, дій людей та подолання наслідків таких ситуацій практично не напрацьовано.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж перейти до аналізу поведінки населення при НС, слід уточнити зміст понять «надзвичайна ситуація» та «надзвичайні умови». У Кодексі цивільного захисту України надзвичайна ситуація, у широкому сенсі, визначається як “порушення нормальних умов життя і діяльності людей на окремій території чи об'єкті, спричинене аварією, катастрофою, стихійним лихом або іншою небезпечною подією, у тому числі епідемією, яке призвело (може призвести) до неможливості проживання населення на території чи об'єкті, ведення там господарської діяльності, загибелі людей та/або значних матеріальних втрат” (4). Натомість поняття «надзвичайні умови» зазвичай вважають більш специфічним й інтерпретують як «виняткові, особливі, надзвичайні обставини, що загрожують життю і здоров'ю людей, мають вплив стресфакторів, сприймаються та оцінюються як небезпечні, складні, безвихідні ситуації, унаслідок чого підвищують тривожність, емоційну напруженість, створюють психотравмуючий вплив на психіку людини» (5). Як бачимо, зазначені вище поняття не є тотожними за своєю суттю. Але змістове наповнення одного з них органічно доповнює змістову характеристику іншого, що дає підстави для аналізу конструктивності поведінки населення при НС.

Поведінка людей в екстремальних ситуаціях поділяється на дві категорії.

1. Раціональна (адекватна) поведінка людини з психічним контролем та здатністю до управління емоційним станом та поведінкою. У даній категорії людей в екстремальних ситуаціях не спостерігається патологічної поведінки, виконуються заходи захисту та взаємодопомоги. Така поведінка є наслідком точного виконання інструкцій та розпоряджень керівництва у випадках НС.

2. Патологічний (неадекватний) характер поведінки. Маса людей стає розгубленою і безініціативною. Люди своєю нераціональною поведінкою та небезпечними для оточуючих діями можуть збільшувати кількість жертв та дезорганізувати суспільний лад. У цьому випадку може наступити «шокова загальмованість», коли маса людей стає розгубленою, а то й просто

збожеволілою. Таким випадком «шокової загальмованості» є паніка, коли страх перед небезпекою опановує групу людей. Паніка може супроводжуватися справжнім шаленством, особливо, якщо на шляху трапляються перешкоди, подолання яких може супроводжуватись великою кількістю людських жертв.

Людина повинна бути готова до несподіваної для неї події, про яку вона нічого або майже нічого не знає. У цьому випадку, якщо ситуація затягується, реакція організму може посилитися настільки, що виникнуть серйозні порушення як у фізіологічному, так і в психічному плані. Тоді звичайні емоції поступаються місцем занепокоєнню або тривозі, людина перебуває у стресовому стані. Стрес пов'язаний із поступовим виснаженням резервів організму, який намагається пристосуватися до нових умов. Цей комплекс реакцій отримав назву загальний синдром адаптації.

Поведінка людей при НС може мати різну спрямованість і різний ступінь ефективності щодо цілей спільної діяльності і самого суб'єкта. Конструктивні дії населення при НС спрямовані на подолання труднощів та пошук шляхів оптимізації зовнішніх і внутрішніх ресурсів задля збереження фізичного, психологічного здоров'я та соціального благополуччя особистості.

Поведінку людей, які зазнали впливу НС, можна охарактеризувати таким чином:

1. “Гострий емоційний шок”. Характеризується загальною психічною напругою, граничною мобілізацією психофізіологічних резервів, загостренням сприйняття та збільшенням швидкості розумових процесів, проявами безрозсудної сміливості (особливо при порятунку близьких) за одночасного зниження критичної оцінки ситуації.

2. “Психофізіологічна демобілізація”. Цей етап пов'язаний з розумінням масштабів трагедії («стрес усвідомлення»). Характеризується найбільш істотним погіршенням самопочуття з величезним переважанням почуття розгубленості, панічних реакцій, зниженням моральної поведінки, зниженням рівня ефективності діяльності та мотивації до неї, депресивними тенденціями, деякими змінами функцій уваги і пам'яті.

3. “Стадія розриву”. У цей час суб'єктивно стабілізується настрій і самопочуття. Однак за результатами у більшості людей зберігаються знижений емоційний фон, обмеження контактів з оточуючими, зниження інтонаційної окраски мови та уповільненість рухів.

4. “Стадія відновлення”, яка найбільш чітко проявляється у поведінкових реакціях: активізується міжособистісне спілкування, починає нормалізовуватись емоційна окраска мови та мімічних реакцій.

Одним з вирішальних чинників поведінки населення в умовах НС є наявність збудливих і стимулюючих паніку чуток, які часто перебільшують майбутню небезпеку або міру її негативних наслідків. Паніка – найбільш небезпечний та негативний ефект, викликаний реальною чи уявною небезпекою. Вона може охоплювати одного чи кількох людей, її важко контролювати свідомо. Паніка (повністю або частково) включає поєднання таких симптомів: задуха, тремор, пітливість, запаморочення або непритомність, прискорене або уповільнене серцебиття, біль або дискомфорт у грудях, нудота або розлад шлунка, оніміння або поколювання кінцівок, страх, втрата контролю та ін. Присутні також психологічні симптоми – почуття наближення смерті, наступаючого божевілля, передчуття неконтрольованих вчинків. Панічні розлади поведінки при НС зустрічаються досить часто.

Панічні реакції можуть спостерігатися як в одної людини, так і в групі людей, коли вони відчують загрозу для свого життя. Багато хто в цих випадках вважає, що врятуватися майже неможливо, миттєво зазнають почуття масового страху, особливо, якщо в групі є невірноважені люди. Слід відмітити, що заздалегідь вжиті відповідні запобіжні заходи не можуть повністю гарантувати можливості виникнення паніки, але можуть її суттєво зменшити, тому вжиття таких заходів є обов'язковим.

З метою профілактики будь-яких панічних реакцій слід проводити аналіз особливостей виникнення та перебігу індивідуальних та колективних реакцій страху (паніки). Основним завданням у НС та під час катастрофи є збереження спокою людей та їх швидка розумова діяльність. Це досягається інформаційними засобами та прикладом дій оточуючих осіб. Слід проводити профвідбір осіб для роботи на небезпечних видах праці, так як існують особи з підвищеним рівнем ризику (психопатія, нервовість), схильні до створення нещасних випадків та неадекватних дій у загрозовій ситуації.

Потрібно навчати людей обережності та розумної поведінки в аварійних та надзвичайних ситуаціях. Людина, яка працює на небезпечних виробництвах повинна знати свої обов'язки щодо профілактики НС та нести відповідальність не лише за виникнення нещасних випадків, а й за характер своїх дій при керуванні масами під час пожеж та інших НС. Працівники повинні мати психологічну готовність до дій у НС і бути готовим не лише для профілактики чи зупинки катастрофічного процесу, а й для керівництва масами людей.

При виникненні загрозової обстановки необхідно знайти та ізолювати тих осіб, які здатні індукувати страх і залучити інших людей до небезпечних та необдуманих поступків. Вплив таких осіб на оточуючих має бути припинений, оскільки може статися індукція їх дій іншим людям. Якщо людина під час або

після НС залучена до практичної або суспільно корисної діяльності (до рятувальних робіт, організації дії оточуючих і т.д.), то вона менше відчуває страх у порівнянні з нічим не зайнятими людьми.

З метою профілактики панічних реакцій дуже важливо надавати населенню достовірну інформацію про НС, вмикати світлові і звукові сигнали, налагодити покажчики виходів, напрямки руху та інші заходи. Якщо керівництво масою здійснюється свідомою особистістю, то люди зберігають здатність розумних дій та захисту свого життя. Якщо втрачається свідоме керівництво і відбувається випадкове захоплення “керівництва” особами, які перебувають у стані страху та діють несвідомо та автоматично, то може виникнути паніка. У стані страху люди легко піддаються управлінню та можуть бути залучені до умов безпечної та об'єктивної діяльності.

З метою профілактики панічних реакцій дуже важливо надавати населенню достовірну інформацію про НС, вмикати світлові і звукові сигнали, налагодити покажчики виходів, напрямки руху та інші заходи. Зі своєї практики можу підтвердити, що далеко не всі так звані «незалежні» засоби масової інформації надають достовірну інформацію про НС. Так, після Сквиливської трагедії, яка відбулася біля Львова у 2002 році, по місцевому радіо повідомлялось про тисячі жертв катастрофи, що в подальшому не підтвердилось. Тому інформаційні повідомлення для жителів населених пунктів, що піддалися НС, повинні проходити оперативну експертизу. Для усіх джерел інформації слід готувати відповідні рекомендації, засновані на знанні закономірностей сприйняття і переробки людьми інформації в умовах стресу. Керівники засобів масової інформації при НС особисто повинні відповідати за надання населенню достовірної інформації.

Висновок.

1) З метою профілактики панічних реакцій дуже важливо надавати населенню достовірну інформацію про НС, вмикати світлові і звукові сигнали, налагодити покажчики виходів, напрямки руху та інші заходи.

2) З метою профілактики паніки, інформаційні повідомлення для жителів населених пунктів, що піддалися НС, повинні проходити оперативну експертизу.

Список використаних джерел

1. Корольчук М. С., Крайнюк В. М. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах: Навч. посібник. К., Ніка-Центр, 2006. 580 с.
2. Терентьева Н. О. Професійна діяльність викладача ВНЗ – постійне перебування в екстремальних умовах. *Особистість в екстремальних умовах*: Матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 12 трав. 2017 р.). Львів: ФОП Корпан Б. І., 2017. С. 45–48.
3. Цукур О.Г. Конструктивна поведінка учасників освітнього процесу в надзвичайній ситуації: проблема вибору критеріїв. *Проблеми освіти і виховання у соціальному та політичному вимірах*. 2020. Вип. 46 (49). С. 233–241.

4. Кодекс цивільного захисту України. 5403-VI розд. I ст. 2. (2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>.

5. Порядок психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій. z1390-17 розд. I ст. 2. (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-17#n14>.

УДК 159.96

*Каравець Ілона, студентка,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
Львів, Україна*

ВПЛИВ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я РІЗНИХ КАТЕГОРІЙ ЛЮДЕЙ

***Анотація.** В умовах, які на даний час відбуваються в Україні, виникає загроза психічному здоров'ю населення. Проблематика збереження психічного здоров'я є актуальною з дня військового вторгнення РФ в 2014 році на територію України.*

Стаття присвячена проблемі, яка набула важливості в сучасних реаліях, а саме впливу військових дій на психічне здоров'я людини. Дослідження базується на аналізі актуальних розробок, що вивчають психічні й емоційні наслідки військових дій в дітей, молоді і військовослужбовців.

Збереження психічного здоров'я є необхідною умовою теперішніх реалій. У статті проаналізовано вплив військових дій на психічне здоров'я дітей, підлітків, молодих людей та військовослужбовців.

Проаналізовано актуальність дослідження впливу військових дій на психічне здоров'я.

***Ключові слова:** психічне здоров'я, психічний розлад, травматична подія, посттравматичний стресовий розлад, військові дії.*

*Karavets Ilona, student,
Lviv State University of Life Safety
Lviv, Ukraine*

THE IMPACT OF MILITARY ACTIONS ON THE MENTAL HEALTH OF DIFFERENT CATEGORIES OF PEOPLE

***Abstract.** In the conditions that are currently occurring in Ukraine there is a threat to the mental health of the population. The main issue of preserving the mental health has been current since the first day of military invasion of Russian Federation on the territory of Ukraine in 2014.*

This article is dedicated to a problem that has obtained importance in modern life, in particular the impact of military actions on human mental health. The research is based on the analysis of current developments that study mental and emotional effect of military actions that have children, young people and military personnel. To save mental health is the necessary condition nowadays. In this article it is analyzed the impact of military actions on the mental health of children, young people, adolescents and military personnel. It is analyzed the relevance of survey on the impact of military actions on mental health.

***Key words:** mental health, mental disorder, traumatic event, post-traumatic stress disorder, military operations.*

Науковці з усього світу звертають увагу на важливі аспекти впливу військових дій на психічне здоров'я різних категорій людей. Наприклад, Д. С. Похілько вивчала вплив війни на дітей. Л. Лотоцька, У. Лотоцька-Дудик та Ю. Брейдак досліджували психічне здоров'я молоді в умовах військових конфліктів. О. М. Кокун, Н. А. Агаєв, І. О. Пішко, Н. С. Лозінська та В. В. Остапчук аналізували психологічну роботу з військовослужбовцями. Також І. В. Пиголенко, Ю. А. Пиголенко та К. М. Кукса досліджували вплив воєнного конфлікту на психічне здоров'я українців.

В наш час, коли світ стикається з викликами та конфліктами, вплив військових дій на психічне здоров'я стає актуальною темою для багатьох науковців, лікарів та суспільства в цілому. Ці події, які трапляються у військових зонах конфлікту, залишають великий слід на психічному стані людей, які переживають терор та насильство прямо перед своїми очима. Військові дії можуть викликати серйозний стрес, тривожні розлади та посттравматичний стресовий розлад, які впливають не лише на фізичне, але й на психічне здоров'я тих, хто переживає ці події. Дослідження цього впливу в наш час стає ключовим завданням для розвитку ефективних стратегій психічної допомоги та реабілітації для людей, які потрапили у воєнні конфлікти.

З кожним днем кількість людей, які будуть відчувати наслідки впливу війни на їхнє психічне здоров'я, буде зростати. Навіть тих, хто зміг стійко перенести перші місяці війни, чекає ментальне виснаження, адже звикання до постійного перебування в умовах війни також може мати негативний вплив на психічне здоров'я [1].

Психічне здоров'я – це стан інтелектуально-емоційної сфери, основу якого становить відчуття душевного комфорту, яке забезпечує адекватну поведінкову реакцію. Такий стан зумовлений як біологічними, так і соціальними потребами, а також можливостями їх задоволення [2].

Щоб зберігати гармонію, особистості варто піклуватися не лише про свій психічний стан, інтелектуальний розвиток, соціальний статус, а й про стан загального здоров'я, тому що фізичне здоров'я і психічний стан нерозривні та взаємопов'язані.

Психічні розлади становлять 12% глобального тягаря хворіб у всіх країнах світу. За оцінками експертів ВООЗ, до 2020 р. на їхню частку припадало 15% років життя, втрачених через непрацездатність. Установлено, що максимальний тягар психічних розладів лягає на плечі людей молодого віку, тобто найбільш продуктивної групи населення [2].

У частини людей була реакція “тікай” – і вони емігрували, а в частини “бий”, тому дуже багато українців звернулись у військкомат, щоб захищати свою

країну. У когось була реакція “завмри” і вони ховались у домівках в надії, що це все скоро завершиться [3].

Зіткнувшись із досвідом війни, люди відчувають різні емоції, такі як: страх, злість, безсилля, відчай, розгубленість. Така реакція є нормальною для ненормальної ситуації. Часом радість сприймається як щось заборонене під час війни, але на даний момент цей стереотип втрачає свою силу і люди почали відчувати радість теж. Немає правильних чи неправильних емоцій, тим паче в такій ситуації. Якщо хочеться плакати – треба плакати, якщо сміятись – сміятися.

Під час війни діти різною мірою зіштовхуються з травматичними подіями двох типів: несподівані травматичні події та довготривалі несприятливі події, що зумовлюють виникнення непродуктивних стратегій подолання труднощів. У результаті діти значно частіше, ніж їх однолітки без досвіду перебування на війні, страждають від таких проблем, як тривожний розлад, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія, дисоціативні розлади (добровільна соціальна ізоляція, деперсоналізація, дереалізація, небажання розмовляти, кататонічний синдром), поведінкові розлади (зокрема агресія, асоціальна і злочинна поведінка, схильність до насильства), а також більш схильні до зловживання алкоголем і наркотичними засобами [4].

В. Мурті та Р. Лакшмінараяна проаналізували всі дослідження про психічне здоров'я дітей, що проводилися в таких зонах збройного конфлікту, як Афганістан, Балкани, Камбоджа, Чечня, Ірак, Ізраїль, Ліван, Палестина, Руанда, Шрі-Ланка, Сомалі та Уганда. Вони дійшли висновку, що психологічні травми, зумовлені війною, мають довготривалі наслідки для дитячої психіки: чим довший конфлікт, тим серйозніші симптоми [4].

Емоційно-поведінкові прояви дітей та підлітків у важких життєвих ситуаціях визначаються віковими, індивідуально-психологічними та культурними особливостями.

Важку життєву ситуацію, пережиту дошкільнятами чи молодшими школярами, можна виявити переважно в ігровій діяльності та таких проявах поведінки, як смоктання пальців, нетримання сечі, капризність. Також це може проявлятися у низці страхів, не пов'язаних із травматичними подіями в житті дитини. Малюючи пережиті події, діти частіше використовують чорний та білий кольори.

У підлітковому віці пережита ситуація знаходить свій вихід у психосоматичних та рухових маніфестаціях: дискоординація рухів, спазми та нервові тіки, енурез, логоневроз, болі серця, нудота, запаморочення, раптова втрата свідомості, випадіння волосся тощо. До цього всього додається агресія та нав'язливі спогади тих чи інших подробиць травматичної події. Для підліткового

періоду після отримання важкого досвіду травматичної події також характерним є пошук нової ідентифікації, підвищення зацікавленості до історії, національних символів, патріотичних пісень тощо [5].

Д. Похілько встановила, що у дітей, незалежно від вікової групи, після переживання тяжкої життєвої ситуації проявляються такі види психологічного захисту, як витіснення, заперечення, конверсії, різні види проєкції, регресія, ідентифікація, альтруїзм, розщеплення [5]. Наприклад, терористичний акт із захопленням та загибеллю людей є явно вираженою психотравмуючою надзвичайною ситуацією для дітей та підлітків. У дітей, які пережили терористичний акт, наявні низки змін в емоційно-вольовій, цілісно-мотиваційній та когнітивній сферах у ранньому періоді після травми (перші 6 місяців після отримання травматичного досвіду). Тобто зафіксовані зміни у психіці дітей свідчать про наявність ПТСР.

Найбільш часто у постраждалих дітей у перші 2–3 місяці зустрічаються такі симптоми (в межах ПТСР):

–симптом повторного переживання (90,7%) – нав'язливі думки про травматичну подію; стереотипні сні; часті емоційно розфарбовані спогади; при цьому їх зміст стосується не лише травматичної події, а й ситуацій, що пов'язані з відривом від сім'ї (лікування, операції, церемонії поховання тощо);

–симптом уникання (79,5%) – діти намагаються уникати ситуацій, які нагадують травматичну подію; розмов про неї; відмічається втрата інтересу до спілкування і діяльності, що була цікавою раніше; зустрічаються випадки парціальної амнезії;

–симптом підвищеного нервового збудження (77,3%) – гіперактивність; емоційна лабільність; роздратованість; труднощі концентрації уваги [5].

Симптом вторинного переживання, або як його ще називають «симптом вторгнення», спостерігається не лише у дітей, які були безпосередніми учасниками терористичного акту, а й у дітей, які стали свідками цієї травматичної події.

Дослідження ціннісно-сміслової сфери дітей показали, що зміст понять «тероризм» та «смерть» об'єднуються у свідомості всіх категорій постраждалих дітей (як заручників, так і свідків) в єдину систему та відторгаються ними як ті, що несуть реальну екзистенціальну загрозу існування особистості [5].

Існують такі розбіжності серед характеристик наявних страхів у дітей-заручників та дітей, які не мають такого досвіду. Для дітей, які отримали досвід терористичного акту, найбільш характерними є страх смерті, що знаходить свій вихід і в соціальних страхах. Життя дітей – жертв терористичного акту – більш сповнене різноманітними страхами. У поведінці дітей-заручників виявлені

переважно пасивні та дезадаптивні копінг-стратегії, тобто «пошук соціальної підтримки», «імпульсивні дії», «обережні дії» тощо.

У ранній період після травми у дітей та підлітків реєструється п'ять провідних симптомокомплексів ПТСР: «тривога», «страх, фобії», «психологічний захист», «гіперзбудження» та «копінг-реакції». У віддаленому періоді (через 3 роки після травматичної ситуації) у дітей відмічається часткове зниження типових реакцій ПТСР: симптом повторного переживання (76,3%); симптом уникнення (58,8%); симптом підвищеного нервового збудження (44%). Незважаючи на всю проведену психотерапевтичну роботу дітьми з жертвами терористичного акту, все ж таки у віддаленому періоді реєструється три провідні симптомокомплекси в межах ПТСР: «тривога», «страх, фобія», «психологічний захист» [5].

Молоде покоління, яке проживає у зонах, що постраждали від конфлікту, вразливе до проблем психічного здоров'я. Під час війни молодь стикається з травматичними подіями двох типів: раптовими травматичними подіями і тривалими впливами несприятливих подій, що призводить до дисфункціональних механізмів подолання. У результаті юнаки та дівчата страждають від тривожних розладів, посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресії, дисоціативних розладів [6].

Вплив війни на психічне здоров'я молоді визначають найважливішими змінними, такими як позбавлення основних ресурсів (житло, вода, харчування, освіта, охорона здоров'я тощо); порушені сімейні відносини (через втрату, розлуку або переміщення); стигма та дискримінація (значно впливають на ідентичність); песимістичний світогляд, тобто постійне відчуття втрати і горя, нездатність побачити світле майбутнє.

Стресові умови життя молодого покоління можуть поставити під загрозу психологічне самопочуття. Як правило, молодь є стресовою фазою людського розвитку, в якій люди розвивають свою особистість і змушені ухвалювати своє майбутнє як дорослі. Причому в районах, що постраждали від конфлікту, цей перехідний період стає складнішим. Вплив на психічне здоров'я й емоційні наслідки, які змінюють уявлення підлітків про себе, ставлення до них інших та думки про своє майбутнє. Найпоширенішими механізмами подолання ситуації є активний пошук інформації про близьких та соціальна підтримка. Вони не тільки втрачають можливість здобуття освіти, економічні та соціальні можливості, а й можуть втратити рідних і близьких, зазнати насильства тощо [6].

Молодь, яка постраждала від війни, зазнає постійних труднощів. Контекстуальні й індивідуальні фактори впливають на те, наскільки успішно ця молодь подолає наслідки травм. Розуміння таких факторів може покращити

зусилля, спрямовані на підвищення стійкості молоді, яка постраждала від військових дій, та зосередити увагу на молоді, яка найбільше потребує психосоціальної підтримки. Враховуючи нинішнє поширення збройних конфліктів, важливо зрозуміти чинники стійкості до гуманітарних катастроф і довгострокові наслідки, щоб ті, хто як прямо, так і опосередковано постраждали, могли відновити позитивні життєві траєкторії та досягти свого максимального потенціалу розвитку [6].

Учасники збройних конфліктів є специфічним контингентом, який вимагає багатопрофільної реабілітації, а інваліди з їх числа можуть бути виділені в групу особливої соціальної значущості, оскільки серед ветеранів, які були вперше визнані інвалідами, понад половина – особи працездатного віку [7].

Участь у військових подіях є потужним стресом, що призводить до функціональних порушень організму, розвитку соматичних захворювань і виникнення патологічних реакцій. З огляду на те, що в організації медичної, психологічної, професійної та соціальної реабілітації учасників бойових дій на сьогодні немає єдиних методологічних підходів, а визначені тільки окремі напрями теорії та практики з цієї проблеми, існує необхідність розробки оптимального варіанту проведення медико-психологічних реабілітаційних профілактичних заходів [7].

Після першого перебування в зоні бойових дій, більшість військовослужбовців відчувають симптоми депресії, тривоги або гострої реакції на бойовий стрес або бойову травму, депресивні реакції, генералізований тривожний розлад. Багато з них потребують допомоги фахівців – психологів, психіатрів, психотерапевтів, оскільки мають більший ризик розвитку ПТСР.

Встановлено, що від 20% до 40% військовослужбовців потребують психологічної допомоги. Симптоми гострої травми виявляють у 60–80% військовослужбовців, які були очевидцями загибелі побратимів чи мирного населення або бачили тіла померлих. Ризик появи симптомів порушення психіки стосується більш молодих військовослужбовців, віком 18–24 років, у яких виявлено симптоми депресії або у яких були проблеми з алкоголем. Симптоми ПТСР розвиваються приблизно у 12–20% військовослужбовців, які перенесли бойову травму, але не звернулися за психологічною допомогою через побоювання зневаги за прояви слабкості, боягузтва, загрозу військовій кар'єрі [8].

Отже, вплив військових дій на психічне здоров'я людини є надзвичайно складною та важливою проблемою, яка вимагає негайних та комплексних заходів. Насильство, стрес та травми, що супроводжують військові дії, можуть

призвести до серйозних розладів та негативно вплинути на якість життя та загальний стан психічного здоров'я постраждалих осіб.

Список використаних джерел

1. Ляшко В. Вплив війни на психічне здоров'я – колосальний. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vpliv-vijni-na-psihichne-zdorovya-kolosalnij-viktor-lyashko>
2. Пиголенко І. В., Пиголенко Ю. А., Кукса К. М. Вплив воєнного конфлікту на психічне здоров'я українців URL: <http://habitus.od.ua/journals/2023/45-2023/40.pdf>
3. Шевченко Х. Психологічне здоров'я українців під час війни і як його врятувати. URL: <https://www.holosameryky.com/a/vijna-ukraina-dopomoha-psuxolog-psuxolohichnapidtrumka-mentalnezdorovja/6715242.html>
4. War Childhood Museum. Як війна впливає на психічне здоров'я дітей? URL: <https://warchildhood.org/ua/impact-of-war-on-childrens-mental-health/>
5. Похілько Д. С. Діти та війна. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/4865/1/Діти%20та%20війна.pdf>
6. Лотоцька Л., Лотоцька-Дудик У., Брейдак Ю. Психічне здоров'я молоді в умовах військових конфліктів URL: <https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/ve/3/ve305.pdf>
7. Кокун О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Остапчук В. В. Психологічна робота з військовослужбовцями – учасниками АТО на етапі відновлення: методичний посібник. К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/84274034.pdf>
8. Центр громадського здоров'я МОЗ України. Допомога військовим з посттравматичним стресовим розладом. URL: <https://phc.org.ua/news/dopomoga-viyskovim-z-posttravmatichnim-stresovim-rozladom>

Науковий керівник: Вдович Світлана,

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,*

УДК 316.6:364]:314.15.3-054.73

Калитовська Софія, курсантка 4-го курсу

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Львів, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ ДІТЯМ

***Анотація.** В статті розглядаються особливості психологічної допомоги внутрішньо переміщеним дітям. Адаптація до нових умов життя є кризовою ситуацією, що викликає певний дискомфорт і вимагає мобілізації всіх енергетичних ресурсів. Аналіз проблеми показує, що, незважаючи на наявність досить об'ємного науково теоретичного і емпіричного матеріалу з проблем вимушеної міграції дітей, є недостатня кількість робіт, спрямованих на вивчення конкретних інструментів, які впливають на стабілізацію емоційних станів дітей в кризових умовах.*

***Ключові слова:** вимушено преселені, особи переселенці, адаптація, кризова ситуація, міграція.*

*Kalytovska Sofiya, 4th year cadet
Lviv State University life safety
Lviv, Ukraine*

PSYCHOLOGICAL CARE FOR INTERNALLY DISPLACED CHILDREN

***Abstract.** The article examines the features of psychological assistance to internally displaced children. Adaptation to new living conditions is a crisis situation that causes certain discomfort and requires the mobilization of all energy resources. The analysis of the problem shows that, despite the availability of a rather voluminous scientific theoretical and empirical material on the problems of forced migration of children, there is an insufficient number of works aimed at studying specific tools that affect the stabilization of children's emotional states in crisis conditions.*

***Key words:** forcibly relocated, displaced persons, adaptation, crisis situation, migration.*

Активні бойові дії в південних і східних регіонах України, постійні ракетні й артилерійські обстріли та бомбардування території всієї України, окупація значних територій російськими загарбниками значно посилили небезпеку для всього населення України та дітей зокрема.

Сотні тисяч людей покинули свої домівки і тимчасово перемістилися в інші регіони і держави. Психологічні проблеми членів сімей переселенців мають комплексний характер. Ядром цих проблем є важкий травматичний досвід переживання якого ускладнюється необхідністю адаптуватися у новому середовищі. Особливо стресовою і травматичною ситуацією ці події стали для дітей, які змушені були змінити місце проживання. Діти є більш вразливими та чутливими до впливу несприятливих чинників довколишнього середовища. Одна подія, яка відбулася в нашій країні, змінили життя всього українського народу та дітей зокрема.

Набуття Україною статусу кандидата на вступ до ЄС породжує як можливість для налагодження тісної взаємодії між органами захисту прав дітей, так і виклики, пов'язані з вірогідністю інтеграції українських дітей у суспільство приймаючих країн та не повернення до України. Такий фактор спонукає до перегляду та модернізації існуючої системи забезпечення захисту прав дітей в Україні з використанням потужної допомоги та досвіду держав-членів ЄС.

Орієнтиром у таких змінах може бути Рекомендація Ради ЄС від 9 червня 2022 щодо Стратегії ЄС стосовно прав дитини з особливим акцентом на захист прав дітей у кризових або надзвичайних ситуаціях. Зазначені рекомендації були розроблені у відповідь на російську агресію та сприяють співпраці України з країнами ЄС щодо захисту українських дітей від вербування до збройних сил, торгівлі людьми, незаконного усиновлення, сексуальної експлуатації та розлуки з їх родинами, з наголосом на те, що «кожна дитина в Європі та в усьому світі

має користуватися однаковими правами та жити без будь-якої дискримінації та залякування.

Наслідки війни, з якими зіткнулася Україна, дають поштовх до необхідності зміни акцентів у державній політиці щодо захисту прав дітей, а саме переходу від зосередження на окремих проблемах та групах вразливих дітей до комплексного підходу захисту дітей, який поставить на перше місце права та інтереси дитини, що мають братися до уваги при плануванні розвитку країни і усіх сферах діяльності.[8]

Відповідно до Рекомендації 2006(6) Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо внутрішньо переміщених осіб [1], Керівних принципів ООН з питань внутрішнього переміщення [2] людину чи групу людей, які були змушені або зобов'язані покинути чи залишити свої будинки або місця звичайного проживання, зокрема внаслідок або щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, проявів насильства, порушень прав людини, стихійних або створеною людиною лих і які не перетинали міжнародно визнаних державних кордонів, вважають внутрішньо переміщеними особами (Далі - ВПО). Діти з числа внутрішньо переміщених осіб (ВПО) – це діти, які потребують особливої соціальної уваги та підтримки. Законодавством України передбачено для них ряд пільг.

За даними ЮНІСЕФ, Один місяць війни в Україні спричинив переміщення 4,3 мільйона дітей, що складає понад половину дитячого населення країни (7,5 мільйона). В ці дані входить більше ніж 1,8 мільйона дітей, які переїхали в сусідні країни як біженці, і 2,5 мільйона тих, хто зараз є внутрішньо переміщеними особами всередині України. Аналіз ЮНІСЕФ засвідчує, що відсоток дітей, які живуть у бідності, майже подвоївся (з 43% до 82%). Особливо гострою є ситуація для 5,9 мільйона переміщених осіб в Україні. Мають ризики 1,5 мільйона дітей, депресії, тривожності, посттравматичного стресового розладу та інших проблем психічного здоров'я з потенційними довгостроковими наслідками.

«Діти в Україні пережили рік жаху, — говорить виконавча директорка ЮНІСЕФ Кетрін Рассел. — Мільйони дітей лягають спати в холоді й страху та прокидаються з надією на припинення цієї жорстокої війни. Діти були вбиті та поранені, і багато хто з них втратив батьків, братів і сестер, свої домівки, школи та улюблені ігрові майданчики. Жодна дитина не повинна так страждати. Війна призвела до одного з найстрімкіших та наймасштабніших переміщень дітей із часів Другої світової війни. Це похмура віха, яка може мати довгострокові наслідки для наступних поколінь. Безпека дітей, їхній добробут та доступ до

основних послуг – все це під загрозою через жахливе насильство, яке не припиняється».[3]

«Дітям потрібні завершення війни та стійкий мир — тоді вони зможуть відновити своє дитинство, повернутися до нормального життя та почати зцілюватися, — сказала пані Рассел. — Поки цього не станеться, надзвичайно важливо, щоб психічне здоров'я та психосоціальні потреби дітей були в пріоритеті. Ми маємо вживати заходів, щоб діти отримували піклування та можливості для розвитку відповідно до віку, виробляли стійкість і мали можливість висловлюватися про свої проблеми — це особливо важливо для дітей старшого віку та підлітків». [3]

Сприйняття подій у дітей досить глибоке, навіть якщо вони не живуть у районах бойових дій, тому що ці події порушують свідомість дітей і сприйняття життя. У дітей є механізми психологічної компенсації, тому вони можуть швидко долати стрес. Малювання, фантазії та ігри з однолітками можуть викликати такі зміни. Волонтери, які працюють з дітьми іммігрантів, відзначають, що їхні батьки виявляли до них надмірну увагу та турботу, а також хвилювання та скарги. Усе це призводить до формування у дітей образу жертви, що, у свою чергу, впливає на формування майбутніх життєвих орієнтирів.

Психологічна допомога дітям у тимчасово переміщених сім'ях в основному включає три аспекти роботи:

- Співпраця з оточенням.
- Співпраця з близькими людьми.
- Співпраця з дитиною.

Метою роботи з оточенням є створення відчуття безпеки, ритму та постійності. Відповідно до піраміди Маслоу, безпека є фундаментальною. Сприйняття загрози може призвести до повторних переживань, що може негативно вплинути на відновлення переміщених осіб. Варто зазначити, що діти, переселені із зон бойових дій, стають надзвичайно чутливими до посилення звуків, таких як посилення шуму літаків, підвищення частоти шуму, перегляд військових фільмів та теленовін, масове скупчення людей тощо. [4, с.44]

Робота з близьким оточенням передбачає врівноваження стану батьків, адже між ними та дітьми тонкий психоемоційний зв'язок, який впливає на почуття як дорослих так і дітей.

Психологи пропонують такі етапи психологічної допомоги внутрішньо переміщеним дітям :

- Відновлення відчуття безпечності – відновлення емоційної та тілесної рівноваги, зниження захисних механізмів, які виникають у кризових ситуаціях.

- Відновлення та зміцнення психологічних ресурсів дитини полягає у сприянні активізації природних ресурсів психіки дитини, на тлі яких можливий вихід із кризових станів.

- Реакція на негативні переживання, які пов'язані зі стресовими чинниками, полягає у створенні умов для прямого чи символічного прояву та копіювання сильних негативних переживань, які можуть впливати на розвиток ПТСР

- Активація природних механізмів самовдосконалення, адаптація до нових обставин – характеризується заохоченням та зміцненням позитивних змін дитячих станів, підсилювання природного середовища (відвідування гуртків залежно від інтересів, заняття творчістю, спілкування з однолітками) [8, с.28].

Для покращення психічного стану дітей важливо, щоб умови їх проживання були стабільними. Сталість означає створення постійних умов для дітей-переселенців, щоб вони не змінювали часто місця проживання, не повторювали одну і ту ж діяльність і не зустрічали одних і тих же людей. Ритм полягає у виконанні чітких і простих дій, тобто ходьби, прийому їжі, сну, ранкової зарядки. [5, с.62]

Всі ці умови допомагають протистояти стресам і швидше адаптуватися до нових умов життя.

Добірка порад від профільних організацій та психологів, які допоможуть триматися та зберігати спокій.

- Важливо приділяти дітям більше часу та уваги.
- Нагадувати їм, що вони знаходяться в безпеці.
- Пояснювати, що вони не винні у події, що сталося.
- Намагатися не розлучати дітей з тими, хто піклується про них, з братами, сестрами та близькими.
- По можливості виконувати звичні процедури і дотримуватись режиму.
- Простими словами потрібно відповідати на питання про те, що сталося, без страшних подробиць.
- Дозволити дітям триматися поруч з дорослими, якщо їм страшно і вони чіпляються за дорослих.
- Треба бути терплячими з дітьми, які повертаються до поведінки, притаманної більш молодшому віку, наприклад, смочуть палець або мочаться в ліжко.
- По можливості можна створити умови для ігор і відпочинку.

- Якщо дорослий поранений, перебуває у вкрай пригніченому стані або за іншої причини не може піклуватися про свою дитину, допомогти йому організувати догляд за дітьми.

- Тримати дітей та їх близьких разом і не дозволяти розлучати їх.

- Наприклад, якщо дорослого відвезли, щоб надати йому медичну допомогу, намагатися відправити з ним дітей або докладно записати інформацію про те, куди його відправляють, щоб діти змогли зустрітися з ним.

- Потрібно пам'ятати, що у дітей також є власні ресурси для подолання труднощів.

- Дізнатися у дітей, як вони справляються з труднощами, підтримати використання позитивних стратегій і допомогти їм уникнути негативних. [6]

На здатність дитини до адаптації багато в чому впливають її позитивні емоції, тобто відчуття готовності до можливих труднощів. Батьки мають великий вплив на психологічну допомогу своїм дітям, адже від їхньої підтримки залежить, як швидко дитина почуватиметься безпечно та впевнено та адаптуватиметься до нового середовища та умов життя.

Для успішної соціальної адаптації ВПО, як дітей, так і дорослих, важливо навчати й інформувати їх про шляхи розв'язання проблем, роз'яснювати алгоритм дій, переконувати, показувати зразки дій, наводити приклади, ілюстрації, демонстрації, аналізувати ситуації, виконувати вправи, приймати участь в тренінгах, перевіряти й корегувати дії.

Список використаних джерел

1. Комітет міністрів Ради Європи державам-членам щодо внутрішньо переміщених осіб <https://rm.coe.int/16806b5ab1>
2. Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf>.
3. Звіт про ситуацію в Україні. ЮНІСЕФ. 2022. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/more-half-ukraines-children-displaced-after-one-month-war>.
4. Ковязіна К. О. Забезпечення соціального захисту дітей внутрішньо переміщених осіб. (Серія «Соціальна політика»). URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/ditu14275.pdf>.
5. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посіб. для практиків соціальної сфери / Л. А. Мельник та ін.; за ред. Л. С. Волинець. К. : ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 72 с.
6. Психосоціальна підтримка у часник і в освітнього процесу. Навчально-методичний посібник. Андрєєнкова В. Л., Войцях Т. В., Грицив І. П., Мельничук В. О., Сабліна Н. О., Флярковська О. В., Харківська Т. А. Київ. 2023. 149 с.
7. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. Редакція від 29.10.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення 31.05.2023).

8. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період : метод. рек. / Н.П. Бочкор, Є.В. Дубровська, О.В.Залеська та ін. К.: МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. 84 с.

9. Трубавіна І. М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа соціально-педагогічної роботи з ними. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2015.

Науковий керівник: викладач кафедри практичної психології та педагогіки Лозинська О.М.

УДК 159.9

Радчук Марта,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту психології та соціального захисту
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ФАХІВЦІВ ІТ-СФЕРИ

Анотація. У статті розглянуто особливості та причини емоційного вигорання фахівців ІТ-сфери, а також представлено результати діагностики рівня емоційного вигорання фахівців ІТ-сфери. Авторка виявила, що у 100% респондентів наявне вигорання, яке найбільшою мірою виявляється у деперсоналізації та емоційному виснаженні.

Ключові слова: емоційне вигорання, професійне вигорання, фахівець-ІТ-сфери, деперсоналізація, емоційне виснаження, редукція особистих досягнень.

Radchuk Marta
obtaining the second (master's) level of higher education
Educational and Scientific Institute of Psychology and Social Protection
Lviv State University of Life Safety

RESULTS OF RESEARCH ON EMOTIONAL BURNOUT AMONG IT-PROFESSIONALS

Abstract: The article examines the features and causes of emotional burnout among IT professionals, presenting the results of diagnosing the level of emotional burnout among them. The author found that 100% of the respondents experience burnout, most notably in depersonalization and emotional exhaustion.

Keywords: emotional burnout, professional burnout, IT professional, depersonalization, emotional exhaustion, personal accomplishment reduction.

Актуальність. Доцільність дослідження емоційного вигорання фахівців саме ІТ-сфери зумовлена тим, що зараз в Україні та світі загалом є дуже великий попит на спеціалістів саме цього напрямку. Сфера інформаційних технологій (ІТ) – це також така діяльність, яка характеризується швидким темпом змін, розвитком, вивченням та опрацюванням новітніх технологій, а також високим рівнем стресу та залученням навичок емоційного інтелекту. Відтак часто фахівці

в ІТ-компаніях стикаються з понаднормовою роботою, сидячим способом життя та праці, гіподинамією. Специфіка діяльності таких фахівців сприяє тому, що вони практично постійно перебувають у стані психологічного навантаження, а також емоційного напруження, що дуже часто супроводжується емоційним вигоранням.

Мета дослідження – представити і проаналізувати результати дослідження емоційного вигорання фахівців ІТ-сфери.

Емоційне вигорання – доволі поширене нині явище, яке більшість дослідників визначають як фізичне, емоційне або мотиваційне виснаження – реакцію на хронічний стрес та втому, понаднормову роботу, відсутність відпочинку.

Проблема професійного вигорання фахівців ІТ-сфери є предметом дослідження багатьох сучасних дослідників: О. Вовк, В. Гомонюк, М. Кожухаренко, Н. Кутузова, Н. Лесніченко, С. Молчанова, В. Найчук, Н. Панасенкою, К. Руденко, О. Шнайдер, І. Ющенко та ін.

Професійне вигорання все частіше проявляється у фахівців ІТ-сфери. Як зазначають Н. Панасенко та В. Гомонюк, професія спеціаліста ІТ-сфери має як свої плюси, так і свої мінуси. До плюсів професії відносять: постійне професійне самовдосконалення; високий попит на ринку; високу заробітну платню; працювати можна, не маючи диплома; це переважно творча професія. До мінусів відносять наступне: те, що зрозуміло програмісту, не завжди зрозуміло користувачеві, тому програмісту доводиться багато йому пояснювати; трапляється робота в авральному режимі; робота за комп'ютером погано позначається на здоров'ї; тут також знаходиться місце рутині; професія накладає відбиток на характер людини [1, с. 166].

О. Шнайдер у результаті дослідження емоційного вигорання у програмістів встановив, що здатність керувати своєю поведінкою через керування емоціями пов'язана з емоційним вигоранням. Він припускає, що в ситуації, коли в процесі діяльності людині не вдається знайти оптимального й адекватного способу вираження своїх емоцій, «страждає» діяльність, емоції виступають не стільки енергетичним ресурсом, скільки гальмують мотивацію [3].

До чинників, які можуть сприяти виникненню професійного вигорання у спеціалістів ІТ-компаній, відносять суворий контроль над роботою програміста, часті перевірки стану проекту; надмірно стислі терміни виконання проектів і завдань; жорсткий розподіл обов'язків зверху між програмістами в команді; відсутність творчої діяльності в роботі програміста, постійне виконання програмістом рутинних операцій; відсутність можливості ведення нормального діалогу всередині команди, з лідером команди розробників.

З метою емпіричного дослідження емоційного вигорання фахівців ІТ-сфери ми використали методику діагностики рівня професійного вигорання К. Маслач – С. Джексон (МВІ) в адаптації Н. Водоп'янової [2]. К. Маслач та С. Джексон розглядають вигорання як відповідь на професійні стреси та визначають його як «стан фізичного, емоційного та розумового виснаження, що виявляється у професіях соціальної сфери» [4].

В опитуванні взяли участь 30 осіб однієї з ІТ-компаній м. Львова віком 22–35 років. Серед опитуваних були представники таких посад: програміст (розробник програмного забезпечення), тестувальник (тестування програмного забезпечення), веб-дизайнер, маркетолог, рекрутер, технічна підтримка, проєкт-менеджер.

Результати проведення методики діагностики рівня професійного вигорання К. Маслач – С. Джексон засвідчили, що у всіх 100% учасників, які пройшли дане опитування, виявлено високий рівень вигорання (58 і більше балів за усіма субшкалами).

Ми також оцінювали й аналізували відповіді респондентів за трьома шкалами: емоційне виснаження, деперсоналізація, редукція особистих досягнень. Результати діагностики емоційного вигорання фахівців ІТ-сфери за шкалами представлено на рис. 1.

Як бачимо на рис. 1, найбільш вираженою є деперсоналізація фахівців ІТ-сфери, а саме: високий рівень – у 70% респондентів, середній – у 23,3% та низький – у 6,7%. Деперсоналізація характеризується негативними змінами у стосунках з іншими людьми (передусім з колегами по роботі та клієнтами) та виявляється у загальному негативізмі, негуманному, а подекуди й цинічному ставленні до них.

Також у 60% респондентів виявлено високий рівень емоційного виснаження, у 33,3% – середній рівень емоційного виснаження та у 6,7% – низький рівень емоційного виснаження. Емоційне виснаження – це суттєве зниження емоційних ресурсів, яке не відповідає рівню потреб особистості. Воно виявляється або в байдужості до всього та відсутності емоцій, або, навпаки, а емоційному перенасиченні. Загалом емоційне виснаження є головною ознакою емоційного вигорання.

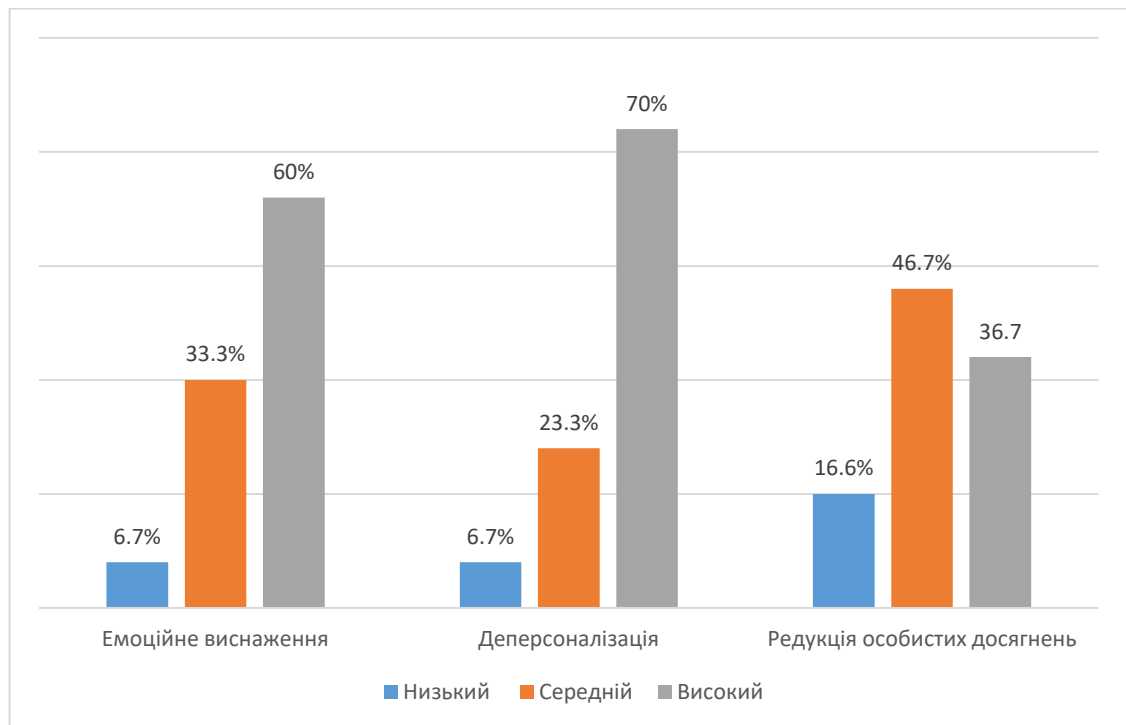

Рис.1. Результати діагностики професійного вигорання фахівців ІТ-сфери за методикою К. Маслач – С. Джексон.

Редукція особистих досягнень у більшості респондентів (46,7%) виражена на середньому рівні, у 36,7% – на високому рівні та у 16,6% – на низькому рівні. Головною ознакою редукції особистих досягнень є негативне оцінювання власної роботи, так звана «самодискваліфікація» себе як фахівця. Редукція особистих досягнень виявляється або в негативному оцінюванні себе, заниженні власних професійних можливостей і результатів, негативному ставленні до них, або в применшенні власної гідності, обмеженні своїх можливостей та обов’язків щодо інших людей.

Таким чином, результати показали, що 100% респондентів мають наявне вигорання, яке найбільшою мірою виявляється у деперсоналізації та емоційному виснаженні.

На нашу думку, варто працювати не лише з симптомами та наслідками емоційного вигорання, а потрібно більше уваги приділити профілактиці та попередженню виникнення синдрому вигорання у фахівців ІТ-сфери.

Список використаних джерел

1. Панасенко Н. М., Гомонюк В. О. Особливості розвитку професійних якостей у програмістів. *Актуальні проблеми психології*. Т. V. Вип. 14. С. 165–170.
2. *Практична психосоматика: діагностичні шкали. Навчальний посібник* / За заг. ред. О. С. Чабана, О. О. Хаустової. К.: Видавничий дім «Медкнига», 2021. 200 с.

3. Шнайдер О. Психологічні особливості емоційного вигорання працівників сфери інформаційних технологій. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка». 2016. Вип. 26. С. 144–148.

4. Maslach C., Leiter M. P. *The truth about burnout: How organization cause personal stress and what do about it.* San Francisco, CA: Jossey-Bass, 1997. 208 p.

Науковий керівник – **Світлана Вдович**,
доцент кафедри практичної психології та педагогіки
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності,
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

УДК 159.99

Хмарна Лілія,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
Пилипенко Лілія,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності
Львів, Україна

ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ МАЙБУТНІХ РЯТУВАЛЬНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті розглядається феномен психологічного благополуччя майбутніх рятувальників в умовах воєнного стану. Теоретично проаналізовано переживання психологічного благополуччя майбутніми рятувальниками в ситуації воєнного стану протягом професійної підготовки у ЗВО із специфічними умовами навчання. Психологічне благополуччя ми розуміємо як стан одне із соціально-психологічних утворень, що є важливою частиною психологічного здоров'я, та формується в процесі активності особистості, та впливає на її якість життя.

Ключові слова: психологічне благополуччя, воєнний стан, майбутні рятувальники.

Khmarna Liliia,
Lviv State University of Life Safety,
Pylypenko Liliia,
Lviv State University of Life Safety,
Lviv, Ukraine

PSYCHOLOGICAL WELL-BEING OF FUTURE RESCUERS IN THE MARTIAL LAW CONDITIONS

Abstract. The article discusses the phenomenon of psychological well-being of future rescuers in conditions of a state of war. The experiences of psychological well-being by future rescuers in a wartime situation during their professional training in educational institutions with specific learning conditions are theoretically analyzed. Psychological well-being is understood as a state of one of the socio-psychological formations that is an important part of psychological health and is formed in the process of an individual's activity, affecting their quality of life.

Key words: psychological well-being, martial law, future rescuers.

Реалії в яких зараз проживає людина – вражають, адже «Якби людина вміла задовольнятися тим, що має, а не зазіхати на надбання сусіда, вона б завжди насолоджувалась світом і свободою» (Жан де Лабрюєр) [1]. І незважаючи на те, що людство досягло неймовірного рівня: у світі інформаційних технологій, розвитку науки, постійних комунікацій, переговорів – людина все одно зустрічається із оголошенням воєнного стану в ХХІ столітті. Повномасштабне вторгнення підвищило ймовірність розвитку проблем, пов'язаних із психічним здоров'ям, тому важливо усвідомити та володіти інформацією щодо особливостей збереження психологічного благополуччя в умовах воєнного стану.

Також введення воєнного стану висуває все більші вимоги до майбутніх рятувальників Державної служби України з надзвичайних ситуацій, які повинні уже бути готові виконувати свої професійні обов'язки навіть протягом періоду професійної підготовки у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання. Тому особливого значення у цей період набуває відчуття психологічного благополуччя, що дозволяє підтримувати так званий баланс на всіх рівнях життя. Вміти жити із задоволенням від дійсності – легко, враховуючи відкритий доступ ресурсів для особистісного розвитку, налагодження міжособистісних стосунків, любов та підтримку збоку близьких для нас людей.

Експерти Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я скористалися терміном добробут як основний критерій визначення здоров'я людини: «здоров'я – це не тільки відсутність хворіб чи фізичних дефектів, а й стан повного фізичного, розумового і соціального благополуччя». Фахівці даної організації зазначили, що наше психологічне благополуччя, на основі внутрішнього здорового стану людини залежить від самооцінки, почуття соціальної приналежності, реалізація фізичного та духовного потенціалу [3].

Дослідженням феномену психологічного благополуччя займалися такі зарубіжні й вітчизняні науковці, як Н. Бредберн, Н. Волинець, Т. Данильченко, Е. Дінер, Ю. Кашлюк, К. Ріфф, М. Селігман, Т. Титаренко, Г. Філоненко, Л. Яворська.

Феномен «психологічного благополуччя» трактують в рамках двох підходів, а саме гедоністичного і евдемоністичного. У першому підході основа психологічного благополуччя полягає в суб'єктивному задоволення власним життям, у другому, відповідно реалізація особистісного потенціалу людини [2].

К. Ріфф, яка має найбільший внесок в плані розвитку психологічного благополуччя, розглядає його, як базу людського світосприйняття. Адже таким чином людина дає оцінку своєму функціонуванню з огляду на те, на що здатна людина. К. Ріфф виділила складові психологічного благополуччя на основі

розвитку життя особистості, його самореалізації, зрілості, психологічного здоров'я та інших чинників, які впливають на психологічне благополуччя. Також дослідниця з даних визначень виділила основні конструкції для визначення так званого добробуту людини; предмети для їх вимірювання; критерії та методи оцінювання [5].

Більше того К. Ріфф розробила модель позитивного функціонування індивіда, до якої увійшли такі параметри: прийняття себе, тобто кожен частинку свого життя в цілому, незважаючи на те, позитивна чи негативна це сторона; особистісне зростання (людина повинна прагнути завжди досягнути нові знання, пізнати глибше цей світ, відчувати себе на новому рівні); автономія (людина поважає власне «я», та може дати відсіч соціуму, яке може тиснути на нього; може гідно оцінити людину, яка поруч; здатна до саморегуляції); компетентність (дисципліна при роботі з собою та справи яку людина виконує, вмє долати перешкоди які є на її шляху, розуміє досвід помилок та активно вчиться на них); позитивні відносини з оточуючими (емпатійність у ставленні до інших, соціалізації та гнучкість у стосунках з іншими, має друзів та може встановити довірливі відносини з людьми, які є у її житті); наявність цілей (людина вмє проживати моменти тут і зараз, цінує своє минуле, завдяки якому активно функціонує сьогодні, та може на його основі встановити в першу чергу для себе – сенс життя та вершину точки, на яку повинна дібратися) [6].

Психологічне благополуччя ми розуміємо як стан одне із соціально-психологічних утворень, що є важливою частиною психологічного здоров'я, та формується в процесі активності особистості, та впливає на її якість життя. Досліджено, що під психологічним благополуччям розуміється не лише психічне і фізичне здоров'я особистості, але й самореалізація розвиток своїх можливостей.

Щоб досягти високого рівня психологічного благополуччя, поповнювати його у разі виходу з під контроль емоційно-нестабільних станів, людина повинна постійно працювати над собою, що у сучасних умовах є неабияк як непросто, особливо для майбутніх рятувальників у процесі професійної підготовки в умовах воєнного стану. Вони навчаються, несуть службу в добовому наряді, проходять стажування, несуть службу в навчально-рятувальній пожежній частині та залучаються до наслідків ліквідації надзвичайних ситуацій.

Тривале виконання несення служби й виконання службових обов'язків в складних та екстремальних умовах надзвичайної ситуації у воєнний стан може призводити до дезадаптації, зниження опірності організму, а також нервово-психічних перенапруг особового складу, у наслідок чого є розвиток у них стійких негативних психічних станів та зниження рівня психологічного благополуччя.

24 лютого 2023 року наші герої без зброї зіштовхнулися із більш складнішим завданням – ліквідувати наслідки атак від країни-агресора. Війна вносить корективи і у підрозділи ДСНС, адже працювати під обстрілами, під час повітряної тривоги означає поставити і своє життя під величезну загрозу. Завали, часто під якими опиняються люди, вимагають від рятувальників швидкісної реакції, дій та залучення максимальної кількості сил для того, щоб врятувати людське життя. І в такі моменти, важливо допомогти рятувальникам навчитися підтримувати свій психоемоційний стан, піклуватись про своє психологічне благополуччя, завдяки якому кожен з них зможе застосувати всі знання та навички, набуті зокрема і під час етапу професійної підготовки.

Не тільки зберегти, але й підтримувати психологічне благополуччя майбутніх рятувальників, навіть тоді, коли умови в яких вони знаходяться несуть постійну загрозу – не легко, адже з психологічної точки зору, їхня професійна діяльність характеризується постійними стрес-факторами.

Враховуючи особливості діяльності майбутніх рятувальників, які працюють та навчаються діяти в екстремальних умовах, досить складно забезпечувати розвиток психологічного благополуччя. Серед основних завдань науково-педагогічного складу, зокрема хто викладає дисципліни психологічного спрямування, психологів ДСНС для забезпечення психологічної допомоги і підтримки здобувачам, а саме майбутнім рятувальникам, можна виділити такі: забезпечення психологічного здоров'я, подолання професійних криз, попередження виникнення і поширення нервово-психічних захворювань, підвищення стійкості до стрес-факторів, розвиток психологічної готовності, розвиток навичок самодопомоги у стресових ситуаціях тощо.

На нашу думку, для забезпечення успішного виконання поставлених завдань, майбутній рятувальник додатково повинен мати сильний фундамент психологічного благополуччя, розуміти складові психологічного благополуччя людини та намагатись встановити гармонію та постійно підтримувати баланс у всіх сферах життя, що можливо за допомогою психологічних тренінгів, роботи із психологом тощо.

Подальшими перспективами вивчення різних аспектів психологічного благополуччя, на нашу думку, полягає в емпіричному дослідженні особливостей психологічного благополуччя майбутніх рятувальників в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. 20 важливих висловлювань про війну, свободу і життя.
URL: <https://vogue.ua/article/culture/lifestyle/20-vazhlyvih-vislovlyuvan-pro-viynu-svobodu-i-zhittya-48113.html> (дата звернення: 27.10.2023).

2. Волинець, Н.В. (2017). Теоретичний аналіз категорії «Психологічне благополуччя особистості» у сучасній психологічній науці. *Теорія і практика сучасної психології*, 1, 4-17.

3. Всесвітня організація охорони здоров'я. Постійне представництво України при відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві. 2012 жовт 16. <https://geneva.mfa.gov.ua/posolstvo/2612-who> (дата звернення: 28.10.2023).

4. Кашилюк, Ю. І. (2016). Основні чинники, які впливають на психологічне благополуччя особистості. *Проблеми сучасної психології*, 34, 170–186

5. Ryff C. D. Psychological well-being in adult life / C.D. Ryff // *Current Direction in Psychological Science*. – 1995. – №4. – P. 99–104.

6. Ryff C. D., Keyes C. L. The Structure of Psychological Well-Being Revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1995. Vol. 69(4). P. 719-727.

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 159:82-3

Радчук Марта, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти Навчально-наукового інституту психології та соціального захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

ОСОБЛИВОСТІ НЕЗВИЧНИХ ЛЮБОВНИХ ТРИКУТНИКІВ (ЗА З. ФРОЙДОМ) У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Анотація. У статті розглянуто особливості незвичних любовних трикутників за З. Фройдом у художній літературі. Авторка робить висновок про подібність описаного З. Фройдом особливого типу чоловіків та героїв художніх творів (Льови Роттера з «Невеличкої драма» В. Підмогильного, Корвина з «Доктора Серафікуса» В. Домонтовича, Василя Орядина з «Царівни» О. Кобилянської), їхньої поведінки, ставлення та дії до вибору об'єкта закоханості, умов, висунутих ними до обраної жінки: можемо відносити до цього особливого типу вибору чоловіками об'єкта закоханості.

Ключові слова: любовний трикутник, З. Фройд, В. Підмогильний, О. Кобилянська, В. Домонтович.

Radchuk Marta
obtaining the second (master's) level of higher education
Educational and Scientific Institute of Psychology and Social Protection
Lviv State University of Life Safety

CHARACTERISTICS OF UNUSUAL LOVE TRIANGLES (ACCORDING TO Z. FREUD) IN LITERATURE

Abstract: The article explores the features of unconventional love triangles according to S. Freud in fiction. The author concludes on the similarity between the described S. Freud's particular type of men and the heroes of literary works (Lev Rotter from "Little Drama" by V. Pidmohylny, Korvin from "Doctor Seraphicus" by V. Domontovych, Vasyl Oryadin from "The Princesses" by O. Kobylianska). The study focuses on their behavior, attitudes, and actions towards choosing an object of affection, as well as the conditions they set for the chosen woman. We can attribute the men's choice of the object of affection to this particular type.

Keywords: love triangle, S. Freud, V. Pidmohylny, O. Kobylianska, V. Domontovych.

Любовний трикутник – це вид романтичних взаємин між трьома людьми. Даний термін застосовують як до випадків, коли дві людини відчують емоційну прихильність до третього, незалежно один від одного; так і до тих, в яких всіх трьох пов'язують тісні взаємини. Як правило, у монопольному суспільстві любовний трикутник синонімічний із поняттям конфлікту в силу того, що такий стан речей є неприйнятним принаймні для одного з них. Також із любовним трикутником часто асоціюється поняття нерозділеного кохання і

ревнощів. Таких випадків у художній літературі можна знайти безліч: «Три зозулі з поклоном» Григора Тютюнника, «Украдене щастя» Івана Франка, «Лісова пісня» Лесі Українки, «Чорна рада» Пантелеймона Куліша, «Маруся Чурай» Ліни Костенко.

В «Енциклопедичному словнику крилатих слів і виразів» подане його первинне значення. Вперше з'явився цей вислів у драмі Генріка Ібсена «Гедда Габлер». Спочатку, відразу після появи п'єси Г. Ібсена на сцені, під «трикутником» мали на увазі цілком спокійні, прийнятні для всіх трьох відносини між другом сім'ї та подружньою парою.

Нас буде цікавити цей другий випадок, а саме таке значення, яке було після виходу п'єси «Гедда Габлер» Г. Ібсена. Відтак, аби розмежувати ці два сенси, які вкладаються в первинне сприйняття, будемо вживати терміни «незвичний любовний трикутник» і «класичний любовний трикутник».

У художній літературі «класичний любовний трикутник» – дуже частий прийом для основних сюжетних та любовних ліній (про це свідчить велика кількість творів). Це один із найпопулярніших мотивів, що часто використовують письменники для розвитку любовної лінії у своїх персонажів.

Любовний трикутник – доволі розповсюджений мотив для художньої літератури, кінематографу, мистецтва загалом. Зазвичай, любовний трикутник постає або як центральний сюжет або як додаткова деталь, яка посилює емоційну та драматичну напругу у любовній лінії.

Як центральну сюжетну лінію класичний любовний трикутник описували у своїй творчості українські класики: І. Франко «Украдене щастя», «Перехресні стежки», «Лель і Полель», «Захар Беркут», П. Куліш «Чорна рада», Гр. Тютюнник «Три зозулі з поклоном», В. Підмогильний «Невеличка драма», Леся Українка «Лісова пісня», Ю. Федькович «Люба-згуба», «Хто винен», «Серце не навчити», І. Вільде «Марічка», Ліна Костенко «Маруся Чурай», О. Кобилянська «В неділю рано зілля копала», В. Домонтович «Доктор Серафікус», І. Котляревський «Наталка Полтавка» та багато інших. Чимало прикладів налічує класика світової літератури: М. Мітчел «Віднесені вітром», «Серця трьох» Д. Лондона, Стендаль «Червоне і чорне», Л. М. Елкот «Маленькі жінки», Г. Флобер «Мадам Боварі», Д. Г. Лоуренс «Коханець леді Чаттерлей».

У контексті аналізу творчості української літератури незвичайний (не класичний любовний трикутник – де перебуває одна жінка і два чоловіки, але один із цих учасників – чоловік, має специфічну поведінку та ставлення до ситуації трикутника і навіть сам прагне там бути) ми беремо до уваги напрацювання З. Фрейда, а саме статтю – «Про особливий тип чоловічого вибору об'єкта кохання». З. Фрейд детально класифікує певні особливості таких

ситуацій і зосереджується здебільшого на «третьому зайвому» учаснику любовного трикутника – на чоловікові, який сам прагне не покидати цей трикутник.

З. Фройд пише про те, що досі надавалась перевага письменникам в описанні «передумов», згідно з якими чоловіки здійснюють вибір об'єкта кохання і як вони узгоджують свої мрії з реальністю. Психоаналітик вважає, що таким людям притаманні певні якості, що дозволяють їм «вирішити таке завдання» (вибір об'єкта любові – М.Р.). Перш за все, підвищена чутливість до потаємних душевних переживань інших людей і мужність озвучувати зміст власного підсвідомого.

У статті ««Про особливий тип чоловічого вибору об'єкта кохання» З. Фройд виділяє «конкретні типи любовного життя». Описуючи один тип, вважає, що «його вирізняє ряд «передумов кохання», одночасна присутність яких є незрозумілою, власне навіть дивною, але в той же час її легко пояснити засобами психоаналізу».

З. Фройд наводить основні умови, які висуваються об'єкту любові, і дії закоханого щодо нього.

Будемо притримуватись пунктів, запропонованих З. Фройдом, ілюструючи прикладами з художньої літератури. Як відомо, засновник психоаналізу черпав матеріал із власної медичної практики, зазначивши, що подібні прояви були «помічені та науково підтверджені у звичайних (нормальних) здорових і навіть видатних людей». Ми ж намагатимемось виявити ознаки такого типу чоловічого вибору об'єкта любові у творах української та світової літератури.

Першу умову З. Фройд називає комплексною, бо коли присутня ця умова, то вдається виявити й інші відмінні риси цього типу вибору. Умовно її можна назвати умовою «третього потерпілого», а зміст звести до того, що представник даного типу ніколи не обере об'єктом любові жінку, все ще вільну, тобто дівчину чи незаміжню даму, а вибере лише ту, на яку може претендувати інший чоловік в якості законного чоловіка, коханця чи нареченого. Схожий момент можемо побачити у романі Стендаля «Червоне і чорне», де юнак «претеднує» і виявляє знаки уваги саме заміжній жінці.

У деяких випадках ця умова настільки сильна, що одну й ту ж жінку, поки вона нікому не належить, спочатку можуть не помічати чи навіть цуратися, але вона одразу стає об'єктом закоханості, коли в неї з'являються любовні відносини з іншим чоловіком.

Друга умова – схильність жінки до перелюбу, причому жінкам, які будуть об'єктами вибору цього типу чоловіків, не завжди і не обов'язково має бути притаманна така схильність. Поштовхом для підозр у цьому може бути

легесенька тінь на репутації дівчини чи заміжньої жінки, плітки тощо. Наприклад, у Марти з «Невеличкої драми» В. Підмогильного було багато прихильників, а згодом і хлопець, який частенько навідувався до неї. Це дало підстави пліткувати і підозрювати невинну дівчину в розпусті. Така умова пов'язана з виявом ревності, які, очевидно, становлять собою необхідну потребу закоханих цього типу. Лише коли у них є можливість ревнувати, їхня пристрасть досягає піку, жінка набуває найвищої цінності. Таке трапилось з Льовою, персонажем повісті В. Підмогильного «Невеличка драма», коли Марта була з його другом – Юрієм: «[...] Замість сприяти його звільненню, звістка про роман Мартин його ще більше ув'язнила. Доти Льові здавалось, що його чуття дійшло вже крайньої межі, і він уявити собі не міг, щоб воно й далі могло поступувати: навіть того, що було, було задосить! А ось тепер воно сягнуло ще вгору на кілька ступнів, немовби любовний прес, що душив його. Збільшив відразу своє нагнічення. Щось розпачливе, безоглядне в ньому повстало, щось зовсім релігійне, бо велич дівчини зросла в її любові. В любові її додалась остання риска, в любові її істота цілком окреслилась. Вона ступила ще крок угору на п'єдесталі, де він її тримав, й йому лишилось тільки впасти ниць у святобожному екстазі. [...] Виряджувався нишком споглянути на неї саму, на неї, величну, царицю землі, негасиме огнище життя. Пильнував здалека, як вона виходить з установи, як минає його, як зникає з його зору, прекрасна й богорівна. Її появи він раз у раз чекав, як здійснення безумної мрії; Марту бачачи, переймався ще глибше свідомістю її винятковості на землі й покійно гадав: «я не звільнюся від неї ніколи». Та не розпач, а насолода бралася в нім з тої безнадійної гадки» [2, с. 665]. «Проте чоловік не проявляє бажання бути єдиним її володарем і, мабуть, відчуває себе цілком благополучно в рамках любовного трикутника. Один із моїх пацієнтів, жахливо страждаючи через амурні справи своєї дами, не тільки не заперечував її заміжжю, а навіть всяко сприяв цьому» [5, с. 46].

Подібною до пацієнта психоаналітика поведінкою відзначаються і герої повісті «Невеличка драма» В. Підмогильного. Льова дружив із Мартою, бо він лише раз наважився зізнатись дівчині в коханні, а Марта не відповіла йому взаємністю. Згодом юнак видав: «Вам треба закохатись, Марто» [2, с. 553] [...] Льові й на одну навіть мить не спало на думку, що – закохатись у мене. Але він ураз пожвавішав. [...] я можу вас, Марто, познайомити... з одним своїм знайомим» [2, с. 554–555].

З. Фройд виокремлює також дії чоловіків такого типу вибору щодо об'єкта любові. А саме, очевидно, виявляється нав'язливість – риса, яка певною мірою притаманна будь-якому випадку закоханості. Таку надмірну нав'язливість спостерігаємо у поведінці Льови з «Невеличкої драми» та Корвина з повісті

«Доктор Серафікус» В. Домонтовича. «Льова, мабуть, ненормальний», – подумала дівчина. Бо хто нормальний був би безнадійно закоханий протягом двох років? Всі, кого вона знала, були закохані в неї максимум місяць, та й зовсім інакше закохані, бо хотіли її обійняти, поцілувати, покласти їй руку на коліна, а один на першому побаченні схопив її і крикнув: «Будь моя!» – Вигнаний, він пішов, не дуже образившись, і сказав на відході: «Я так і знав, що ви міщанка». У всякому разі, хтось та був ненормальний: або всі ті, або Льова [2, с. 591]. [...] Їй обридло його дворічне нудне впадання, мовчазне служіння, безбарвна мова і покора, непорушна покора! Подумати тільки – вона вигонила його з хати, прилюдно дурнем узивала, забороняла місяцями на очі навертатись і він терпів. Він ні разу не розгнівався. Один тільки раз, дуже давно, сказав, що любить її [2, с. 540] [...] отак Льова робився добровільним козлом відпущення для Мартиного чорного настрою, послужливою метою для проявів її гніву» [2, с. 554].

Окрім надмірної нав'язливості, З. Фройд говорить про те, що більш за все вражає у чоловіків цього типу – прагнення «рятувати» кохану. Чоловік переконаний, що вона потребує його, що без нього втратить будь-які моральні підвалини і скотиться на рівень, гідний жалю. Порятунком досягається тим, що він не покидає її. Частково таке можна спостерігати у поведінці Льови. Спостерігаючи у Марти велику кількість залицяльників, Льова прагне видати її заміж. Пізніше дізнається, чи є шанс на примирення Юрія та Марти, та незважаючи на вже заплямовану репутацію дівчини (плітки сусідів, через які Марту виганяють із помешкання), береться шукати їй нове житло.

До слова, схожі моменти можемо спостерігати у інших творах класиків української літератури – О. Кобилянської повість «Царівна», В. Домонтовича «Доктор Серафікус». Маємо на увазі постійну присутність та нав'язливість чоловіка до жінки, яка його зацікавила, але також потреба і можливість долучати до їхніх відносин третю сторону (ще одного чоловіка). Так у повісті «Доктор Серафікус» Корвин знає, що Вер заміжня, але ця інформація його не зупиняє взагалі і він активно проводить час із жінкою, крім того його навпаки приваблює відвертість і якоюсь мірою «розпусність» Вер (що теж перегукується із одним з пунктів, які пропонував у своїй класифікації З. Фройд – жінка приваблива тоді коли недоступна і вважається вульгарною, або їй приписується така репутація). «Вона досить недвозначно виявляла свою прихильність до Корвина [...]Ця жінка була чарівна й приваблива. У сп'янілих нічних блуканнях вона не тратила ясності. Утримуючись від будь-чого, вона шаліла в приборканих своїх бажаннях і спокушала найвибагливіші дивацтва» [1, с. 65]. Вер цікавила Корвина, безперечно, але в той же час чоловік залишався доволі пасивним учасником цих відносин (згодом долучивши свого друга – Комаху).

«Тепер, – сказав Корвин, – я дозволяю коханню приймати всі можливі випадкові форми. У своєму поведженні з жінками я наслідую фра Філіппо Ліппі: зустрівши жінку, що йому була до вподоби, він робив спробу покохати її, і, коли йому не щастило задовольнити своє бажання, він малював її портрет.

– Мудре правило, Корвине. Дуже мудре! Закінчивши того місяця один портрет, ви, певне, збираєтесь розпочати за деякий час інший?

– Я кохаю вас, Вер!

– Малюйте портрети, Корвине!» [1, с.78–79].

Так і в минулих стосунках із потенційною нареченою Корвин не поспішав одружуватись і бути третім – це комфортний формат для нього. Більше того і до попередніх стосунків Корвин постійно залучав свого друга Комаху. «Серафікус і наречена не були знайомі. У Корвина з'явилась думка їх познайомити» [1, с. 79] «Мені потрібен чоловік! – сказала дівчина. – А ви обернули наші взаємини на якусь філософічну дружбу. Замість поставитись до мене як до жінки, ви поставились до мене ніби до якоїсь абстрактної фікції. Отже, я зробила те, що зробила. Знайшла собі чоловіка й виходжу за нього заміж» [1, с. 85]. Точно так само у спілкування Вер та Корвина був долучений Комаха. «Корвин уважно за ним стежив. Він твердо пам'ятав наказ Вер познайомити їх з Комахою і, як тільки помітив, що Комаха десь повівся, він прожогом кинувся за ним і наздогнав при виході» [1, с. 104]. Згодом у Вер та Комахи зав'язалися любовні відносини і Корвин тоді ще більше почав ревнувати жінку до свого друга. Проте судячи з попереднього досвіду із колишньою нареченою і теперішньою ситуацією можемо зробити висновок, що Корвин сам прагнув перебувати у любовному трикутнику.

Орядин – персонаж повісті «Царівна» О. Кобилянської з часу знайомства із головною героїнею Наталкою проявляв неоднозначні відчуття та ставлення до останньої. Спершу запевняв, що закоханий і ідеалізував дівчину, захоплювався, величав її «царівною», але при першій ж можливості покинув свою кохану і будь-які спроби перебувати з нею у любовних стосунках. «Орядин мене провів. Потім ми знайшли в кутку місце і стали там. Освідчились один одному в коханні. Але Василь завтра мав від'їжджати, говорив, що не забуде ніколи, називав мене «царівна»; обіцяв, як доб'ється чогось, тоді прийде. «...О, яка я горда! Але я твоя царівна...» Через кілька годин він від'їде. «Моє щастя скінчилося!» [3, с. 62]. Згодом Орядин продовжуючи кохати Наталку намагається «врятувати» кохану, але в той же час не пропонує їй стосунки чи одруження, проте доволі активно відмовляє дівчину від потенційного шлюбу з іншим чоловіком. «Повернувся Орядин. Зоня сказала, що я заручена. Він: «Шкода її!» [3, с. 91] «Розлучіться з професором. Це чиста дурниця, виходити за такого. Загинете!» [3, с. 109].

І в кінцевому випадку, коли у Наталки з'явився черговий залицяльник, то Василь Орядин вже з жалем та коханням згадує дівчину і свої почуття до неї, попри те, що закохані все ж могли бути разом. «Ніколи в житті не злякався він так дуже, як в цій хвилині, але й ніколи не відчув удруге такого жалю, як тепер. Його серце прошиб біль. «Вона, вона, вона!» – співало в нім, і він дивився на неї, мов безтямки, і, мабуть, не забуде її вигляду й до смерті. Широко створені, немов нерухомі очі на його! О боже! Так дивилася вона за ним того вечора, коли розставалися перший раз, коли він їй говорив, що вона його царівна і що він по неї прийде... І він нараз усе забув. Все, що між ними зайшло, що їх розвело, і знав лиш те одно, що любив її, її одну на світі і що втратив її навіки... і чи лиш її саму?» [3, с. 290–291].

Навівши риси одного типу вибору чоловіками об'єкта закоханості, З. Фройд доходить висновку: «Цей своєрідний вибір об'єкта і доволі дивні любовні відносини мають одне й те ж психічне походження, яке нагадує любовне життя нормальних людей: вони беруть свій початок від фіксації дитячої схильності любити на матері і представляють один із її варіантів» [5, с. 48]. Далі вчений детальніше аналізує передумови в дитинстві хлопчика, що в майбутньому проявляться в такому типі вибору жінки. На жаль, не маємо змоги настільки заглибитись у першопричини, які в подальшому спричинили саме таку поведінку героїв (Льови з «Невеличкої драми» В. Підмогильного, Корвина з «Доктор Серафікус» В. Домонтовича), бо нам практично нічого невідомо про їхні сім'ї, зокрема про відносини з матерями. Проте ці твори засвідчують підтвердження теорії З. Фрейда про тип вибору чоловіками об'єкта любові в художній літературі. Письменники, безперечно, мали різні наміри та цілі, що написати, як, і в якій формі. Тематика творів відмінна, самі автори дуже різні за стилем та манерою письма, а також жанри: «Доктор Серафікус» і «Невеличка драма» – повісті, «Хто винен» – оповідання, «Маруся Чурай» – роман у віршах. Єдине, що поверхнево об'єднує ці твори – це любовна лінія. Цікаво те, що ситуація «третього зайвого-потерпілого» гармонійно вписується у всіх текстах.

Зауважимо, що найяскравіше виражені герої (яких описував З. Фройд) присутні мабуть найбільше у інтелектуальній прозі, де чоловіки мають манери джентельменів, стриманість, дотримуються етикету. Мимоволі це викликає асоціації та паралелі із лицарськими романами - де була дама серця, але присутня вона була більше платонічно, ніж буквально. Звісно ж, закономірно виникали і любовні трикутники оскільки здебільшого дами були заміжні або вищі за статусом і таким чином недоступні, але бажані («Айвенго» В. Скотт, «Роман про Трістана та Ізольду» Ж. Бедьє).

Попри різноманіття творів та їхні відмінності, варто відзначити ще дещо спільне, окрім «незвичного любовного трикутника». Це характер персонажа з «незвичайного любовного трикутника», цього «третього-зайвого потерпілого». Звісно ж, не можна стверджувати, що всі персонажі – це втілення якогось одного типу героя. Однак Льова Роттер із «Невеличкої драми» В. Підмогильного має дещо притаманне (за З. Фройдом) для такого типу чоловіків: юний, закоханий в ідеал, мрійник, сором'язливий, інфантильний, скромний, боязкий.

Отже, подібність героїв, їхня поведінка, ставлення та дії до вибору об'єкта закоханості, умови, висунуті ними до обраної жінки (за З. Фройдом), підводять нас до висновку: Льову Роттера («Невеличка драма» В. Підмогильного), Корвина («Доктор Серафікус» В. Домонтовича), Василь Орядин («Царівна» О. Кобилянська) можемо відносити до цього особливого типу вибору чоловіками об'єкта закоханості. Можливо, це свідчить про те, що письменники надихалися реальним досвідом особистого життя чи їм диктувало саме такі образи їхнє Підсвідоме, а можливо, це м'якша форма любовного трикутника.

З. Фройд черпав матеріал для статті зі своєї медичної практики, реального життя, особистого досвіду. Безперечно, психоаналіз мав вплив не лише на тогочасне суспільство, культуру, літературу та мистецтво, а й згодом, вже у сьогоденні, трансформувався в один із інструментів для аналізу літературної творчості.

Список використаної літератури

1. Домонтович В. Доктор Серафікус. Без ґрунту: Романи. Київ: Критика, 1999. 384 с.
2. Підмогильний В. Оповідання. Повість. Романи. Київ: Наукова думка, 1991. 793 с.
3. Кобилянська О. Царівна. Харків: Фоліо. 2021. 347 с.
4. Серов В. Енциклопедичний словник крилатих слів і виразів. 2004. 880 с. URL: <https://e-knigi.com/spravochnaya-literatura/slovari/page-224-253888-vadim-serov-enciklopedicheskii-slovar-krylatyh-slov-i.html>.
5. Фройд З. Закляття незайманості. Санкт-Петербург: Азбука. 2015. 192 с.

Науковий керівник – **Світлана Вдович**,
доцент кафедри практичної психології та педагогіки
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності,
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 101.14

*Луговий Богдан,
к.і.н., доцент, завідувач кафедри гуманітарної освіти і туризму
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»,
м. Бережани, Україна*

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ЛЮДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. В статті здійснюється оглядово-аналітичний розгляд використання поняття людська діяльність. Визначаються різні підходи до використання людської діяльності в об'єктно-предметному полі теорії. Обґрунтовано методологічну модель людської діяльності в контексті основних категорій філософії.

Ключові слова: філософія, людина, діяльність, самодіяльність, мислення.

*Luhovyi Bohdan,
PhD (History), Associate Professor,
Head of the Department of Humanities Education and Tourism,
Separated Subdivision of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
“Berezhany Agrotechnical Institute”*

PHILOSOPHICAL UNDERSTANDING OF HUMAN ACTIVITY

Annotation. The article provides an overview and analytical consideration of the using of the concept of human activity. Various approaches to the using of human activity in the object-subject field of the theory are defined. The methodological model of human activity in the context of the main categories of philosophy are substantiated.

Keywords: philosophy, man, activity, self-activity, thinking.

В історії філософії активно розглядали проблему людської діяльності. Особливо зверталась увага в часи науково-технічної та інформаційної революцій, єдності глобалізації й локалізації культури, соціального динамізму ХХ-ХХІ ст. Людська діяльність спрямована на формування нових умов розвитку людини та суспільства, перетворення навколишнього середовища (включаючи і саму людину) відповідно з своїми потребами. Специфіка людської дійсності полягає в тому, що є суб'єкт-об'єктною реальністю, способом буття якої є людська діяльність.

Із зародження філософії, та осмислення людської діяльності, шукачі мудрості активно розглядали питання людської діяльності, неодноразово задавали питання як і чому людська діяльність відрізняється у порівняльному характері... В античній Греції філософ Аристотель говорив, що, спостерігаючи за гідною людиною, судять про неї за її ділами, оскільки інакше неможливо віднайти, якого вибору дотримувалась. Тут Аристотель вбачав у розумній

діяльності призначення людини, вважав, що відмінність людини від усякої іншої живої істоти. Поняття діяльності, як принципу філософського пояснення людського способу буття, найгрунтовніше описано в німецькій класичній філософії. Іммануїл Кант, потім Йоганн Фіхте роз'яснюють зміст людської діяльності, як спосіб соціального буття і як основу культури. Глибоко і ґрунтовно концепцію діяльності людини як основи предметного віту культури розробив Георг Гегель. Сьорен К'єркегор розглядав людську діяльність як філософське явище волі, Ернста Кассіраера про символічно-знакові структури, Едмунда Гуссерля про життєвий світ, Макса Вебера і Толкотта Парсонса про соціальну дію тощо [5]. І хоч кожен з філософів досліджує різні сторони людської діяльності, всі сходяться на тому, що діяльність – засіб, умова, рушійна сила і джерело формування соціальності.

Діяльність є поняття, що визначає будь-яке виявлення соціальної активності. На відміну від пристосовування біологічної системи діяльність соціальної системи стає пристосовуючою активністю, виражає універсальність людини як соціальної істоти і становить єдність матеріального і ідеального, об'єктивного і суб'єктивного. Людська діяльність відтворює матеріальні умови суспільного життя, перетворює зовнішню природу у другу природу – неорганічне тіло суспільної людини. Друга природа – особливо техніка, мова (членороздільне мовлення) – не що інше, як культура, що виступає засобом спілкування, соціального наслідування, передавання від покоління до покоління усвідомленого, узагальненого досвіду – атрибуту соціальної системи [2, с. 302].

Діяльність – багатопланова система. Основними видами діяльності, що забезпечують існування суспільства як системи, виступають матеріально-практична і духовно-практична діяльність. Людська діяльність як процес матеріальної і духовної діяльності завжди доповнюють одна одну, як засіб духовно-практичного освоєння світу.

В основні форм діяльності – матеріально-виробнича, соціально-політична по перетворенню суспільних відносин та інститутів і діяльність по відтворенню і розвитку людини. Саме в матеріально-виробничій, політичній, духовній сферах діяльності здійснюється практичне перетворення всієї суспільної системи. Суспільні відносини виступають як форми суспільної діяльності, визначають характер, мету, напрямок і соціальний зміст суспільної діяльності.

Духовна діяльність суспільства як процес цілеспрямованого відображення дійсності виконує функції: пізнання предмета та умов діяльності; інформування і організація суб'єктів діяльності; формування спонукань, мотивів, волі, вироблення цінностей, мети, проектів, програм [4]. Найзагальніші види духовної

діяльності: наукове пізнання, ціннісна свідомість, визначення мети, прогнозування і програмування, інформаційна діяльність.

Завершенням повної діяльності є одержання результату. Якщо мета була реальною, діяльність спланованою й побудованою правильно, з урахуванням об'єктивних можливостей і умов, то результат здебільшого відповідає задуму. Для досягнення успіху в діяльності потрібно: щоб мета відповідала об'єктивним можливостям, умовам, закономірностям; щоб обрані засоби були раціональними, ефективними; щоб дії були сплановані й виконувались правильно.

Різноманітність видів практичної діяльності, врешті, лежить в основі різноманітності типів суспільних відносин.

Форми чуттєвого споглядання та раціонально-теоретичної, розумової діяльності мають практичне походження; вони склалися в процесі трудової діяльності.

Сучасна комп'ютерна техніка дає змогу моделювати операції стереотипного мислення, які піддаються формалізації й алгоритмізації, тобто можуть бути виражені в точній послідовності логічних або математичних дій. Можливості розвитку й удосконалення комп'ютерної, а також робототехніки надзвичайно великі, їх важко передбачити. Але між машиною й людиною є принципова відмінність. Лише людина – свідомо і творча істота. Машина – це її знаряддя у фізичній і в розумовій діяльності, у матеріальній і духовній сфері.

Людська діяльність є явищем складним і багатогранним. Тому, існує потреба в класифікації та структуризації видів діяльності. При дослідженні даної теми я зупинився на класифікації видів діяльності яку подає В.Л. Петрушенко. Згідно цієї класифікації, діяльність може бути матеріальною (практичною), духовною та духовно практичною.

До матеріальної (практичної) діяльності відносяться: перетворення природи (виробнича, господарська діяльність, побут); подолання опору матеріалу; дія з об'єктами.

Саме ці види діяльності в найбільшій мірі пов'язані з поняттям практики.

Духовна діяльність в свою чергу передбачає: усвідомлення; знання (як продукт мислинневої діяльності людини, що передбачає відтворення в мовній формі закономірних зв'язків навколишнього для людини світу. Знання тісно пов'язані з практичною діяльністю людини); мислення (як здатність відображати за допомогою понять сутність предметів і процесів навколишнього світу, та як вища форма пізнання); створення понять, ідей (утворення понять передбачає перш за все утворення особливої логічної форми за допомогою якої будуються інші форми мислення, за допомогою понять пізнається сутність явищ, процесів,

узагальнюються їх суттєві сторони та ознаки. Ідея, являє собою вищу форму пізнання зовнішнього світу, в якій не тільки відображається об'єкт, але й наявна спрямованість на перетворення об'єкта).

Духовно-практичний різновид діяльності передбачає створення особливих символічних форм, що фіксують вищі цінності людини (філософія, релігія, мистецтво).

Як видно, всі види людської діяльності тісно пов'язані між собою і є великою мірою взаємообумовлюючими. Практична діяльність зумовлює напрямок мислення та зміст знань людини. Очевидним є і зворотній вплив [3, с. 325-328].

При дослідженні людської діяльності в її структурі виділяють: операції, спрямовані на вирішення певних завдань; дії, спрямовані до конкретної мети; власне діяльність, що пов'язана з мотивами або сенсами.

Інформаційна діяльність людини – це сукупність дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави завдяки створенню інформаційних центрів, інформаційно-аналітичних служб, відділів аналізу документної інформації, центрів інформації та документації, служб комерційної інформації, інформаційних систем, мереж, баз і банків даних [1, с. 212].

Окремо слід виділити і таку специфічну форму людської діяльності, як самодіяльність. Людина, завдяки свідомості, здатна саму діяльність зробити специфічним предметом своєї ж діяльності, змінювати її, розвивати, вдосконалювати. Самодіяльність передбачає спрямування активності людини на її власний розвиток та вдосконалення. У цьому сенсі, метою людини може бути вдосконалення у певних видах діяльності заради них самих, а не задля якогось прагматичного результату. Звідси випливає людська потреба в самовираженні через певні види діяльності прагматичного результату.

Отже, діяльність – це специфічно людська форма активного ставлення до світу, спосіб буття людини. Тварина теж активна, але змістом її поведінки є пристосування до природних умов життя. Її дії визначені успадкованими біологічними особливостями й видовими ознаками. Поведінка тварини регулюється переважно інстинктами, а також набутими умовними рефлексами.

Людина не тільки й не просто пристосовується до природи, а й пристосовує природу до себе, перетворює її предмети так, щоб вони служили людським потребам; вона «олюднює» природу. І робить це в таких формах, такими способами, які створюються в процесі самої діяльності, розвиваються історично. Людина діє, спираючись на свої знання про предмети та явища, їхні властивості,

причинні зв'язки, закономірності тощо; а самі ці знання вона здобуває, розширює, поглиблює завдяки діяльності.

Фундаментальні знання і технології поводження з інформацією мали величезне значення у всі часи, проте при переході до інформаційного суспільства стає необхідним вироблення нової соціальної технології для формування людини, здатної жити і діяти в сучасному інформаційному середовищі.

Список використаних джерел.

1. Арутюнов В. *Філософія (філософія, релігієзнавство, логіка): навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни*. К. : КНЕУ, 2008. 312с.
2. Бичко І. *Філософія: Підручник для студентів вищих закладів освіти*. К. : Либідь, 2002. 408с.
3. Петрушенко В.Л. *Філософія: Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів в вищих закладів освіти III-IV рівнів акредитації*. К. : «Каравела»; Львів: «Новий світ-2000», 2002. 544 с.
4. Феномен пізнання як філософська проблема. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/philosophy/13261>.
5. Філософська проблема людини в соціокультурному середовищі. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/philosophy/12822>.

УДК: 130.122 (092)

*Кудрик Ліліана,
канд. філос. н., доцент,
доцент Львівського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
Львів, Україна*

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА – БУДИТЕЛЬ СВІДОМОСТІ, ДУХОВНИЙ КОУЧ

Анотація. Стаття присвячена обґрунтуванню коучингового стилю мислення українського філософа і педагога світового масштабу Г.Сковороди. Обстоюється думка про те, що Г.Сковорода – духовний коуч, перший видатний коуч в українській духовній культурі. Показано значення філософсько-світоглядних ідей Г.Сковороди для духовного розвитку людини, народу, людства.

Ключові слова: духовний коучинг, коуч-наставник, тренер мислення й усвідомлення, самопізнання, самовдосконалення, серце, філософія серця, українська духовність, філософія Г.Сковороди.

*Kudryk Liliana,
Ph.D. Philos. Ph.D., associate professor,
associate professor of the Lviv Regional Institute
postgraduate pedagogical education,
Lviv, Ukraine*

HRYHORIY SKOVORODA – CONSCIOUSNESS RAISER, SPIRITUAL COACH

***Abstract.** The article is devoted to the substantiation of the coaching style of thinking of the Ukrainian philosopher and world-class pedagogue H.Skovoroda. The opinion that H.Skovoroda is a spiritual coach, the first outstanding coach in Ukrainian spiritual culture is defended. The significance of the philosophical and worldview ideas of H.Skovoroda for the spiritual development of man, nation, and humanity is shown.*

***Key words:** spiritual coaching, coach-mentor, trainer of thinking and awareness, self-knowledge, self-improvement, heart, philosophy of the heart, Ukrainian spirituality, philosophy of H.Skovoroda.*

Постановка проблеми. Духовний коучинг – сучасний напрям особистісного вдосконалення, спрямований на осягнення людиною її глибинної духовної суті і багатовимірної природи (включаючи фізичний, емоційний і ментальний рівні), здобуття людиною цілісності і внутрішньої гармонії. Цей модний сьогодні напрям коучингу є синтезом знань у царині холистичної психології, духовної педагогіки, квантової фізики, філософії, метафізики, інтегральної, енергоінформаційної медицини та інших галузей знань.

Хоча духовний коучинг як напрям сформувався у кінці ХХ ст., проте його прийоми і підходи використовувались з найдавніших часів – у релігіях, філософіях, езотеричних практиках, які спрямовані на самопізнання і духовне самовдосконалення людини, допомагають особистості досягти цілісності і гармонії через загадування своєї істинної духовної природи, досягнення самоідентичності. Сама суть цих практик і підходів багато в чому залишається незмінною і досі, проте в часи глобальних викликів для людини і людства набуває все більшої актуальності.

Духовний коуч – це тренер мислення й усвідомлення. Він проводить цілеспрямовану діяльність щодо підвищення усвідомлення людини (народу, людства); розширення здатності людей втілювати кращі моделі мислення, розвитку і вдосконалення; розкриття людиною свого потенціалу, здібностей і талантів, пізнання і реалізації своїх істинних можливостей [1, с. 8].

Саме таким духовним коучем для українського народу і всього людства, на наше переконання, є Григорій Сковорода (1722-1794) – «найцікавіша постать в історії українського духу» (Д.Чижевський): перший видатний український філософ, богослов, містик, поет, байкар, музикант, педагог, композитор, поліглот, народний просвітитель, гуманіст, 301 рік від дня народження якого виповнюється 3-го грудня 2023 року.

Г. Сковорода – неординарний і багатогранний, культовий і контраверсійний. Мандрівний безхатько й водночас один з найвпливовіших філософів Східної Європи; український неформал, вільний митець і вільний подорожній; бароковий поет, зачинатель модерної української літератури; вегетаріанець, що кури

люльку і знався на хорошому вині і дорогих видах сиру; найвідоміший випускник Києво-Могилянської академії, якої так і не закінчив...

Сковорода – Людина Індиго, людина нової свідомості, він був надзвичайно обдарованим, значно випередив свій час, одним з перших «вийшов з матриці», знехтувавши правилами й умовностями «розмальованої мавпи» – світу. Також Сковороду називають першим хіпі у світі [3]. Погляди перших хіпі, що виникли у середині 1960-х рр. в США, споріднені з його філософією щастя, філософією серця. Маловідомим є факт, що Сковорода був реальним дороговказом для львівської хіпі-тусовки 1970-1980-х рр. Активісти й культурні діячі тогочасної хіпі-формації надихалися свободолюбною постаттю й вільнодумними ідеями «вселюдини», як називають інколи Г.Сковороду.

Змінюються епохи, а мандрівний філософ залишається близьким і сучасним для все нових поколінь. У кожній новій генерації є люди, які приймають Сковороду «за свого», люблять його як друга, шанують як наставника. Геніальність Григорія Сковороди поза простором і часом. Якби Сковорода жив поруч з нами, ким він міг би бути сьогодні? Досліджуючи біографію мислителя, можна дійти висновку, що з нього міг би вийти популярний мандрівний блогер, адже у мандрах Г. Сковорода провів понад 20 років; приватний репетитор (коуч-наставник з музики, співу, поезики, філософії...); новатор профорієнтації, відомий своєю філософією «спорідненої праці», хоча в часи його життя ця ідея була бунтівна і новаторська; і, найголовніше – духовний коуч, адже Г.Сковорода – будитель свідомості, тренер усвідомлення, а це і є суть духовного коучингу.

Незважаючи на численні дослідження, інтерпретації життя і творчості українського мудреця світового масштабу, адже Сковорода визнаний ЮНЕСКО одним з п'яти найбільших мудреців світу за цілісність, єдність життя і вчення (Конфуцій, Сократ, Спіноза, Сковорода і Махатма Ганді), попри більш ніж 5000 наукових та художніх творів про «українського Сократа», його справжній образ залишається нерозкритим для більшості українців. Стараннями критиків та історіографів тоталітарного минулого Г. Сковорода тривалий час асоціювався з чимось архаїчним, його намагалися перетворити з українського неформала і хіпі в провінційного учителя, намагалися зробити з нього атеїста, революціонера, народного бунтаря...

Вітчизняні інтелектуали сьогодні активно переосмислюють постать Сковороди. Його життя і вчення відкриваються в новому світлі. І саме тепер послання геніального мислителя як ніколи своєчасні для нас, сучасних українців доби кризового людства. Сковорода повертається до нас – як духовний провідник модерної української нації, яка стала лідером нового світу. І вічному шляху

Григорія Сковороди немає кінця, бо кожне його слово звернене до серця та душі істинної людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість Г.Сковороди досліджували Д.Багалій, О.Барабаш, Д. Чижевський, Т.Закидальський, С.Ярмусь, І.Мірчук, Ю.Дивнич, О.Кульчицький та ін. Про Г.Сковороду сьогодні пишуть Л.Ушкалов, В.Стадниченко, І. Драч, В.Мельник, М.Шудря, В.Шевчук, В.Горський, І.Бичко, М.Лук та ін. Проте образ Г.Сковороди як будителя свідомості, тренера мислення й усвідомлення, духовного коуча залишився поза увагою дослідників.

Мета статті – показати коучинговий стиль мислення Г.Сковороди; обґрунтувати думку, що «український Сократ» є духовним коучем, першим видатним коучем в українській духовній культурі.

Виклад основного матеріалу. Понад 300 років тому Г.Сковорода констатував, що «весь світ спить». Сьогодні настав час великого пробудження від духовної сплячки. І настанова українського мудреця: «пізнай себе», «пізнай в собі людину», «кинь Коперникові сфери, глянь в сердечній печери» – як ніколи злободенна. «...Як жити у важкому, складному і страшному світі, щоб не втратити свого людського обличчя, розуму та моральної чистоти, якщо прагнеш стати істинною людиною...», – ця наука Г.Сковороди, зазначає дослідник, перекладач та упорядник його творів В.Шевчук [8, с.3-4], яку мислитель, володіючи високим даром Слова, розсилав між люди, так потрібна нам, українцям XXI ст., у часи вирішальної боротьби за свободу, гідність, за саме своє існування. І ми не перестаємо йти до Сковорода, щоб зачерпнути мудрості і насаги з цієї чистої криниці, напевно, тому, що Сковорода «зумів сказати щось таке сокровенне, що залишається в міжчасі, не старіючи й не бліднучи»; «сказав про світ та людину таке, чого не сказали інші, учив людину жити так, як не вчили інші»; «а вся його творчість – один великий заповіт чи послання людям не тільки свого часу чи свого народу, а й людям усіх часів та земель» [8, с.8].

Стиль мислення Г.Сковороди символічно-образний, зумовлений специфікою культури бароко. Йому притаманний діалогізм (коуч – це модератор діалогу), домінує людинознавча, етико-гуманістична проблематика (філософія коучингу базується на любові до людини, повазі до людської гідності, визнанні безмежного людського потенціалу). Філософію Сковорода, в дусі української духовної традиції, розумів як любоводріє, як практичну, життєбудівничу мудрість, яка покликана дати життя духу нашому, благородство серцю, світлість думкам. «Якщо дух у людини веселий, думки спокійні, серце мирне, то й усе світле, щасливе, блаженне». Отже, філософія для Сковорода – не пуста

розумування, це стан душі і духу людини; стиль мислення і стиль життя – у коучинговому форматі, як можна було б сказати сучасною мовою.

Людина, за Сковородою, – малий світ, мікрокосм, який, як і інші два світи: великий світ – макрокосм (природа, всесвіт) і символічний світ (світ духовної реальності, Біблія), складається з двох натур – видимої і невидимої [5, с. 54]. Ці дві натури співіснують нерозривно, як яблуна і тінь. Видима натура – зовнішня, тілесна, тлінна, обман, твар, матерія. Видима натура – внутрішня, духовна, вічна, істина, Бог, форма. Сковорода наголошує, що невидиме сильніше за видиме, видиме залежить від невидимого і закликає з видимого пізнавати невидиме, тобто пізнати свою істинну духовну природу, прийняти і полюбити себе справжніх, зрозуміти свою багатовимірність, духовну глибину: «Хто ж прозрів у водах своєї тліні красу свою, той закохається не в якусь зовнішність, не у воду свого тління, а в себе самого, і в саму свою суть» [6, с. 63]. Адже людина – космопланетарний феномен, маленька частинка величезної голограми Всесвіту, складна система тонких тіл, поєднання енергетичних потоків між небом і землею. У християнській духовній традиції, яка лягла в основу філософської концепції Г.Сковороди, людина є триєдністю тіла, душі і духу. Філософ не закликав нехтувати тілом, адже воно – храм Святого Духа, проте свої роздуми присвятив досягненню душевної гармонії і духовної зрілості: «Численні тілесні потреби очікують тебе, та не в них щастя, бо серцю твоєму потрібне лиш одне, і там Бог і щастя, воно недалеко. Близько. У серці і в душі твоїй» [5, с. 54].

Спочатку, за Сковородою, людина має «пізнати себе», усвідомити, що вона є частиною чогось вищого і всеосяжного. Пізнати себе ніколи не пізно. Головне – це бажання та наполеглива праця. Необхідно побачити в собі божу дитину, народитися згори, проявити в собі мудрість, яка «є найпрекраснішим божим лицем, яким Він з часом, відбиваючись у душі нашій, робить нас із диких і бридких монстрів або потвор людьми...» [5, с. 56].

Сковорода підносив позитивні людські риси, розум, любов, дружбу, показував, що справжня людська цінність людини визначається не посадами, чинами, титулами, походженням, багатством, красою, одягом, тобто не зовнішніми, а внутрішніми якостями. Духовна людина відчуває свою самоцінність, самодостатність; прагне бути незалежною від зовнішніх чинників і обставин; у неї адекватно висока здорова самооцінка, вона розуміє свою божественну природу.

Критерієм справжньої духовності є щастя. Український мудрець шукав і знайшов відповіді на вічні запитання, які ніколи не втратять актуальності: «Що таке щастя?», «Як бути щасливим?» Усім своїм життям Г.Сковорода довів, що щастя людини не залежить від місця і часу, обставин, не міститься у високій

посаді, владі або багатстві; що «в собі самому слід шукати справжніх благ», що «Царство Боже всередині нас» [5, с. 53]. Необхідною передумовою на шляху до щастя є пізнання людиною свого призначення, своєї «сродності», яка є виявом у людині «іскри Божої»: хто до чого народжений. Успіх у театрі світу залежить не від статусу ролі, а від її відповідності внутрішнім здібностям людини. «Сродна» (споріднена) праця, що відповідає природним нахилам людини – «найсолодша у світі річ», є приємною і легко здійсненою: «Подяка блаженному Богові за те, що потрібне зробив нетрудним, а трудне – непотрібним» [5, с. 53]. «Сродна» праця дає щастя, радість, задоволення, стає запорукою творчої самореалізації людини. І навпаки, «цілком мертва людська душа, яка не вдалася до свого природного діла».

Сковорода обстоював природовідповідність життя і виховання. Головне у вихованні, вважає мислитель і педагог: добре народити, добре навчити (навчити вдячності) і зберегти дитині молоде здоров'я. Хто «ні добре народив, ні добре не навчив, то цей не батько дитині, а винуватець вічної загибелі» [4, с. 433]. Сковорода протиставляє «багатому» вихованню – «рятівне» виховання, яке базується на природовідповідності («Від природи, як від матері, наука сама собою легко засвоюється»; «учитель і лікар – не лікар і вчитель, а лиш слуга природи, єдиної й справжньої і вчительки, і зцілительки» [4, с. 436]) і на філософії серця («Який плід – тонка наука без доброго серця? Хіба що зняряддя злоби, меч люті...» [4, с. 436-437]. «Серце добре є джерело, яке не висихає, а виділяє чисті думки». Чистота думок, доброта серця – ці чесноти поки що не стали пріоритетними у вихованні дітей і молоді, так само як і почуття вдячності. «Вдячність входить у ворота господні, невдячність – у пекельні» [4, с. 442]. Вдячність, за Сковородою, є ознака шляхетного, царського серця, вона здатна воскресити «недужих розумом і хворих серцем юнаків», підняти рівень вихованості і духовності, укріпити духовне здоров'я молодих поколінь через духовний розвиток людини.

Духовний розвиток – довготривалий процес, пов'язаний з глибоким духовним очищенням, трансформацією, пробудженням багатьох невикористаних раніше здібностей, ростом свідомості до невідомого раніше рівня. Серед головних напрямків духовного розвитку – етичний, інтелектуальний і психоенергетичний. Сковорода найбільше уваги приділяв етичному напрямку, який є визначальним. Адже навколо етичного стержня формується все інше, що становить суть людини, яка духовно розвивається: знання, навички, психоенергетичні здібності. Саме завдяки етичному просуванню людина рухається до Бога і знаходить Бога в собі. А Бог є любов: «Щастя в серці, серце в любові, любов же у законі вічного» [5, с. 53].

Традиція звернення до серця в українській культурі (народній творчості, мистецтві, релігії) не переривалася ніколи. Філософія серця, що єднає віру і розум, бере початок в Отців церкви. Вона відображає специфіку світобачення, психології українців – кордоцентризм як істотну рису українського національного характеру. Найбільш виражена в Іларіона Київського, І.Вишенського, Г.Сковороди, Т.Шевченка, П.Юркевича, В.Сухомлинського, О.Бердника, І.Огієнка та ін.

Серце є осередком людського в людині, органом самопізнання і самовдосконалення. Г.Сковорода наголошує на ролі самопізнання: через пізнання самої себе людина може пізнати сутність усього суцього. На його думку, не розуміти себе самого – це втратити себе самого, а «пізнати себе самого і відшукати себе самого і знайти людину – все це одне означає» [6, с. 67]. Зовнішня подоба людини ще не означає людяності, – у цьому сьогодні переконується наш народ і весь світ. «Кожен є тим, чиє серце в ньому: вовче серце є справжній вовк, хоч обличчя людське». Тоді як «людина Божа, що випускає животворні струмки й промені божества, є сонцем не з сонячного лица, а за серцем» [6, с. 64]. Такими сонячними, мирними, працьовитими людьми завжди були українці – люди добрі, Божий народ.

Самопізнання, відкриття божественного в собі – одне з головних завдань людини на землі. «Знай себе. Доглядай себе... Бережи себе. Чуєш! Бережи серце». Берегти себе у розумінні Сковороди – це «виполювати або викорінювати і виривати будь-яку лукаву раду, все зле зміїне насіння» [6, с. 80]; це очищати свій розум і серце, працювати над своїм характером. Робота над характером, самопізнання, самоствалення, саморегуляція – складові процесу самовиховання. Самовиховання переростає у самовдосконалення, у підсилення позитивних внутрішніх якостей, якими і визначається людська цінність. «Істинна людина і Бог є одне й те ж» [6, с. 78].

Висновки. Своїм життям і творчістю український мудрець і педагог-коуч Г.Сковорода засвідчив, що через самопізнання і духовно-моральне самовдосконалення людина здатна відкрити в собі внутрішню, істинну людину – людину серця, людину люблячу, виплекати Царство Боже всередині себе, живучи вже тут, на Землі, і завдяки цьому досягти мирного гармонійного співжиття в суспільстві.

Г.Сковорода показав, що людина духовно розвивається лише тоді, коли знає, любить і приймає себе, живе в гармонії з собою і світом, іде шляхом постійного самовиховання і самовдосконалення. Якщо людина свідомо порушує закони світобудови, не живе за духовними принципами, – вона прирікає себе на

моральну деградацію, хвороби, виродження і самознищення. Теперішня ситуація на планеті є яскравим підтвердженням цих міркувань Г.Сковороди.

Спілкуючись зі Сковородою через його книги, афоризми, духовні послання, ми можемо замислитися над життям і його справжнім сенсом, над системою цінностей, власною життєвою позицією, над своїми думками, словами і вчинками, які визначають нашу життєву траєкторію. Можемо разом зі Сковородою – духовним коучем – запитати себе (сильні запитання, які пробуджують усвідомлення, – головний інструмент коучингу і самокоучингу): хто я є насправді? чого я хочу? куди я прямую? навіщо я йду туди? чи справді це наближає мене до моїх істинних цілей? чи я щасливий (щаслива)?.. І, давши собі чесні відповіді, маємо можливість, усвідомивши, де я є зараз і куди я хочу прийти, попрацювати над своїм життєвим сценарієм, який можемо переписати, заглянувши з мислителем, що набагато випередив свій час, у безодню свого серця і відшукавши там духовні скарби, які стануть надійним дороговказом у земній мандрівці.

Сковорода – мудрість і розум української нації, символ української духовності та культури. «Якщо ти українець – будь ним...» Своєю світоглядною концепцією, етичними принципами розвивав основи української духовності; у складний час втрати Україною державності і морального розкладу національної еліти віддав своє життя пошукові і розробці світоглядно-моральних основ духовного поступу людини, народу і всього людства і сьогодні допомагає нам творити кращу версію себе і свою кращу реальність.

Список використаних джерел

1. Кудрик Л.Г. Самокоучинг: Як запобігти професійному вигоранню / авт.- упоряд. Л. Кудрик, А. Бешлей, У. Мельник. Київ: «Видавнича група «Шкільний світ», 2019. 216 с.
2. Нежинська О. О. Основи коучингу [Текст]: навчальний посібник / О. О. Нежинська, В. М. Тименко. Київ; Харків: ТОВ «ДІСА ПЛЮС», 2017. 220 с.
3. Перший гіпі у Європі – Григорій Савович Сковорода. URL: <https://blog.yakaboo.ua/european-hippie-skovoroda>
4. Сковорода Г. Вдячний Еродій // Пізнай в собі людину / Пер. М.Кашуба; Пер. поезії М.Войтович. Львів: Світ, 1995. С.431-449.
5. Сковорода Г. Вхідні двері до християнського добродія // Пізнай в собі людину / Пер. М.Кашуба; Пер. поезії М.Войтович. Львів: Світ, 1995. С.53-62.
6. Сковорода Г. Нарцис. Розмова про те: пізнай себе // Пізнай в собі людину / Пер. М.Кашуба; Пер. поезії М.Войтович. Львів: Світ, 1995. С.63-104.
7. Сковорода Григорій. Сад божественних пісень: Для ст. шк. віку / Упорядкув. текстів, передм., прим. В.О.Шевчука. К.: Школа, 2007. 334 с.
8. Шевчук В. Великий мислитель українського народу // Сковорода Григорій. Літературні твори / Григорій Сковорода; упорядн. Валерій Шевчук. 2-е вид. Львів: Видавництво «Апріорі», 2021. 352 с. С. 5-32.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК 338.242

Габор Володимир, кандидат економічних наук, доцент,
Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і
природокористування України «Бережанський агротехнічний інститут»
м. Бережани, Україна

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ГОСПОДАРСЬКОГО МЕХАНІЗМУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

Анотація. У статті розкрито теоретичні підходи щодо господарського механізму, його значення та особливості розвитку в умовах ринкової економіки. Висвітлено роль держави, яка має сприяти формуванню дієвого розвитку механізму господарювання, здатного проводити у відповідність продуктивні сили і виробничі відносини. Розглянуто окремі складові господарського механізму та їх взаємозв'язок. Зазначено, що його головними елементами є організаційний та економічний механізми. Розкрито погляди вчених-економістів щодо його сутності та структури. Визначено, що в ринкових умовах є необхідність у вдосконаленні механізму господарювання та тісному його зв'язку з іншими видами механізмів.

Ключові слова: закон, механізм, регулювання, ринковий механізм, економічний механізм, організаційний механізм, ефективність.

Habor Volodymyr,
Ph.D. in Economics, Associate Professor, SS NULES of Ukraine
“Berezhany Agrotechnical Institute”,
Berezhany, Ukraine

THE ESSENCE AND STRUCTURE OF THE ECONOMIC MECHANISM OF THE AGRICULTURAL COMPLEX

Abstract. The article reveals theoretical approaches to the economic mechanism, its significance and features of development in the conditions of a market economy. The role of the state, which should contribute to the formation of the effective development of the economic mechanism capable of bringing the productive forces and production relations into compliance, is highlighted. Separate components of the economic mechanism and their interrelationship are considered. It is noted that organizational and economic mechanisms are the main elements. The views of economists regarding its essence and structure are disclosed. It was determined that in market conditions there is a need to improve the management mechanism and its close connection with other types of mechanisms.

Keywords: law, mechanism, regulation, market mechanism, economic mechanism, organizational mechanism, efficiency.

Успішний розвиток аграрного виробництва у великій мірі впливає тісна взаємодія багатьох організаційних, економічних, технічних, технологічних екологічних та інших чинників. Від їх скоординованої діяльності, що проявляється в системі управління, значною мірою залежить результативність як

виробничо-господарських структур, так і окремих галузей та видів виробництва сільськогосподарської продукції. Особливе місце в управлінській діяльності у сфері виробництва посідає господарський механізм, або механізм господарювання, який набуває важливого значення в сучасних умовах функціонування ринкової економіки.

Для раціонального використання ресурсного потенціалу і забезпечення на цій основі стабільного і ефективного сільськогосподарського виробництва важливе значення мають механізми регулювання процесів відтворення. Тому, перш ніж перейти до розгляду сутності господарського механізму потрібно з'ясувати, що являє собою поняття «механізм». В економічній енциклопедії механізм тлумачиться як система, пристрій, спосіб, що визначають порядок певного виду діяльності [3, с.355].

В економічному словнику за редакцією С.В. Мочерного поняття «механізм» визначається як система ланок, пристрій, спосіб, що характеризують порядок певного виду діяльності, систему певних ланок та елементів, що приводять їх у дію, тобто перетворюють рух одних ланок в необхідний рух інших, систему прямих і опосередкованих взаємозв'язків між економічними явищами і процесами, а також між підсистемами і елементами, які виникають у різних типах економічних систем та між ними (за наявності комплексу умов) [6, с.496].

Активно досліджувати процеси, пов'язані з формуванням господарського механізму вітчизняна наука почала в 60-х роках минулого століття. У перші роки незалежності основні зусилля спрямовувались до ринку при недооцінці економічної ролі держави. Відповідно дещо односторонньо трактувався механізм господарювання, оскільки усе зводилось до механізму ринку, а державний вплив недооцінювався. В організаційному та економічному розвитку агропромислового виробництва визначна роль належить державі, яка має сприяти створенню механізму господарювання, здатного приводити у відповідність продуктивні сили і виробничі відносини. Разом з тим не слід переоцінювати значення надмірного державного впливу на економіку.

Щодо визначення сутності категорії «господарський механізм» в наукових публікаціях існують різні підходи. Так, в економічній енциклопедії зазначено, що господарський механізм являє собою систему основних форм, методів і важелів використання економічних законів, вирішення суперечностей суспільного способу виробництва, реалізації власності, а також всебічного розвитку людини й узгодження її інтересів з інтересами колективу, класу суспільств [3, с.269].

У підручнику «Економічна теорія» за редакцією В.Г. Федоренка господарський механізм розглядається як необхідний елемент економічної

системи, який являє собою сукупність конкретних економічних форм, методів та важелів регулювання економічної діяльності суспільства. Він охоплює підсистеми управління, стимулювання, фінансування, кредитні важелі, правові норми та відповідні інститути [10, с.38].

В навчальному посібнику «Основи економічної теорії» за редакцією М. О. Ажнюка та О.С. Передрія зазначено, що господарський механізм являє собою сукупність певних форм, методів і важелів регулювання економічних процесів та дій господарських суб'єктів на основі використання економічних законів і правових норм. Отже, сучасна економіка регулюється ринковим і державним механізмами, які у сукупності становлять господарський механізм [1, с.228].

За класифікацією Й.С. Завадського [5, с.61] до його складу входять такі блоки: організаційно-правовий механізм, економічний механізм, сукупність соціально-психологічних методів. При цьому господарський механізм трактується як сукупність організаційних структур і форм господарювання, методів управління і правових норм, за допомогою яких досягаються цілі підприємницької діяльності.

Основу господарського механізму становлять система виробничих відносин, форма власності на засоби виробництва, загальні закономірності виробництва, розподілу, обміну та споживання. Важливим компонентом господарського механізму виступають організаційні структури, які відображають рівень, внутрішню організацію та структуру продуктивних сил суспільства, ступінь і конкретні форми суспільного розподілу праці.

Господарський механізм тісно пов'язаний з соціальними відносинами, виступає конкретною формою реалізації їх активної ролі щодо виробництва. У цьому плані важлива роль відводиться соціальному механізму і відповідно органам територіальних громад, на баланс яких об'єкти соціальної сфери. Стосовно соціальної сутності завдання господарського механізму полягає в тому, щоб людина стала активним суб'єктом соціальних, політичних, правових, культурних відносин [7, с.248]. В умовах соціально орієнтованої економіки зростає роль соціального механізму. Він повинен бути спрямований на підвищення рівня заробітної плати, інших доходів і пільг та зростання життєвого рівня сільських трудівників.

Важливою складовою частиною господарського механізму є організаційний механізм, який ґрунтується на використанні відносин у владній системі і охоплює організаційну структуру керуючої системи (суб'єкт управління) та організаційного процесу функціонування системи, якою керують (об'єкт управління). Він включає організаційно-правові нормативи і принципи, що регулюють систему менеджменту, права, обов'язки і відповідальність її

працівників та організаційний процес управлінської діяльності; розподіл праці між різними виконавцями та порядок делегування повноважень; чисельність працівників апарату управління та стимулювання їх праці.

На стабілізацію доходів і забезпечення розширеного відтворення усіх суб'єктів господарювання спрямований економічний механізм. Він є базисом господарського механізму, основу якого складають такі елементи як планування, комерційний розрахунок, форми організації виробництва й управління, система податків, фінансування, кредитування тощо. Проте питання про сутність та взаємодію категорій «господарський механізм», «економічний механізм» залишається дискусійним.

Економічний механізм впливає на процес виробництва за допомогою економічних методів управління, тобто способи впливу на економічні процеси і явища здійснюються через інтереси працівників трудових колективів шляхом створення необхідних стимулів, які спонукають працівників підприємства спрямовувати свою діяльність на досягнення поставленої мети.

З допомогою економічного механізму визначається сутність системи господарювання як сполучна ланка між її складовими – виробничими відносинами та продуктивними силами. Важливу роль у функціонуванні економічного механізму відіграють економічні закони, які виражають сутність, об'єктивно необхідні економічні зв'язки і відносини [8, с.3].

Центральною складовою частиною господарського механізму, як вважають вчені-науковці Саблук П.Т., Малік М.Й, Валентинов В.Л є економічний механізм, тобто «правила гри», який включає ціновий, фінансово-кредитний і податковий механізми [9, с.207].

Сучасний економічний механізм являє собою сукупність методів і форм впливу на економічну і соціальну стабілізацію, відновлення і подальший розвиток сільського господарства через систему державної підтримки: фінансово-бюджетну, кредитну, податкову, страхову, інвестиційну, інноваційну, інформаційну, кадрову. У складі економічного механізму особливе місце належить противитратному механізму, який становить сукупність економічних заходів, спрямованих на раціональне використання ресурсного потенціалу та зниження виробничих витрат на одиницю виробленої продукції за умов її зростання відповідно до потреб споживачів.

Усі види механізмів взаємопов'язані, уточнюють та доповнюють один одного. Тому необхідно чітко підходити до їх сутності та особливостей формування і не ототожнювати їх. Амбросов В.Я. і Маренич Т.Г. відзначають, що економічний і господарський механізми повинні бути розмежовані з урахуванням стратегічних і тактичних завдань. Економічний механізм має

впливати на галузь, підгалузі, регіони і чітко виконувати цілі економічної політики держави. Господарський механізм має діяти на рівні підприємств і об'єднань[2, с.17].

В сучасних ринкових умовах господарський механізм необхідно розглядати як систему об'єктивно існуючих, так і свідомо регульованих економічних, організаційних, соціальних відносин у процесі господарської діяльності, спрямованих на підвищення економічної ефективності ведення господарства [4, с.30]. При формуванні господарського механізму в усіх суб'єктах господарювання необхідно враховувати дію економічного механізму, який спрямований на стабілізацію їх доходів і забезпечення розширеного відтворення.

Таким чином, господарський механізм являє собою систему тісно пов'язаних організаційно-економічних форм і методів регулювання процесу розширеного відтворення в підприємствах і об'єднаннях усіх форм власності та господарювання.

Основними елементами господарського механізму є ринковий механізм та державне регулювання. У цій системі взаємодіють держава, з одного боку, а ринковий механізм, з іншого. Завдання першого – забезпечення організаційно-економічних умов і законодавчої бази розвитку агропромислового комплексу, а ринкового механізму – формування якісних показників споживчих ринків, їх взаємовідносин і рівня наповненості.

Список використаних джерел

1. Ажнюк М.О., Передій О.С. *Основи економічної теорії: Навч. посіб. К.: «Знання», 2008. 368 с.*
2. Амбросов В.Я., Маренич Т.Г. *Наукові положення удосконалення економічного і господарського механізмів розвитку сільського господарств. Економіка АПК. 2005. № 10. С. 14-18.*
3. *Економічна енциклопедія. У 3 томах, т. 1. К.: Видавничий центр Академія, 2000. 863 с.*
4. Жибак М.М., Габор В.С. *Господарський механізм та особливості його розвитку в сучасних умовах Агросвіт, 2023. №9-10. С. 27-33.*
5. Завадський Й.С. *Менеджмент. У 3-х томах. Том 2. К.: Видавництво Європейського університету, 2003. 635 с.*
6. Мочерний С.В., Устенко О.А., Юрій С.І. *Економічний словник у 2 томах Т.1. Львів: Світ, 2005. 616 с.*
7. Мочерний С.В. *Економічна теорія: навч.посіб. К.: ВЦ «Академія», 2009. 640 с.*
8. Саблук П.Т. *Економічний механізм АПК у ринковій системі господарювання. Економіка АПК. 2007. № 2. С. 3-10.*
9. Саблук П.Т., Малік М.Й., Валентинов В.Л. *Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії та методології. К.: ІАЕ, 2002. 294 с.*
10. Федоренко В.Г., Діденко О.М., Руженський М.М., Іткін О.Ф. *Політична економія. Підручник К.: Алерта, 2008. 487 с.*

УДК 338.467

Герасимів Зоряна
к. геогр. н., доцент кафедри
гуманітарної освіти і туризму ВП НУБіП України
«Бережанський агротехнічний інститут»
(м. Бережани, Україна)

ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

Анотація. У статті розглянуто значення туризму для економіки України, досліджено сучасні аспекти туристичної діяльності. Проаналізовано вплив військових дій на розвиток туризму. Висвітлено правила, яких повинні дотримуватись туристи під час війни для власної безпеки. Вивчено динаміку туристичного збору в окремих областях України. Досліджено перспективи розвитку туризму. Визначено пріоритети розвитку туризму. Запропоновано заходи для повоєнного відновлення туристичної галузі.

Ключові слова: туризм, туристична галузь, туристичний бізнес, туристичні підприємства, правила безпеки, податкові надходження.

Gerasymiv Zoryana
PhD (Geographical Sciences), Associate Professor,
Associated Professor of the Department of humanitarian education and tourism
Separated Subdivision of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
«Berezhany Agrotechnical institute»

TOURISM IN UKRAINE: TODAY'S REALITIES

Abstract. The article examines the significance of tourism for the economy of Ukraine, examines modern aspects of tourism. The influence of military actions on the development of tourism is analyzed. The rules that tourists must follow during the war for their own safety are highlighted. The dynamics of the tourist tax in certain regions of Ukraine were studied. Prospects for the development of tourism have been studied. The priorities of tourism development have been determined. Measures for the post-war recovery of the tourism industry are proposed.

Keywords: tourism, tourist industry, tourist business, tourist enterprises, safety rules, tax revenues.

Туризм є однією з провідних галузей економіки України. Його характерними особливостями є значний вплив на функціонування інших галузей, потужний потенціал, значні перспективи та можливості ефективного розвитку, сприятливі передумови залучення інвестицій, в тому числі й іноземних, забезпечення податкових надходжень до бюджету. Туризм сприяє популяризації знань про природу, культуру, традиції та звичаї різних регіонів України, робить значний вклад у збереження архітектурних пам'яток, історичної, культурної спадщини, в охорону об'єктів природно-заповідного фонду. Від розвитку туризму залежить створення робочих місць, він здійснює позитивний вплив на розвиток сільських територій, сприяє розбудові

інфраструктурних об'єктів, активізує розвиток бізнесу та інноваційно-інвестиційну діяльність.

Туристичну сферу України досліджують багато науковців, зокрема Федулова Л. І., Любіцева О. О., Михайліченко Г. І., Скрипченко І. Т., Гуляєв В. Г. та інші. Однак недостатньо вивченими залишаються питання розвитку туризму в період війни, що й зумовило вибір теми даної публікації.

Метою дослідження є узагальнення теоретичного та практичного досвіду розвитку туристичної галузі України в період війни.

До початку війни Україна була привабливою державою для туристів, в тому числі й іноземних, туристичний бізнес сприяв економічному розвитку, створював можливості для працевлаштування. Кожен регіон нашої держави має велику культурну спадщину, багато пам'яток історії та архітектури, мальовничу природу, рекреаційні ресурси, самобутні традиції та звичаї місцевого населення, унікальну національну кухню, які є цікавими для туристів з усього світу. Однак сьогодні через війну Україна не може повноцінно реалізувати свій туристичний потенціал.

Негативний вплив війни в Україні відчули на собі всі галузі, в тому числі й туристична. В умовах сьогодення різко скоротились туристичні потоки всередині країни, практично припинив своє існування в'їзний туризм. Заборона авіарейсів, низький платоспроможний попит населення, додаткові труднощі, пов'язані із підвищеними вимогами безпеки, пошкоджена та зруйнована інфраструктура змусили туристичні фірми переміститись в західні чи центральні регіони країни, змінити формат своєї діяльності. Частина з них припинила своє існування, ще частина пробує закріпитись на іноземних ринках, однак це непросто через високий рівень конкуренції. Туристичні фірми сьогодні займаються волонтерством на підтримку армії та тимчасово переміщених осіб.

Багато громадян нашої країни відклали відпочинок, оздоровлення та туристичні подорожі до закінчення війни, матеріальне становище значної частини населення не дає змоги витратити кошти на туризм, чоловіки призовного віку не можуть виїжджати за кордон.

Туристичні та готельні підприємства спрямували свої активи на гуманітарну діяльність в трьох ключових напрямках:

- по перше, це допомога в прийомі, розміщенні та харчуванні біженців із гарячих точок в Україні, допомога в їх переселенні до більш спокійних регіонів України або за кордоном;

- по друге, це доставка гуманітарних вантажів, надісланих з різних країн, зокрема продуктів харчування, ліків, засобів гігієни, одягу тощо;

- по-третє це інформування про реальний стан справ партнерів, враховуючи традиційні маркетингові канали [4].

Туризм сьогодні розвивається в західних та центральних областях країни, де немає активних бойових дій. Для цього тут є всі необхідні передумови: привабливі природні об'єкти, багата культурна спадщина, унікальні історико-архітектурні пам'ятки, велика кількість музеїв, цікаві традиції і побут місцевого населення.

Близько 70 % українців вважають недоречними відпочинок та мандрівки під час війни, але подорожувати потрібно для зменшення емоційного напруження, відпочинку, оздоровлення та перезавантаження, однак необхідно дотримуватись певних правил та вимог, щоб максимально убезпечити себе.

Туристам під час війни, задля власної безпеки необхідно дотримуватись певних правил:

- дізнатись про ситуацію в регіоні, який збираєтесь відвідати, проаналізувати ризики, рівень небезпеки, загрози для здоров'я і життя;

- постійно бути в курсі останніх новин і подій у регіоні, що допоможе відкоригувати маршрут подорожі в разі необхідності та вчасно вжити необхідних заходів;

- спланувати маршрут таким чином, щоб уникати потенційно небезпечних територій (військових об'єктів, урядових будівель, стратегічних споруд), які можуть охоронятись чи бути мішенню для атак;

- дотримуватись комендантської години, перевірити наявність укриттів в усіх туристичних локаціях на випадок повітряної тривоги;

- користуватись надійними транспортними засобами та житлом, уникати подорожей поодиночі, найкраще пересуватись групами чи з перевіреним гідом;

- розробити резервний план на випадок надзвичайної ситуації та необхідності евакуації, мати необхідну контактну інформацію.

В результаті військових дій в Україні збитків зазнали 1 тис. 605 об'єктів культурної інфраструктури, без урахування пам'яток культурної спадщини. З них більше третини – зруйновані (589 об'єктів). Найбільших втрат і збитків культурна інфраструктура зазнала у Донецькій, Херсонській, Харківській, Київській, Миколаївській, Запорізькій та Луганській областях.

Державне агентство розвитку туризму підрахувало, наскільки поповнився бюджет регіонів за рахунок туристичного збору за перші два квартали цього року.

Туристичний збір в Україні за перші шість місяців поточного року зріс майже на чверть в порівнянні з аналогічним періодом у квітневому 2021 році – 85 млн 471 тис. грн проти 69 млн 453 тис. грн. У минулому році загальна сума

турзбору по регіонах за перше півріччя скала майже 89 млн грн. До п'ятірки лідерів за сплатою туристичного збору увійшли місто Київ та 4 області. Найбільше турзбору надійшло до бюджету Львівської області – 20 млн 365 тис. грн, бюджет столиці поповнився на 14 млн 171 тис. грн. Закарпатська область заробила 9 млн 53 тис. грн, в Івано-Франківській області сума туристичного збору виявилася меншою ніж торік – 8 млн 755 тис. грн. Замикає п'ятірку лідерів Дніпропетровська область, до бюджету громад якої надійшло 5 млн 279 тис. грн [3].

У порівнянні з аналогічним періодом 2022 року, туристичний збір скоротився на 4 %.

Падіння туристичного збору зафіксовано в 15 регіонах України. Найбільше ця сума скоротилася на Луганщині, де спад становив 100%, на Херсонщині – 98%, на Донеччині – 91%, на Миколаївщині – на 72%. Також значне скорочення відбулося в Запорізькій (40%), Черкаській (35%), Одеській (33%), м. Київ (29%), Харківській (23,5%), Київській (20,3%), Тернопільській (20%) Кіровоградській (18,5%), Чернігівській (11,5%), Хмельницькій (6%) та Івано-Франківській (3%) областях [3].

Туризм відіграватиме значну роль у повоєнній відбудові України, забезпечивши створення робочих місць, сприяючи збільшенню доходів місцевих жителів, диверсифікуючи економіку окремих регіонів, розвиваючи інфраструктуру та зберігаючи культурну спадщину.

Підтримка туристичної галузі є вкрай необхідною, щоб вона змогла вийти з кризи та успішно реалізувати потенціал кожного регіону країни. У майбутньому туризм в Україні повинен стати рушійною силою економіки, кошти від його розвитку допоможуть у післявоєнній відбудові країни. Інвестуючи в розвиток туристичного бізнесу, можна розпочати процес відновлення зруйнованої інфраструктури, отримані податкові надходження спрямувати на вирішення найбільш нагальних проблем.

Експорт від туристичних послуг має всі шанси стати одним із бюджетоутворюючих після нашої перемоги. А сфера гостинності не лише сприятиме залученню іноземних інвестицій, але й створюватиме нові робочі місця та допомагатиме розвивати малий та середній бізнеси. Для того, щоб експорт туристичних послуг зайняв вагому частку, ми повинні вже зараз готувати інвестиційні проекти та розвивати спроможність громад і дестинацій. Транскордонне співробітництво стане ключем до розширення туристичного потенціалу України після нашої перемоги. За допомогою цього інструменту ми зможемо привернути увагу світової громадськості, збільшити туристичні потоки і забезпечити економічний розвиток країни [2].

Незважаючи на складну ситуацію в туристичній галузі в післявоєнний час вона повинна стати ключовою у стратегії економічного відновлення. Однак працювати над цим потрібно вже сьогодні. Зокрема, необхідно включити розвиток туризму в програми післявоєнного відновлення, вести перемовини зі світовими готельними мережами щодо їх виходу в Україну, підготувати масштабну маркетингову кампанію для зовнішніх ринків, розробити туристичні програми по місцям військової слави ЗСУ, працювати над відновленням туристичної інфраструктури, просувати нестандартні формати туризму, відкривати національні офіси туризму в інших країнах [1].

Для відродження туристичної галузі та розвитку її після завершення війни в Україні необхідно:

- розробити програми відновлення галузі для різних регіонів країни;
- залучити вітчизняних та іноземних інвесторів для відбудови інфраструктури;
- створити безпекову стратегію для відновлення туристичних подорожей;
- використати досвід іноземних держав для післявоєнного відновлення галузі;
- забезпечити ефективну співпрацю у сфері туризму між органами державної влади, громадськістю та органами місцевого самоврядування;
- розробити програми реабілітації військових та підтримки подорожей соціально незахищених верств населення;
- розробити туристичні маршрути, які б включали місця бойових дій;
- розширити асортимент та покращити якість надання туристичних послуг.

Список використаних джерел:

1. Зарубіна А. В., Сіра Е. О., Демчук Л. І. *Особливості туризму в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство*. Вип. 41. 2022. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-14> (дата звернення: 18.10.2022).
2. *Туризм – потужний інструмент повоєнного відновлення економіки України*. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/turizm-potuzhniy-instrument-povoennogo-vidnovlennya-ekonomiki-ukrayini> (дата звернення: 24.10.2023 р.).
3. *Туристичний збір за I півріччя 2023 року*. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/dobuydzhetu-gromad-za-i-pivrichchya-2023-roku-nadiyshlo-ponad-85-mln-grn-turistichnogo-zboru> (дата звернення: 26.10.2023 р.).
4. Фастовець О. О. *Туризм в Україні в умовах воєнного стану. Розвиток методів управління та господарювання на транспорті: Зб. наук. праць*. 2022. № 3 (80). С. 87-97.

УДК 631.155

Герчанівська Світлана

к.е.н., доцент

ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»

м. Бережани, Україна

МОТИВИ ЗАЙНЯТОСТІ ТА ПРАЦІ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

***Анотація.** У статті розглянуто основні теоретичні та практичні засади мотивації праці як основного чинника підвищення ефективності діяльності аграрного підприємства. Актуальність дослідження зумовлена тим, що в умовах сучасних викликів знижується пріоритетність аспектів професійного розвитку, самовдосконалення практичних навичок чи можливостей кар'єрного росту над стабільністю заробітку. Розкрито причини небажання опитуваних незайнятих та безробітних громадян працювати у сільськогосподарських підприємствах.*

***Ключові слова:** мотивація, працівник, зайнятість, заробітна плата, сільськогосподарське підприємство.*

Herchanivska Svitlana

Candidate of Economic Sciences, Doctoral Student,

Separated Subdivision of National University of Life and Environmental Science of Ukraine

«Berezhany Agrotechnical Institute»

Berezhany, Ukraine

MOTIVES FOR EMPLOYMENT AND WORK IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

***Abstract.** The article examines the main theoretical and practical principles of labor motivation as the main factor in increasing the efficiency of an agricultural enterprise. The relevance of the study is determined by the fact that in the conditions of modern challenges, the priority of aspects of professional development, self-improvement of practical skills or opportunities for career growth over the stability of earnings is decreasing. The reasons for the reluctance of interviewed unemployed and unemployed citizens to work in agricultural enterprises are revealed.*

***Key words:** motivation, employee, employment, salary, agricultural enterprise.*

Розвиток та реалізація людського капіталу неможливі без мотивації праці. Її переваги виходять за межі простого задоволення потреб працівників на робочому місці та підвищення їхнього морального духу. Мотивований персонал працює більш продуктивно та ефективно, що скорочує витрати підприємства, а також і плінність кадрів. Крім того, мотивовані працівники почувуються комфортніше, проявляють творчий підхід і пропонують інноваційні підходи розвитку підприємства.

Проблематику управління продуктивністю праці в аграрному секторі досліджено в працях В. Амбросова, М. Баби́ча, С. Кожем'якіної, Н. Патики, П. Саблука, А. Чикуркової та ін.; особливості використання соціальних та

економічних чинників мотивації робітників, зокрема вплив рівня заробітної плати на результативність роботи персоналу, що працюють у сфері сільського господарства, аналізують О. Гетьман, В. Головачко, А. Колодійчук, Т. Перевузнник, В. Пілявський, Л. Михайлова, Т. Харченко, А. Бабенко та ін.

В економічній літературі тривалий час ведеться дискусія з питань задоволеності працею і чинників, що її визначають. Одні вчені вважають, що людині властиве природне прагнення до праці, яка є джерелом фізичного задоволення, і лише несприятливі умови праці можуть позбавити людину цієї радості, перетворити працю в тягар. Інші стверджують, що головним чинником задоволення від праці є винагорода за її результати, яка дає можливість забезпечити насущні потреби працівника і його сім'ї. Що ж стосується задоволення від виконання поставленого завдання і самовираження людини в праці, як особистості, то ці чинники відступають на другий план. Прихильники такого підходу вважають, що працівник відчуває задоволення у першу чергу від того, що робота виконана добре і якісно, належним чином оплачена, що забезпечує добробут його самого і його сім'ї.

Мотив трудової діяльності – це спонука до праці, сенс, який їй надає людина. Мотиви ґрунтуються на потребах, інтересах, ідеалах і цінностях людини, її попередньому досвіді та результатах соціалізації особи. Лише усвідомлена потреба працювати і свідомий інтерес до праці (не має значення на особистому чи суспільному рівні) формує суто людську трудову поведінку. Саме в способі реалізації інтересу щодо задоволення потреби проявляється сутність особистості [4, с.117].

Мотивація праці є багатостороннім процесом, який визначає вид людської діяльності, спрямований на задоволення своїх фізіологічних, матеріально-побутових, культурних потреб та здобуття певного іміджу у суспільній ієрархії. Її основна мета – це отримання максимального ефекту від використання наявних людських ресурсів і підвищення результативності діяльності підприємства. Для досягнення мотивації система стимулювання працівників повинна враховувати як загальні інтереси колективу, так і індивідуальні мотиви чи стимули для праці.

Беручи за основу функціональний підхід, мотиваційними чинниками, що є практичним втіленням мотивації як соціально-економічного явища, варто визначати спонукальні фактори, основною метою застосування яких є поштовх працівника до роботи, проте із одночасним наголошенням взаємозалежності між якістю праці і особистісною вигодою робітника; це «засоби спонукання до праці – причини, заради якої суб'єкт готовий зробити певні дії для досягнення поставленої мети» [3, с. 88].

Механізм мотивації працівників аграрної сфери, а також стратегія його формування мають свою специфіку в умовах посткарантинної кризи, а також воєнного стану в Україні. Зокрема, кожен працівник прагне отримати певні блага по факту виконаної роботи, що підкреслює зниження пріоритетності аспектів професійного розвитку, самовдосконалення практичних навичок чи можливостей кар'єрного росту над стабільністю заробітку в умовах сьогодення.

Нині деякі вітчизняні аграрні підприємства активно переглядають класичні способи мотивації та використовують зарубіжний досвід з метою пристосування до складних економічних умов. Однак основним способом мотивації праці залишається заробітна плата (американська модель мотивації).

Оплата праці робітників рослинництва нараховується, переважно, за обсяг виконаних робіт, відповідно до діючих у господарстві норм виробітку та тарифних ставок. При виконанні найбільш важких та термінових робіт робітники отримують додаткову оплату. Проте преміювання за збільшення обсягу виробленої продукції та економію грошово-матеріальних засобів не здійснюються, так як практично програма для підрозділів не розробляється.

Важливим фактором, від якого залежить, чи буде людина працювати у сільському господарстві, є умови праці. Належний стан охорони праці на підприємстві, догляд за технікою безпеки робітників є одним з основних соціально-економічних факторів мотивації трудової активності.

Дещо інші мотиви діють серед самозайнятих, тобто тих, хто працює самостійно, не за наймом. До цієї категорії відносяться фермери та члени їх сімей, селяни, які працюють в особистому господарстві; ті, що надають індивідуальні послуги, а також тимчасово працюючі за кордоном. Вони можуть поєднувати самозайнятність із вторинною зайнятістю, яка для них є допоміжною. В сфері самозайнятості виділяють два сектори: формальний (офіційно зареєстровані представники малого бізнесу та фермери) і неформальний (незареєстрована підприємницька діяльність, з якої не сплачуються податки). Звичайно, не завжди можна визначити мотиваційне ядро самозайнятих, особливо у неформальному секторі. Офіційна статистика тут мало що може дати. Здебільшого необхідну інформацію можна отримати лише за допомогою соціологічних методів.

Сучасні відносини між роботодавцем та найманим працівником ускладнилися з точки зору правової захищеності найманого працівника, його кар'єрного росту, умов праці, оплати та відпочинку, забезпечення високих стандартів безпеки та охорони праці, здоров'я тощо. Особливо це стосується молодих працівників та працівників старших вікових груп. Опитувані у віці 15-39 років вважають роботу у сільському господарстві непрестижною та такою, що

не сприяє кар'єрному росту. Це пояснюється тим, що працівники сільськогосподарських підприємств через відсутність коштів на підприємстві чи власних коштів мають дещо обмежену змогу отримувати необхідну професійну підготовку, підвищувати кваліфікацію за місцем роботи.

Актуальним питанням для сільських мешканців є соціальний захист своєї найманої праці через ринок праці. Ця форма соціальної захищеності реалізується шляхом певних гарантій щодо одержання роботи через реєстрований ринок праці. Для сільського населення цей механізм ще не став достатньо дієвим важелем у вирішенні проблем підтримки високої економічної активності як з боку сприяння працевлаштуванню на достатньо високооплачувану роботу згідно з професійними навичками, так і гарантіями зайнятості. Зокрема, це стосується умов постійності трудового контракту, встановлення строку найму, відпустки, гарантій під час звільнення. Обстеження з цих питань свідчить, що 6 % респондентів відчувають невпевненість щодо збереження роботи у сільськогосподарських підприємствах (табл. 1).

Таблиця 1

Причини небажання опитуваних незайнятих та безробітних громадян працювати у сільськогосподарських підприємствах за віковими групами

Причини	Питома вага опитаних осіб у віковій групі, %				
	15-24 років	25-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років
Низький рівень оплати праці	44	35	45	53	51
Нерегулярність виплати заробітної плати	9	11	13	14	26
Важкі умови праці	15	17	11	8	10
Непрестижність сільськогосподарських професій	20	16	10	2	1
Невпевненість щодо збереження роботи	2	5	8	12	4
Неможливість кар'єрного росту	9	13	9	2	-
Високі транспортні витрати та затрати часу на проїзд до місця роботи	-	1	3	5	6
Незабезпеченість житлом	1	2	1	4	2

Розраховано за результатами опитування

Отже, система мотивації на рівні підприємства має базуватися на певних вимогах: надання однакових можливостей щодо зайнятості та кар'єрного росту за критерієм результативності праці; узгодження рівня оплати праці з її результатами та визначення особистого внеску в загальний успіх.; створення належних умов для захисту здоров'я, безпеки праці та добробуту всіх працівників; забезпечення мотивації для зростання професійної майстерності;

реалізації здібностей працівників, тобто створення програм навчання, підвищення кваліфікації та перекваліфікації; підтримання в колективі атмосфери довіри, заінтересованості в реалізації загальної мети, можливості двосторонньої комунікації між керівником і працівниками.

Список використаних джерел

1. Герасименко А. В. Мотиви, інтереси, стимули, стимулювання як основні категорії, що розкривають сутність мотивації праці. *Економіка та суспільство*. 2022. № 40. URL : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1461/1406> (дата звернення 11.10.2023)
2. Жибак М.М., Літвінов В. І. Ефективність використання і матеріального стимулювання трудового потенціалу в сільськогосподарських підприємствах. *Збірник наукових праць ТДАТУ імені Дмитра Моторного (економічні науки)*. 2023. № 1(47). С. 78-90.
3. Михайлова Л. І., Харченко Т. М. Особливості мотивації до праці в сільськогосподарських підприємствах. *Економіка АПК*. 2016. № 5. С. 87-92.
4. Шатохін А.М. Соціологія села. К.: Наук. світ, 2000. 271 с.

УДК: 005.412:338.432(1-22)

Гурська Ірина

*кандидатка економічних наук, доцентка,
завідувачка кафедри економіки і менеджменту
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»*

Федуняк Ігор

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки і менеджменту
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
м. Бережани, Україна*

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УКРАЇНІ

Анотація: Проведено дослідження об'єктивних аспектів управління розвитку сільських територій, які забезпечують збалансоване вирішення соціально-економічних завдань і проблем стосовно збереження сприятливого навколишнього середовища і природоохоронного потенціалу з метою задоволення потреб сільського населення. Доведено, що важливим документом, що регламентує розвиток сільських територій в Україні є «Концепція розвитку сільських територій». Автори поділяють думку більшості дослідників стосовно того, що ключовими аспектами розвитку сільських територій є децентралізація процесів управління сільськими територіями.

Ключові слова: сільські території, управління розвитком, стратегічний, економічний, соціальний та екологічний розвиток, Концепція розвитку сільських територій, децентралізація процесів управління.

*Hurska Iryna, Ph.D., Associate Professor,
Head of the Department of Economics and Management
SS of NULES of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute"*

*Feduniak Ihor, Ph.D., Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics and Management
SS of NULES of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute"*

MANAGEMENT OF THE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS IN UKRAINE

Summary: *A study was conducted of the objective aspects of the management of the development of rural areas, which provide a balanced solution to socio-economic tasks and problems related to the preservation of a favorable environment and nature conservation potential in order to meet the needs of the rural population. It has been proven that the "Concept of the Development of Rural Areas" is an important document regulating the development of rural areas in Ukraine. The authors share the opinion of the majority of researchers regarding the fact that the key aspects of the development of rural areas are the decentralization of rural management processes.*

Key words: *rural areas, development management, strategic, economic, social and ecological development, Concept of development of rural areas, decentralization of management processes.*

Управління розвитком сільських територій є важливим аспектом сталого і збалансованого розвитку, який враховує потреби та інтереси місцевого населення та вимагає комплексного підходу, враховуючи індивідуальні особливості кожної громади.

Забезпечення розвитку сільських територій є комплексною проблемою та можливе за умови: макроекономічної стабільності та збільшення валового внутрішнього продукту; забезпечення економічного зростання в сільському господарстві; розвитку несільськогосподарської зайнятості в сільській місцевості; досягнення на селі соціально рівних із містом умов отримання доходів та громадських благ; поліпшення доступу для господарюючих суб'єктів, які ведуть підприємницьку діяльність на селі, до ринків матеріально-технічних, кредитних, інформаційних, інших ресурсів; формування на селі інститутів громадянського суспільства, що забезпечують захист економічних та соціальних інтересів різних груп сільського населення; реалізація програм щодо покращення екологічної ситуації на сільських територіях [6, с. 61].

Дослідженню та аналізу проблем управління розвитку сільських територій в сучасних умовах присвятили свої дослідження такі науковці, як: Амбросов В. Я., Байдала В. В., Бакун Ю. О., Богданов Д. С., Кравченко Т. А. Ксенофонтов М. М., Маренич Т. Г. Павлов О. І. та ін. Однак, на сьогодні недостатньо висвітленими залишаються проблеми ключових аспектів стратегічного, економічного, соціального та екологічного управління розвитку сільських територій в сучасних умовах.

Метою статті є дослідження, оцінка і узагальнення впливу ключових аспектів управління розвитком сільських територій в Україні.

Управління розвитком сільських територій – це процес якісних змін, спрямованих на стабільне соціально-економічне їх зростання, підвищення ефективності аграрної економіки, рівня зайнятості та якості життя сільського населення на основі реалізації комплексу економічних, соціальних і екологічних заходів державного та місцевого рівня. Серед ключових аспектів розвитку сільських територій одне із провідних місць займає гармонізація соціальних, економічних та екологічних складових відповідно до інституціонального середовища [1].

Українські науковці О. Бородіна та І. Прокопа пропонують розглядати сільський розвиток на базі громад як модель, в якій цілеспрямована зміна всіх найважливіших чинників розвитку села планується, проводиться та контролюється самими громадами за сприяння держави [5, с. 90].

Поділяємо думку науковців, що перехід України на нову світоглядну парадигму сталого розвитку територій забезпечує збалансоване вирішення соціально-економічних завдань і проблем стосовно збереження сприятливого навколишнього середовища і природоохоронного потенціалу з метою задоволення потреб нинішнього і майбутніх поколінь людей [2, с. 89].

Основними завданнями управління розвитку сільських територій є забезпечення збалансованого розвитку, який враховує потреби сьогодення, не зашкоджуючи можливості майбутніх поколінь, які включають:

- збереження природних ресурсів, які є важливим завданням для забезпечення довгострокової стійкості сільських територій;
- розвиток і покращання інфраструктури сільських населених пунктів, забезпечення доступу до освіти, охорони здоров'я та інших соціальних послуг може підвищити якість життя мешканців сільських територій;
- збалансований розвиток аграрного сектору, який сприятиме забезпеченню продовольчої безпеки та зростання добробуту сільського населення;
- підтримка розвитку малих та середніх підприємств у сільських районах, що сприятиме створенню нових робочих місць та диверсифікації економіки;
- охорона навколишнього середовища та зменшення негативного впливу людської діяльності на природу;
- зменшення соціальних нерівностей та включення всіх верств населення у процеси розвитку;
- гармонійний розподіл земельних ресурсів, фінансової підтримки та інфраструктури між різними сільськими регіонами допомагає забезпечити сталість розвитку;

- збереження та підтримка традицій, мови та культурних цінностей сільського населення є важливим аспектом сталого розвитку сільських територій.

Важливим документом, що регламентує розвиток сільських територій в Україні є «Концепція розвитку сільських територій», яка покликана сприяти сталому розвитку і покращенню умов життя селян та селянських громад. Дана Концепція затверджена Кабінетом Міністрів України розпорядженням від 23 вересня 2015 року № 995-р [4], і відображає важливі засади та принципи, які спрямовані на сталий розвиток сільських територій в Україні. Вона визначає загальну стратегію та підходи до покращення життя на селі, забезпечення сталого економічного розвитку та соціального благополуччя населення сільських територій. Основними напрями Концепції розвитку сільських територій включають:

1. Розвиток інфраструктури, щодо покращення дорожньої, комунікаційної, освітньої та медичної інфраструктури для забезпечення доступу до послуг та підвищення якості життя сільського населення.

2. Підтримка та стимулювання розвитку аграрних формувань на сільських територіях, розвиток сільськогосподарських кооперативів та аграрних підприємств.

3. Забезпечення доступу до освіти, охорони здоров'я, житла та соціальних послуг для селян, а також підвищення якості життя через професійну підготовку та створення можливостей для зайнятості.

4. Створення сприятливих умов для інвестицій в сільські території, що сприятиме розвитку підприємництва та створенню робочих місць.

5. Захист природних ресурсів та природних ландшафтів, а також сприяння використанню екологічно чистих технологій та практик у сільському господарстві.

Спираючись на міжнародний досвід, автори Концепції розвитку сільських територій, а також Постанова КМУ «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки» [7] визначають основні причини погіршення соціально-економічного та екологічного стану сільських територій, завдання за напрямом «Розвиток сільських територій» та шляхи й способи вирішення проблем. Так, ключовими аспектами розвитку сільських територій є децентралізація процесів управління сільськими територіями:

1. Децентралізація управління, яка передбачає перехід від централізованого управління до децентралізованих структур, що дозволяє сільським громадам більше впливати на власний розвиток. Вони можуть приймати рішення щодо витрат бюджету, інвестувати в місцеву інфраструктуру та соціальні програми, а

також розробляти стратегії розвитку, які відповідають їхнім потребам та потенціалу.

2. Об'єднання сільських територій в громади, які сприяють підвищенню ефективності управління і раціональному використанню ресурсів. Великі сільські громади можуть легше залучати інвестиції, розробляти загальні стратегії розвитку та забезпечувати послуги на більш високому рівні.

3. Децентралізація може супроводжуватися передачею фінансових ресурсів і повноважень сільським громадам. Це дозволяє громадам краще розпоряджатися своїми бюджетними коштами та інвестувати їх у пріоритетні напрями розвитку.

4. Децентралізація надає громадянам більше можливостей для участі в процесах управління та впливу на прийняття рішень щодо розвитку їхніх територій. Це сприяє залученості та відповідальності громадян у вирішенні місцевих питань.

5. Збільшення конкурентоспроможності та створення ефективних сільських громад сприяють розвитку сільських територій, що, в свою чергу, може збільшити їхню конкурентоспроможність, залучити нові інвестиції та сприяти росту зайнятості.

Загалом, децентралізація та створення ефективних сільських громад створюють умови для сталого розвитку сільських територій, допомагаючи зростанню якості життя мешканців та забезпечуючи збереження природних ресурсів.

Отже, для ефективного управління сільськими територіями та вирішення соціальних, економічних, екологічних проблем для забезпечення їх розвитку необхідно: розробити або оновити закони і норми, які б регулювали економічну та соціальну діяльність на селі, сприяли більш ефективному вирішенню проблем і розвитку аграрних галузей; забезпечити доступ сільського населення до фінансових ресурсів; розв'язати проблему кадрів, забезпечивши навчання та підвищення кваліфікації сільського населення, а також привабивши молодь до роботи в аграрному секторі. Це дасть змогу створити умови для покращення життя та розвитку сільських громад, сприяти підвищенню їхнього соціального і економічного стану, а також забезпечити стійкий розвиток сільських територій.

Список використаних джерел

1. Амбросов В.Я., Маренич Т.Г. Наукові положення удосконалення економічного і господарського механізмів розвитку сільського господарства. *Економіка АПК*. 2005. № 10. С. 14-18.

2. Бакун Ю.О., Ксенофонов М.М., Байдала В.В. Сільські території як об'єкт управління у контексті їхньої нормативно-правової інтерпретації. *Економіка АПК*. 2019. № 8. С. 79-87.

3. Богданов Д. С. Завдання сталого розвитку сільських територій. *Агросвіт*. 2017. № 7. С. 60-62.
4. Концепція розвитку сільських територій : Розпорядження КМУ від 23 вересня 2015 року № 995-р. URL: <https://u.to/4olyGg>.
5. Кравченко Т.А. Розвиток села за допомогою сільських громад: новації суспільної політики в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2015. № 1. С. 87-95.
6. Павлов О.І. Сільські території України: функціонально-управлінська модель. Одеса : Астропринт, 2009. 344 с.
7. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки : Постанова КМУ від 5 серпня 2020 року № 695. URL: <https://u.to/КоруGg>

УДК: 333.33(333)

Літвінов Віталій, кандидат економічних наук, доцент
ВП НУБіП України Бережанський агротехнічний інститут,
м. Бережани, Україна

ЕФЕКТИВНІСТЬ МАТЕРІАЛЬНОГО СТИМУЛЮВАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Анотація. В сучасних умовах підприємства аграрного сектору знаходяться у стані постійної конкуренції. Внаслідок цього для підвищення ефективності використання трудового потенціалу є важливим удосконалення механізму мотивації праці та його ефективне використання. Важливим завданням керівництва сільськогосподарських підприємств є спрямування зусиль колективу на досягнення поставлених цілей. У статті висвітлено методологічні засади визначення ефективності матеріального стимулювання персоналу в аграрній сфері економіки. Проведено аналіз основних тенденцій в галузі оплати праці, запропоновано шляхи вдосконалення механізму трудової мотивації та підвищення ефективності матеріального стимулювання.

Ключові слова: ефективність, підприємство, продуктивність праці, трудова мотивація, трудовий потенціал.

*Litvinov Vitalii, Ph.D., Associate Professor,
SS of NULES of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute"*

EFFICIENCY OF MATERIAL STIMULATION OF LABOR POTENTIAL IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

Abstract. In modern conditions, enterprises of the agrarian sector are in a state of constant competition. As a result, in order to improve the efficiency of the use of labor potential, it is important to improve the mechanism of labor motivation and its effective use. An important task of the management of agricultural enterprises is to direct the efforts of the team to achieve the set goals. The article highlights the methodological principles of determining the effectiveness of material incentives for personnel in the agricultural sector of the economy. An analysis of the main trends in the field of remuneration was carried out, ways of improving the mechanism of labor motivation and increasing the effectiveness of material incentives were proposed.

Key words: efficiency, enterprise, labor productivity, labor motivation, labor potential.

Система трудової мотивації в сільськогосподарських підприємствах вирішує різноманітні завдання, що постають у сучасних ринкових умовах господарювання. Одним з основних завдань економічної науки є дослідження ефективності використання і матеріального стимулювання трудового потенціалу в сільськогосподарських підприємствах. Основою формування матеріального стимулювання сільськогосподарських підприємств є заробітна плата. Тому саме напрями вдосконалення організації оплати праці суттєво впливають на показники ефективності матеріального стимулювання працівників і ефективності діяльності підприємства загалом.

Ефективна діяльність підприємства неможлива без раціонального й економічно обґрунтованого підходу до планування своєї діяльності, визначення стратегії збільшення доходів, аналізу та оцінки отриманих результатів. Доходи підприємства є основним джерелом доходів працівників, відшкодування матеріальних витрат, розширеного відтворення виробничої діяльності. Величина доходів та результатів виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств залежить від багатьох чинників, основними з яких виділено наявність та ефективність матеріальних, фінансових і людських ресурсів. Використання цих ресурсів взаємопов'язане, тому для розкриття теми мотивації персоналу необхідно провести характеристику економічного стану сільськогосподарських підприємств досліджуваного регіону. Аграрний сектор має надзвичайно важливе значення для соціально-економічного стану області.

Формування трудових ресурсів у сільському господарстві Тернопільської області залежить від багатьох чинників. На нашу думку найважливішими з них є значне скорочення робочих місць саме в сільськогосподарських підприємствах та низький рівень заробітної плати порівняно з іншими галузями та країнами. Можливість працювати й одержувати вищу заробітну плату за кордоном стала причиною значного відтоку робочої сили із села.

Оцінювання ефективного використання трудових ресурсів можливе лише при проведенні аналізу господарської діяльності, що ґрунтується на загальнотеоретичних діалектичних положеннях [4].

Оцінка економічної ефективності використання трудових ресурсів відображає кінцевий результат від застосування засобів виробництва і живої праці зокрема. Одним із найважливіших показників ефективності використання трудового потенціалу є оцінка результатів праці.

Аналіз динаміки ефективності використання кадрового потенціалу свідчить, що в 2022 р. порівняно з 2019 р. зріс рівень усіх показників: сума виробленої продукції – на 5715,6 тис. грн, чистого доходу від реалізації – на

5973,1 тис. грн, прибутку від операційної діяльності – на 1120,6 тис. грн. (табл. 1).

Таблиця 1

Показники ефективності використання трудового потенціалу в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області протягом 2022-2019 рр.

Показники	2019	2020	2021	2022	2022 р. до 2019р., +/-
Динаміка облікової кількості штатних працівників, осіб	8756	10376	10691	11270	2514
Середньомісячна заробітна плата штатних працівників в сільському господарстві, грн	11367	12518	14440	17780	6413
Річний фонд оплати праці, млн.грн	1457,1	1901,5	2260,1	2933,6	1476,5
Вироблено валової продукції (по собівартості), млн.грн	6734,4	10456,7	11544,2	12450	5715,6
Чистий дохід від реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами, млн.грн	7443,3	9201,2	12843	13416,4	5973,1
Собівартість реалізованої продукції, млн.грн	6575,4	7791	11033,5	11428	4852,6
Прибуток(збиток) від операційної діяльності, млн.грн	867,9	1410,2	1809,5	1988,5	1120,6
Одержано операційного прибутку на 1-го працівника, тис.грн	99,13	135,91	169,25	176,44	77,31
Одержано доходу від реалізації на 1-го працівника, тис. грн	850,1	886,8	1201,3	1190,5	340,37

Джерело: сформовано авторами на основі [7;8;9;10].

При визначенні продуктивності праці розраховують вартісні показники – погодинну, денну і річну продуктивність праці, як відношення вартості валової продукції аграрних підприємств до відпрацьованих людино-годин, людино-днів, людино-місяців і середньорічної кількості працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві.

При визначенні ефективності використання трудового потенціалу підприємства застосовують такі методи вимірювання продуктивності праці: натуральний, вартісний і трудовий. При натуральному методі обсяг виготовленої продукції розраховують у натуральних показниках. При вартісному методі визначення продуктивності праці обсяг валової продукції відображається у грошовому вимірі. Трудовий метод використовується на робочих місцях, дільницях, бригадах, де обсяг виготовленої продукції визначається в нормо-

годинах, тобто кількості праці в людино-годинах, яка потрібна за нормами для виготовлення одиниці продукції.

Завершальним етапом аналізу використання трудових ресурсів є підрахунок виявлених резервів підвищення ефективності та розробка заходів щодо їх використання. Серед резервів ефективності трудових ресурсів доцільно виділити екстенсивні (усунення понадпланових втрат робочого часу, браку та відхилень від нормальних умов праці) та інтенсивні (забезпечення виконання норм виробітку всіма робітниками-відрядниками та здійснення нереалізованих організаційно-технічних заходів) [6].

Аналіз використання трудового потенціалу дозволяє виявити й усунути недоліки в діяльності підприємства, їх причини, розробити напрями підвищення ефективності праці та роботи підприємства в цілому.

Методика визначення ефективності заробітної плати передбачає розрахунок цього показника як відношення створеного продукту (результату, ефекту) до визначеної на його виробництво заробітної плати, тобто зарплатовіддачу. Така методика аналізу ефективності заробітної плати не дає змогу повною мірою виявити власний ефект оплати праці, тому що вона враховує не тільки витрати на оплату праці, але й витрати, пов'язані із використанням засобів і предметів праці. Проте цей показник можна використати для порівняння ефективності заробітної плати в підприємствах і у виробничих підрозділах, що характеризуються аналогічними технологіями й умовами праці (табл. 2).

Таблиця 2

Показники оцінки ефективності матеріального стимулювання праці в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області протягом 2022-2019 рр.

Показники	2019	2020	2021	2022	2022 р. до 2019р., +/-
Зарплатовіддача	5,1	4,8	5,7	4,6	-0,53
Частка заробітної плати в загальній сумі витрат, %	21,64	18,18	19,58	23,56	1,93
Частка заробітної плати в обсязі чистого доходу від реалізації продукції, %	19,58	20,67	17,60	21,87	2,29
Рівень рентабельності заробітної плати, %	59,6	74,2	80,1	67,8	8,22

Джерело: сформовано авторами на основі [7;8;9;10].

Аналіз даних табл.2 свідчить, що коефіцієнт зарплатовіддачі в 2022 році становив 4,6, рівень рентабельності заробітної плати – 67,8%. Питома вага заробітної плати в загальній сумі витрат протягом останніх трьох років зросла на 1,93%, а в обсязі чистого доходу від реалізації – на 2,29%.

Мотивація трудової діяльності поєднує в собі економічну та соціальну сутність. Немотивований працівник не реалізує свою продуктивну силу повною мірою, у зв'язку з чим не додає продукції або послуг, продуктивність праці залишається низькою. Економіка підприємства, як і національна, залежить не лише від технічного та комп'ютерного оснащення, наявності матеріальних та енергетичних ресурсів, а й від працівників, які ці ресурси виготовляють та використовують. У цьому й полягає економічна сутність мотивації персоналу. Соціальна складова цієї сутності передбачає самореалізацію людини, яка за відсутності мотивів до праці втрачає задоволення від трудової діяльності. Система трудової мотивації – це економічні та суспільні відносини між працівниками (суб'єктами), роботодавцями (об'єктами) та державою, направлені на задоволення потреб працюючих. Основне завдання керівництва підприємств полягає в тому, щоб створити таку систему трудової мотивації, яка б забезпечувала ефективне використання робочої сили й максимальну рентабельність виробництва[1]. Задоволення потреб працівників забезпечується за допомогою матеріальних та нематеріальних факторів.

На нашу думку, головну роль у системі мотивації відіграють саме матеріальні фактори, зокрема: основна та додаткова заробітна плата, премії, надбавки, виплати за земельними та майновими паями, участь у прибутках, матеріальна допомога, інші виплати та пільги. Система мотивації включає в себе ланки, набір основних мотивів і відповідні варіанти поведінкових реакцій на вказані мотиви. Найбільш стійкою та оптимальною є система мотивацій, яка базується на особистих, колективних і суспільних інтересах працівників підприємства. У цій системі трудової мотивації враховуються не тільки колективні (престиж підприємства, підвищення конкурентоспроможності, вирішення соціальних, трудових та екологічних проблем) та особисті (зростання доходів працівника, повага в колективі, можливість кар'єрного росту, підвищення кваліфікації і т. ін.), але і суспільні інтереси (виробництво якісної, ефективної та доступної за ціною продукції) [11].

Основне значення системи мотивації полягає в тому, щоб стимулювати виробничу поведінку працівників підприємства, направивши її на досягнення поставлених перед ним стратегічних завдань. Отже, з'єднати матеріальні інтереси працівників зі стратегічними завданнями підприємства [2].

Стимулювання праці робітників базується на тому принципі, що методом грошової мотивації сукупно з іншими формами визнання трудових досягнень працівників можливо забезпечити найбільш бажані результати для підприємства [3].

Стимулюючі функції в оплаті праці виконують і колективні договори, котрі формують паритет інтересів власників і найманих працівників сільськогосподарських підприємств.

У межах компетенції менеджменту сільськогосподарських підприємств залишаються такі інструменти побудови ефективної системи стимулювання праці, як встановлення залежності оплати праці від її результатів, раціональний розподіл фонду заробітної плати (опираючись на зарубіжний досвід, частка основної тарифної заробітної плати у середньому має бути не менше ніж 70 %), створення ефективної системи преміювання всіх категорій працівників, особливо в такій трудомісткій галузі аграрного виробництва [5].

Серед економічних факторів мотивації слід виділити матеріальні, зокрема оплату праці, яка розглядається як один із важливих інструментів мотиваційного механізму. Оплата праці залишається одним з основних джерел грошових доходів працівників, що доводить проведений аналіз фонду оплати праці в досліджуваній області. При аналізі трудової мотивації слід застосовувати відповідні узагальнені та систематизовані групи показників, а також оцінки рівня трудової мотивації, й не тільки матеріальні, але і соціальні та психологічні. Необхідно розробити таку систему мотивації праці, яка б забезпечила одержання належних доходів працівників, але водночас спрямована на підвищення ефективності та максимізацію прибутку підприємств. Вдале поєднання різноманітних факторів мотивації дасть можливість активізувати роботу працівників сільськогосподарських підприємств, підвищити їхній інтерес до праці, що сприятиме самовдосконаленню і самореалізації зайнятих у виробництві, а також вплине на ефективність діяльності підприємства.

Список використаних джерел

1. *Богущий О. Чинники мотивації праці. Україна: аспекти праці. 2008. № 6. С. 3–7.*
2. *Гайдуцький П. Зростання економіки і добробуту людей: пошук оптимальних пропорцій. Урядовий кур'єр. 2007. № 66 (13 квіт.).*
3. *Денисенко І. А. Соціально-економічні умови розвитку сільських районів та удосконалення чинників мотивації праці. Вісник Львівського державного аграрного університету. Економіка АПК. 2006. № 13. С. 612–615.*
4. *Жибак М. М. Розвиток трудового потенціалу села західного регіону України : монографія. Тернопіль : Видавництво Астон, 2010. 336 с.*
5. *Жибак М. М., Літвінов В. І. Стан та шляхи удосконалення мотивації праці в аграрних підприємствах. Агросвіт. 2017. № 5. С. 10–14.*
6. *Кравченко М. А. Аналіз ефективності використання трудових ресурсів на підприємстві. Ефективна економіка. 2010. № 5. URL : <http://www.econotyu.nauka.com.ua/?op=1&z=219>.*
7. *Статистичний щорічник Тернопільської області за 2019 рік / за ред.. А. А. Чорного, відп. за випуск Наталія Дідуник, Руслан Козар; Головне управління статистики у Тернопільській області. Тернопіль, 2020. С. 387*

8. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2020 рік / за ред.. А. А. Чорного, відп. за випуск Наталія Дідуник, Руслан Козар; Головне управління статистики у Тернопільській області. Тернопіль, 2021. С. 366

9. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2021 рік / за ред.. А. А. Чорного, відп. за випуск Наталія Дідуник, Руслан Козар, Андрій Криськів; Головне управління статистики у Тернопільській області. Тернопіль, 2022. С. 336

10. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2022 рік / за ред.. А. А. Чорного, відп. за випуск Наталія Дідуник, Руслан Козар, Андрій Криськів; Головне управління статистики у Тернопільській області. Тернопіль, 2023. С. 372

11. Червінська, Л. П. Мотивація трудової діяльності в аграрній сфері: монографія. Київ : ПАРАПАН, 2003. 322 с.

УДК 658.589

Федуняк Ігор,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки і менеджменту

ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»

Гурська Ірина

кандидатка економічних наук, доцентка,
завідувачка кафедри економіки і менеджменту

ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»

м. Бережани, Україна

ІННОВАЦІЙНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК НЕОБХІДНА ВИМОГА СУЧАСНОСТІ

Анотація. В статті досліджено сутність інноваційних процесів та інноваційної діяльності підприємства. Визначено, що характерною рисою сучасності є інтенсивне зростання інноваційної активності на міжнародному рівні. Встановлено суть інновацій відповідно до чинного законодавства. Проаналізовано роль інноваційного менеджменту як комплексного процесу управління діяльністю підприємства та основної мети його запровадження.

Ключові слова: інноваційний менеджмент, інновація, реактивна інновація, стратегічна інновація, інноваційна діяльність, інноваційний процес.

Feduniak Ihor, Ph.D., Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Economics and Management
SS of NULES of Ukraine “Berezhany Agrotechnical Institute”

Hurska Iryna, Ph.D., Associate Professor,

Head of the Department of Economics and Management
SS of NULES of Ukraine “Berezhany Agrotechnical Institute”

INNOVATION MANAGEMENT AS A NECESSARY REQUIREMENT OF THE MODERN TIME

Abstract. The article examines the essence of innovative processes and innovative activities of the enterprise. It was determined that a characteristic feature of modernity is the intensive growth of innovative activity at the international level. The essence of innovations is established in accordance

with the current legislation. The role of innovative management as a complex process of managing the enterprise's activities and the main goal of its introduction is analyzed.

Key words: *innovation management, innovation, reactive innovation, strategic innovation, innovation activity, innovation process.*

Одним із самих головних факторів світового економічного розвитку протягом останнього періоду є широке використання інновацій. Сучасна економіка характеризується орієнтацією на інтелектуальні ресурси, а не сировинні, адже саме вони дозволяють забезпечувати високі темпи економічного розвитку, зменшать число викидів внаслідок виробництва, зменшать витрати на персонал, а також завдяки цим ресурсам вітчизняні підприємства матимуть змогу модернізувати цикл виробництва і засоби виробництва.

Характерною рисою сучасності є інтенсивне зростання інноваційної активності на міжнародному рівні. Це відображається шляхом збільшення державних витрат на науково-дослідні розробки, змінення системи освіти і професійної підготовки спеціалістів, створення нових науково обґрунтованих галузей виробництва, формування національних інноваційних систем. Це свідчить про те, що інноваційні процеси охоплюють усі зміни, що відбуваються внаслідок людської діяльності.

Інноваційний шлях розвитку в сучасному світі став, по-перше, ефективною відповіддю на постійно змінні умови ринкової економіки. По-друге, він сам провокує ці зміни.

Опанування механізмом управління інноваційним процесом є передумовою суттєвих радикальних рішень у сферах господарського, політичного та соціального життя країни.

Інновація – це нововведення в галузі техніки, технології, організації праці, управління, а також у інших сферах наукової та соціальної діяльності, засноване на використанні досягнень науки і передового досвіду та є кінцевим результатом інноваційної діяльності.

Відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. № 40-IV під інноваціями слід розуміти новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [1].

Підприємство впроваджує реактивні і стратегічні інновації в зв'язку з ринковою ситуацією або обраною стратегією.

Реактивна інновація – нововведення, яке забезпечує конкурентоспроможність підприємства на ринку, інновація втілюється в життя

як протидія конкурентним представникам даного економічного спрямування. Реактивна інновація зберігає сегменти ринку для підприємства, але не організує додаткові переваги.

Стратегічна інновація – нововведення, яке дає при проведенні в життя додаткові конкурентні переваги в майбутньому. Стратегічна інновація більше спрямована на створення виключно нових потреб [3].

Інноваційна діяльність підприємства являє собою комплексний процес створення, використання і розповсюдження нововведень з метою отримання конкурентних переваг та збільшення прибутковості свого виробництва.

Більш широке значення у системі інноваційної діяльності займає інноваційний процес. Основна увага в інноваційному менеджменті зосереджується на розробці стратегії інноваційних заходів. Розроблювання, виготовлення, збут нових видів продукції формулюють інші напрями стратегії підприємства. Виходячи з цього, реалізація інноваційного менеджменту передбачає:

- розробку планів інноваційної діяльності;
- моніторинг і контроль за розробкою нової продукції та технології її впровадження;
- здійснення єдиної інноваційної політики, координація діяльності всіх підрозділів у цій сфері;
- забезпечення фінансами і матеріальними ресурсами програм інноваційної діяльності;
- забезпечення кваліфікованим персоналом;
- створення проектних груп задля вирішення інноваційних питань.

З позицій підприємства, механізм управління інноваційною діяльністю завжди конкретний, оскільки спрямований на досягнення точних інноваційних цілей шляхом впливу на відповідні чинники, які забезпечують досягнення запланованих цілей, і цей вплив здійснюється за допомогою використання конкретних ресурсів або потенціалів підприємства.

Інновації розглядають як інструмент впливу на соціально-економічний процес розвитку суспільства. Інноваціями необхідно управляти. Цей процес має назву “інноваційний менеджмент”.

Інноваційний менеджмент являє собою самостійну галузь управлінської науки та професійної діяльності, яка спрямована на формування й забезпечення умов інноваційного розвитку підприємства [2, с. 9].

Для забезпечення ефективного інноваційного менеджменту слід забезпечити здійснення таких завдань:

- оцінка світових тенденцій науково-технічного розвитку;

- розробка стратегії інноваційної політики і механізмів її здійснення;
- формування стратегічних цілей інноваційної діяльності;
- розробка планів та програм інноваційних проєктів;
- розробка організаційно-виробничої структури управління інноваційною діяльністю;
- планування організації інноваційного процесу;
- спостереження (контроль) за виконанням етапів, стадій інноваційного процесу в часі та синхронізацією всіх видів діяльності;
- підготовка відповідного персоналу для здійснення інновацій.

Таким чином, найважливішою і основною метою інноваційного менеджменту є забезпечення ефективного стійкого функціонування інноваційного процесу на основі раціональної організації всіх його складових елементів і систем, створення конкурентоспроможної інноваційної продукції та технологій.

Основою інноваційного процесу є створення, впровадження і поширення нововведень, що характеризуються науково-технічною та моральною новизною.

Перша реакція на пропозиції про зміни зазвичай є негативною. Більшість людей ігнорують перспективу інноваційного розвитку.

Головними причинами негативного ставлення до інновацій є:

- вони вимагають від споживача значних матеріальних, фінансових та кадрових вкладень для свого впровадження;
- витісняючи те, що було раніше, вони не завжди заміщають його ефективність.

Це, в свою чергу, зумовлює виникнення процесу опору впровадженню змін на підприємстві.

Один з найбільш поширених методів є надання інформації. Про майбутнє впровадження інновації докладно розповідається всім співробітникам підприємства. Якщо менеджер зуміє переконати людей, то, у більшості випадків, вони будуть допомагати керівництву.

Таким чином, інноваційний менеджмент – це сукупність економічних, мотиваційних, організаційних і правових засобів, методів і форм управління інноваційною діяльністю конкретного об'єкта управління з метою отримання оптимальних економічних результатів цієї діяльності.

Специфіка інновації як об'єкта управління передбачає особливий характер діяльності інноваційного менеджера. Крім загальних вимог (творчий характер, аналітичні здібності та ін.), він повинен бути істинним професіоналом, знати:

- виробничо-технологічну область інновації;
- стан ринку інноваційного продукту;

- організацію інноваційної діяльності з розробки та освоєння нових видів продукції і надання нових видів послуг;
- фінансово-економічний аналіз інноваційно-виробничої та інвестиційної діяльності;
- основи трудових відносин і мотивації праці персоналу;
- правове регулювання та види державної підтримки інноваційної діяльності.

Особлива увага повинна приділятися підготовці та прийняттю управлінських рішень, а також контролю на кожному етапі його проходження.

Кінцева мета інноваційного менеджменту полягає у підвищенні ефективності використання ресурсів та забезпеченні раціонального функціонування суб'єктів інноваційної діяльності.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 04.07.2002. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
2. Алейнікова О. В., Притула Н. М. Інноваційний та інвестиційний менеджмент. Київ: ДВНЗ «Університет менеджменту освіти». 2016. 614 с.
3. Микинюк П. П. Інноваційна діяльність: Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 392 с.

УДК 657

Стемковська Ірина
старша викладачка кафедри обліку і аудиту
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
м. Бережани, Україна

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «СТАРТАП» В НАУКОВОМУ ПРОСТОРІ

Анотація. У статті проведено контент-аналіз теоретичних конструкцій у визначеннях терміну «стартап». Обґрунтовано, що стартап, перш за все, це реалізація нової ідеї, яка новим товаром чи послугою задовольнить потребу споживачів. Розкрито особливості та проведено критичний аналіз дослідження понять «стартап», «стартап-проект», «стартап-компанія».

Ключові слова: стартап, проект, новостворене підприємство, стартап-компанія, стартап-проект, інновація, інноваційна ідея.

Stemkovska Iryna
Senior Lecturer of the Department of Accounting and Auditing
Separated Subdivision of National University of Life and Environmental Science of Ukraine
«Berezhany Agrotechnical Institute»
Berezhany, Ukraine

APPROACHES TO DEFINING THE CONCEPT OF «STARTUP» IN THE SCIENTIFIC SPACE

Abstract. *The article carries out a content analysis of theoretical constructions in the definitions of the term «startup». It is justified that a startup, first of all, is the implementation of a new idea that will satisfy the needs of consumers with a new product or service. It is revealed the peculiarities and carried out critical analysis of the study of the concepts of «startup», «startup project», «startup company».*

Key words: *startup, project, newly created enterprise, startup company, startup project, innovation, innovative idea.*

В умовах сучасного глобалізованого соціально-економічного середовища, яке вимагає від підприємств та підприємців постійного пошуку нових можливостей та використання інноваційних підходів до ведення бізнесу, формування стартапів стає основним завданням розвитку інноваційної підприємницької діяльності. Розвиток інформаційних технологій сприяє тому, що на сучасному ринку регулярно з'являються нові успішні стартапи, засновані на інноваційних ідеях. У зв'язку з цим значного поширення та значення в підприємницькій діяльності набуває поняття «стартап».

Найбільш раннім ґрунтовним дослідженням теоретичних положень створення та розвитку стартапів прийнято вважати наукову працю американських економістів С. Бланка та Б. Дорфа. Поряд з їх науковими розробками, вагомий внесок у дослідження особливостей такого явища, як стартап у економіці та бізнесі зробили такі вчені та експерти, як Ерік Райс, Пол Грем, Фелд Бред, Мендельсон Джейсон, Кел Колвел, Л. Райнер та інші. Вивченням сутності поняття «стартап» займались Н. І. Ситник, В. С. Тен, Л. Д. Богатирьова, Д. В. Збанацький, С. Ф. Легенчук, Т. І. Міркунова, О. Б. Мрихіна, Г. В. Пилипчук, Т. М. Тардаскіна, Ю. В. Терешко, Є. В. Чазов та інші. Водночас у теоретичному плані зберігається нагальна потреба більш ґрунтового наукового осмислення сутності стартапів та їх особливостей.

Метою статті є дослідження контент-аналізу терміну «стартап» та систематизація підходів до його трактування.

Вперше термін «стартап» з'явився у 1939 році завдяки наполегливій праці та креативному мисленню випускників Стенфордського університету Д. Паккарда і В. Хьюлетта в 1939 році в м. Пало Альто (США). Створюючи свій невеликий проект, вони назвали цю справу стартапом (від англ. start-up – стартувати, запускати). Згодом цей стартап переріс в таку величезну і успішну компанію, як Хьюлетт-Паккард.

Упродовж майже століття багато дослідників визначали сутність дефініції «стартап». Їх об'єднує розуміння того, що стартап, перш за все, це реалізація нової ідеї, яка новим товаром чи послугою задовольнить потребу споживачів.

Якщо досліджувати теорію стартапів, виходячи з того, що стартап як явище і поняття виникло в США, необхідно розглянути визначення даного терміну саме американських науковців, методологів, підприємців, стартаперів.

Класичним вважається визначення поняття «стартап», сформульоване американським підприємцем Стівом Бланком (автор книги «Стартап. Настільна книга засновника», виданої у співавторстві з Бобом Дорфом), а саме: «стартап – це тимчасова структура, яка займається пошуком масштабної, відтворювальної та рентабельної бізнес-ідеї» [14].

Цікавим є визначення Еріка Райса, який позиціонує стартап «як людський інститут, призначений для створення нового продукту або послуги в умовах крайньої невизначеності» [12, с. 17-38]. Крім того, на нашу думку, неправильно вважати, що стартап – це результат розробки нового продукту або «сирий продукт». Більш коректним є визнання стартапу як підприємства, що здійснює розробку і випуск нового продукту.

Але, Т. Ейзенман, професор Гарвардської Школи Бізнесу, вважає, що потрібно думати про стартап як про експеримент, а не про бізнес [7]. Стартап за Полом Гремом [8] – це компанія, спроектована для швидкого росту, яка не знайшла свою стійку бізнес-модель.

Ряд вчених, серед яких Л. Рейнер визначають стартап, як компанію, що зазвичай займається дизайном та впровадженням інноваційних процесів розвитку, валідизацією та дослідженням міжгалузевих ринків [11].

В Оксфордському словнику англійської мови термін «стартап» визначається як «підприємство (бізнес), що перебуває в процесі заснування», як правило, застосовується до «процесу запуску компанії» [6].

Цікаве визначення досліджуваному поняттю надає Пітер Тіль, який вважає, що «стартап – це найвідчайдушніша спроба, над якою ви можете мати повний доступ» [10].

За визначенням Н. Хоанга, стартап – це опис бізнесу, який працює над створенням продуктів або надання послуг для вирішення сучасних проблем або задоволення поточних вимог, оскільки рішення не є ясним і успіх не гарантовано [9, с. 3].

Вивчаючи тлумачення поняття «стартап» в літературі, варто зазначити, що в українському законодавстві відсутній термін «стартап», що зумовлено відсутністю мотиваційного забезпечення та підтримки держави в розвитку технологій та формування відносин щодо створення компаній, метою яких є

виробництво продукції, продаж товарів та/або надання послуг на основі розроблених інноваційних продуктів, виробів тощо.

Зазвичай під стартапом розуміють молоді компанії або ж мобільні фірми з обмеженими ресурсами, які нещодавно створені або ж знаходяться на етапі заснування й розвитку.

Як стверджує вчений Є. Чазов «стартап являє собою нову, нещодавно створену компанію, що будує свій бізнес на основі інновацій або інноваційних технологій, володіє обмеженою кількістю ресурсів (як людських, так і фінансових) і планує виходити на ринок. Впроваджувані нею інноваційні технології можуть бути глобальними (тобто дана інновація буде інновацією для всього світу) або локальними (тобто дана технологія та ідея запозичені, але будуть інновацією у конкретному регіоні або країні) [6, с. 123].

Подібну думку мають ряд вчених, серед яких Ю. В. Терешко, Т. М. Тардаскіна, Л. Д. Богатирьова, які стверджують, що стартап – це нова організація (проект) з обмеженими наявними матеріальними ресурсами та значним потенціалом інтелектуальних ресурсів, яка будує бізнес на основі інноваційної ідеї або інноваційних технологій і перебуває у фазі виходу на ринок [5].

Д. В. Збанацький ототожнює два поняття і зазначає, що «стартап або стартап-компанія – це компанія або проект, який має коротку історію діяльності та за мету отримання прибутку. Найчастіше стартапи – це абсолютно нові проекти й навіть такі, які перебувають лише на стадії розробки» [1].

Стартапи, як зазначається в роботі [3], – це «процес виходу на ринок новоствореного підприємства з інноваційним проектом, зазвичай у короткостроковий термін і з мінімальними капіталовкладеннями».

Слід погодитися з думкою вчених [13], які вважають, що стартапи слід досліджувати в рамках розвитку підприємництва. Але існує низка виняткових особливостей стартапів, що відрізняють його від інших типів бізнесу.

А. Пахва вважає, що стартап – це бізнес-структура, заснована на руйнівних інноваціях, створена для вирішення проблем споживачів шляхом пропозиції нового продукту або послуги в умовах невизначеності [2]. На думку В. Пікуль, стартап – це тільки що створена компанія, яка перебуває на стадії розвитку і будує свій бізнес на основі інноваційних ідей, або на основі щойно винайдених технологій [4].

Стартапи є ефективним засобом досягнення максимальних соціальних та економічних вигід. Позитивний результат у формі повної реалізації стартап-проекту досягається не лише завдяки позитивному складанню обставин, а й через

наявність деяких чинників, завдяки яким можливо досягти успіху у веденні інноваційної діяльності.

Отже, стартап – це своєрідний вид діяльності, який передбачає розроблення, вдосконалення та впровадження нових технологій із метою зробити щось нове, цікаве, зручне, ефективне, корисне тощо. Тобто, стартап відрізняється від звичайної підприємницької діяльності цілями створення – не лише задовольнити свої потреби, а й принести щось, ураховуючи інтереси громади або навіть усього людства.

Іншими словами, стартап – це процес для реалізації абсолютно молодого проекту за короткий термін з мінімальними капіталовкладеннями.

Отже, можна зробити висновок, що стартап – це компанія з інноваційною складовою, яка працює в умовах надзвичайної невизначеності та обмеженості в ресурсах і знаходиться на етапі розробки стійкої і масштабованої бізнес-моделі.

Стартап ототожнюється як початок будь-якого бізнесу, спрямований на представленні певної інновації. Стартап – це бізнес-проект, що будується виключно на нововведенні, яке покращує життя людей. Найголовніша відмінність стартапу від інших бізнес-моделей – інноваційна ідея.

Отже, в сучасній науковій практиці немає чіткого визначення поняття «стартап», воно визначається залежно від того, як автор ідентифікує даний термін. Під поняттям «стартап» автори розуміють нову перспективну форму ведення бізнесу, що пропонує інноваційний продукт або послугу, мета якого – швидке зростання і масштабування. Саме розвиток стартапів сприяє розвитку підприємницької діяльності, тому що поява можливості втілювати ідеї дає змогу впроваджувати інновації в бізнес, науку та інші сфери життя.

Таким чином, можна узагальнити, що класичні й сучасні трактування поняття «стартап» визначають його по-різному: компанія, бізнес, новостворена організація, проект, продукт, елемент економіки, форма ведення інноваційної діяльності, бізнес-проект, бізнес-ідея, процес, сучасний бізнес з високим потенціалом розвитку, інноваційний міжгалузевий бізнес тощо. Звичайно, визначення поняття «стартап» відрізняється, в першу чергу, під впливом епохи, в якій вони були сформульовані. Спочатку даний термін вживався лише у значенні компанії, бізнесу, а зараз кожен науковець інтерпретує дане визначення в, першу чергу, в тому аспекті, в якому воно розглядається, тому виникають різноманітні поняття: стартап-компанія, стартап-проект, а також похідні від них – бізнес-проект, фінансовий проект, бізнес-ідея та ін.

Мельничук Г. С. та Марченко О. І. визначають наступні специфічні риси стартапу: 1) бізнес-модель стартапу повинна володіти здатністю стати масштабованою – бути повтореною і максимально розширеною без внесення

серйозних змін в ідею; 2) новизна і унікальність ідеї, орієнтованість на розроблення абсолютно нового, інноваційного продукту, що задовольняє певні потреби ринку. Разом з тим, іноді цілком успішними стартапами можуть стати проекти зі «скопійованими» ідеями за умови їх правильної адаптації до ринку окремої країни; 3) висока швидкість розвитку проекту і максимально ефективно просування компанії на ринку, здатність приносити запланований прибуток в короткі терміни; 4) стартап – це нове підприємство, а також проект, який може взагалі не бути зареєстрований у відповідних органах влади; 5) мінімальні витрати ресурсів з боку авторів стартапу; 6) тимчасовість існування: через декілька років успішний стартап перетворюється на повноцінну компанію, продається чи стає підрозділом іншої компанії; 7) нестійке становище на ринку і невизначеність існування [2].

Чазов Є. В. виділяє декілька принципових відмінностей, які відрізняють стартап від звичайного підприємництва: 1) у створенні стартапу та у його подальшій діяльності, у більшості випадків беруть участь молоді люди (потенційні носії інноваційних ідей); 2) стартап засновує свою діяльність на інноваціях та інноваційних технологіях, частіше за все це ІТ-сфера послуг (хоч стартап може бути застосований у всіх сферах – головне ідея); 3) стартапи не мають власного початкового капіталу; 4) стартап постійно змінюється в процесі створення, причому зміни можуть зачіпати і саму суть проекту; 5) так як стартап розуміє під собою інновацію та ще не перевірену технологію або сервіс, то такі проекти більше, ніж звичайний (традиційний) бізнес, ризикують бути неуспішними [6, с. 123].

Ситник Н. І. зазначає, що важливою рисою стартапів, яка поки що залишалась поза увагою дослідників, є високий інтелектуальний потенціал команди засновників. Життя стартапу починається з формування і розвитку ідеї – нового, унікального знання, на основі якого розробляються інноваційні продукти. Ключовим ресурсом для розвитку ідей є інтелектуальний ресурс, тому на перших етапах існування стартапи можуть швидко зростати при обмежених фінансових інвестиціях та матеріальних ресурсах. Потреба у фінансах виникає пізніше, на етапі реалізації ідеї у вигляді інноваційного продукту, коли і починається активний пошук інвесторів [4, с. 65].

Стартап (або стартап-компанія) – це молода компанія, яка була створена для розвитку інноваційного продукту, послуги або бізнес-моделі і має значний потенціал для швидкого зростання і успіху на ринку.

«Стартап-компанія» має окремі особливості, що не включаються в поняття «стартап»: 1) зареєстрована юридична особа, або знаходження в процесі реєстрації в державних органах; 2) відсутність конкурентів, проте не завжди є

вільний та відкритий доступ для виходу на ринок; 3) обов'язок складання та подання фінансової та інших видів звітності; 4) наявність нової технології, продуктивної ідеї, вже готового інноваційного виробу, які можна використовувати у власних цілях для виробництва продукції, надання послуг, та/або одразу реалізовувати як нематеріальний актив, основний засіб або оборотний актив. Таким чином, стартап-компанія повинна бути юридично зареєстрованим підприємством (або хоча б перебувати в процесі реєстрації в органах державної влади). При цьому така фірма має отримати всі необхідні дозволи на здійснення тих видів діяльності, якими вона буде займатися.

Стартап-проект є проміжним етапом від формування ідеї з метою започаткування стартапу до заснування самої стартап-компанії. Стартап-проект так само, як і стартап-компанія, передбачає юридичні формальності, але не в якості реєстрації суб'єкта господарювання, а у вигляді патентування нового винаходу. При цьому стартап-проект може бути початковою стадією створення стартап-компанії. На даному етапі стартапу приймаються рішення щодо реалізації інноваційної ідеї, пошук інвесторів, інших джерел фінансування проекту. У випадку успішного впровадження проекту, він стає стартап-компанією.

Отже, кожна стартап-компанія була в минулому стартап-проектом, проте стартап-проект не обов'язково стане в майбутньому стартап-компанією. При цьому весь процес та кожен етап від формулювання інноваційної ідеї, створення нової технології до реєстрації компанії можна назвати стартапом. Саме тому й існує плутанина в формулюванні визначень «стартап», «стартап-компанія» та «стартап-проект».

На підставі проведених досліджень, можна зробити висновок, що, в загальному розумінні, стартап – це підприємство, що знаходиться на початковому етапі своєї діяльності, метою якого є отримання вигоди через розробку нового товару чи послуги.

За результатами дослідження, розглянувши спільні та відмінні риси понять «стартап», «стартап-компанія» та «стартап-проект», встановлено, що основні форми стартапу, такі як стартап-проект та стартап-компанія, узагальнюються в єдиному понятті «стартап» та є взаємопов'язаними.

В ході дослідження ідентифіковано специфічні характеристики стартапів та стартап-компаній, що сприяло виокремленню особливих ознак стартапів: наявність новизни стартап-проекту, його інноваційність, що передбачає розробку технологій, впровадження та відображення на практиці нових ідей з подальшою ризикованістю досягнення мети масштабного проекту та невизначеністю його кінцевого результату; перетворення на інші форми

господарювання – становлення й розвитку стартап-компанії з нетривалим часом існування, залежністю від законодавчих норм, фінансування та наявності інших ресурсів; за умови впровадження ефективних заходів управління та інших умов, такій компанії притаманна швидкозростаюча діяльність, успішний розвиток й становлення економічним суб'єктом на конкурентному рівні з іншими підприємствами галузі.

Таким чином, уточнення змісту таких ключових понять, як «стартап», «стартап-проект» і «стартап-компанія», створює істотні передумови для подальших наукових досліджень, спрямованих на вивчення актуальних організаційно-управлінських проблем сучасного українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Збанацький Д. В. *Стартапи : юридичні та практичні аспекти. Ознайомча частина / Незалежний аудитор. 2013. № 3 (14). URL : http://n-auditor.com.ua/uk/component/na_archive/155?view=material (дата звернення 24.10.2023).*
2. Мельничук Г. С., Марченко О. І. *Стартапи як особлива організаційна структура ринку інновацій / Формування ринкових відносин в Україні. 2017. № 2. С. 28-34.*
3. Мрихіна О. Б., Стояновський А. Р., Міркунова Т. І. *Перспективи стартап-компаній у контексті конкурентоспроможного розвитку українського ринку високих технологій / Актуальні проблеми економіки. 2015. № 9(171). С. 215–225.*
4. Ситник Н. І. *Концептуальні основи стартапів : їх сутність і класифікація / Бізнес Інформ. 2016. № 8. С. 64-68.*
5. Терешко Ю. В., Тардаскіна Т. М., Богатирьова Л. Д. *Особливості розвитку інтернет-стартапів в Україні : реалії і перспективи / Актуальні проблеми економіки. 2015. № 12 (174). С. 437–443.*
6. Чазов Є. *Стартап як нова форма ведення бізнесу / Наукові праці Національного університету харчових технологій. 2013. № 52. С. 122-128.*
7. Eisenmann T. *Managing Startups : Best Blog Posts 2013. URL : <https://www.amazon.com/Managing-Startups-Best-Blog-Posts/dp/1449367879> (дата звернення: 25.10.2023).*
8. Graham P. *How to Start a Startup. 2005. URL : <http://paulgraham.com/start.html> (дата звернення 26.10.2023).*
9. Hoang N. *A Guide for startups Bachelor's Thesis. 2015. 39 p. URL : https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/101255/Hoang_NgaQuynh.pdf?sequence=1 (дата звернення: 27.10.2023).*
10. Peter Thiel with Blake Masters *Zero to one : notes on startups, or how to build the future. New York: Crown Business. 2014. 160 p.*
11. Rainer L., Malinauskaite L., Marinova I. *The vital role of business processes for a business model : the case of a startup company / Problems and Perspectives in Management. 2014. Vol. 12. № 4. P. 213–220.*
12. Ries E. *The Lean Startup : How Today's Entrepreneurs Use Continuous Innovation to Create Radically Successful Businesses. US, Inc., New York, 2011. 336 p.*
13. Salamzadeh A., Kesim H. *Startup Companies : Life Cycle and Challenges / The 4th International Conference on Employment, Education and Entrepreneurship, Belgrade, Serbia. 2015. URL : https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2628861 (дата звернення: 26.10.2023).*
14. Steve Blank and Bob Doft *The Startup Owners Manual : The Step-By-Step Guide for Building a Great Company. K & S Ranch; 1st edition, 2012. 608 p.*

УДК 338.43:631.147

Христенко Галина,
канд. екон. наук, доцент кафедри економіки і менеджменту,
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
м. Бережани, Україна

СТРАТЕГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ РИНКУ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті доведено, що органічне виробництво є одним із напрямів реалізації стратегії сталого розвитку сільських територій. Розкрито проблеми розвитку органічного виробництва аграрного сектору економіки України. Підкреслено, що стратегія розвитку органічного виробництва повинна знайти відображення в стратегіях соціально-економічного розвитку регіонів України. Систематизовано та проаналізовано принципи сталого розвитку, на реалізацію яких орієнтована стратегія розвитку органічного ринку. Обґрунтовано, що розвитку аграрного виробництва в Україні значно сприяла б розробка та затвердження державної стратегії розвитку органічного виробництва як інтегрованої складової розвитку агропромислового комплексу.

Ключові слова: стратегія, ринок органічної продукції, органічна продукція, органічне виробництво, сталий розвиток, аграрне виробництво.

Khrystenko Halyna,
PhD (Economics), Professor of the Department of Economics and Management
SS of NULES of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute", Berezhany, Ukraine

STRATEGIC PRINCIPLES OF ORGANIC PRODUCT MARKET DEVELOPMENT IN UKRAINE

Abstract. The article proves that organic production is one of the areas of implementation of the strategy of sustainable development of rural areas. The problems of the development of organic production in the agrarian sector of the Ukrainian economy are revealed. It is emphasized that the strategy of the development of organic production should be reflected in the strategies of socio-economic development of the regions of Ukraine. The principles of sustainable development, which are aimed at the implementation of the organic market development strategy, have been systematized and analyzed. It is substantiated that the development of agricultural production in Ukraine would be greatly facilitated by the development and approval of the state strategy for the development of organic production as an integrated component of the development of the agro-industrial complex.

Key words: strategy, market of organic products, organic products, organic production, sustainable development, agricultural production.

Стратегічно важливим інноваційним напрямом сталого розвитку вітчизняного сільського господарства та збереження екологічної цілісності екосистем, а відтак визначальним чинником підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках є впровадження нових методів господарювання, зокрема органічного агровиробництва. Органічне виробництво є одним з найбільш перспективних

напрямів раціонального використання наявного земельного та природного потенціалу України.

Питанням становлення та розвитку органічного агровиробництва, впровадження екологічних технологій присвячені праці таких вітчизняних науковців, як В. Андрійчука, В. Артиша, Р. Безуса, В. Борисової, О. Бородіної, О. Дудар, О. Єрмакова, Ю. Завадської, Д. Захарової, М. Кропивка, Н. Новак, М. Пархомця, О. Попової, О. Рудницької, О. Ульянченка, О. Яценко та ін.

Дослідженню теоретичних і практичних основ формування ринку органічної продукції присвячено праці зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема Н. Берлач, Н. Бородачевої, О. Варченко, В. Вовк, В. Голян, Л. Дейнеко, Т. Дудар, Т. Зайчук, Ю. Заставного, І. Іртищевої, О. Корчинської, О. Рудницької, Ф. Офферман, С. Падель, О. Ралко, О. Томашевської, С. Фостер, Т. Чайки та ін.

Метою статті є визначення стратегічних засад розвитку ринку органічної продукції в Україні.

Органічне виробництво є одним із напрямів реалізації стратегії сталого розвитку сільських територій на основі поєднання економічного зростання, екологічної безпеки та соціального захисту як взаємодоповнюючих елементів ефективного стратегічного розвитку економіки України. Його принципи направлені на збереження та відтворення природного середовища і його біорізноманіття, забезпечення екологічної рівноваги довкілля, ресурсозбереження та зменшення енергоємності сільськогосподарського виробництва. Крім цього, якісна та безпечна органічна сільськогосподарська продукція може стати однією із ключових складових експорту нашої держави, що підвищить статус України на міжнародному ринку.

Наявний природно-ресурсний потенціал, сприятливі кліматичні умови ведення сільського господарства є стратегічним інструментом, що формує значні конкурентні переваги для вітчизняних аграрних товаровиробників на світовому ринку. Проте, розвиток українського ринку органічної продукції відбувається повільнішими темпами, ніж в інших країнах світу. На сьогоднішній день потенціал вітчизняних виробників органічної сільськогосподарської продукції використовується не повністю.

Серед проблем розвитку органічного виробництва аграрного сектору економіки України необхідно визначити наступні: недосконале інституційно-правове забезпечення, недостатній рівень державного фінансового забезпечення, відсутність державних та регіональних програм розвитку, відсутність інституційної інфраструктури, незначний рівень наукових досліджень та інформаційно-консультаційного забезпечення, переважання експорту органічної сировини, низький рівень розвитку тваринницької галузі на засадах органічного

виробництва, недостатній асортимент вітчизняної органічної продукції, відсутність маркетингових досліджень щодо виходу на міжнародні ринки, висока конкуренція зі сторони зарубіжних товарів-аналогів, низька платоспроможність населення, відсутність ефективної системи підготовки висококваліфікованих фахівців у сфері органічного виробництва, низький рівень інвестування в органічне виробництво.

Розвиток органічного сектору аграрної економіки України потребує системного стратегічного підходу. Стратегія розвитку органічного виробництва повинна знайти відображення в стратегіях соціально-економічного розвитку регіонів України.

Стратегію розвитку органічного виробництва можна трактувати як інтегровану стратегію досягнення цілей сталого розвитку агропромислового комплексу на основі державного сприяння формування, реалізації та відтворення повного циклу агропродовольчого виробництва органічної продукції із урахуванням власного природного, трудового, наукового та економічного потенціалу регіонів України а також затверджених екологічних стандартів, що відповідають основним нормам, прийнятим у країнах ЄС [1].

Особливої актуальності в умовах децентралізації набуває формування та реалізація стратегії розвитку органічного виробництва для об'єднаних територіальних громад.

Стратегія розвитку органічного ринку орієнтована на реалізацію принципів сталого розвитку, зокрема:

1) екологічна складова, яка є базовою у концепції органічного виробництва, а її дотримання регулюється визначеними екологічними критеріями і стандартами, що в цілому спрямовані на:

– відмову від використання хімічних речовин, засобів захисту рослин, біохімічних стимуляторів росту та ГМО на всіх етапах виробництва продукції та створення ланцюжка вартості;

– використання відновлюваних ресурсів, запобігання їх втрати та забруднення;

– сприяння збереженню та відновленню біорізноманіття в агроландшафтах;

– мінімізацію впливу агровиробничих процесів на довкілля;

– збереження та покращення стану природного середовища в процесі виробництва;

– покращення структури та біологічної активності ґрунту, відновлення балансу поживних речовин;

- сприяння збереженню та відтворенню природної родючості ґрунтів;
- забезпечення екологічної рівноваги довкілля;

2) соціальна складова органічного виробництва спрямована насамперед на задоволення потреб людини у якісних, корисних та безпечних для здоров'я продуктах харчування. Додатковими перевагами у контексті соціальної складової є:

- підвищення рівня зайнятості сільського населення;
- створення нових перспектив для малих та середніх агроформувань;
- збільшення життєздатності сільських громад через диверсифікацію видів діяльності;
- формування культури здорового способу життя;
- розвиток сільської місцевості та покращення рівня життя сільського населення;

3) економічна складова передбачає запровадження ефективного менеджменту в сфері органічного бізнесу, впровадження технологій (у тому числі організаційно-управлінських), спрямованих на зниження собівартості органічної продукції та її доступності для населення, створення умов для розвитку експортного потенціалу, формування внутрішнього ринку органічної продукції. Крім того економічна складова органічного виробництва спрямована на забезпечення ресурсозбереження та зменшення енергоємності сільськогосподарського виробництва, підвищення самодостатності та скорочення залежності виробників від невігідних умов зовнішнього фінансування, підвищення конкурентоспроможності товаровиробників на внутрішньому і зовнішньому ринках, відродження сільських територій та забезпечення їх сталого розвитку, зміцнення експортного потенціалу держави, підвищення рівня продовольчої безпеки держави [2].

Отже, формування вітчизняного ринку органічної продукції та зміцнення позицій на міжнародному органічному агропродовольчому ринку можливе за умови розробки та затвердження державної стратегії розвитку органічного виробництва як інтегрованої складової розвитку аграрного сектора економіки України, що дозволило б в одному документі поєднати наявний потенціал, проблеми та перспективні напрями їх вирішення, запровадити дієві механізми регулювання ринку органічної продукції.

Список використаних джерел

1. *Іртищева І.О., Войт О.С. Стратегічні напрями розвитку органічної харчової продукції: теоретичні підходи. Вісник ХНАУ. 2021. № 2. Том. С. 188-200.*
2. *Христенко Г.М. Органічне агровиробництво в Україні: проблеми і перспективи розвитку. Економічний форум. 2018. №.1 С. 123-130.*

ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ

УДК 373.5.016:53

*Штаюра Ольга, викладач-методист,
Автомобільно-дорожній фаховий коледж
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів, Україна*

КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД У ВИКЛАДАННІ ФІЗИКИ – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ ФАХОВОГО МОЛОДШОГО БАКАЛАВРА

Анотація. У статті розглядається компетентнісний підхід у навчанні фізики в Автомобільно-дорожньому фаховому коледжі Національного університету «Львівська політехніка». Серед пріоритетних напрямків підготовки майбутніх фахівців є залучення їх до науково-пошукової роботи, розвиток дослідницьких компетентностей. Звернено увагу на формування науково-дослідних компетентностей, як важливої складової освітнього процесу, одного із засобів підвищення якості підготовки фахового молодшого бакалавра. Важливу увагу приділено зустрічам здобувачів освіти з видатними діячами науки і техніки.

Ключові слова: компетентнісне навчання, практичні навички, формування вмінь і навичок, самостійна робота, науково-пошукова робота, навчання впродовж усього життя.

*Shtayura Olha, lecturer-methodist,
Automobile and Road Professional College
Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine*

COMPETENCE-BASED APPROACH IN TEACHING PHYSICS – AN IMPORTANT COMPONENT OF TRAINING A PROFESSIONAL JUNIOR BACHELOR

Abstract. The article addresses the competence-based approach to teaching physics at the Automobile and Road Professional College of Lviv Polytechnic National University. Among the key training areas for future specialists is their involvement in research and development of research competencies. Attention is drawn to the formation of research competencies as an important component of the educational process, one of the means of improvement of the training quality of a professional junior bachelor. Special attention is paid to the meetings of students with prominent personalities in science and industry.

Keywords: competence-based learning, practical skills, skills acquisition, independent work, research, lifelong learning.

Швидкий розвиток науки, техніки, новітніх технологій вимагає нових підходів до розвитку освіти. Перед спеціалістами різних галузей знань постійно виникає потреба вчитися, поповнювати базові знання, знаходити потрібну інформацію та застосовувати її на практиці, підвищувати свій професійний рівень протягом усього життя.

На сьогодні головною метою системи освіти є створити умови для розвитку і самореалізації кожної молодої людини, сформувати нове покоління, яке вміє

самостійно приймати нестандартні рішення, здатне навчатися впродовж життя. Розвиток освіти в Україні здійснюється на основі формування професійних компетентностей майбутніх фахівців, оволодіння ними нових сучасних технологій відповідно до стрімкого розвитку ІТ-технологій та науково-технічного прогресу. Компетентнісне навчання спрямоване на комплексне поєднання знань, умінь та практичних навичок, які допоможуть здобувачам освіти бути успішними та конкурентними на ринку праці. Компетентнісний підхід у навчанні передбачає вміння на основі набутих знань розв'язувати практичні задачі, здобувати нові знання і навички самостійної роботи. Набуття знань, умінь і навичок сприятиме подальшому їх інтелектуальному та професійному розвитку, формуванню вміння швидко адаптуватися та реагувати на прогресивні зміни, що постійно відбуваються у всіх галузях промислового виробництва [6].

Нові завдання постають і перед викладачами: не лише подавати здобувачам освіти найважливіші теоретичні основи наук, але й давати практико-орієнтовані та дослідно-проблемні завдання, навчити їх логічно і критично мислити, творчо сприймати поданий матеріал, проводити аналіз та синтез інформації, орієнтуватися у складному й різноманітному інформаційному просторі, розвивати вміння вирішувати нестандартні задачі, формувати ключові компетентності та наскрізні вміння, навчити їх учитися, щоб протягом усього життя вміти поновлювати власний запас знань. Через це нові підручники й навчальні посібники містять методичні поради до засвоєння теоретичного матеріалу і до розв'язування практичних задач.

Серед дисциплін природничо-математичного циклу важливе місце займає фізика – фундаментальна наука про будову, загальні властивості та закони руху матерії. Фізика є основою природничих наук, метою якої є дати здобувачам освіти основи знань про фізичні явища, процеси, закони, які необхідні для подальшого вивчення і засвоєння ними спеціальних дисциплін; вміння застосовувати у своїй професійній діяльності нові, сучасні фізичні ідеї, принципи, технології; формування навичок проведення фізичного експерименту та навичок розв'язування задач, пов'язаних із вирішенням у майбутньому інженерних завдань відповідно до профілю підготовки.

Однією з пріоритетних задач освітньої політики є забезпечення високого рівня фундаментальної підготовки здобувачів освіти технічного напрямку, формування в них загальнонаукових компетентностей, які дають можливість фаховим молодшим бакалаврам мобільно орієнтуватися в подальшій їх професійній діяльності, відповідати вимогам ринку праці й запитам роботодавців [6].

Серед пріоритетних напрямків підготовки майбутніх фахівців є залучення їх до науково-дослідної роботи. Формування науково-дослідних компетентностей – важлива складова освітнього процесу, один із засобів підвищення якості підготовки фахового молодшого бакалавра. Видатний український вчений, академік Володимир Вернадський писав: «Державне значення науки, як творчої сили, як основного елемента, нічим незамінного у створенні природного багатства, як реальної можливості швидкого і масового його створення вже проникло в загальну свідомість». А видатний французький вчений Луї Пастер зазначив: «Наука має бути найвищим втіленням патріотизму, бо серед народів першим завжди буде той, хто випередить інших у галузі думки та розумової діяльності» [6].

Про важливу роль науки в розвитку промисловості, економіки, обороноздатності країни, підвищенні життєвого рівня людей проводились із здобувачами освіти бесіди; зустрічі з видатними діячами науки й техніки; організовано науково-практичні конференції та навчально-виробничі екскурсії у профільні виробничі організації Львова та у навчальні лабораторії НУ «Львівська політехніка». Здобувачі освіти коледжу побували на унікальній зустрічі в НУ «Львівська політехніка» з першим астронавтом незалежної України, Героєм України Леонідом Каденюком (26.10.2017), (фото 1), з космічним біологом Інституту мікробіології та вірусології імені Д. Заболотного НАН України, к.б.н. Надією Адамчук-Чалою (20.10.2017), (фото 2) та з американською астронавткою українського походження Гайдемари Стефанишин-Пайпер (14.10.2019), (фото 3, 4).

Фото 1. Під час зустрічі з Героєм України Леонідом Каденюком.

Фото 2. Зустріч з космічним біологом, к.б.н. Надією Адамчук-Чалою.

Фото 3, 4. Під час зустрічі з астронавткою NASA Г. Стефанишин-Пайпер.

У розвитку дослідницької діяльності важливе значення має проведення лабораторних робіт, що містять завдання дослідницького та проблемного характеру, адже проблемна ситуація – початковий елемент критичного мислення. Тому окремі лабораторні роботи проводила у «Лабораторії сертифікаційних механічних випробувань матеріалів» Фізико-механічного інституту ім. Г.В. Карпенка Національної академії наук України (фото 5,6).

Фото 5, 6. У лабораторії сертифікаційних випробувань ФМІ НАНУ.

Здобувачі освіти Автомобільно-дорожнього фахового коледжу провели фізичні експерименти на обладнанні «Мобільної наукової лабораторії» (фото 7, 8), яка нараховує десять аналогів приладів з фізики Центру науки «Коперник» у Варшаві. Ця лабораторія придбана Управлінням освіти львівської міськради. Набуті знання з основ фізичного експерименту є основою для подальших практичних технічних вимірювань, вміння здійснювати моніторинг стану контрольно-вимірювальних установок, приладів та виконувати їх регулювання.

Фото 7, 8. Фізичні експерименти на обладнанні «Мобільної наукової лабораторії»

З метою формування науково-дослідних компетентностей здобувачі освіти залучалися до науково-пошукової роботи та участі в обласних науково-практичних конференціях ЗФПО Львівщини. Зокрема, вони брали участь в обласних науково-пошукових конференціях, організованих в Автомобільно-дорожньому фаховому коледжі: «Внесок українських фізиків у розвиток науки» (2012 р.) (фото 9), «Фізика і новітні тенденції розвитку автомобільного транспорту» (2018 р.) (фото 10), «Екологічна безпека автомобільного транспорту» (2016 р.) та ін. Матеріали цих конференцій опубліковані у збірниках [1, 2, 5].

Фото 9. Доповідачі конференції «Внесок українських фізиків у розвиток науки» з керівником О. Штаюрою

Фото 10. Учасники конференції «Фізика і новітні тенденції розвитку автомобільного транспорту»

У конференції «Внесок українських фізиків у розвиток науки» взяли участь 18 здобувачів освіти коледжу, які виступили з доповідями про видатних українських фізиків: І. Вакарчука, О. Влоха, Ю. Кондратюка, Є. Патона, Б. Патона, І. Пулюя, О. Смакулу, І. Юхновського та ін. [1].

На обласній студентській конференції «Фізика і новітні тенденції розвитку автомобільного транспорту» Ю. Горон у доповіді «Напрями розвитку автомобільного транспорту» привів порівняльну характеристику новітніх автомобілів різних автовиробників, автомобілів на альтернативних джерелах енергії, у тому числі електромобілів. С. Поставка і О. Змія у доповіді «Перспективи розвитку вантажних автомобілів» висвітлили історію розвитку вантажних автомобілів, охарактеризували моделі, розроблені в багатьох країнах світу, привели їх технічні характеристики, вказали на новітні розробки: вантажівки-автопілоти, вантажівки із системою екстреного гальмування та вантажівки із сонячними панелями. Б. Болюбаш у доповіді «Сонцемобілі та їх розвиток» зазначив, що Сонце – джерело чистої й дешевої енергії, висвітлив історію розвитку сонцемобілів, їх види, особливості конструкції й використання. Д. Данилейко та М. Савицький у доповіді «Гоночні автомобілі» навели приклади різних сучасних моделей гоночних автомобілів, їх швидкісні й технічні характеристики та перспективи розвитку [5].

Упродовж десяти років (2013 – 2023 рр.) Обласне методичне об'єднання викладачів фізики ЗФПО Львівщини щорічно проводило Обласні науково-практичні конференції здобувачів освіти на різноманітну тематику відповідно до профілю навчального закладу. За цей час здобувачі освіти Автомобільно-дорожнього фахового коледжу підготували 38 доповідей на 20 обласних науково-практичних конференцій. Матеріали доповідей здобувачів освіти, представлених на конференціях у 2013 – 2023 роках (керівник О. Штаюра) оформлено у двох збірниках [3, 4].

На конференцію «Фізика і новітні технології розвитку залізничного транспорту», що відбулась у Львівському коледжі транспортної інфраструктури ДНУЗТ ім. акад. В. Лазаряна, Д. Хоміць і Ю. Горон представили роботу «Застосування явища магнітної левітації у залізничному транспорті», поглибивши свої фахові компетентності із основ електромагнетизму, зокрема практичного застосування магнітної левітації у маглев-потягах.

У конференції «Фізичні аспекти технологічних процесів лісової промисловості», що відбулась у Фаховому технологічному коледжі Національного лісотехнічного університету України, взяли участь Р. Мокрицький, М. Мартин, П. Павлюх, які підготували презентації про фізичні аспекти будови машин, інструментів та приладів для лісової промисловості,

звернули увагу на використання та технічні характеристики гідрорушійів: гідромоторів, гідроциліндрів у машинах й інструментах лісової промисловості, а також на практичне використання гідравлічної лопати для пересадження дерев у парках і для озеленення громадського простору у містах.

М. Вітів, С. Столяр, С. Канзюба підготували цікаві роботи «Дорожні й будівельні машини» та «Пневмо- і гідропривід у будівельному обладнанні» та виступили на обласній конференції «Фізика у будівельній спеціальності», що проходила у Львівському коледжі будівництва, архітектури та дизайну. Вони поглибили свої фахові компетентності з будови, принципу роботи машин для будівництва асфальтобетонних дорожніх покриттів, пересувних компресорних установок, ознайомились із принципом роботи ротаційних та поршневих компресорів. [3]

Віталій Дубан у доповіді «Новітні промислові матеріали на основі кристалів сапфіру» зауважив, що штучні сапфіри широко застосовуються в електроніці, імплантології, лазерній хірургії, в ортопедичній практиці, військовій техніці. Унікальні сапфірові диски використовуються для запису та архівування цифрової інформації; яка на оптичному диску може зберігатися протягом десятків тисяч років. Він відмітив, що співробітники Науково-технологічного комплексу «Інституту монокристалів» НАН України (м. Харків) вперше розробили і впровадили у виробництво надлегку, надміцну прозору броню на основі сапфіру, яка здатна захистити навіть від найновіших снайперських куль. Ця броня застосовується для бронемашин, інкасаторських машин, забрал, військової та цивільної автобронетехніки, бронешоломів, оглядових вікон, бронешитів, захисних візорів для мінерів. [3]

На обласну науково-практичну конференцію «Таємниці Всесвіту». Роман Мокрицький підготував доповідь «Комета Чурюмова-Герасименко». Необхідно зауважити, що питання походження життя на Землі цікавить вчених впродовж багатьох століть. Всі експерименти синтезувати живе з неживого залишилися безуспішними. Українські вчені Клим Чурюмов і Світлана Герасименко відкрили комету 67P, що знаходиться від Землі на відстані понад 6 млрд. кілометрів, яку пізніше назвали їх іменами. Дослідження вченими цієї комети значно розширило уяву людства про комети, їх хімічний склад, походження життя. У доповіді «Дослідження Місяця» Дмитро Хоміць висвітлив історію вивчення Місяця, проаналізував його фізико-хімічні властивості. [4]

З доповіддю «Електрозварювання живих тканин – новий етап у розвитку хірургії» виступили Ю. Горн і Р. Мокрицький на обласній конференції «Світ навколо нас». Вони зауважили, що унікальний метод електрозварювання живих тканин, розроблений в Україні в Інституті електрозварювання імені Євгена

Патона, вперше у світовій практиці дозволив з'єднувати тканини внутрішніх органів за допомогою високочастотного струму. Ця новітня технологія знайшла широке застосування в багатьох країнах світу.

У Самбірському медичному коледжі відбулась обласна науково-пошукова конференція «Фізика та новітні технології в медицині» на якій виступив Д. Хоміць з доповіддю «Новітні технології у хірургії». Він вказав на практичне застосування оптичних квантових генераторів у хірургії, зокрема, як приклад розповів про принцип роботи лазерної установки для урологічного видалення каменів. [4]

Цікаві пошукові роботи «Екзоскелет – перший крок у майбутнє» та «Біомеханіка на службі людини» представили С. Столяр, Ю. Горон, В. Дубан на конференцію «Фізика і медицина», організованій Львівським медичним коледжем Національного медичного університету ім. Д. Галицького. Вони відмітили, що екзоскелети – це практичне вирішення проблеми відновлення рухомої здатності хворої людини, а також незамінна допомога для підняття важчої за себе людини, особливо для виносу поранених із поля бою. [3]

Про «Вплив електромагнітного випромінювання на організм людини», залежно від частоти, щільності потоку електромагнітної енергії, відповідно до показників SAR стандартів безпеки доповів М. Вітів на конференції «Людина – головне творіння природи», проведеної в Автомобільно-дорожньому фаховому коледжі. У роботі «Фізика і новітні біотехнології» Д. Хоміць і Р. Мокрицький звернули увагу на новітні досягнення медицини із застосуванням наночастинок, зокрема, розробку нанороботів для транспортування лікарських препаратів безпосередньо до хворих тканин; про 3-D друк титанового скелета грудної клітки та 3-D друк васкуляторного серця людини із матеріалів біопсії та ін.

У роботі «Екологічні наслідки впливу радіоактивного випромінювання на живі організми, спричинені аварією на ЧАЕС», представленій на II Всеукраїнську науково-практичну онлайн-конференцію, організовану Житомирським базовим фармацевтичним фаховим коледжем Житомирської обласної ради, Юрій Дзьобас дослідив вплив радіації на живі організми. Він навів наукові дані про те, що найбільше сорбують радіоактивні речовини злаки, у двічі менше – м'ясні продукти, у 4 рази менше – молочні продукти і лише 5%-10% – фрукти й овочі. [4]

У результаті залучення до науково-пошукової роботи здобувачі освіти набувають таких компетентностей як здатність підвищувати свій професійний рівень, розширювати науковий кругозір, усвідомлювати потребу навчання впродовж усього життя для оволодіння новітніми технологіями відповідно до розвитку науково-технічного прогресу.

Список використаних джерел

1. Внесок українських фізиків у розвиток науки / Матеріали студентської наукової конференції ВНЗ I-II р. а. / Відп. ред. О. Штаюра. Львів: СПОЛОМ, 2012. 156 с.
2. Екологічна безпека автомобільного транспорту/ М. Пукало, О. Штаюра, Р. Польовий. Львів: СПОЛОМ, 2016. 78 с.
3. Збірник наукових праць студентів (2013 – 2017 рр.). Науковий керівник О. Штаюра / За ред. канд. філос. наук М. Брегіна. Львів: СПОЛОМ, 2017. 142 с.
4. Збірник науково-пошукових праць студентів та керівника Ольги Штаюри (2018 – 2022 рр.). / За ред. канд. філос. наук М. Брегіна. Львів: ГАЛИЧ-ПРЕС, 2022. 124 с.
5. Фізика і новітні тенденції розвитку автомобільного транспорту / Матеріали Львівської обласної науково-пошукової конференції студентів ВНЗ I-II р. а. / Відп. ред. канд. філос. наук М. Брегін. Львів: ГАЛИЧ-ПРЕС, 2018. 77с.
6. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців автомобільного профілю засобами інформаційних технологій в умовах фахової передвищої та вищої освіти / М. Пукало, Н. Мукан, Ю. Козловський; за ред. Ю. Козловського. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2021. 228 с.

МЕДИЦИНА І ФАРМАЦІЯ

УДК 614.88

Олійник Петро,
д. фарм. н., професор кафедри
Чаплик Віктор,
к. мед.н., доцент, завідувач кафедри
Гуменюк Василь,
д.пед.н., доцент кафедри
Кафедра медицини катастроф та військової медицини
ЛНМУ ім. Данила Галицького. Львів, Україна
Олійник Сергій
к. фарм.н., консультант
Фармацевтична компанія «Нобель-Україна», Київ, Україна,

ПРОБЛЕМИ ЛІКУВАННЯ ХРОНІЧНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

Анотація. Розглянуто організацію фармацевтичного забезпечення сільського населення України на догоспітальному етапі, яке хворіє на хронічні захворювання і потребує щоденного приймання лікарських засобів в умовах воєнного стану і ліквідації наслідків НС мирного і воєнного часу. Встановлено, що асортимент лікарських засобів фельдшерсько-акушерських пунктів потребує перегляду та включення науково обґрунтованого переліку та кількості сучасних лікарських препаратів для надання медичної допомоги сільському населенню на догоспітальному етапі.

Ключові слова: фармацевтичне забезпечення, надзвичайна ситуація, хронічні захворювання, асортимент лікарських засобів.

Olîinyk Petro, Doctor of Pharmacy, Professor of the Department
Chaplyk Viktor, PhD (Medical Sciences), Associate Professor, Head of the Department
Humeniuk Vasyl, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department
Department of Catastrophe Medicine and Military Medicine
Danylo Halyskyu Lviv National Medical University. Lviv, Ukraine
Olîinyk Serhiy, PhD (Pharmaceutical Sciences), advisor
Nobel-Ukraine Pharmaceutical Company, Kyiv, Ukraine

PROBLEMS OF TREATMENT OF CHRONIC DISEASES OF THE RURAL POPULATION

Abstract. The organization of pharmaceutical support for the rural population of Ukraine at the pre-hospital stage, which suffers from chronic diseases and needs daily medication in conditions of martial law and elimination of the consequences of peacetime and wartime emergencies, is considered. It was established that the range of medicines of paramedic-midwifery centers needs to be revised and include a scientifically based list and number of modern medicines for providing medical assistance to the rural population at the pre-hospital stage.

Key words: pharmaceutical provision, emergency situation, chronic diseases, range of medicines.

Вступ. Глобальне потепління та зміни клімату в масштабах усієї планети можуть призвести до виникнення надзвичайних ситуацій (НС) природного, техногенного і соціального походження з катастрофічними наслідками. Про це свідчить 1573 НС, які виникли в Україні за останні десять років. З них: природного походження – 761 НС; техногенного походження – 728 НС; соціального походження – 84 НС [1]. Відповідно до глобальних тенденцій, Європа відчуває збільшення частоти та масштабів екстремальних погодних явищ, про що свідчать дві хвили спеки в Західній Європі у 2006 та 2015 роках, які призвели до 3340 та 3685 смертей відповідно. Від повені у Чехії у 2013 році постраждали 1,4 мільйона людей. В Україні та Польщі у 2008 та 2010 роках від НС природного походження постраждало понад 200 тисяч людей. Вплив глобальної зміни клімату на інтенсивність цих небезпек, ймовірно, підвищать вразливість людей до катастроф у Європі. Кількість повеней, штормів, посух і пов'язаних з ними катастроф, які зазнали в новому тисячолітті, вже значно перевищує середні показники 1980-х і 1990-х років [2,3].

Наслідки НС можуть створювати обставини, які існуюча структура системи фармацевтичного забезпечення певної адміністративної території не зможе усунути наявними силами та засобами. Війна, розв'язана рашистами призвела до надзвичайних гуманітарних ситуацій, які характеризуються переміщенням великої кількості біженців. Постраждалих часто переселяють у тимчасові місця, що характеризуються високою щільністю населення. Це загрожує розповсюдженням інфекційних захворювань, загостренням хронічних захворювань і погіршенням попередніх клінічних станів та підвищенням рівня смертності.

В умовах НС мирного і воєнного часу можливе часткове або повне руйнування будівель, шляхів сполучення, інженерних мереж, що може спричинити порушення або повне припинення функціонування аптечних закладів. У зоні НС, як правило, виникає дефіцит лікарських засобів (ЛЗ) для надання медичної допомоги постраждалим та стаціонарним хворим, які перебувають у лікувальних закладах на момент виникнення НС, амбулаторним хворим із хронічними захворюваннями. Відновлення інженерних мереж, шляхів сполучення та функціонування аптечних установ може тривати від 3 до 15 і більше діб, залежно від масштабів руйнувань. Пацієнти з хронічними захворюваннями (у тому числі соціально небезпечними) можуть залишитися без ЛЗ на весь період ліквідації наслідків НС. Безпека людини, її життя та здоров'я є найвищими соціальними цінностями, які забезпечує держава. Захищеність людини від факторів НС мирного і воєнного часу є неодмінною умовою сталого розвитку суспільства. Проте виникає проблема доступності населення до ЛЗ в

умовах НС. Особливо це стосується значної кількості людей з хронічними захворюваннями, які потребують щоденного прийому ЛЗ.

Важливою умовою ефективності надання медичної допомоги та лікування постраждалих в умовах ліквідації наслідків НС є своєчасне забезпечення населення та лікувальних закладів лікарськими засобами (ЛЗ). Необхідність удосконалення фармацевтичного забезпечення населення обумовлена значним зростанням ризику виникнення НС, відсутністю чи недостатнім обґрунтуванням правових, організаційних та інших механізмів державного управління у сфері фармацевтичного забезпечення населення в умовах НС.

У сучасних умовах існує невирішена проблема методологічного обґрунтування стратегії ефективного забезпечення населення ЛЗ в умовах НС мирного та воєнного часу. Аналіз ліквідації наслідків НС, які виникли в Україні протягом останнього десятиліття, свідчить про необхідність створення дієздатної системи фармацевтичного забезпечення постраждалого населення. Особливо це стосується організації фармацевтичного забезпечення населення, яке хворіє на хронічні захворювання і потребує щоденного приймання лікарських засобів.

Мета дослідження. Дослідження організації забезпечення ЛЗ сільського населення України на догоспітальному етапі, яке хворіє на хронічні захворювання і потребує щоденного приймання ЛЗ в умовах ліквідації наслідків НС мирного і воєнного часу.

Матеріали та методи. Методологія дослідження базувалася на конституційних засадах охорони здоров'я громадян України під час надання медичної допомоги та лікування постраждалих в умовах НС. У процесі дослідження використовувалися: методи спостереження та узагальнення; аналізу, синтезу та формалізації; контент-аналізу. Об'єктами досліджень були: законодавчі та нормативні акти щодо медичної та фармацевтичної допомоги населенню в умовах НС мирного та воєнного часу; уніфіковані клінічні протоколи лікування хронічних захворювань, статистичні дані Державної служби статистики України та Центру медичної статистики МОЗ України.

Результати й обговорення. Хронічні захворювання є важливою проблемою для системи охорони здоров'я в умовах НС. У людей, які пережили НС, хронічні захворювання можуть посилюватися через вплив екстремальних температур, нестачі їжі чи води, а також фізичної та емоційної травми. Найбільший ризик загострень спостерігається у людей з психічними захворюваннями або інвалідністю, з низьким соціально-економічним статусом та людей, які не мають регулярного доступу до медичної допомоги. Більшість хронічних захворювань не виліковуються повністю. Деякі з них можуть

викликають раптову загрозу для життя, наприклад, захворювання серця та інсульт. Інші потребують постійного і безперервного інтенсивного лікування, наприклад, цукровий діабет. Пріоритетними завданнями під час гострої фази НС є лікування загострень та мінімізація перерв в лікуванні хронічних захворювань [3,4,5]. В умовах НС спостерігається дисбаланс між високою часткою хронічно хворих людей, які залежать від ліків, що відпускаються за рецептом, та відсутністю у них резервів ліків для готовності до катастроф [6].

Наявність двох або більше хронічних захворювань у одного пацієнта, або множинні хронічні захворювання (МХЗ) зустрічаються у 16-57% всіх літніх людей у розвинених країнах. Повідомляється, що літні люди з МХЗ здійснюють від двох до п'яти разів частіше відвідувань лікаря, ніж їхні однолітки без хронічних захворювань. Декілька досліджень показали, що пацієнти з трьома або більше супутніми захворюваннями використовують ліки, які відпускаються за рецептом, в середньому в 2,1 рази частіше, ніж однолітки з одним або двома супутніми захворюваннями. Як свідчать статистичні дані, у Сполучених Штатах люди з п'ятьма або більше супутніми захворюваннями використовували більше восьми рецептів для кожного додаткового супутнього захворювання протягом останніх років життя [7,8]. Дослідження охорони здоров'я Австралійського статистичного бюро за 2011–2012 рр. виявило, що серед МХЗ найбільш часто зустрічаються хронічні захворювання: серцево-судинні захворювання, артрит, астма, рак, хронічна обструктивна хвороба легень (ХОЗЛ), цукровий діабет та 39 психічних захворювань [9].

Центром громадського здоров'я МОЗ України проведено дослідження глобального тягара хвороб в Україні. Дослідження глобального тягара хвороб (Global Burden of Disease — GBD), — це глобальна програма, що оцінює втрату працездатності та смертність від основних захворювань, травм та чинників ризику. Сучасне й доказове ранжування складене на основі кількості смертей населення показало, що у 2019 році серед основних причин смерті у всіх вікових категорій обох статей в Україні були: ішемічна хвороба серця; ішемічний інсульт; геморагічний інсульт; рак трахеї, бронхів та легень; хвороба Альцгеймера; колоректальний рак; хронічні обструктивні захворювання легень (ХОЗЛ) [10]. Найбільш часто ці захворювання вражають населення віком після 60 років. Згідно статистичних даних на 1 січня 2020 року, в Україні нараховується більше 8535 тисяч населення пенсійного віку. З них, 1454 тисячі мають інвалідність і більше 4374 тисяч (38,6%) проживають у сільській місцевості [11].

Сучасний рівень фармацевтичного забезпечення населення України пенсійного віку з хронічними захворюваннями, які потребують щоденного

приймання ЛЗ, надзвичайно низький. Групування аптечних закладів відповідно до територіального поширення показало, що близько 50 % областей України мають низьку концентрацію аптечного ринку в розрахунку на одиницю площі, тобто фізична доступність аптек та фармацевтичної допомоги в них є досить низькою. Особливо це стосується сільського населення, тому що згідно статистичних даних, у містах розташовано 74 % аптек та аптечних пунктів (загалом 14,7 тис. аптечних закладів), а у селах та селищах міського типу – 26 % (або 5,2 тис. аптечних закладів). Це свідчить про низьку фізичну доступність ЛЗ для сільського населення. І хоча в Ліцензійних умовах значно спрощена процедура відкриття аптеки в сільській місцевості, питання формування раціональної інфраструктури аптечних закладів у сільській місцевості залишається відкритим [12].

З огляду на правові норми вітчизняного законодавства, у разі відсутності аптечних закладів у населеному пункті з населенням 300 осіб і більше у сільській місцевості, роздрібну торгівлю ЛЗ за переліком, установленим МОЗ, можуть здійснювати відповідні працівники фельдшерсько-акушерського пункту (ФАП) на підставі договірних відносин із уже працюючими в інших населених пунктах аптечними закладами [13,14,15]. Проте, перелік ЛЗ, які можуть реалізовуватися через ФАПи, затверджений наказом МОЗ України від 17.09.2005 р. № 465 «Про затвердження обов'язкового мінімального асортименту лікарських засобів і виробів медичного призначення для фельдшерсько-акушерських пунктів», нараховує всього 90 найменувань, що недостатньо для фармацевтичного забезпечення пацієнтів з хронічними захворюваннями [16]. У зв'язку з тим, що у ФАП немає ліцензії на отримання, зберігання, транспортування та використання наркотичних ЛЗ, у переліку відсутні наркотичні анальгетики і психотропні препарати, які необхідні для щоденного забезпечення онкологічних хворих і пацієнтів з психічними розладами [17].

Лікування хронічних захворювань потребує достатньо широкої номенклатури ЛЗ, тому перелік ЛЗ, які можуть реалізовуватися через ФАП повинен бути розширений з врахуванням потреби для надання фармацевтичної допомоги пацієнтам з хронічними захворюваннями, що буде сприяти значному наближенню фармацевтичної допомоги сільському населенню. Окрім того, ускладнення хронічних захворювань в умовах НС мирного і воєнного часу потребують негайної медичної консультації або медичної допомоги. В умовах НС стаціонарні телефони часто не працюють, відсутність електроенергії призводить до відключення мобільного зв'язку. Пацієнти, які потребують медичної допомоги, не можуть зв'язатися лікарняними закладами по телефону, не можуть дізнатися, де отримати допомогу, і їм важко дістатися до медичного

закладу. Тому, сільські населені пункти, зокрема фельдшерсько-акушерські пункти, повинні бути забезпечені радіозв'язком. Також необхідне створення реєстру людей із критичними хронічними захворюваннями, з якими можна фізично зв'язатися в умовах НС мирного і воєнного часу.

Висновки. Проведений аналіз свідчить про необхідність створення дієздатної системи фармацевтичного забезпечення сільського населення з хронічними захворюваннями, яке потребує щоденного приймання лікарських засобів. З цією метою, перелік ЛЗ, які можуть реалізовуватися через фельдшерсько-акушерські пункти, повинен бути розширений з врахуванням потреби для надання фармацевтичної допомоги пацієнтам з хронічними захворюваннями, сільські населені пункти, зокрема фельдшерсько-акушерські пункти, повинні бути забезпечені радіозв'язком, також необхідне створення реєстру людей із критичними хронічними захворюваннями, з якими можна фізично зв'язатися в умовах НС мирного і воєнного часу.

Список використаних джерел

1. Інформаційно – аналітична довідка про виникнення НС в Україні. Кількісні показники класифікованих НС, які сталися на території України у 2011-2020 роках. URL: <https://www.dsns.gov.ua/ua/Dovidka-za-kvartal/119288.html>
2. Rademaekers, K., Eichler, L., Andersen, B. H., Madsen, N., & Rattinger, M. Strengthening the EU capacity to respond to disasters: Identification of the gaps in the capacity of the Community Civil Protection Mechanism to provide assistance in major disasters and options to fill the gaps—A scenario-based approach. Netherlands: ECORYS. 2009. URL: https://ec.europa.eu/echo/files/civil_protection/civil/prote/pdfdocs/Final%20Report%20-%20scenario%20study.pdf
3. European list of emergency medicines (ELEM). A EAHP resource for pharmaceutical preparedness in case of emergencies and disasters Version 1.0. 2020. URL: https://www.eahp.eu/sites/default/files/webform/project_disaster_gennaio_2020_correct.pdf
4. Pan American Health Organization Essential Medicines List for Emergencies and Disasters in the Caribbean Washington, D.C.: PAHO, 2012. 70 p. URL: <https://iris.paho.org/handle/10665.2/28453>
5. Jhung M A., Shehab N, Rohr-Allegrini C, Pollock A., Sanchez R, Guerra F, Jernigan D B. Chronic Disease and Disasters Medication Demands of Hurricane Katrina Evacuees. Am J Prev Med 2007;33(3):207-210. doi:10.1016/j.amepre.2007.04.030
6. Carameli, K., Eisenman, D., Blevins, J., D'Angona, B., & Glik, D. Planning for Chronic Disease Medications in Disaster: Perspectives From Patients, Physicians, Pharmacists, and Insurers. Disaster Medicine and Public Health Preparedness, 2013;7(3):257-265. doi:10.1001/dmp.2010.46
7. Lawson, K. D., Mercer, S. W., Wyke, S., Grieve, E., et al. Double trouble: the impact of multimorbidity and deprivation on preference-weighted health related quality of life a cross sectional analysis of the Scottish Health Survey. International Journal for Equity in Health. 2013;12(1): 67.
8. Hajat C. Stein E. Yach D. Multiple Chronic Conditions the global state. 2018. 70 p. URL: https://www.tevapharm.com/globalassets/tevapharm-vision-files/teva_mcc_report.pdf
9. Australian Bureau of Statistics Australian Health Survey 2011–2012. URL: <http://www.abs.gov.au/australianhealthsurvey>

10. Результати дослідження глобального тягаря хвороб в Україні. URL: <https://phc.org.ua/news/rezultati-doslidzhennya-globalnogo-tyagarya-khvorob-v-ukraini>
11. Державна служба статистики України. Статистичний щорічник України за 2019 рік. ДП Держаналітінформ. Київ. 2020. 35 с.
12. Мороз С. Г., Зоїдзе Д. Р., Лебедин А. М. Аналіз рівня концентрації аптечних закладів в Україні. Фармацевтичний часопис, 2021;2:65–72. URL: <https://doi.org/10.11603/2312-0967.2021.2.12045>.
13. Наказ МОЗ України від 29.07.2016 року № 801 «Про затвердження Положення про центр первинної медичної (медико-санітарної) допомоги та положень про його підрозділи». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1167-16#Text>
14. Кубарева І. В., Демянік К. О. Аналіз сучасних тенденцій соціально-ефективної організації фармацевтичного забезпечення населення сільської місцевості в Україні. *Фармацевтичний журнал*. 015;5:8-14.
15. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 929 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібною торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929-2016-%D0%BF#Text>
16. Наказ МОЗ України від 17.09.2005 р. № 465 «Про затвердження обов'язкового мінімального асортименту лікарських засобів і виробів медичного призначення для фельдшерсько-акушерських пунктів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1303-05#Text>.
17. Рябуха Т. Проведення діяльності, пов'язаної з обігом наркотичних засобів, сільськими амбулаторіями та ФАП. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/bb/2009/august/issue-32/article-71323.html>

УДК: 37.091.321+579+614,253,

Шикета Любов,
асистент кафедри мікробіології,
вірусології та імунології ІФНМУ
м. Івано-Франківськ, Україна

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИКЛАДАННЯ БАЗОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ «МІКРОБІОЛОГІЯ, ВІРУСОЛОГІЯ ТА ІМУНОЛОГІЯ» У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ

Анотація. Використання сучасних напрямків викладання дисципліни “мікробіологія, вірусологія та імунологія” необхідне для майбутніх лікарів усіх спеціальностей. Розвиток мікробіологічної науки сприяє появі розуміння важливої її ролі у формуванні клінічного мислення студента. Вміння правильно діагностувати, лікувати інфекційні захворювання залежить від знань новітніх методів мікробіологічної діагностики. Адже вони є основою етіологічного діагнозу, полягають у виявленні збудника, його генетичного матеріалу та реакцій імунної системи організму людини на нього. Розглянуто впровадження в практику сучасних норм і методів навчання, перебудови навчального процесу й діяльності викладачів. Така система забезпечить формування знань, умінь, навичок шляхом заохочення студентів в активну пізнавальну діяльність.

Ключові слова: активне навчання, знання, уміння, навички, мотивація, міждисциплінарна інтеграція, зворотній зв'язок, педагогічна майстерність, індивідуальний стиль, евристична бесіда.

*Shyketa Liubov,
Assistant of Microbiology, virology and immunology department of
Ivano-Frankivsk National Medical University,
Ivano-Frankivsk, Ukraine*

MODERN DIRECTIONS OF TEACHING THE COURSE “MICROBIOLOGY, VIROLOGY AND IMMUNOLOGY” IN THE TRAINING OF FUTURE DOCTORS

***Abstract.** The application of modern directions of teaching the discipline of "microbiology, virology and immunology" is necessary for future doctors of all specialties. The development of microbiological science contributes to the understanding of its importance in the formation of the student's clinical thinking. The ability to correctly diagnose and treat infectious diseases depends on knowledge of the latest methods of microbiological diagnostics. After all, they are the basis of the etiological diagnosis, they consist in identifying the causative agent, its genetic material and the reactions of the human body's immune system to it. The introduction into practice of modern norms and methods of teaching, restructuring of the educational process and activities of teachers was considered. Such a system will ensure the formation of knowledge, abilities and skills by encouraging students to engage in active cognitive activity.*

***Keywords:** active learning, knowledge, skills, facility, motivation, interdisciplinary integration, feedback, pedagogical craftsmanship, individual style, heuristic conversation.*

“Мікробіологія, вірусологія та імунологія” є базовою дисципліною, яку студенти вивчають на другому й третьому курсі, коли в них тільки починає формуватися клінічне мислення. Тому разом з викладачем студент повинен стати активним учасником навчального процесу. Активність майбутніх лікарів повинна проявлятися в самостійному пошуку матеріалу та способів розв'язання поставленої проблеми, в набутті знань, необхідних для виконання практичного завдання. Це дозволяє їм відійти від стандартного мислення, стереотипу дій, спонукає до отримання знань.

Мережа Інтернет відкриває перед користувачами нові можливості. Мережеві ресурси здатні значно доповнити перелік тих матеріалів, які студенти можуть використовувати для навчання і самопідготовки до практичних занять.[1, с.23] На сторінці сайту кафедри мікробіології, вірусології та імунології у вільному доступі є ілюстровані тези лекцій, де висвітлено основну інформацію, що необхідна для розкриття теми відповідно до планів лекцій, які студенти можуть використати для підготовки до практичних занять та відпрацювання пропущених тем лекцій і практичних занять; методичні вказівки до практичних занять, які містять назву теми, модуля, змістовного модуля, значення теми, мету, питання для повторення вже вивчених дисциплін, перелік питань для опрацювання ними тематичного матеріалу по підручнику, лекції чи електронному посиланню для усного опитування студентів та з пунктами

практичної роботи на занятті в навчальних лабораторіях, з поясненнями щодо їх виконання, тестовими завданнями, що входять до “Крок – 1” та ситуаційними задачами для самостійного опрацювання; подано перелік питань та практичних навичок до кожного модулю; тести до практичних занять зібрані у банк тестів з правильними відповідями, та їх обґрунтуванням, який використовується для підготовки до модулів; список українських та зарубіжних джерел рекомендованої основної та додаткової літератури.

На практичних заняттях з мікробіології, вірусології та імунології ІФНМУ викладачі кафедри застосовують методи сучасного активного навчання, які включають широку групу прийомів та способів проведення практичних занять. Сучасні методи викладання порівняно з традиційними, мають певні особливості:

- вимушена активізація мислення тому, що студент повинен бути активним, незалежно, чи бажає він цього, адже у виконанні практичної роботи задіяний кожен студент, що формує навички на основі знань та умінь;

- підвищується ступінь мотивації як наслідок самостійних творчих напрацювань студентів, які вони готують у вигляді презентацій чи таблиць;

- виникає педагогіка співпраці при постійній взаємодії викладача зі студентом за допомогою прямого та зворотнього зв'язку [4, с. 18].

Починаючи з першого заняття, вивчаючи дисципліну «Мікробіологія, вірусологія та імунологія», студентам медичного, стоматологічного та фармацевтичного факультетів акцентується увага на актуальності теми, міждисциплінарній інтеграції, вони вивчають методи діагностики, лікування інфекційних захворювань та з кожним наступним заняттям вдосконалюють свої знання. До основних методів діагностики відносять мікроскопічний, бактеріологічний, вірусологічний, біологічний, серологічний (імунологічний), шкірно-алергічних проб та молекулярно-генетичний. Саме на кафедрі вони вперше вивчають хіміотерапевтичні препарати їх етіотропне застосування, зокрема самостійно під контролем викладача проводять антибіотикограму, яка є допомогою у прийнятті рішення, щодо лікування захворювань мікробної етіології.[2, с. 56]

Кожен викладач кафедри мікробіології, вірусології та імунології ІФНМУ володіє компонентами педагогічної майстерності: глибокими знаннями предмета, педагогічними технологіями, орієнтуються в психологічних особливостях студентів, мають автентичну відповідність до педагогічної професії, виділяються високим розвивально-педагогічним потенціалом та сформованим з практикою індивідуальним стилем. В сучасних тенденціях викладання є важливим рольове позиціонування викладача під час викладання матеріалу, адже це впливає на засвоєння студентами знань, умінь та навичок. Під

час практичних занять з мікробіології, вірусології та імунології педагог є не тільки викладачем, а й наставником, демонстратором, консультантом, ведучим, дослідником, експертом, тренером, вихователем, фасилітатором та суддею в ролевих та організаційних іграх [3, с. 18].

Стрімкий розвиток доказової медицини вимагає від лікаря знання нових сучасних методів діагностики інфекцій, вміння інтерпретувати їх результати, а часто навіть особисто виконувати протокольні дослідження. Правильний вибір методу дослідження визначає успіх діагностики, що впливає на тактику лікування. В основі викладання мікробіології є важливість знань студентами сучасних методів діагностики, вміння інтерпретувати одержані результати. Адже для мікробіологічної діагностики інфекційних захворювань використовуються різні методи. Їх інформативність залежить від характеру і періоду захворювання, виду досліджуваного матеріалу. Тому майбутнім лікарям різних фахів потрібні глибокі знання, щодо правильного вибору методу діагностики [6, с.180]. Це сприятиме підвищенню рівня можливостей використання цих знань в клінічній практиці лікаря спеціаліста, що визначені міжнародними кваліфікаційними вимогами до випускників медичних університетів.

Підготовка студентів до практичної роботи з мікробіології, вірусології та імунології базується на послідовному впровадженні системи проблемного навчання, розвитку їх пізнавальної активності та самостійності. Усна частина практичного заняття проходить у вигляді евристичної бесіди – це ряд питань викладача, який направляє думки та відповіді студентів. Бесіда може розпочатися з біологічних властивостей збудника хвороби, продовжитись епідеміологією та патогенезом захворювання й завершитись мікробіологічною діагностикою та лікуванням. Студенти розв'язують ситуаційні задачі де представлена проблемна ситуація, яку необхідно вирішити. Під час евристичної бесіди викладач шляхом доцільних питань змушує студентів, на базі тих знань, що вони мають, спостережень, життєвого досвіду, формувати нові поняття, висновки, що приносить їм задоволення та стимулює пізнавальну діяльність.

Приклад аналізу конкретних ситуацій:

- в процесі підготовчої роботи студент повинен ліквідувати можливу проблему шляхом попереднього вивчення змісту ситуації підготовленої викладачем, у вигляді ситуаційних задач певного клінічного випадку, де входять додаткові відомості, факти, результати досліджень та ін.;

- аналіз ситуації проводиться без середньої підготовки джерел додаткової інформації. Довідки дає викладач;

- аналіз проводиться без підготовки та джерел, але в процесі роботи студенти, повинні зуміти визначити, якої інформації, яких знань їм не вистачає та із яких джерел їх можна отримати.

Викладач підготовляє до конкретних ситуаційних задач приблизно такі питання:

- який збудник спричинив захворювання, який попередній діагноз, що потрібно зробити для його підтвердження?

- які помилки і ким допущені в даній ситуації? Яка причина цих помилок;

- які б рішення прийняли ви в даних обставинах?

- запропонуйте заходи профілактики та лікування. Обґрунтуйте свою відповідь;

- що корисного для себе ви взяли з аналізу ситуації? Як ви використаєте цей досвід у своїй майбутній професії? [4, с.20].

Сучасні тенденції викладання повинні включати нові педагогічні технології організації навчального процесу та не тільки створювати сприятливі умови для творчості студентів, але й виставляються більші вимоги до викладача. Вони виражаються в новій системі педагогічних знань умінь та навичок: вміння діагностувати мету навчання, в більш цілісному системному вивченню предмета, вміння моделювати в навчальному процесі професійну діяльність майбутнього спеціаліста, вміння організувати самостійну роботу студентів, вміння готувати комунікативну підготовку студентів та ін.

Важливе методико-психологічне діагностування викладача спрямоване на визначення “педагогічних здібностей”, техніки педагогічного спілкування (вміння слухати, будувати спілкування та ін.), професійної ідентичності та спрямованості фахівця, визначення образу викладача очима слухача студента. [3, с.24]

Висновки. Отже, новітні тенденції навчання дисципліни “мікробіології, вірусології та імунології” повинні базуватися на рівнозначно важливих складових навчально-педагогічного процесу, якісному сучасному викладенні базового матеріалу з застосуванням компонентів педагогічної майстерності, активного навчання та особистісно орієнтованому навчанні. Адже нові педагогічні технології організації навчання у підготовці майбутніх лікарів створюють сприятливі умови для творчості студентів, мотивації отримання глибоких знань, умінь та навичок. Так як медичне мистецтво є творчим процесом, а основною метою навчання майбутнього лікаря є системне формування і розвиток клінічного мислення як основи професійної діяльності.

Список використаних джерел

1. Булат Л.М., Лисунець О.В., Дідик Н.В. Інноваційні технології навчання у підготовці майбутніх лікарів / Вінницький національний медичний університет ім. М.І.Пирогова Міністерство охорони здоров'я України. Актуальні проблеми сучасної вищої медичної освіти: національний досвід та світовий вимір: Тези доповідей навчально-методичної конференції 7 лютого 2019 року.
2. Франсуа Жель, Монік Шомара, Мішель Уебер, Ален Жерарю Від антибіотикограми до рецепта. К.: "Логос". 2007. С. 56
3. Касьянова О. М, Разумна А.Г. Діагностика педагогічної майстерності викладача вищої школи: навчально-методичний посібник. арків : ХМАПО, 2018. 38с.
4. Тетяна Жумаєва, Сучасні методи викладання / VIII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція.-29-30 листопада 2014.
5. Широбоков В. П., Войцеховський В. Г., Якименко А. І. Значення дисципліни «Мікробіологія, вірусологія та імунологія» для формування лікаря в сучасних умовах. *Biomedical and Biosocial Anthropology*. 2014. № 22. С. 245-247.
6. Широбоков В. П., Войцеховський В. Г., Якименко А. І. Мікробіологічні методи діагностики інфекційної патології та їх значення у викладанні медичної мікробіології. *Biomedical and Biosocial Anthropology*. 2016. № 26. С. 179-182.

МИСТЕЦТВО

УДК 007:304

Кармазін Антон, кандидат мистецтвознавства,
член Національної спілки композиторів України,
завідувач відділу музики Музею театрального, музичного та кіномистецтва
Київ, Україна

ЛЕБЕДИН – МАР'ЯНІВКА – БІЛА: ШЛЯХАМИ ВИДАТНИХ

Анотація. У публікації йдеться про творчі заходи у закладах, присвячених видатним українським співакам – лебединській дитячій школі мистецтв імені Б. Гмирі та меморіальних музеях І. Козловського у Мар'янівці і С. Крушельницької у Білій. Наголошується на важливості проведення мистецьких заходів, зокрема і в музеях, в умовах воєнного стану. Збереження пам'яті видатних митців та пропагування української музики – одна із необхідних складових культурницького опору московитській агресії.

Ключові слова: музей, концерт, співацьке мистецтво, українська музика.

Karmazin Anton, PhD in Art History,
Member of the National Union of Composers of Ukraine,
Head of the Music Department at the Museum of Theatre, Music and Cinema Art Museum
Kyiv, Ukraine

LEBEDYN – MARIANIVKA – BILA: BY THE WAYS OF THE GREAT

Abstract. The publication describes creative events in institutions dedicated to prominent Ukrainian singers - the B. Hmyrya Children's Art School in Lebedyn and the memorial museums of I. Kozlovsky in Marianivka and S. Krushelnytska in Bila. The article emphasises the importance of holding art events, including in museums, under martial law. Preserving the memory of prominent artists and promoting Ukrainian music is one of the necessary components of cultural resistance to Muscovite aggression.

Key words: museum, concert, singing, Ukrainian music.

Борис Гмиря, Іван Козловський, Соломія Крушельницька... Ці імена уславили українське мистецтво, адже усі вони є митцями світового рівня. Вшанування їхньої пам'яті пов'язане з мистецькими закладами, які працюють на малій Батьківщині виконавців. Це, зокрема, Лебединська дитяча школа мистецтв імені Бориса Гмирі та меморіальні музеї Івана Козловського і Соломії Крушельницької у Мар'янівці та Білій. Серед численних творчих заходів, які там відбуваються були й концерти української музики, організовані мною та моїми творчими партнерами як складова більш масштабної концертної серії музеями України.

Місто Лебедин, яке належало до Сумського козацького полку, відоме з середини XVII століття, коли 1654 року переселенці з Правобережної України

заснували тут слободу [8, с.4]. Влітку 1859 року у Лебедині в будинку братів Залеських зупинявся Тарас Шевченко [12, с. 2].

Саме тут влітку 1903 року і народився майбутній великий співак. Відомий український диригент Веніамін Тольба порівнював за рівнем досконалості спів Гмирі з грою Вольфганга Амадея Моцарта [13, с. 631].

Його вокальне мистецтво є справжньою гордістю нашої країни: «здавалося, сама Україна співала його голосом. І не дивина – народився він у містечку Лебедині на Сумщині у бідній родині» [11, с. 219]. У Лебедині розпочався і його трудовий шлях, коли майбутній митець працював друкарем у лебединському повітвиконкомі та земвідділі, а згодом – у правлінні лебединського всеробітземлісу [9, с. 25]. Нині іменем співака у Лебедині названо вулицю та встановлено меморіальну дошку.

В лебединському концерті 11 липня 2020 року брали участь Антон Кармазін, піаністка, викладач Київської муніципальної академії музики імені Глієра Ольга Касаткіна, а також сумська поетеса і музикознавиця Ганна Приходько. У програмі прозвучали твори Антона Кармазіна, Ольги Касаткіної та Сергія Рахманінова [4], у творчій біографії якого так зване «лебединське літо» становить окрему і важливу сторінку.

Рис. 1. Афіша концерту у Лебедині, 2020

Цей надзвичайно цікавий захід відбувся 11 липня 2020 року у лебединській дитячій школі мистецтв. Його проведення спершу планувалося у чудовому лебединському художньому музеї імені Б. К. Руднева, але потім захід було перенесено до приміщення школи мистецтв. Однак йому все ж передувала чудова екскурсія музеєм, в експозиції якого налічується понад дві тисячі експонатів [6, с. 2].

Рис.2. А.Кармазін. Концерт у Лебединській школі мистецтв, 2020

Меморіальний музей-садиба Івана Козловського у селі Мар'янівка є справжньою музейною окрасою Київщини. Цінність представлених у музейній колекції експонатів вражає – особисті речі митця, відеоматеріали про перебування співака на малій Батьківщині, а особливо – його голос у рідкісних записах 1945 – 1975 рр. [7, с. 3]. У ньому також міститься різноманітна інформація про рід Козловських, що здавна проживали у цьому селі. Як свідчать історичні документи, наприкінці ХІХ століття тут мешкали чотири родини, серед яких була і родина Семена Йосиповича Козловського [15, с. 12].

Рис. 3. О.Якушев та В.Мураховська. Концерт у Мар'янівці, 2023

Іван Семенович Козловський протягом усього життя підтримував тісні зв'язки з малою Батьківщиною: «незабутній голос Івана Семеновича гучно лунав у різних куточках України: в рідній Мар'янівці, Полтаві, Одесі і Харкові. А в Києві він значно підсилювався і своєрідно відтінювався голосами корифеїв української сцени» [5, с. 117]. З учнів загальноосвітньої та музичної

мар'янівських шкіл митцем було створено чудовий дитячий хор та оркестр [2, с. 180]. Він також не відмовлявся відповісти на поставлені запитання щодо особливостей співацького виховання, зокрема і під час своїх приїздів до Мар'янівки. Так, під час її відвідин у 1978 році його висловлювання щодо певних особливостей вокальної методики було ретельно занотовано тодішнім директором музичної школи О.Цалай-Якименко [1, с. 8].

Усе це та багато іншого можна було дізнатися під час захоплюючої екскурсії музеєм.

Наш концерт української музики у Меморіальному музеї-садибі Івана Козловського» відбувся 11 липня 2023 року та пройшов у чудовій затишній атмосфері. На ньому було виконано твори Антона Кармазіна та Олексія Якушева, звучали фортепіано, старосвітська бандура та співаючі чаші.

Рис. 4. Афіша концерту у музеї Івана Козловського, 2023

Як писав Євген Чернецький, дослідники, які звертатимуться до життєвого шляху співака, завжди намагатимуться «змалювати світло, яке випромінював Козловський посеред, за висловом Мирослава Поповича, простору смерті – мороку більшовицького режиму» [14, с. 9].

У мальовничому селі Біла поблизу Тернополя минули дитячі роки майбутньої великої співачки Соломії Крушельницької. Будинок її батьків у кінці ХІХ століття відвідували Олександр Барвінський, Остап Нижанківський, Денис Січинський, Модест Менцинський, Василь Стефаник та інші видатні представники української культури. Соломія навчалася гри на фортепіано, брала участь в аматорських виставах і концертах товариства «Руська бесіда».

Як наголошує Д. Білавич, «така увага до музики була звичним явищем у вихованні дітей в аристократичних родинах того часу... Особливий вирішальний момент для неї настав тоді, коли вона зрозуміла своє призначення в житті, коли вирішила порушити родинні традиції і повністю змінити свою долю. Коли вирішила стати оперною співачкою» [10, с. 9 – 10].

Нині «життя і доля співачки продовжується у музеї, тут кожна річ нагадує про неї. Оглядаючи експозицію, відвідувач проходить її життєвими і творчими дорогами» [3, с. 5]. З великим піднесенням пройшла екскурсія музеєм, також ми оглянули старовинну церкву, у якій служив о. Амвросій – батько Соломії Крушельницької.

Музей співачки було створено у вересні 1963 року, відтак ми давали тут концерт у рік його 60-річного ювілею. У заході брали участь Антон Кармазін, Олексій Якушев (старосвітська бандура), Вікторія Якушева (співаючі чаші), Наталя Біденко (етнічні флейти).

Мені особливо приємно було презентувати свої вокальні твори на слова Лесі Українки та Ганни Приходько. Після нашого виступу усі присутні почули спів місцевого ансамблю «Біличанка». Учасників творчого заходу можна бачити на світлині.

Рис. 5. Учасники концерту у селі Біла. 2023

Як працівник Музею театрального, музичного та кіномистецтва України хочу також навести у цій публікації фотографії автографів із нашої книги відгуків, які залишили люди, дотичні до описаних подій. Це автографи Івана Семеновича Козловського та вірної берегині творчої спадщини Бориса Романовича Гмирі – його дружини Віри Августівни. Надзвичайно приємно, що вони знайшли час для ознайомлення із нашою експозицією.

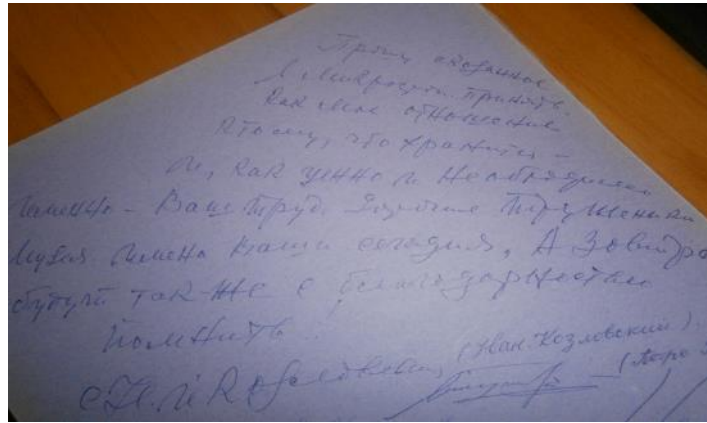

Рис. 6. Автограф І. Козловського

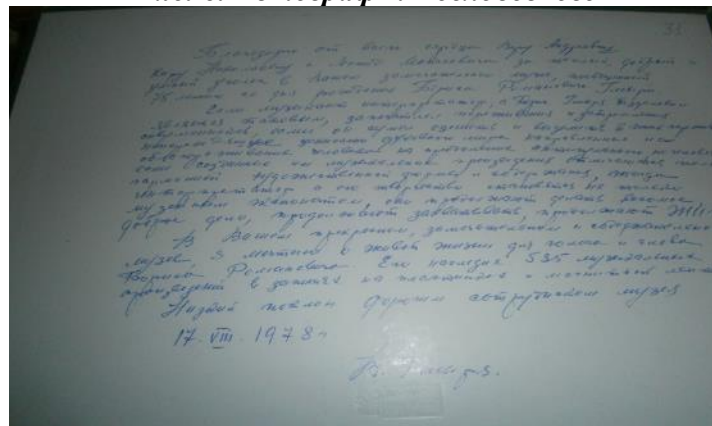

Рис. 7. Автограф В. Гмирі

Як композитор, піаніст та науковий співробітник музею, хочу особливо наголосити – наша творча спільнота має за свій обов’язок і далі продовжувати концертну серію музеями України. Мистецьке життя має продовжуватися і під час героїчної боротьби, яку зараз веде наша країна. Ці творчі заходи є нашим спільним, нехай і зовсім незначним внеском у загальну Перемогу України над ворогом.

Список використаних джерел

1. Бохняк П., Король М. Ідеї музично-естетичного виховання І.С. Козловського та їх реалізація в Мар’янівських загальноосвітній та музичних школах. Літературно-художнє видання. Васильків: Колофон, 2007. 57 с.
2. Дубровіна І., Кармазін А. Ідеї поширення вокального виховання І. С. Козловськом у мистецькій практиці. Нова педагогічна думка, 2020, №3. С. 178 – 189.
3. Зюбровська Н., Зюбровська Г., Зюбровська Н. Соломія Амвросіївна Крушельницька. Співачка світової слави. 150 років від дня народження. Біла, 2022. 24 с.
4. Концерт фортепіанної музики. URL: <https://lebedynrada.gov.ua/2020/07/02/запрошуємо-на-концерт-фортепіанної-м/>
5. Король М. Роль І. С. Козловського у відродженні духовної культури свого народу. Вивчення історичної та культурної спадщини Правобережної України: проблеми і перспективи. Біла Церква: Видавець: О. В. Пшонківський, 2005. С. 114 – 121.
6. Лебединський міський художній музей імені Б. К. Руднева. Буклет. Лебедин: ПВП Видавничий дім «Еллада», 2008. 6 с.

7. Меморіальний музей-садиба Івана Семеновича Козловського. Буклет. 6 с.
8. Місто Лебедин. Брошура. Лебединська міська рада. ФОП Котенко М. В. 37 с.
9. Принц Г., Копиця М., Цимбаліста Н. Гмиря і Шостакович. Київ: Видавництво Логос, 2006. 295 с.
10. Соломія Крушельницька. Хроніка 1893 – 1920 рр. / Муз.-мемор. Музей С. Крушельницької у Львові; автор-упорядник Д. Білавич. Львів: Растр-7, 2019. 240 с.
11. Суржина Н. Кантілена Бориса Гмирі. Українські співаки у спогадах сучасників. Автор-упорядник І. Лисенко. Том 2. Житомир: ПП Рута, 2016. 318 с.
12. Тарас Шевченко на Сумщині. З фондів зібрань Сумського краєзнавчого музею. Суми: Редакційно-видавничий відділ облуправління по пресі, 1993. 6 с.
13. Українські співаки у спогадах сучасників. Київ: Рада, Видавництво М. П. Коць. Київ – Львів – Нью-Йорк, 2003. 779 с.
14. Чернецький Є. Родовід генія: Козловські з Мар'янівки. Біла Церква: Видавець Пшонківський О. В., 2015. 82 с.
15. Чернецький Є. Мар'янівка і Козловські наприкінці XIX століття. Біла Церква: Видавець Пшонківський О. В., 2013. 20 с.

УДК: 778.5:791.43

Гуменюк Софія
*студентка IV курсу кафедри книжкової та станкової графіки
Української академії друкарства
Львів, Україна*

РІЗНОМАНІТНІСТЬ ЖАНРІВ ТА СТИЛІВ У СВІТІ АНІМАЦІЇ

За майже сторічну історію аніме пройшло довгий шлях розвитку від перших експериментів в анімації до нинішньої величезної популярності у всьому світі. Сюжети аніме, які спочатку були розраховані на дітей, ставали все складнішими. Проблемні питання, які висвітлювались, ставали все серйознішими. З'явилися аніме-серіали, розраховані на підліткову аудиторію. Сьогодні аніме є унікальним культурним явищем, яке об'єднує людей різного віку.

Ключові слова: *аніме, анімація, види, техніки, стилі.*

Humeniuk Sofiya
*IVth student of the Department of Book and Easel Graphics
Ukrainian Academy of Printing
Lviv, Ukraine*

THE DIVERSITY OF GENRES AND STYLES IN THE WORLD OF ANIMATION

For almost a century of history, anime has come a long way from the first experiments in animation to its current huge popularity all around the world. The anime stories, which were originally intended for children, became more and more complex. The problematic issues, that were presented there, became more and more serious. Anime series designed for teenagers have appeared. Today anime is a unique cultural phenomenon that unites people of all ages.

Key words: *anime, animation, types, techniques, styles.*

Аніме – це японський стиль анімації, який характеризується яскравими графічними зображеннями і часто має різноманітні жанри та стилі. Термін "аніме" є скороченою формою від японського слова «анімейшон» (animation) і використовується по всьому світу для позначення японської анімації.

Історія аніме сягає далеко в минуле і має багато важливих етапів у своєму розвитку. Ось короткий огляд історії заснування аніме:

Початок анімації в Японії (1910-1920): Перші спроби анімації в Японії з'явилися в перший десятиліття 20 століття. Вони були сильно вплинуті західними мультфільмами та використовували різноманітні техніки анімації.

Золотий вік аніме (1930-1940): У цей період анімація стала популярною формою розваги в Японії. Виникла перша анімаційна кіностудія «Тоєй Доуко Ша»)та розпочалася продукція повнометражних анімаційних фільмів.

Друга світова війна і обмеження (1940-1950): Під час війни анімація була обмежена, і багато анімаційних студій переключилися на виробництво пропаганди. Після війни аніме знову стало популярним.

Заснування студій (1950-1960): У цей період було засновано кілька студій, таких як «Той анімейшн» (Toei Animation), які стали виробляти анімаційні фільми та серіали.

Поява телевізійних серіалів (1960-1970): Поширення телевізії призвело до збільшення виробництва аніме. Серіали, такі як «Астробой» (Astro Boy) і «Гігант» (Gigantor), стали популярними серед дітей.

Розвиток жанрів (1970-1980): У цей період були створені аніме у різних жанрах, включаючи меха, шонен, шоджо, та багато інших.

Глобальне поширення (1990-сьогодні): З поширенням Інтернету аніме стало доступним для глобальної аудиторії. Японське аніме здобуло популярність у багатьох країнах, і існують спеціалізовані платформи для стрімінгу аніме.

Сьогодні аніме є важливою частиною японської культури та має безліч шанувальників у всьому світі. Воно включає в себе різноманітні жанри, стилі та теми, і продовжує розвиватися та вражати глядачів.

Ось деякі основні риси аніме:

Різнманітність жанрів: Аніме включає в себе безліч жанрів, від фантастики та фентезі до романтики, пригод, жахів, наукової фантастики та багатьох інших. Існують аніме для всіх смаків і вікових категорій.

Стилізація персонажів: Аніме відзначається специфічним стилізованим малюнком персонажів. Це може бути виразними графічними рисами, великими очима, різними стилізованими костюмами та характерними емоційними виразами.

Серіали та фільми: Аніме включає в себе як телевізійні серіали (сезони аніме), так і повнометражні анімаційні фільми. Часто аніме розповідає складні та цікаві історії на декілька серій.

Культурні відмінності: Аніме може відображати японську культуру, але також інколи містить елементи з інших культур та субкультур.

Популярність: Аніме є дуже популярним явищем у всьому світі. Його фанати відомі своєю загою до аніме, колекціонуванням фігурок і манги, а також участю в аніме-конвенціях.

Аніме може бути різноманітним і цікавим для дітей і дорослих, і це створює широкий спектр можливостей для розваг та поглиблення в японську культуру та творчість.

Аніме - це дуже різноманітний жанр з безліччю видів і піджанрів. Ось кілька основних видів аніме [1]:

Шонен (Shonen): Аніме, яке призначене переважно для чоловіків. Воно часто має акційні сюжети, бійки, пригоди та головних героїв-хлопців.

Шоджо (Shojo): Аніме, яке спрямоване на жіночу аудиторію. Воно зазвичай фокусується на романтиці, відносинах та емоційних аспектах, і головні герої - це дівчата.

Сейнен: Це аніме для дорослих чоловіків. Воно може містити складні теми, жорстокі сцени, науково-фантастичні та психологічні елементи.

Дзідай (Josei): Аніме для дорослих жінок, яке часто досліджує складні відносини та проблеми сучасних жінок.

Меха (Mecha): Цей жанр включає в себе аніме з роботами, механічними бойовими машинами та науковою фантастикою.

Фентезі (Fantasy): Аніме, яке відбувається в уявних світах, з магією, чарівниками та істотами, які не існують в реальному світі.

Жахи (Horror): Аніме жахів, яке спрямоване на створення напруженого атмосферного жаху та страху.

Комедія (Comedy): Аніме з гумором та смішними ситуаціями, які призначені для розважання глядачів.

Драма (Drama): Аніме, яке наголошує на емоційних історіях та життєвих викликах персонажів.

Наукова фантастика (Sci-Fi): Аніме, яке містить наукові елементи, такі як космос, майбутні технології та інопланетяни.

Мистецтво (Slice of Life): Аніме, яке фокусується на повсякденному житті персонажів і відображає їхні щоденні переживання.

Історичний (Historical): Аніме, яке відтворює історичні події та персонажі.

Це лише деякі з видів аніме, і важливо зазначити, що багато аніме можуть поєднувати кілька жанрів одночасно. Якщо вас цікавить конкретний жанр, ви можете знайти аніме, яке відповідає вашим уподобанням та смакам.

Аніме може мати різні стилі, які визначають графічний вигляд та естетику цього виду анімації. Ось деякі з найпоширеніших стилів аніме:

Shonen: Силь, який часто характеризується більшими рисами персонажів та акційними сценами. Він використовується для аніме, призначеного для чоловіків, і часто зосереджується на пригодах, битвах та розвитку головного героя.

Shojo: Силь, який спеціалізується на романтиці та відносинах. Він часто має більш деталізовані та емоційні вирази обличчя персонажів.

Супер-деформація (Super Deformed, SD): Це стилізований стиль, де персонажі мають голови більшого розміру від тіла, а їх риси дуже виразні.

Меха (Mecha): Силь, пов'язаний з аніме про роботів і механічні бойові машини. Він включає в себе деталізовані механічні дизайни.

Фентезі (Fantasy): Силь, пов'язаний з фантастичними світами, магією та істотами, які не існують в реальному світі.

Срібний вік (Silver Age): Цей стиль характеризується аніме, яке нагадує класичний стиль малюнка, що був популярний у Срібний вік анімації.

Комедія (Comedy): Силь, спрямований на створення смішних та комічних сцен і персонажів.

Чорно-біле (Monochrome): Деяке аніме може використовувати чорно-білий стиль для створення артових образів і атмосфери.

Чибі (Chibi): Це стилізований стиль, де персонажі мають дуже маленькі тіла та великі голови. Він часто використовується для створення комічних сцен.

Сільге (Cel-shaded): Цей стиль нагадує графіку з комп'ютерних ігор і надає аніме тривимірний вигляд.

Стоп-кадр (Stop-motion): Цей стиль відтворює рух персонажів кадр за кадром, надаючи аніме особливий вигляд.

Це лише деякі з видів стилів в аніме, і існують безліч інших, оскільки аніме - це мистецтво та творчість.

Аніме використовує різні техніки для створення анімації та передачі різноманітних емоцій. Ось кілька основних технік, які використовуються у створенні аніме:

Кадрування (Framing): Ця техніка полягає в виборі та розміщенні об'єктів на кадрі. Кадрування впливає на те, як глядачі сприймають сцену і персонажів. Наприклад, близьке кадрування на обличчя може підкреслити емоції персонажів.

Плавність руху (Smooth Animation): В аніме дуже важлива плавність руху персонажів. Це досягається за допомогою послідовних зображень, що змінюються дуже швидко. Зазвичай анімація працює зі швидкістю 24 кадри в секунду.

Спеціальні ефекти (Special Effects): Для створення різних ефектів, таких як вибухи, магичні закляття або атаки, використовуються комп'ютерна графіка та анімація [2].

Кольори та освітлення (Colors and Lighting): Використання колористики та освітлення грає важливу роль у передачі атмосфери та настрою сцени.

Звук та музика (Sound and Music): Аніме часто супроводжується музикою та звуковими ефектами, що допомагають створити певну атмосферу та підкреслити емоції персонажів.

Монтаж (Editing): Монтаж допомагає керувати темпом анімації та розкласти події відповідно до сюжету.

Графічні ефекти (Visual Effects): Анімація може включати в себе різні графічні ефекти, такі як рухомі лінії, фільтри, перехідні ефекти та багато інших.

Анімаційні стилі (Animation Styles): Аніме може мати різні стилі малюнка, від реалістичного до стилізованого або навіть абстрактного.

Використання символіки (Symbolism): Символи та метафори часто використовуються для передачі певних ідей та концепцій.

Комікс-ефекти (Comic Effects): Аніме може включати в себе комікс-ефекти, такі як області збоїв, пухлякі думки, звукові слова та інші елементи, які нагадують комікси.

Ці техніки допомагають створити унікальний стиль та виразність аніме, що робить його популярним. Також можна поєднати український стиль та японське аніме. Можна створити унікальний та цікавий образ або твір мистецтва. Це може бути використано в різних контекстах, таких як: ілюстрації, комікси, анімація, костюми, арт-проекти, музика та багато інше. Ось кілька способів, якими можна поєднати ці два стилі:

Аніме-стиль української міфології: створення анімаційних персонажів або історій, які ґрунтуються на українських міфах, легендах та казках, але відтворюються в стилі японського аніме.

Графічні ілюстрації: малювання українських образів, пейзажів або сцен в стилі аніме з використанням характерних для аніме рис і емоцій.

Комікси: створення коміксів або веб-манги, які поєднують українські теми або сюжети з японським стилем малюнка.

Анімація: створення анімаційних короткометражок або серіалів, які поєднують в собі українську культуру та стиль аніме.

Музика і саундтреки: композиція музики або створення саундтреків для анімаційних робіт або ігор, які поєднують музичні елементи обох культур.

Косплей: косплей в стилі аніме, але відтворення персонажів з українських фольклорних оповідей чи книжкових творів.

Фільми та відео-креатив: створення короткометражних фільмів або відео-роликів, які поєднують українську тематику та японську анімацію [3].

Це лише декілька ідей, і можливості поєднання українського стилю та японського аніме не обмежені. Важливо бути творчим і експериментувати з цими двома культурними впливами, щоб створити щось нове і цікаве.

Список використаних джерел

1. Гуменюк Софія. Техніки та види японського анімаційного мистецтва. Сучасні тенденції розвитку освіти й науки : проблеми та перспективи: зб. наук. праць / [гол.ред. Ю.І. Колісник-Гуменюк]. Київ–Львів–Бережани–Кельце, 2022. Вип. 10. С. 147-153.
2. Корнеєва Л. Л. Анімація (мультиплікація). *Велика українська енциклопедія*. URL: [https://vue.gov.ua/Анімація \(мультиплікація\)](https://vue.gov.ua/Анімація_мультиплікація). Дата звернення: 9.02.2022.
3. What Is Japanese Manga? URL: <https://www.worldatlas.com/what-is-japanese-manga.html>. Дата звернення: 9.02.2022.

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

УДК 612.7

Головченко Ольга
викладач КНУ імені Тараса Шевченка
м.Київ, Україна

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Анотація. У статті досліджено сучасний стан ставлення студентів до фізичної культури, а також обґрунтована необхідність вдосконалення системи фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів.

Ключові слова. фізична культура, фізичне виховання, студенти, мотиви фізичного розвитку.

Holovchenko Olha
Teacher of Taras Shevchtnko KNU
Kyiv, Ukraine

PHYSICAL CULTURE AND PHYSICAL EDUCATION OF STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Abstract. The article examines the current state of students' attitude to physical culture, as well as the justified need to improve the system of physical education of higher educational institutions.

Key words. physical culture, physical education, students, motives of physical development.

Актуальність. Необхідність реформування та вдосконалення системи фізичного виховання та розвитку фізичної культури в навчальних закладах є пріоритетним напрямом діяльності держави, про що свідчать останні постанови Кабінету міністрів України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства у справах сім'ї, молоді і спорту України [3]. Останнім часом стрімко зростає увага до здорового способу життя серед молоді. Насамперед це пов'язано із стурбованістю суспільства здоров'ям спеціалістів, яких готує вища школа, і стрімким погіршенням стану здоров'я в процесі професійної підготовки, що виражається у зниженні працездатності. необхідність вирішення цієї проблеми зумовлює актуальність дослідження рівня фізичної культури та фізичного виховання студентів.

Аналіз останніх досліджень. За останні роки значно збільшився інтерес науковців – філософів, культурологів, соціологів, психологів, педагогів та медиків – до проблем збереження здоров'я людини. Вивчення питання фізичної культури та фізичного виховання молоді досліджуються у наукових доробках таких вітчизняних і зарубіжних авторів як Ю. Андреева, Д. Батечка, В. Казначеева, В. Скуміна, Т. Круцевич Є. Спіріна, та інших.

Мета дослідження. Метою нашого дослідження є виявлення проблемних питань та подальше вдосконалення системи фізичного виховання та фізичної культури серед молоді, зокрема, у процесі підготовки спеціалістів у вищих навчальних закладах адже фізична культура студента як системна риса особистості є невід'ємним компонентом загальної культури майбутнього спеціаліста [4].

Результати дослідження та їх обговорення.

Досліджуючи питання фізичної культури та виховання студентів ВНЗ, слід зазначити, що воно має відображати нові підходи до формування сучасної особистості. У той же час активність у фізкультурно-оздоровчій діяльності – необхідна умова її гармонійного розвитку. Також фізичне виховання повинне сприяти формуванню дбайливого ставлення до власного здоров'я, отриманню фізичної кондиції, комплексно розвивати фізичні та психічні якості, сприяти активному й творчому використанню засобів фізичної культури в організації та здійсненні професійної освіти. Для розв'язання цього питання потрібно формувати в студентів стійку мотивацію щодо здорового способу життя та правильного стимулювання до занять фізичною культурою.

На думку В. Соболевського, здоров'я – це запас міцності організму, тобто відношення максимальної безпечної потужності організму до робочого процесу [3]. В. П. Горащук у своїх працях підкреслює, що культура здоров'я – це важливий складовий компонент загальної культури людини, зумовлений матеріальним і духовним середовищами життєдіяльності суспільства, який виявляється в системі цінностей, знань, потреб, умінь та навиків особистості з формування, збереження й зміцнення її здоров'я [4].

Деякі викладачі фізичного виховання, не володіючи достатньою мірою необхідним рівнем знань про особливості організації й методики діяльності спеціальних навчальних груп, виявляють пасивність та інертність у цій важливій роботі, помилково вважаючи її лише додатковим навантаженням. Особливу увагу викликає той факт, що в багатьох першокурсників, випускників середніх шкіл, наявні певні проблеми зі здоров'ям та наявність патологій. Це також вимагає створення особливих програм та груп для розвитку фізичного здоров'я та культури даної категорії студентів. Зараз особливо потрібне оновлення форм та методів цієї роботи, найбільш рішуче подолання інертності, застійності й консерватизму.

Зазначимо, що 37 % опитаних у вільний час удома іноді зі старшими друзями ходять на лижах, їздять на велосипедах, грають у волейбол, бадмінтон, теніс, плавають у басейнах, займаються легкими вправами, характерно, що 75 %

опитаних студентів вказали на позитивне власне ставлення до роботи на заняттях за спеціальними, індивідуальними та розвиненими програмами.

Стосовно мотивів фізкультурної діяльності студентів необхідно зазначити, що з деякою умовністю можна виокремити такі: оздоровчі, естетичні, матеріальні (економічні), пізнавальні та ін.

Таким чином, враховуючи результати опитування, слід зазначити, що спеціально підібрані комплекси вправ, регулярно застосовуються в поєднанні з елементами гімнастики, легкої атлетики, спортивними й рухливими іграми, плаванням та ін., дають змогу акцентовано й цілеспрямовано керувати здоров'ям, зацікавлювати студентів у підвищенні фізичної культури, підвищувати розумову та фізичну працездатність, формувати необхідний рівень знань, умінь і навичок здорового способу життя. Також, на нашу думку, слід формувати групи таким чином, щоб вони не були перевантажені та кожен студент мав змогу отримувати допомогу у розвиненні фізичного виховання із врахуванням особливостей його здоров'я. Цей принцип комплектування груп дає змогу враховувати особливості методики використання індивідуально підібраних фізичних вправ при різних захворюваннях, а також диференційовано підходити до кожного студента.

Подальше вивчення й дослідження природи «інтересів і мотивів» фізкультурно-оздоровчої діяльності студентів дасть змогу значно збагатити зміст занять із фізичного виховання у ВНЗ, строго з урахуванням індивідуальних можливостей, специфіки захворювання, схильностей і відносин конструювати їх. Це до того ж пояснюється тим, що фізична культура та фізичне виховання має велике значення у житті молоді; спостерігається слабка мотивація та брак часу для самовдосконалення молоді засобами фізичної культури, що підтверджується результатами нашого дослідження.

Висновки. Так, результати нашого дослідження підтверджують необхідність розробки відповідної програми фізкультурно-оздоровчих занять для студентів з урахуванням їх мотивів, потреб та інтересів, а також потребу надавати необхідні знання з організації самостійних занять фізичними вправами, дотримання здорового способу життя для студентів.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Результати проведеного анкетування підтверджують, що сучасний стан мотивації молоді перебуває на невисокому рівні та потребує подальших вдосконалень системи викладання і заохочення до фізичної виховання у вищих навчальних закладах, зокрема, шляхом оптимізації процесу фізичного виховання. Цього, зокрема, можна досягти за допомогою розробки рекомендацій, які дозволять внести зміни

до програми з навантаження фізичного виховання та методики організації обов'язкових і самостійних занять.

Список використаних джерел

1. Батечко Д. Фізична культура та спорт у житті студентів гірничих спеціальностей / Д. Батечко // Молода спортивна наука України : [збірник наукових праць з галузі фіз. вих., спорту і здоров'я людини]. Львів, 2012. Вип. 16. Т. 4. С. 6–14.
2. Галіздра А. А. Здоров'я и массовая физическая культура, методичні. *Педагогика, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. Харків, 2010. № 12. С. 32–35.
3. Соболевский В. В. Азбука здоров'я: правила експлуатації організму. Днепропетровск: Монолит, 2003. 95 с.
4. Горащук В. П. Формування культури здоров'я учнів (теорія і практика). Луганськ: Альма-матер, 2003. 376 с.

Наукове видання

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ Й НАУКИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 13

Відповідальна за випуск: Юлія Колісник-Гуменюк

Макет і комп'ютерна верстка: Софія Гуменюк

Дизайн обкладинки: Ігор Колісник

Адреса оргкомітету:

Львівський навчально-науковий центр професійної освіти
79008, вул. Кривоноса, 10
м. Львів, Україна
<http://nrucenter.lviv.ua/публікації>

ISSN 2663-9718

Сучасні тенденції розвитку освіти й науки : проблеми та перспективи: зб. наук. праць /
[гол.ред. Ю.І. Колісник-Гуменюк]. Київ – Львів – Бережани – Ломжа, 2023. Вип. 13. 283 с.

Електронне видання
Умовн.-друк. арк. 17,0. Об'єм файлу – 3,02 МБ.